

Bílina 2006 o.s.

BÍLINSKO OČIMA PŮVODNÍCH NĚMECKÝCH OBYVATEL

Georg Wodraschke a kolektiv autorů: Hermann Bluhme, Holger Czapski, Gudrun Hagen, Alois Hartmann, Karl-Heinz Plattig, Wolfgang Wodraschke a další

Bílinsko očima původních německých obyvatel

Georg Wodraschke

**a kolektiv autorů: Hermann Bluhme, Holger Czapski, Gudrun Hagen, Alois Hartmann,
Karl-Heinz Plattig, Wolfgang Wodraschke a další**

Vydavatel:

**Občanské sdružení Bílina 2006 ve spolupráci s Domovským spolkem
Bílina/Heimatkreisverein Bilin**

Český překlad svazků knih Institutum Bilinense 1 - 3

Bílina 2014

©Veškerá práva autorů vyhrazena

Severočeské doly a.s.

člen Skupiny ČEZ

Pomáháme

Lesy Sever s.r.o.

Obec Hrobčice

Napříč Bílinskem – naší domovinou

Předmluvy

- 1. Čechy – srdce Evropy**
 - 1.1 Z historie Čech
 - 1.2 Rodáci z Čech a z Moravy
- 2. Severozápadní Čechy**
 - 2.1 Okres Bílina
 - 2.2 Bílina a sousední města
 - 2.3 Okolí řeky Bíliny
- 3. České středohoří**
 - 3.1 Hornatá krajina
 - 3.2 Kameny a drahokamy
 - 3.3 Chráněné rostliny
 - 3.4 Statky v Českém středohoří
 - 3.5 Vesnice v Českém středohoří
 - 3.6 Hospodaření v Českém středohoří
 - 3.7 Kulturní život
 - 3.8 Bída a nouze v Českém středohoří
- 4. Bořeň u Bíliny**
 - 4.1 „Bílinský kámen“
 - 4.2 Místo setkávání bílinské mládeže
- 5. Bílinská kyselka**
 - 5.1 Dějiny kyselky
 - 5.2 Léčivá voda z Bíliny
 - 5.3 Lázeňská zařízení Bíliny
 - 5.4 Jinany dvoulaločné v bílinském lázeňském parku
- 6. Město Bílina**
 - 6.1 Z dějin našeho rodného města
 - 6.2 Odsun Němců z Bíliny
 - 6.3 Kultura a vzdělání v Bílině
 - 6.4 Zasloužilí obyvatelé Bíliny
- 7. Bílinský uhelný revír**
 - 7.1 Těžba uhlí
 - 7.2 Tvrdá práce na šachtě
 - 7.3 Bída v bílinském revíru
 - 7.4 Zmizelé vesnice
 - 7.5 Zpustnutí a rekultivace krajiny
- 8. Společenský život v Domovském spolku Bílina**
 - 8.1 Politika
 - 8.2 Náboženství
 - 8.3 Tisk a rozhlas
 - 8.4 Hospodářství
 - 8.5 Spolky

9. Druhý domov Německo

- 9.1 Ztráta domova
- 9.2 Integrace uprchlíků a odsunutých obyvatel v Německu
- 9.3 Sudetoněmecká národní skupina
- 9.4 Partnerství se starou vlastí

Vážení čtenáři,

„Bílinsko očima původních německých obyvatel“ je překladem trojdílného svazku textů pojednávajících o historii, kulturním a politickém vývoji na Bílinsku. Jejimi autory jsou rodáci tehdejšího okresu Bílina, kteří museli odejít v rámci odsunu Němců po roce 1945.

Právě pohled na historii nejen Bílinska optikou původních rodáků, je tím nejzajímavějším, co kniha přináší. A to navzdory tomu, že se jejich výklad dějin místy od toho našeho „českého“ opravdu značně liší.

Kniha není a nemůže být považována za učebnici dějepisu ani si nečiní nárok na to, že její výklad dějin je jediný správný. Má být příspěvkem do diskuse, jedním ze střípků do mozaiky svědectví o česko-německých dějinách.

Hlavní přínos knihy je v kapitolách, které přinášejí dávno zapomenuté poznatky odkrývající život na Bílinsku v minulosti předválečné i starší. Čtenář má přístup k mnohým svědectvím a citacím z knih a pamětí, k zajímavým pohledům na dávno zapomenuté tradice, architekturu i životní styl našich předků. Představuje Bílinu a okolní obce v původním místopisu, odhaluje stavby a cesty dávno zaniklé. V knize je uveden seznam významných rodáků regionu, kteří jsou dnes v současné Bílině zapomenuti.

Zvláštní kapitolou je odsun Němců. Snad poprvé je popsáno toto období v Bílině tak, jak skutečně probíhalo, ne tak, jak jej popisovaly učebnice dějepisu a komunistický establishment.

Cílem autorů této knihy bylo představit Bílinsko jako místo, které nikdy nepřestali nosit ve svém srdci. Vnímají ji stále jakou svou domovinu, kde mají díky mnoha generacím předků své kořeny, kam dodnes patří.

Občanské sdružení Bílina 2006 vydalo knihu proto, že obsahuje již dávno zapomenuté poznatky o historii bílinského regionu. Pokud se nám tím podaří vybarvit některá bílá místa bílinské historie a pokud v ní čtenář najde informace, které ho obohatí nebo nad kterými se zamyslí, pak kniha splnila svůj účel.

Jan Beneš

předseda Bílina 2006 o.s.

„Vztah k Německu a Němcům je pro nás součástí našeho osudu, a dokonce naší vlastní identity. Německo je pro nás inspirací i bolestí, pramenem našich pochopitelných traumat, mnohých předsudků a zmatení, jakož i měřítky, ke kterým se odvoláváme... „

Václav Havel

Předmluva Dr. phil. Georga Wodraschkeho

V době, ve které globalizace stále více nabývá na významu, vystupuje otázka identifikace s Evropou stále častěji do popředí. Především mladí lidé, vnímající splynutí kulturních vlivů, chtějí vést komunikaci s ostatními příslušníky evropských národů a chtějí se ujistit o svém původu. Domovský spolek Bílina jako reprezentant odsunutých Němců spatřuje prvotní úkol své práce ve zprostředkování informací o domově a ve vypořádání se se sociálními a kulturními vztahy v Čechách.

Domovský spolek Bílina zveřejnil již v roce 1979 knihu „Bilin – unser Heimatkreis“, která byla opatřena četnými historickými prameny a obrazovým materiálem. Kniha podrobně a názorně podává informace o životě Němců na Bílinsku do roku 1945. Skupina obyvatel Bíliny, která byla v roce 1945 ze své vlasti odsunuta, sebrala a zpracovala podklady, fotografie a listiny. Netřeba dodávat, že je ze své bývalé vlasti zachránili v ohrožení vlastního života. Nezbytné bylo i cílené hledání nových knih, kalendářů, novin a časopisů. Tak vznikaly úctyhodné svazky knih, sbírky obrazů, fotografií, map Čech, zvláště o Bílinsku. A tak archiválie umístěné v prostorách archivu v Gerolzhofenu nabízejí německým a českým obyvatelům Bíliny jednak možnost zavzpomínat si, ale i prostor pro vlastivědnou badatelskou činnost Domovského spolku Bílina.

Kniha, kterou držíte v ruce, vznikla na zakázku Domovského spolku Bílina a byla zpracována skupinou nazývajícím se „Institutum Bilinense“. Pomocí četných textů objasňuje život Němců na Bílinsku, jejich ekonomický a kulturní vliv rozprostírající se přes několik staletí. Dále pak informuje o četných událostech ve městě, zemi a osudových letech 1918 – 1938 – 1945. Rozsah vybraných zdrojů chce ukázat různorodé pohledy na historické území Bílinska, nádhernou krajinu Českého středohoří, 1000 let staré lázeňské město Bílinu se svým zámekem a Kyselkou, kulturní a hospodářskou práci našich předků, jakož i typický život všedního dne v Bílině. Často ambivalentní spolužití německých a českých obyvatel není zamlčováno ani jinak zkrášlováno. S úmyslem pojmut „celek v detailu“ se může čtenář s jednotlivými fakty seznámit a dát jim smysl. Uvedená odkazová literatura, která se nachází v archivu v Gerolzhofenu, umožňuje získané informace zařadit a prohloubit.

Na tomto místě bych chtěl všem autorům vyjádřit poděkování a uznání. Svým bádáním a zveřejňováním výsledků své práce přispěli k tomu, že vzpomínky na jejich český domov zůstanou živoucí a že dojde k upevnění vzniklých kontaktů mezi Němci a Čechy. Za podporu při vzniku této knihy bych chtěl poděkovat panu Dr. Kotzianovi, vedoucímu Domu Německého východu v Mnichově, za odborné posudky panu Prof. Dr. Gabrielu Švejdovi z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a panu Dr. Luftovi, instituci Collegium Carolinum, česko-německým kulturním fondům a Bavorskému státnímu ministerstvu práce, sociální podpory rodiny a žen.

Je na místě přát si, aby se němečtí a čeští obyvatelé Bíliny podívali na svou minulost kriticky, konstruktivně a ve spolupráci se naučili lépe jí porozumět.

Georg Wodraschke

1. Čechy – srdce Evropy

Podíváme-li se na mapu, připomínají Čechy se svými okrajovými územími čtyřúhelník, postavený na špičku. Často se Čechám říká srdce Evropy. Země leží v kotlině, jejíž přirozenou hranici tvoří Šumava a pohoří Český les na jihozápadě, Krušné hory, Labské pískovce a Lužické hory na severozápadě, Krkonoše a Orlické hory na severovýchodě a Morava na východě. Pohoří, která dosahují na některých místech až 1000 metrů nadmořské výšky, ohraničují úrodnou krajinu. Hlavním městem je Praha.

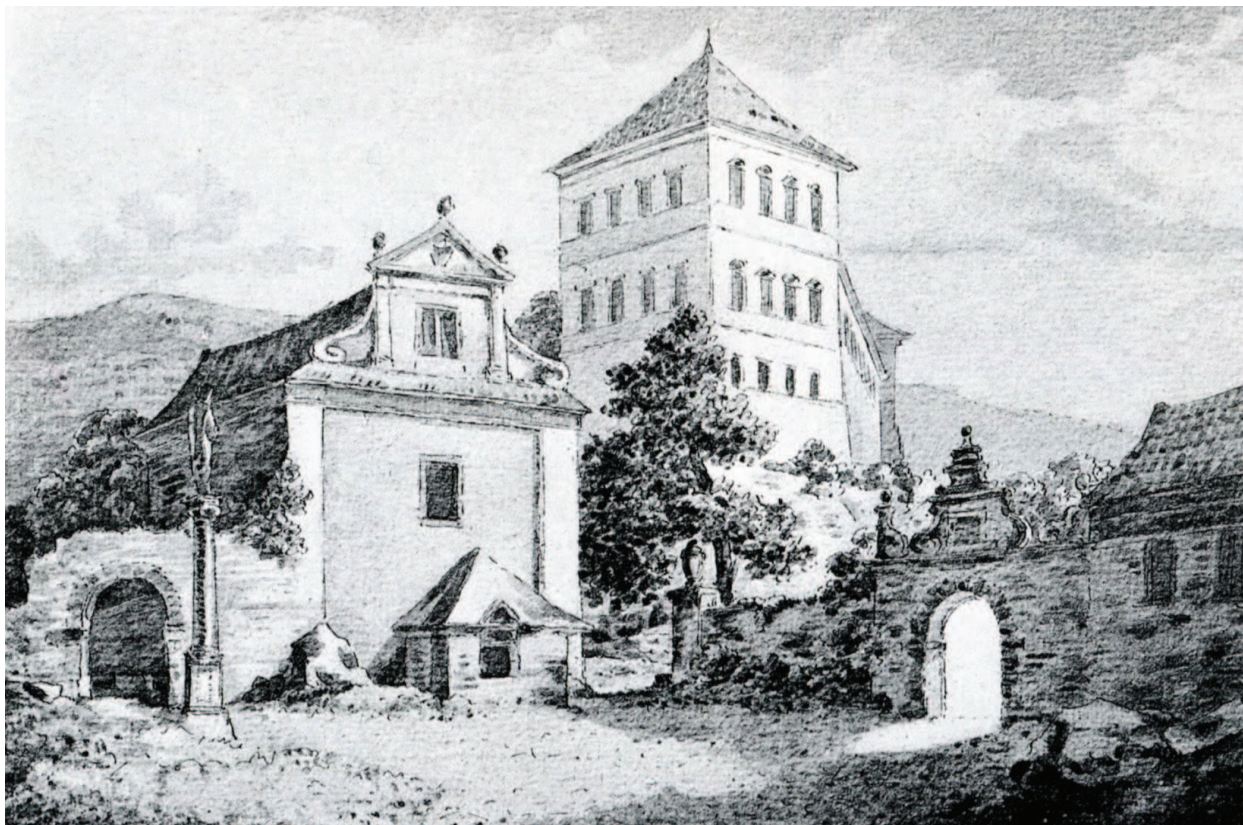
1.1 Z historie Čech

Světlo na české dějiny

- Česká krajina byla v dobách antických osídlena keltským kmenem Bójů a nesla jméno „Bojohaemum“. Z tohoto názvu je odvozeno dnešní německé slovo „Böhmen“.
- V prvních stoletích po Kristu žil na území Čech německý kmen Markomanů, ti však zemi v době stěhování národů opustili. Od 6. století byla krajina obývána slovanskými kmeny, které se zde usadily natrvalo.
- Kolem roku 855 se Praha stala sídlem slovanského šlechtického rodu Přemyslovců, kteří vládli nejprve jako knížata, později jako králové. Jejich vláda trvala do roku 1306.
- Nejpozději od 10. století, kdy Čechy patřily k Svaté říši římské, bylo v Praze zastoupeno německé obyvatelstvo.
- Hodnota krále demonstrovala zvláštní postavení země v rámci Svaté říše římské. Český král byl členem kolegia kurfiřtů a podílel se tak na volbě římsko - německého císaře.
- Od 12. století máme doloženo spolužití Čechů a Němců ve vícero městech. Ve 13. století se pod vládou Přemyslovců započalo s intenzivním osidlováním. Němečtí sedláci, řemeslníci, obchodníci a horníci měli napomoci hospodářskému vývoji a optimalizaci země.
- Tímto vlastně začíná skutečná a proměnlivá „historie dvou národů“ na území Čech. Češi a Němci se však z dlouhodobého pohledu vyvíjeli jiným směrem, což se projevovalo hlavně v kritickém postoji spousty Čechů vůči německým přistěhovalcům. V této době však ještě nemůžeme hovořit o nacionalismu, jak ho známe z doby pozdější. Zároveň se však vyvinul genius českého zemského povědomí, které zahrnovalo jak Čechy, tak Němce, a podporovalo jejich spolužití.
- Karel IV. (1316 – 1378), od roku 1347 český král a od roku 1355 císař Říše římskoněmecké, učinil z Prahy centrum politické, hospodářské a kulturní. Vyznával vyrovnanou a integrovanou národní politiku. Tak například podporoval Němce, ale požadoval od nich, aby své děti vychovávali dvojjazyčně, německy i česky. Avšak ani jeho snažení výhrady českých šlechticů a občanů vůči rostoucímu německému vlivu nemohlo odstranit. V době na to navazující tyto výhrady vystoupily na povrch.

- Upálení českého reformátora Jana Husa (1370 – 1415) v Kostnici vedlo od roku 1419/20 k husitským válkám (první pražská defenestrace). Během nich došlo k vyhocení národního, sociálního a náboženského napětí. Války trvaly několik desetiletí. Hus se ve svých reformačních myšlenkách obracel především proti dominanci katolické církve a vlivu Němců v Čechách. Jako výsledek válek získali husité některé náboženské svobody. Jan Hus se stal symbolickou postavou pro český národ.
- V roce 1526 přešla česká královská koruna do rukou rakouských Habsburků, kteří byli katolického vyznání, a císařem se stal Habsburk. V roce 1618 se Češi bouřili proti rodu Habsburků (třetí pražská defenestrace), zřekli se císaře a říše, vytvořili vlastní ústavu a zvolili protestantského Fridricha Falckého králem. Tyto události vyvolaly třicetiletou válku.
- Po porážce protestantů v bitvě na Bílé hoře v roce 1620 byly Čechy násilně rekatolizovány. Proti české šlechtě bylo násilně zakročeno, Čechy byly opět připojeny k říši a německo-rakouští obyvatelé byli znovu upřednostňováni.
- To byly hlavní důvody, proč se v 19. století vytvořila dvě konkurující si národní hnutí, stojící proti sobě jako rivalové na politické rovině. Díky posíleným nacionalistickým tendencím se protiklady mezi Němci a Čechy, kteří tvořili většinu (70 %), vystupňovaly. A tak i v Čechách docházelo během revolučního roku 1848 k místním povstáním českých občanů proti německorakouské nadvládě a ve prospěch vlastní státní autonomie. Ale i na německé straně vznikaly četné spolky a hnutí, které podporovaly nacionální zájmy a požadavky Němců vůči Čechům. Některé starší dějinné výklady hovoří v této souvislosti o existenci odloučené „paralelní společnosti“. To by ale znamenalo, že staré české národní povědomí se svými zčásti společnými historicko-kulturními kořeny, nacházejícími se ve všech společenských vrstvách, bylo bez jakýchkoliv integrujících styčných bodů převálcováno nacionalismem obou národních skupin. Toto je však sporné. Rostoucí české národní povědomí mělo daleko více za následek, že se vyvíjely dvě jazykově rozdílné kultury, které vedle sebe (a často i spolu) zjevně existovaly. K úplnému kulturnímu odcizení a k větším násilným konfliktům do roku 1914 nedocházelo.
- Porážka Německa a jeho spojenců v 1. světové válce a chýtrání habsburské monarchie posílily požadavek národní samostatnosti, který u Čechů a Slováků existoval již v 19. století. Na konci války v roce 1918 vyhlásil Tomáš G. Masaryk novou Československou republiku. České národní hnutí spatřovalo v tomto aktu osvobození od „jařma Habsburků“.
- Na konci roku 1918 obsadila česká armáda „sudetoněmecké“ oblasti ležící v hraničních regionech země. Žily zde zhruba tři miliony Němců. V rozporu s příslibem pražské vlády nebyly v očích Němců potřeby jejich menšiny při utváření nového státu dostatečně zohledněny. Němci v tom spatřovali důvod, proč se nepodílet na politice a vládě. Teprve v roce 1926 vstoupili dva sudetoněmečtí ministři do české vlády. Byl to nesmělý první krok směrem k politické kooperaci, který však dlouhodobě nepřinesl žádný úspěch.
- Od roku 1935 fungovala v Čechách pod vedením Konrada Henleina Sudetoněmecká strana jako německé nacionální hnutí. Jako cíl si kladla prosazování německých potřeb. Stále silněji se však dostávala do politického vlivu NSDAP a stala se tak pomocníkem Hitlera a jeho zahraničně politických cílů.

- Se svolením Francie a Anglie to přispělo k začlenění Sudet obydlených Němci do Německa („Mnichovská dohoda“) a v roce 1939 k rozbití Československé republiky.
- Do roku 1945 byly Sudety částí Třetí říše. České země se nacházely pod přímou správou Třetí říše jako „Říšský protektorát Čechy a Morava“. Německá okupace měla pro české obyvatelstvo značně negativní dopad.

Teplická městská brána, namaloval ji J.W. Goethe

Němci a Češi v Čechách a na Moravě

V prvních stoletích po Kristu žili na území nynějších Čech germánské kmeny Markomanů. Během stěhování národů v 6. století tyto kmeny odešly na jih a zemi osídlily slovanské kmeny. Kolem roku 855 se stala Praha sídlem Přemyslovců, kteří zemi vládli nejprve jako knížata, do roku 1306 pak jako královský rod.

Keltové, Germáni a Slované v Čechách

Poslední století před přelomem epochy, tedy doba laténská (název odvozen od naleziště La Tene ve Švýcarsku u Neuchâtelského jezera), je spojeno s Kelty, kteří představovali první národ v raných dějinách Čech. Záznam o porážce germánských Kimbernů keltským kmenem Bójů před rokem 113 před Kristem, jehož autorem je řecký filosof Poseidonios ze syrské oblasti Apamcia, je první písemnou zmínkou o našich zemích. Území Čech dostalo svůj název od

kmene Bójů, latinské jméno B o j o h a e m u m – Bohemia. V okolí Bíliny se nachází významný památník z dob keltské nadvlády - Meierhof (název usedlosti v Želénkách) s pohřebištěm. Prokázáno je vícero míst v Bílině a jejím nejbližším okolí, např. v povrchových dolech Maxim Gorkij, v pískovnách Za Chlumem, v povodí potoka Syčivka u Kučlína, Želenic a Liběšic. Záznamy Poseidoniase z Apamcia ukazují, že od konce druhého století a hlavně v posledním století před Kristem započaly germánské kmeny s obsazováním míst ve střední Evropě. Na počátku našeho letopočtu obývaly oblast pražské kotliny germánské kmeny Markomanů, bílinský příkop pak s velkou pravděpodobností Hermunduři. V okolí Bíliny osídlili staří Germáni ta samá místa jako Keltové. V této oblasti se jejich osídlení nacházela v bývalé Titzlerově pískovně za vrchem Chlum a u nového nádraží. Dokazují to naleziště tavicích pecí určených pro výrobu železa. Další sídliště byla nalezena v Chudeřicích na sportovním hřišti Svazarmu, u dolu Ludvík, na jihovýchodním konci pískovny, v Břežánkách „Pod Lipami“ a jižně od Masarykovy šachty u keramičky. Konec vojenské moci Říma na sklonku 4. století a vpád turkotatarských Hunů pod vedením Attily do Karpat vedl ve střední Evropě k dalším posunům germánských kmenů. Do české kotliny a do údolí Bíliny přišli v různých časových odstupech staří Slované. Z této pohnuté doby se nám bohužel nedochovalo mnoho archeologických důkazů. U Duchcova byly nalezeny hroby bojovníků. U Světce byl nalezen bohatě vybavený hrob náčelníka. Od 6. století pak staroslovanských nálezů na Bílinsku přibývá. ¹

Slovanský zábor půdy

Slované nepocházejí z Čech. Mají indoevropský původ a pocházejí z oblasti mezi Dněprem, Dněstrem, horní Vislou a Pripjatí. V 5. a 6. století se dostali do oblastí, ve kterých se původní obyvatelstvo zmenšilo nebo je během stěhování národů opustilo. Jejich první předchůdci vstoupili na území Bíliny zhruba v první polovině 6. století. Jejich stopy byly nalezeny v Břežánkách, v Jenišově Újezdu, v Lipticích a v Bílině. Jejich sídliště byla z půli zapuštěna do země, domy o velikosti 3x4x4 metry byly uskupeny v oblouku kolem volného prostoru. Zpočátku se žilo volně v rodových uskupeních nebo v patriarchálních velkorodinách v čele se stařešinou. Zděná konstrukce a štít spočívaly na kůlech. Střecha začínala již relativně nízko u země. V jednom rohu se nacházelo kamenné ohniště, které bylo upraveno jílem. Slované se živili zemědělstvím a chovem dobytka, v menší míře pak lovem a rybolovem. V létě pak sbírali volně rostoucí plody. Přes zimu uchovávali pšenici v jámách vyhloubených pro tyto účely. ²

Hoensch Jörg, Geschichte Böhmens. Völkerwanderung und slawische Landnahme. München 1977,
Prinz Friedrich: Deutsche Geschichte im Osten Europas. Böhmen und Mähren. Das Zeitalter der Přemysliden. Berlin 1993,
Ring Herbert: Kelten und Römer in unserer Heimat. Aus der Geschichte der Sudetendeutschen. Heimatruf 2. 7. 2010,

Příchod německých osadníků do Čech

Přemyslovci usilovali o to, aby do Čech přišli němečtí zemědělci, řemeslníci a odborníci v oblasti hornictví. Lidnatější země přinášely knížatům zároveň větší příjmy. Národnostní hlediska tehdy nehrála žádnou roli. Anonymně probíhající proces německé hromadné

kolonizace měl ale postupem času politické následky a už ve středověku, když byla východní kolonizace takřka ukončena, se ozývaly české hlasy, které se vehementně obracely proti německému vlivu, vnímanému jako příliš silný. Tím začínají vlastní a proměnlivé dějiny dvou národů v Čechách, které se však polarizovaly velmi pomalu, neboť se zároveň vyvinulo ryzí české národní povědomí, které zahrnovalo jak Čechy, tak Němce.³

Čeští rolníci pokračovali ve výstavbě venkova na starém kulturním podkladu, přitom jim bylo poskytnuto "německé právo". Příliv německých osadníků, pokračující i v průběhu 14. století, měl za následek, že byly obydleny nejen spodní zóny sudetského pohoří, ale i okrajové oblasti Čech a Moravy. Tyto oblasti tak dostaly typický německý charakter, který si uchovaly až do roku 1945. Na tomto území začíná etnický dualismus, který až do 20. století významným způsobem ovlivňuje politický, sociální a hospodářský vývoj země. Přibližně šestina obyvatelstva české země, jehož počet byl kolem roku 1300 odhadován na 1,5 miliónu- zčásti v druhé nebo třetí generaci – byla německého původu.⁴ Čeští pánové viděli, že země v Bavorsku a Sasku jsou lépe a intenzivněji obdělány a že mnozí němečtí feudálové měli vyšší příjmy, přestože vlastnili méně půdy. Byli přesvědčeni, že němečtí kolonisté mohou i v Čechách docílit značně vyšších výnosů z půdy. Brzy nato mýtili saští, bavorští a durynští rolníci české lesy. Knížata a králové kladli důraz na to, aby se jednalo o kolonizaci řízenou a aby z ní měli užitek. Vedle řízené kolonizace probíhala od 11. století neplánovaná kolonizace. V hraničních oblastech docházelo bezpochyby k prosakování osadníků ze sousedních oblastí. Mísili se s osadníky, které povolali zemští pánové a kteří měli práva zaručená úřední listinou. Především za králů Přemysla Otakara I. a II. osidlovali území sedláci. Do té doby existovaly v Čechách a na Moravě pouze vesnice, trhy, šlechtická a biskupská sídla, ale takřka žádná města. Přemyslovci, kteří od roku 1212 získali Václavskou korunu dědičně, důležitost měst rozpoznali. Vedle prokázané existence Starého města pražského (1220) vznikly o několik let později Litoměřice. Za vlády Přemysla Otakara II. (1253 – 1278) byly povýšeny na města Plzeň, Budějovice, Kolín, Mělník, Vyšší Brod, Kadaň, Most a mnoho dalších míst. To úzce souviselo s přílivem německého obyvatelstva. Města obdržela norimberské nebo magdeburské městské právo a stala se centry menších nebo větších sídel s právem trhovým a zásobovacím⁵.

Přemysl Otakar II. získal značnou moc a vliv ve "Svaté říši římské", ale v roce 1273 podlehl při volbě krále Rudolfu Habsburskému. Zemřel v bitvě na Moravském poli. V roce 1310 přešla královská koruna do rukou Jana Lucemburského (1310 – 1346).

Karel IV. (1346 – 1378)

Karel, syn českého krále Jana Lucemburského, byl v roce 1346 u městečka Rhens zvolen kurfiřty německým králem, o rok později pak českým králem a v roce 1355 korunován na císaře Svaté říše římské. Cílenou sňatkovou politikou se mu podařilo svou moc významně rozšířit. Během své vlády učinil Prahu politickým a kulturním centrem říše. Založil zde první německou univerzitu (1348) se čtyřmi „nationes“, vedle Starého Města pražského založil Nové Město pražské, nechal postavit Karlův most, zvětšil hrad, nechal vystavět baziliku sv. Víta a nechal postavit pevnost Karlštejn jako místo úschovy říšských a českých insignií. Povolal významné umělce jako Petra Parléře a Matyáše z Arrasu a proslulé učence jako Jana ze Středy.

V době jeho vlády byly psané formy latiny a němčiny reformovány. V ústavním dokumentu "Zlatá bula Karla IV." zajistil soudržnost svých zemí pod českou korunou ("Corona Bohemia"), vyzdvihl zvláštní postavení českého krále mezi kurfiřty a dal české zemi a jejím obyvatelům zvláštní práva. Navzdory těmto vymoženostem se mu nepodařilo překlenout rostoucí nesoulad mezi knížaty, rytíři a městy na konci středověku. Vystoupil na světlo za vlády jeho nástupců: smrt Jana z Nepomuku, odchod německých studentů a profesorů pražské univerzity do Lipska (1409), husitské hnutí. Karel IV. zemřel 29. 11. 1378 v Praze. Násilná smrt generálního vikáře Jana z Nepomuku (1393) a odchod německy mluvících studentů z pražské university do Lipska byly předvoji rostoucího hnutí odporu Čechů proti německému vlivu v Praze a v českých městech.

Jan Hus (1370 – 1415)

Jan Hus se narodil kolem roku 1370 jako syn sedláka v jihočeském Husinci a kolem roku 1400 byl vysvěcen za kněze. Od roku 1402 kázal v pražské Betlémské kapli. Jeho kázání hojně navštěvovalo české obyvatelstvo, Hus během nich vyjadřoval reformátorské sociálněkritické myšlenky a kritiku vůči církvi. Navázal na reformátorské myšlenky anglického kazatele Johna Wiclifa a jeho kritika patřila německtví v Čechách a katolické církvi. Jako kazatel božího zákona se obracel především proti vyššímu německému kléru a hromadění církevního majetku. Podporoval počeštění pražské univerzity, jejímž prvním rektorem se v roce 1409 stal. Navzdory exkomunikaci pokračoval ve svém boji s katolickou církví. Byl pozván na koncil do Kostnice, aby zde obhájil své názory. Ačkoliv mu císař Zikmund zaručil bezpečí, byl v roce 1414 v Kostnici vzat do vězení a v roce 1415 upálen jako kacíř. Jeho zásluhy o český písemný jazyk a českou literaturu jsou nesporné. Hus se stal v následujících stoletích symbolem české reformace, která je v Jednotě českých a moravských bratří, jakož i v českohusitské církvi živá. Z politického hlediska se v atmosféře sílícího národního hnutí (Palacký, Masaryk) vyvinula jeho osobnost k symbolu českého národního hnutí (Husův památník v Praze a dalších českých městech). Upálení českého reformátora Mistra Jana Husa v Kostnici vedlo k husitským válkám. Války trvající několik desetiletí zpustošily takřka celé Čechy, především německá města a osídlení. V roce 1459 se králem stal utrakvista Jiří z Poděbrad ("husitský král"). Po něm následovali polští Jagellonci Vladislav II. a Ludvík II. V roce 1526 přešla česká koruna do rukou Habsburků. Císař Rudolf II. (1575 – 1612) podporoval jako český král v Praze umění a vědu. Spor s jeho bratrem Matyášem a konflikty mezi katolíky a protestanty vyvrcholily jako "druhá pražská defenestrace". Ta vyvolala třicetiletou válku (1618 – 1648).

Vestfálský mír

Po bitvě na Bílé hoře začali Habsburkové s nekompromisní rekatolizací země (1648) a připojením k říši. Samostatná Česká dvorská kancelář byla v roce 1624 přeložena do Vídně a v roce 1774 ji Marie Terezie zcela rozpustila. Rostoucí centralizace za vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. sice na jednu stranu napomáhala průniku německé řeči do kultury a státní správy, na druhou stranu však nepřímou podporovala úsilí Čechů po "národním obrození". Národní povědomí Čechů, posílené revolučním rokem 1848 a zvětšující se nesoulady mezi Němci a Čechy, vedly k takzvaným paralelním společnostem, které proti sobě stály hlavně na

poli společensko-politickém. Češi zažili během konce 19. století rychlý a úspěšný vzestup v politice, kultuře a hospodářství. Mimo jiné i proto čeští nacionalisté upírali Němcům stále častěji práva v zemi, prohlásili Prahu za zcela české město a pokoušeli se ve veřejném životě vše, co bylo německé, potlačovat. Jako reakce na tyto panslavistické ambice a nároky vznikaly na německé straně spolky a hnutí, které byly orientovány “staroněmecky”.

1. Československá republika

Porážka ústředních mocností v 1. světové válce a rozpad dunajské monarchie posílily tlak a volání Čechů a Slováků po vlastní národní samostatnosti. Na konci války, 18. října 1918, vyhlásil Tomáš G. Masaryk Československou republiku (ČSR). Podle názoru svých tvůrců se založením republiky podařilo ukončit tři staletí trvající jařmo Habsburků a prolomit mocenské upřednostňování Němců. Vedení země přešlo do rukou Čechů a Slováků. V nově založeném státě žilo dle sčítání národa, provedeného v roce 1930, 9,75 miliónů Čechů a Slováků (66,25%), 3,32 miliónů Němců (22,5%), kteří tvořili většinu hlavně v severních a západních Čechách, dále pak 720.000 Maďarů (4,9%), 410.000 Rusínů (2,9%) a 100.000 Poláků (0,7%). Již na počátku listopadu 1918 obsadila česká armáda sudetoněmecká území, aniž by ji v tom spojenci zabránili.

Německo-rakouská vláda 13. prosince 1918 proti úmyslu přiřknout československému státu území, obydlená více než třemi miliony Němců, protestovala. Marně navrhovali hlasování národa. Vítězné mocnosti první světové války navzdory 14 bodům doktríny amerického prezidenta Woodrowa Wilsona jen málo respektovaly právo německého obyvatelstva na sebeurčení. Především díky pařížské Saint-Germainské mírové smlouvě vznikly ve státech bývalé dunajské monarchie značné národnostní menšiny, které v následující době začaly bojovat o své národní sebeurčení.

Nóta československé vlády na mírové konferenci v Paříži ze dne 20. května 1919.

Československá vláda má v úmyslu zorganizovat svůj stát tak, že za základ národnostních práv přijme zásady uplatněné v ústavě Švýcarské republiky. Tj. chce z Československé republiky učinit něco na způsob Švýcarska, přičemž vezme v úvahu specifické poměry v Čechách...

Na zakládání a utváření státu se však navzdory ujištěním pražské vlády četné německé a maďarské menšiny nepodílely. A tak začíná preambule nové ústavy pragmaticky slovy: “My, národ československý”. Omezení národů státu na tyto původně dva slovanské národy a ustanovení oficiální úřední řeči odporovaly demokratickým zásadám, jejichž dodržení čeští vyjednaváci na mírových jednáních 1918/1919 přislíbili. Obsazení německy mluvících okrajových území Čech a Moravy a dále pak potlačení německých protestních shromáždění v Liberci a dalších městech českou armádou a v neposlední řadě pak šovinistická vládní politika v následujících letech vedly k “traumatu dalšího vztahu mezi sudetskými Němci a Čechy, traumatu s dlouhodobým nebezpečným působením, které vždy v krizových situacích vystoupí do popředí”⁷. Se vstupem dvou sudetoněmeckých německých ministrů do vlády v roce 1926 došlo k opatrnému sblížování a kooperaci mezi německými a českými stranami. Spolupráce

mezi takzvanými sudetoněmeckými “aktivisty” a českými politickými stranami trvala však krátce, jelikož často jednostranná politika české vlády málo respektovala každodenní sociální a hospodářskou situaci sudetských Němců.

Třebaže bylo zcela jasné, že Němcům bylo ukřivděno, vláda ani jednou nezaujala jasný objektivní postoj a ani jednou neodsoudila protiněmecké agitace⁸.

Nemusím snad vyzdvihovat, že nám, sudetským Němcům, doposud nebyla v žádné z oblastí politického, sociálního a hospodářského života poskytnuta rovnoprávnost „er fain e ten droit“, jak o ní hovoří mírové smlouvy; a je také známo, že my, sudetští Němci, jsme během posledních předválečných let několikrát poslali stížnosti ke Společnosti národů. Všechny sudetoněmecké strany měly jeden společný cíl; směřuje k tomu zajistit sudetoněmeckému národu na zděděném území největší možné politické a kulturní svobody, největší možný sociální blahobyt. Vše, o co jsme usilovali na poli zahraničně politickém, bylo předstupněm nebo prostředkem k docílení výše uvedeného. Jako uzavřená národnostní skupina uvnitř mnohonárodnostního státu jsme usilovali o svědomitý respekt a naprosté plnění slibů, které nám byly dány smlouvami o ochraně menšin⁹.

Nedostatek respektu národního sebeurčení Němců ze strany české vlády, “státem řízený přesun výrobních kapacit z převážně německého lehkého průmyslu na státní těžký průmysl”¹⁰ a dále pak následky světové hospodářské krize (v zimě 1932/33: 920.000 lidí hledajících práci, z toho 2/3 sudetských Němců), vyvolaly německé národní hnutí. Stále častěji docházelo k shromažďování Němců a to dalo v roce 1935 vzniknout „Sudetoněmecké straně“ (SdP) pod vedením Konráda Henleina. Ještě v témže roce se během svobodných voleb stala se 68% nejsilnější „německou“ stranou; ostatní německé strany získaly pouze celkem 32% hlasů.

Konrad Henlein se narodil 6. května 1898 ve Vratislavicích nad Nisou (Maffersdorf) u Liberce (Reichenberg). Poté, co dokončil docházku na národní škole, navštěvoval obchodní akademii v Jablonci. Během první světové války byl nasazen na frontě. Po skončení války byl zaměstnán u „Kreditanstalt der Deutschen“. Angažoval se v tělovýchovném hnutí, stal se učitelem tělocviku v Aši. V roce 1930 převzal nejvyšší úřad Deutscher Turnverband (Německý tělovýchovný spolek) a stal se jeho starostou. 1. října 1933 založil v Chebu vlastní politickou stranu s názvem „Sudetendeutsche Heimatfront“, z které se o rok později stala SdP. Jako předseda této strany vyhrál v květnu 1935 parlamentní volby: SdP se stala nejsilnější stranou v ČSR. V této době byl Henlein ještě k republice loajální, avšak od roku 1937 se stále více dostával pod vliv Karla Hermanna Franka, který požadoval připojení Sudet k Německu. Po připojení Sudet k říši se stal Henlein župním hejtmánem Sudet a do roku 1945 byl poslušným pomocníkem Hitlera. 10. 5. 1945, krátce po svém zadržení v Plzni, si Henlein vzal život¹¹.

Berlínská vláda využila vnitropolitických konfliktů v Československu a se svolením Francie, Velké Británie a Itálie byla veškerá hraniční území připojena k Třetí říši. Akt byl stvrzen „Mnichovskou dohodou“.

Mnichovská dohoda

Žádná ze smluv uzavřených ve 20. století nebyla tak často citována a nebylo o ní tak často diskutováno jako o „Mnichovské dohodě“, uzavřené mezi Německem, Velkou Británií, Francií a Itálií. Smlouva byla podepsána 29. září 1938. Níže uvedená tabulka zobrazuje dramatické události před podpisem smlouvy.

24. duben: Sudetoněmecká strana pod vedením Konrada Henleina schvaluje „Karlovarský program“, obsahující dalekosáhlé autonomní nároky.

Květen/červen: V komunálních volbách získává SdP takřka 92% sudetoněmeckých hlasů.

Červen/červenec: z důvodu nízké míry navrhovaných ústupků SdP odmítá první i druhý „plán“ české vlády na zlepšení situace.

26. červen: Velká Británie přiměje československého prezidenta Edvarda Beneše, aby akceptoval Lorda Waltera Runcimana jako nezávislého „investigátora a mediátora“.

30. srpen: Předání „třetího plánu“, který byl z již uvedených důvodů opět odmítnut.

6. září: Předání čtvrtého „plánu“, který požadavky Karlovarského programu velkoryse splňuje, na doporučení z Berlína SdP jednání odmítá.

12. září: Na sjezdu NSDAP požaduje Hitler oddělení Sudet.

14. září: Lord Runciman doporučuje Nevillu Chamberlainovi přenechat Sudety Německu.

15. září: Chamberlain navštěvuje Hitlera na Obersalzbergu. Henlein proklamuje: „Chceme zpět do vlasti!“ Beneš píše ministru Jaromíru Nečasovi, který byl vyslán do Paříže, že opuštění Sudet - ovšem bez národního hlasování, již není nemyslitelné.

19. září: Vlády Anglie a Francie vyzvaly Beneše, aby přenechal Sudety Německu.

21. září: Nóta československé vlády vládě britské: ČSR „bolestně“ přijímá britsko-francouzské návrhy.

22. – 24. září: Chamberlain se v Bad Godesbergu setkává s Hitlerem a informuje ho. Ten požaduje předání území do 1. října, jinak bude následovat vojenské obsazení. Chamberlain žádá italského ministerského prezidenta Benita Mussoliniho o prostřednictví. V ČSR vyhláší Beneš všeobecnou mobilizaci.

29. - 30. září: Na návrh Mussoliniho se v Mnichově setkávají šéfové vlád Velké Británie, Francie, Itálie a Německa. Tam dochází k podpisu smlouvy, ve které jsou stanoveny „podmínky a okolnosti“ postoupení území, které bylo přislíbeno 21. září, a „opatření, která je nutno provést“.

1. – 10. října: německý wehrmacht obsazuje Sudety, německé obyvatelstvo je jásavě vítá.

2. října: Prezident Edvard Beneš abdikuje a odchází do Londýna do exilu.

21. listopad.: Mezinárodní výbor stanovuje novou státní hranici¹².

„Připojení“ k Německu

30. září 1938 obsadila německá armáda Sudety. Židé, opoziční sudetští Němci a mnoho Čechů uprchli do centra země. Tohoto dne docházelo v sudetoněmeckých městech k četným výtržnostem namířeným proti Čechům. I v Bílině docházelo „k demolicím českých obchodů, ženy, muži i děti z nich byli vyhnáni a zbiti.“¹³

Mnozí sudetoněmečtí vedoucí a předsedové demokratických stran, odborů, církve, studentské spolky a občanská sdružení pod nadvládou národního socializmu trpěli.

Chudeřice v roce 1930

Útěk sudetoněmeckých sociálních demokratů

Německá sociálně demokratická strana dělnická (DSAP) pod vedením Ludwiga Czecha (zemřel v roce 1942 v Terezíně) a Wenzela Jaksche (1896-1966) podporovala od roku 1926 „aktivistickou“ politiku a rozhodně se distancovala od národní strany sudetských Němců. Politika demokraticky smýšlejících německých stran, které se zakládaly na politice založené na vládní odpovědnosti, ztroskotala již na počátku třicátých let na národním postoji různých českých stran a na sílící sudetoněmecké vlastenecké frontě a Sudetoněmecké straně (SdP) pod vedením Konrada Henleina. Z tohoto důvodu patřili sociální demokraté spolu s komunisty k nejvíce ohroženým sudetským Němcům. Vpád německé armády do Sudet a později do Prahy znamenal pro opoziční síly v politických stranách, církvích a spolcích velké nebezpečí. Češi posílali celé vlaky naplněné demokraty, kteří prchli do centra země, zpět, a to bez ohledu na nebezpečí, které bylo na dosah ruky. Henlein požadoval zadržení marxistů vracějících se z ČSR. Lidé museli být silou zadrženi, neboť byli připraveni postavit se německému wehrmachtu se zbraní v ruce.¹⁴

Rozpolcenost nálady a postojů české veřejnosti vůči rostoucímu proudu německých a rakouských uprchlíků v letech 1933 – 1938 nejlépe zobrazuje Peter Barton na různých příspěvcích v dvouměsíčníku „Dějiny a současnost“: nejprve převažovala euforie a vstřícnost, později obavy a odmítání.¹⁵ Avšak pro některé členy Sociálně demokratické strany a „republikánské obrany“ byly v Čechách zřízeny utečenecké tábory. Z těchto táborů mnozí odcházeli do emigrace do Anglie, Francie, Švédska, Kanady a USA. Předseda DSAP Wenzel Jaksch uprchl do Londýna, kde zastupoval zájmy sudetských Němců, ale během válečných let se dostal do konfliktu s Edvardem Benešem, který vedl národně smýšlející exilovou vládu, a jeho snahy byly neúspěšné.

Vyhnání a vyhlazení Židů

9. listopadu 1938 hořely synagogy také v Sudetech. V mnoha městech byli Židé, převážně staří a nemocní, kteří nemohli uprchnout, přinuceni tančit kolem hořících chrámů. Mnozí z nich spáchali sebevraždu. Konrad Henlein se přestěhoval do vily v Liberci (Reichenberg), která byla zabavena Židům. Liberec se stal hlavním městem župy. Zvláštní roli při vyhlazení Židů sehrál Terezín (Theresienstadt), nacházející se nedaleko sudetoněmeckého biskupského města Litoměřice (Leitmeritz) na jihu Českého středohoří. Himmler a Hitler vybrali toto město - pevnost, které zřídil Josef II., jako místo pobytu pro Židy z Čech, později z celé Evropy. Odtud byli takřka všichni Židé deportováni do vyhlazovacího tábora Osvětim. „Do Terezína přišlo 141 000 Židů, zemřelo zde 33 500, odtud bylo posláno 88 000, z toho přišlo o život 84 000, přežilo pouze 3500. Celkem přišlo o život 118 000 lidí, 23 000 bylo zachráněno.“¹⁶

Odchod Čechů

Odchod Čechů do zbytku Čech z důvodu Mnichovské dohody považují mnozí Češi za „odsun Čechů“. „Okolo 170 000 Čechů muselo opustit Sudety, kam byli přeloženi většinou jako úředníci nebo státní zaměstnanci. I oni byli uprchlíky, nahodilí vyhnání. Byla jim vzata možnost obživy a bylo jim dáno najevo, že nejsou vítáni. A tak odešli s tím nejnutnějším v zavazadlech do vnitrozemí“¹⁷. V těchto dnech se část navracejícího se Sudetoněmeckého sboru dobrovolníků (Sudetendeutsches Freikorps) a další, národním socialismem nadšení muži a ženy mstili Čechům, kteří zůstali, a také „čechofilním“ Němcům.

Pod nadvládou národního socialismu došlo k rychlému „připojení“ k Třetí říši a ruku v ruce i k politickému a správně organizačnímu usměrnění Sudet: Sudety byly do říše začleněny jako říšská župa. Adolf Hitler ustanovil Konrada Henleina za župního hejtmana se sídlem v Liberci. V česko-německém vztahu hrál tehdy roli „nepopsatelný jásot“: „Jednou jásali jedni, příště ti druzí. V roce 1938 to byli sudetští Němci“¹⁸. Poté přišlo pronásledování a znevýhodňování Čechů, brzy vystřízlivění sudetských Němců: mocenská převaha NSDAP ve veřejném a civilním životě, usměrňování spolků a sdružení, obsazování úřadů věrnými „říšskými Němci“. Klíčíci odpor sudetoněmeckých Němců potlačily „Staatssicherheitsdienst“ (SD), tajná státní policie (Gestapo) a Národně socialistická dělnická strana (NSDAP) velmi rychle.

Rozbití Československé republiky

15. března 1939 Hitler rozbil tehdejší Československo a dal zřídit Protektorát Čechy a Morava.

O jaký stát se ale jednalo, který mocnosti Německo, Itálie, Francie a Velká Británie svým podpisem Mnichovské dohody na podzim 1938 odřízli a Hitler na jaře 1939 definitivně roztříštil? Stroze řečeno: bublající národnostní stát, ze kterého chtěli mnozí protagonisté udělat národní stát, novou „demokracii“, která se sice snažila, ale troskotala na velkých národnostních menšinách, konstrukci čechoslovakismu, která však nebyla nosná. ČSR byla demokratičtější státem než okolní státy, jako například autoritářské (a značně antisemitské založené) režimy v Polsku, Maďarsku nebo Rumunsku. Ale zakládala se na falešném příslibu, slavné větě vyřčené ministrem zahraničních věcí Benešem v Memorandu No. III z ledna 1919, ve smyslu, že režim má být podobný tomu ve Švýcarsku. Československo se chtělo udržet nad vodou tím, že uzavřelo krkolomnou alianci ve stylu Metternicha (úzké spojení s Francií a obranný pakt se Sovětským svazem z roku 1935), ztratilo ale touto finesou mnoho důvěry. Vláda neměla nikdy dostatek odvahy (nebo síly) jedním aktem odsunout do pozadí národní pocit křivdy, tolik typický pro tehdejší českou buržoazii. První československá republika byla žonglující republikou, navzdory prezidentovi Masarykovi, který tlačil na vyrovnaní. Prezident byl od poloviny dvacátých let stále moudřejší, ovšem se stále slábnoucím vlivem. Nejvyšším žonglérem byl Edvard Beneš.¹⁹

Čeští obyvatelé zažili šest let utrpení. Počáteční odpor ze strany Čechů byl brutálně potlačen (uzavření české univerzity, zřízení terezínského ghetta). Po atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha 27. května 1942 následovala likvidace vesnic Lidice a Ležáky a další odvety. Až do Pražského povstání v květnu 1945 držely národně socialistické úřady protektorát pevně v rukou.

Doba utrpení českého národa trvající šest let začala a tím i nejhorší forma „německých dějin na východě“ - v tomto případě v české zemi. Byla to doba, která se vyznačovala terorem a která měla vyústit v „konečné řešení české otázky“, odpovídající sociálně darwinistickému rasovému šílenství vůdce. Zatímco vrchní komando wehrmachtu a další „pilní“ přísluhovači NS systému plánovali po konečném vítězství odsunutí Čechů z Čech a Moravy dále na východ, zamýšlel Hitler „germanizaci té hodnotnější poloviny českého národa a vyhlazení té méněcenné, včetně třídy inteligence.“ Násilný postup proti české inteligenci začal vlnou zatýkání, kterou vyvolaly studentské demonstrace 28. října 1939, ve výroční den založení ČSR. Útlak se brzy rozšířil v obecný postup proti politické a duchovní elitě českého národa, zpočátku formou zákazu vykonávat práci, později systematickým posíláním do koncentračních táborů. To, že protektorátní vláda v čele s Háchou byla bezmocná a že po odstoupení prvního „říšského protektora Čech a Moravy“ Konstantina von Neuratha, musela bezpodmínečně kolaborovat, se ukázalo ne tak závažné jako role, kterou sehrál Reinhard Heydrich, který byl od 27. září 1941 zastupujícím říšským protektorem. Podle motta *divide et impera* – rozděl a panuj - pronásledoval s tvrdostí sobě vlastní českou vzdělanou vrstvu obyvatel. Mezi více jak 36 000 obětmi národně-socialistické vlády v Čechách a na Moravě proto bylo relativně málo dělníků, převažovali však univerzitní profesori, učitelé, spisovatelé, umělci a příslušníci buržoazie. Zároveň se Heydrich postaral o to, aby bylo české dělnictvo nasazeno do zbrojařského

průmyslu. Tím bylo do května 1945 zamezeno větším nepokojům. A zabráněno organizování nadregionálního českého odporu.²⁰

Postupimská konference

Od 17. července do 2. srpna 1945 vyjednávaly na postupimském zámku Cecilienhof vítězné mocnosti o budoucnosti poraženého Německa. Jednání vedl americký prezident Harry S. Truman jako nástupce zemřelého prezidenta Franklina D. Roosevelta, dále byl účasten anglický premiér Winston S. Churchill (který byl během konference po prohraných volbách nahrazen Clementem R. Attleem), a sovětský generalissimus Josef V. Stalin. Po často velmi kontroverzních diskuzích byly dohodnuty následující stanovy, které byly ratifikovány v takzvané Postupimské dohodě: demokratizace, demilitarizace, denacifikace, decentralizace Německa, sovětská správa Kaliningradu (Königsberg)s částmi východního Pruska, polská správa zbývajících východního Německa na druhé straně Odry a Lužické Nisy.

9. května 1945 vpochovaly do Prahy oddíly sovětské armády a prezident Beneš převzal opět vládní záležitosti. „Benešovy dekrety“ – dokumenty pojmenované po něm, legalizovaly již probíhající odsun zhruba tří milionů Němců z Čech a Moravy. Tyto odsuny byly doprovázeny četnými násilnostmi na německém civilním obyvatelstvu. Dekrety zpětně umožňovaly např. násilné přepady během „divokého“ odsunu, vyvlastnění německého majetku, nucenou práci asi 350 000 Němců v pracovních táborech a systematicky prováděný „odsun“ - v Německu se zažil pojem „vyhnání“, který probíhal od podzimu 1945.

Po převzetí moci komunisty v roce 1948 prožívali Češi a Slováci politický teror a kulturní destrukci ve vlastní zemi. Československá socialistická republika (ČSSR) trvala do roku 1989. „Sametová revoluce“ (17. 11. 1989) vedla demokratickou cestou k volbě Václava Havla za prezidenta republiky (20. 11. 1989), Alexandra Dubčeka za předsedu Federálního shromáždění a ke vstupu země do Evropské unie (1. 5. 2004). 1. ledna 1993 došlo k rozdělení Československa.

Současná Česká republika je parlamentární republika s dvoukomorovým systémem a prezidentem, který je volen přímou volbou na období pěti let.

Česká republika

Rozloha	78 866 km ²
Obyvatelstvo	10,23 milionů obyvatel
Náboženství	40% křesťanského vyznání, 57% bez konfese
Porodnost	9,02/1000 obyvatel
Průměrná délka života	muži 72,0 let, ženy 79,7 let
Hrubý národní produkt	10 551 US-Dollar (70% průměru v Evropské unii)
Nezaměstnanost	8,3%

Příjem

průměrná mzda 25 500 Kč = cca 880 € (údaje ke 2. čtvrtletí 201č)

Hlavní město

Praha se 1, 17 milionů obyvatel ²¹

Náměstí Císaře Karla v Bílině v roce 1912

1.2 Rodáci z Čech a Moravy

Franz Kafka (1883 – 1924)

Franz Kafka, narozený 3. července 1883 v Praze, byl německy mluvící spisovatel. Pocházel ze židovské kupecké rodiny. Kafka patřil k těm deseti procentům obyvatel Prahy, jejichž mateřštinou byla němčina. Jeho oba rodiče i on češtinu ovládali. V letech 1889 – 1893 navštěvoval „Německou chlapeckou školu“ v Praze, poté humanitní státní gymnázium na pražském Starém Městě, které v roce 1901 zakončil maturitou.

Kafka žil nejprve v mnohonárodnostním státě c. k. monarchie Rakousko - Uhersko a po první světové válce v nově založené Československé republice. Sám Kafka se ve svých dopisech označoval za Němce („Němčina je moje rodná řeč, avšak čeština mi přirostla k srdci“). Německy mluvící obyvatelstvo, tvořící asi sedm procent obyvatel Prahy, žilo v jakési „ostrovní uzavřenosti“, mající svou vlastní „pražskou němčinu“. Tuto situaci „pražského němectví“ měl Kafka na mysli, když psal v již zmiňovaných dopisech: „Nikdy jsem nežil mezi německým národem“. Jako německy mluvící obyvatel žil mezi českou většinou v izolaci, přičemž i mezi německou menšinou se cítil být pro svou citlivou povahu vyděděn. Navíc patřil k židovské menšině. Jeho život do značné míry ovlivnily konflikty s otcem, které zpracovává ve svých dílech („Proměna, „Dopis otci“). Tento zatěžující vztah patří k nejvíce formujícím momentům

jeho života, stejně tak jako jeho nevyhraněný postoj k židovství. Od roku 1917 trpěl plicní tuberkulózou. Ani četné pobyty v lázních nepřinesly výrazné zlepšení. 3. června 1924 zemřel na následky nemoci v Rakousku, v Kierlingu u Klosterneuburgu.

Z velké části bylo Kafkovo dílo, mimo jiné i „Zámek“ nebo „Proces“, zveřejněno až po smrti jeho blízkého přítele a kolegy Maxe Broda. Oba dva měli velký vliv na světovou literaturu 20. století. Světové proslulosti se Kafkovo dílo dočkalo až po druhé světové válce, nejprve v USA a Francii, v padesátých letech také v německy mluvících zemích. Bez pozornosti tehdejší interpretace se zažil pojem kafkovství, který do sebe modelově uchopuje znaky světa Kafky. (Gudrun Hagen).

Rainer Maria Rilke (1875 – 1926)

Rilke, kterého mnozí považují za Němce, se narodil 4. prosince 1875 v Praze a zemřel ve Švýcarsku. Ve skutečnosti byl Evropanem a ve svém díle „In dubiis“ se bránil proti tomu být přiřazován k jakémukoliv národu.

Svůj český domov nikdy neztratil z očí a zvěčnil ho ve svých dílech. „ Mich rührt so sehr / böhmischen Volkes Weise,“ píše Rilke ve své básni „Volksweise“, kterou jako jednadvacetiletý zveřejnil ve sbírce básní „Můj domov“¹³

Dětství Rilkeho prožité v Praze je příběhem s mnoha zvraty. Měl nastoupit na důstojnickou dráhu, ale dril a hrubé zacházení na vojenské škole v Rakousku nevydržel. Lépe se mu nedaří ani na obchodní akademii ve městě Linz. V této době zveřejňuje svou první sbírku básní a po tříletém soukromém vyučování skládá v Praze v roce 1895 maturitní zkoušku. Později cestuje po celé Evropě, v Paříži se setkává s Borisem Pasternakem, pracuje jako sekretář sochaře Augusta Rodina a vyvíjí se až k jazykovému géniovi, písničím kongeniální básně ve francouzštině a věnujícím se překladům z několika řečí. Avšak teprve básně jako „Herbsttag“, „Das Karussell“ a „Der Panther“ ho proslaví po celém světě.

Na konci první světové války se rozpadá habsburská monarchie. Rilke je bez státní příslušnosti, jeho rakousko-maďarský pas je neplatný. A tak rodilý Pražák požádá o československé občanství. Poslední roky života tráví ve Švýcarsku. Rilke umírá v 51 letech, 29. prosince 1926 ve švýcarském sanatoriu Valmont u Montreux na leukemii. Pochován je nad vesnicí Raron ve Wallis (Gudrun Hagen).

Adalbert Stifter (1805 – 1868)

Adalbert Stifter se narodil 23. 10. 1805 v Horní Plané nad Vltavou. Jako syn tkalce a kupce vyrůstal v jednoduchých poměrech. Když mu bylo 12 let, jeho otec zemřel a mladý Adalbert vyrůstal dále u prarodičů. V letech 1818 až 1826 navštěvoval gymnázium a pokračoval studiem práv ve Vídni. Následovalo studium přírodních věd a dějin, ale Stifter studium nedokončil, neboť upřednostňoval psaní a kreslení, chtěl se stát malířem krajin. Poté, co uzavřel manželství s modistkou Amalií Mohaupt, se živil několik let jako soukromý učitel ve vídeňských šlechtických rodinách. Mezi jeho žáky patřil například syn Metternicha. Vyučoval ho ve fyzice a matematice. Protože mu Friedrich Hebbel vyčítal, že jeho postavy a témata jsou nevýznamné,

formuloval Stifter v předmluvě k dílu „Bunte Steine“ „das sanfte Gesetz“ – mírný zákon. Není senzační to, co příroda a člověk obdrží, nýbrž jejich pomalý růst a plynulý vývoj.

V roce 1848 byl Stifter zvolen do frankfurtského Národního shromáždění v kostele Paulskirche. Poté, co revoluce ztroskotala, stáhnul se Stifter do města Linz, kde byl v roce 1850 jmenován školním radou. V roce 1853 byl jmenován „Komisí pro zkoumání a zachování umění a historických památníků“ konzervátorem pro Horní Rakousko. V roce 1865 se dal Stifter penzionovat. Poslední roky svého života byl vážně nemocen a trpěl silnými depresemi. Není zcela jisté, zda spáchal sebevraždu. Zemřel 28. 1. 1868.

Z jeho děl, která již dnes nejsou skoro vůbec čtena, se do literárních dějin zapsaly romány „Pozdní léto“, a „Vítek“. (Gudrun Hagen)

Johann Gregor Mendel (1822 – 1884)

Johann Gregor Mendel se narodil jako syn sedláka v roce 1822 na jižní Moravě. Vzdělání získal na jezuitském gymnáziu v Opavě a dále studoval Filosofickou fakultu univerzity v Olomouci. V roce 1843 vstoupil do Augustiniánského kláštera. Do roku 1866 vyučoval v Brně na německé reálce přírodovědné předměty. Po smrti opata Cyrila Nappa byl zvolen opatem brněnského Augustiniánského kláštera. Již v době svých studií se zajímal o zoologický a botanický výzkum. V klášterní zahradě experimentoval s různými druhy včel, výsledky jeho bádání bohužel zmizely. Dochovaly se nám však výsledky výzkumů z oblasti genetiky. Křížením odrůd hrachu i odrůd fazolí odvodil Mendelovy zákony dědičnosti, které dnes tvoří základ pro teorii genetiky. Přestože byla jeho vědecká práce často nepochopena, národními socialisty byla zneužívána jako základ pro „rasově čisté chování“, platí Mendel za předvoj moderní genetiky. Památníky Mendela stojí ve Vídni a v Brně. Jeho busta se nachází v německé síni národní slávy Walhalla u Regensburgu.

Sigmund Freud (1856 – 1939)

Sigmund Freud se narodil 6. května 1856 v Příboře jako syn obchodníka s vlnou. V neposlední řadě i kvůli antisemitským výpadům se jeho otec i s rodinou přestěhoval do Vídně, kde Sigmund navštěvoval gymnázium a s velkým úspěchem absolvoval univerzitní studia. Jako mladý lékař, zpočátku ve vídeňské nemocnici, později ve své soukromé praxi, se obzvlášť věnoval psychicky nemocným lidem z dobře situovaných měšťanských rodin. Distancoval se od metody elektroléčby a od hypnózy, kterou hojně užíval jeho kolega Dr. Josef Breuer, a s odvoláním na vlastní zkušenosti vyvinul metodu „psychoanalýzy“. Během této metody se pomocí rozhovorů s pacientem hledá cesta do jeho podvědomí, aby se našly příčiny jeho psychického onemocnění. Především potlačování sexuálního pudu, který byl v 19. století tabuizován, je podle něho zodpovědný za vznik neuróz (psychická onemocnění bez organického nálezu). V roce 1885 se stal soukromým docentem neuropatologie a v roce 1902 profesorem na univerzitě ve Vídni. Roku 1908 založil vídeňský psychoanalytický spolek. V roce 1923 onemocněl rakovinou hrdla a zemřel po své emigraci do Londýna 23. září 1939. Teorie psychoanalýzy přinesla zcela nový pohled na pudovou dynamiku osobnosti a významný vliv na

odvětví lidského vědění jako náboženská věda nebo etnologie. Již v době jeho života byl jeho koncept terapie považován za příliš jednostranný. O jeho rozsáhlé dílo se starala dcera Anna, též významná psychoanalytička.

Berta von Suttner (1843 – 1914)

Berta von Suttner se narodila 9. června 1843 v Praze jako dcera hraběte Kinského. Po brzké smrti otce se její matka přestěhovala do Brna, kde se jí v blízkosti hraběte von Fürtsenberg dostalo kvalitního vzdělání v oblasti hudby a literatury. V roce 1859 přesídlila do Vídně a zveřejnila několik novel. Zde také poznala svého budoucího manžela, svobodného pána von Suttner, kterého si vzala teprve v roce 1885. Žili spolu v Gruzii již několik let před uzavřením sňatku. Berta zde prožila Rusko-tureckou válku (1877), o níž psala články pro tisk. V roce 1889 zveřejnila knihu „Odzbroyte“, která byla přeložena do takřka všech evropských jazyků a přispěla k vzniku a rozšíření mírového hnutí. Berta von Suttner se stala členkou mezinárodní mírové společnosti, která se zasazovala za zavržení války a za zřízení Mezinárodního soudního dvora. V roce 1891 založila „Rakouskou společnost přátel míru“. Spolu s Alfredem Friedem založila i v Německu „Německou mírovou společnost“ a až do své smrti řídila jako viceprezidentka Mezinárodní mírovou kancelář v Bernu. Byla příkladem pro svá angažmá v řešení konfliktů. A v roce 1905 obdržela za své zásluhy Nobelovu cenu za mír. V četných spisech a přednáškách i za hranicemi Evropy vystupovala za zachování míru. Krátce před propuknutím 1. světové války varovala Suttner před ničivými následky války, viz díla „Der Menschheit Hochgedanken“ (1911), „Barbarizace vzduchu“ (1912). Berta von Suttner zemřela na počátku 1. světové války, 21. června 1914 ve Vídni.

Známí Němci z Čech a Moravy

Kancléř Svaté říše římské německého národa Johannes von Neumarkt (1310-1389), městský písař Johannes von Saaz (kolem 1350 - 1414), vojevůdce Albrecht z Valdštejna (1583 – 1634), stavební mistr Balthasar Neumann (1687 – 1753), skladatel Christoph Wilibald von Gluck (1714 – 1787), malíř Anton Raphael Mengs (1728 – 1779), skladatel Johann Wenzel Stamitz (1717 – 1757), misionář Klemens Maria Hofbauer (1751 – 1820), inženýr Franz Anton Ritter von Gerstner (1756 – 1840), badatel a cestovatel Thaddäus Haenke (1761 – 1817), filozof Bernard Bolzano (1781 – 1848), fyzik Ernst Mach (1830 – 1916), filozof Edmund Husserl (1859 – 1938), spisovatel Gustav Leutelt (1860 – 1947), skladatel Gustav Mahler (1860 – 1911), architekt Adolf Loos (1870 – 1933), sochař Hugo Lederer (1871 – 1940), divadelní herec Leo Slezak (1873 – 1946), kardinál Theodor Innitzer (1875 – 1955), lidový zpěvák Anton Günther (1876 – 1937), malíř Alfred Kubín (1877 – 1959), spisovatel Karl Hans Strobel (1877 – 1946), politik Rudolf Ritter Longman von Auen (1877 – 1962), sochař Franz Metzner (1870 – 1919), politik Karl Renner (1870 – 1950), páter Emanuel J. Reichenberger (1888 – 1966), spisovatel Erwin Guido Kolbenheyer (1878 – 1962), spisovatel Hans Watzlik (1879 – 1948), skladatel Ralf Benatzky (1884 – 1957), spisovatel Max Brod (1884 – 1968), spisovatel Egon Erwin Kisch (1885 – 1948), hudební pedagog Walter Hensel (1887 – 1956), spisovatel Franz Werfel (1890 – 1945), politik Adolf Schärf (1890 – 1965), automobilový konstruktér Ferdinand Porsche (1875 – 1951), politik Wenzel Jaksch (1896 – 1966), politik Hans Schütz (1901 –

1982), tanečník Harald Kreuzberg (1902 – 1968), spisovatel Josef Mühlenberg (1903 – 1985), spisovatelka Gertrud Fussenegger (1912 – 2009) a mnozí další.²²

→ Haerkötter Heinrich & Trautmann Parissa: Deutsche Literaturgeschichte. Darmstadt 2008

Hemmerle Rudolf: Sudetenlexikon für alle, die das Sudetenland lieben. Mannheim 1984

Pietsch Roland & Pleticha Heinrich: Sudetendeutscher Heimatatlas. Augsburg 2010

Rothmann Kurt: Kleine Geschichte der deutschen Literatur. Stuttgart 2001

Schwatz Wolfgang: In Böhmen und Mähren geboren – bei uns unbekannt? München 2007

Původní most přes řeku Bílinu v roce 1940

2. Severozápadní Čechy

2.1. Okres Bílina

České království bylo od 18. století bylo rozděleno na více okresů. Do poloviny 19. století

Existovaly například následující okresy:

Okres Beroun	Okres Hradec Králové	Okres Nový Bydžov
Okres Litoměřice	Okres České Budějovice	Okres Plzeň
Okres Stará Boleslav	Okres Strakonice	Okres Chrudim
Okres Rakovník	Okres Loket	Okres Žatec
Okres Klatovy	Okres Čáslav	

Žatecký a litoměřický okres tvořily jádro severozápadních Čech. Po roce 1848 se tyto velké okresy změnilly na politickosprávní okresy. V Bílině byl zřízen okresní soud a stala se tak i soudním okresem.

V roce 1860 měl okres Bílina 18 190 obyvatel, z toho 18 090 katolíků (99,45 %), 81 izraelitů a 19 evangelíků. Údaj o příslušnosti k národu nebyl učiněn. A tak můžeme vycházet z toho, že v této době bylo v našem okrese ještě velmi málo Čechů. Teprve s nástupem průmyslového rozvoje hornictví přisun Čechů zesílil. Soudní okres čítal k 31. 12. 1879 dle úředních údajů 22 784 obyvatel, z čehož byli 21 177 Němci (93,15%) a 1 557 Češi (6,85%). Ke katolické církvi se přihlásilo 22 464 osob, což odpovídá podílu 98,84%. 202 spoluobčanů patřilo k izraelitské komunitě a 63 osob bylo protestantů augsburské konfese. Bílinský okres zahrnoval 17 správních obcí, ke kterým bylo přiděleno 71 osad.²³

Struktura obyvatelstva se zpočátku 20. století na základě hospodářských a ekonomických změn dále výrazně měnila. Počet jednotlivých národností v severozápadních okresech při sčítání národů z roku 1930 činil:

Most 33 169 Němců, 31 860 Čechů,
Duchcov 28451 Němců, 21012 Čechů
Bílina 24 174 Němců, 14 997 Čechů, Teplice 80 448 Němců, 24 302 Čechů

Zemský okres Bílina

Se začleněním Sudet do Třetí říše vznikla nová župa „Sudety“ s okresy Eger (Cheb), Aussig (Ústí nad Labem), Troppau (Opava). „Obyvatelstvo sudetských oblastí připojených k říši čítalo celkem 3 405 168 osob“²⁵. V okrese Aussig žilo po odchodu četných Čechů a německých emigrantů ca 1,2 miliónů obyvatel říše, mezi nimi 955 Židů. Poté činil počet českého obyvatelstva ca. 8,5%.²⁴ V silně industrializovaných okresech severních Čech se k české národní příslušnosti navzdory národně socialistickému tlaku přihlásilo podstatně více Čechů: podíl českého obyvatelstva v okrese Bílina činil 20%, v okrese Most 27%, v okrese Duchcov 24%, v okrese Teplice – Šanov 10%.²⁵

Zemský okres Bílina, který byl založen v roce 1939 a čítal 27.964 „příslušníků říše“, zahrnoval vedle lázeňského města Bílina dalších 38 obcí. Nezávisle na tom, jak se v minulosti příslušnost konkrétních obcí k jednotlivým okresům a krajům měnila, cítí se dle rozhodnutí představenstva Domovský spolek Bílina od konce války odpovědný za vzniklých 71 domovských obcí. Zastupuje zájmy a záležitosti těchto míst a jejich odsunutých německých obyvatel Bílinska. 1.4.1936 vznikl samostatný okres Bílina s okresním městem stejného jména - Zemský okres Bílina.

Obce Bílinska jsou:

1	Bilin	Bílina	37	Merschlitze	Mrzlice
2	Auporsch	Úpoř	38	Milai	Milá
3	Bielischitz	Bělušice	39	Minichhof	Mnichov
4	Briesen	Břežánky	40	Mireschowitz	Mirošovice
5	Bukowitz	Bukovice	41	Moschen	Mošnov
6	Charwatz	Charvatce	42	Mukow	Mukov
7	Dobschnitz	Dobřice	43	Nemetschken	Němečky

8	Dolanken	Dolánky	44	Noinitz	Hnojnice
9	Drzefce	Dřevce	45	Pattogrö	Patokryje
10	Ganghof	Kaňkov	46	Poratsch	Pohradice
11	Hettau	Hetov	47	Preschen	Břešťany
12	Horschenz	Hořenec	48	Prohn	Braňany
13	Hostomitz	Hostomice	49	Radowesitz	Radovesice
14	Hradek	Hrádek	50	Rannai	Raná
15	Hrobschitz	Hrobčice	51	Rasitz	Razice
16	Jablonitz	Jablonec	52	Rissut	Řisuty
17	Kautz	Chouč	53	Rothaugest	Červený Újezd
18	Kniebitschken	Pňovičky	54	Schelkowitz	Želkovice
19	Kosel	Kozly	55	Schichhof	Žichov
20	Kostenblatt	Kostomlaty	56	Schiedowitz	Židovice
21	Kramitz	Chrámce	57	Schladnig a.d.B.	České Zlatníky
22	Kruppai	Krupá	58	Schwatz	Světec
23	Krzemusch	Křemýž	59	Schwindschitz	Svinčice
24	Kutschlin	Kučlín	60	Sellnitz	Želenice
25	Kutterschitz	Chudeřice	61	Sinutz	Sinutec
26	Kuttowenka	Chotovenka	62	Skirschina	Skršín
27	Kuttowitz	Chotějovice	63	Stepanow	Štěpánov
28	Lahowitz	Lahovice	64	Stürbitz	Štrbice
29	Langugest	Jenišův Újezd	65	Trzinka	Dřínek
30	Liebschitz	Liběšice	66	Tschentschitz	Černčice
31	Liebshausen	Libčeves	67	Twrdina	Tvrdín
32	Linschen	Hlince	68	Welhenitz	Lhenice
33	Liskowitz	Lyskovice	69	Wodolitz	Odolice
34	Lukow	Lukov	70	Wohontsch	Ohnič
35	Luschnitz	Lužice	71	Wschechlab	Všechlapy ²⁶
36	Meronitz	Měrunice			

Historický snímek z obce Chouč

Správní oblast Bílina

Po znovuoobnovení Československé republiky (1945) vznikl samostatný okres Bílina. Ten byl v roce 1960 v rámci reformy zrušen. Obce okresu Bílina byly zčásti začleněny k teplickému okresu, některé k lounskému a k mosteckému. Od té doby má Bílina městský úřad, který spravuje velké okolní obce a jejich příslušné osady. Současným starostou je Josef Horáček, s ním spolupracují starostové sedmi velkých obcí a ti zase odpovídají za správu 26 příslušných obcí:

Velké obce	osady
Hostomitz/Hostomice	
Wohontsch/Ohnič	Dolanken/Dolánky, Krzemusch/Křemýž Nemetschken/Němečky, Kniebitschken/Pňovičky
Schwaz/Světec	Kuttowitz/Chotějovice, Kuttowenka/Chotovenka Liskowitz/Lyskovice, Stürbitz/Štrbice Auporsch/Úpoř
Hrobschitz/Hrobčice	Rothaugest/Červený Újezd, Kautz/Chouč Kutschlin/Kučlín, Mireschowitz/Mirošovice Merschlitze/Mrzlice, Mukow/Mukov, Rasitz/Razice Twirdina/Tvrdín, Lukow/Lukov, Stepanow/Štěpánov
Meronitz/Měrunice	Schichof/Žichov
Ladowitz/Ledvice	

→ Heimatliche Ortsnamen im Volksmund. In: Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 3 – Smetana – Archiv

2.2 Bílina a sousední města

Na úpatí Krušných hor mezi starým královským městem Chomutov a průmyslovým městem Ústí nad Labem se rozkládá silně osídlená hornická a průmyslová oblast. Až do 20. století zde nacházíme stará německá města Brüx (Most), Bilin (Bílina), Dux (Duchcov) a Teplitz-Schönau (Teplice-Šanov). Jižně od těchto měst se rozprostírá České středohoří s kuželovitými vrchy, které často korunují zříceniny hradů, a s dlouhými horskými hřbety a zaoblenými vrcholky hor.

Bilin/Bílina

Jedním z nejvděčnějších výletních míst, které lze navštívit, je staré malé městečko Bílina, ležící na úpatí hory Bořeň. Ve středověku byla Bílina župním městem a jeho panstvo, rod Hraběšiců, bylo v úzkém kontaktu s cisterciáckým klášterem v Oseku; a tím výbornou základnou pro kulturní život tehdejší doby v severozápadních Čechách. I přes některé negativní změny ještě dnes ucítíme ve starých úzkých uličkách města závan skutečného starého kulturního dědictví - obzvláště na prostorném, volném náměstí, nad kterým vyčnívá knížecí zámek se svými neporušenými pravidelnými řadami oken a demonstruje tak svou skutečnou feudální sílu a velikost.

Masivní budově zámku na náměstí se podřizují kostel sv. Petra a Pavla (1061) a radnice. Rozsáhlou plochu náměstí oživují vysoký štíhlý mariánský sloup a kašna se sochou sv. Floriána. Malá ulička kolem kostela vede k faře a na zámek. Uvnitř kostela sv. Petra a Pavla se skrývá náhrobek Lobkowiců. Velmi zajímavé jsou reliéfy na vnější straně kostela, které patří k nejstarším na budově, ale také k nejstarším dochovaným dílům stavebního umění v naší vlasti. Můžeme je srovnávat s oseckou Madonou a oseckým kamenným pultem ke čtení. Na zadní straně kostela se nachází hrobka Lobkovic z doby kolem roku 1500.

Druhým nejstarším kostelem byl gotický Alžbětín kostel, který dal vystavět Německý rytířský řád ve 14. a 15. století. Řád časem doby zanikl, ale v roce 1664 byl podpořen Maxmiliánem Rudolfem, svobodným pánem ze Schleinitz, prvním biskupem z Litoměřic.

Kaplička Zvěstování Panny Marie se nachází ve čtvrti Újezd na Pražském předměstí. Byla postavena ve stylu jemné německé renesance a může se pochlubit krásným renesančním portálem.

V Bílině lze spatřit spousty dalších úhledných střech domů a krásná domovní vrata. Na každém rohu vnímáme staré kulturní podloží, a tak není divu, že se zde dobře cítili umělci. Tak například v cukrárně Kraus vytvořil příliš brzy zesnulý malíř Karl Schütz celou řádku nástěnných dekorací- Princezna „Marcipán“, „Teta čokoláda“ a velký „Preclík“. Cukrárna měla kdysi dostatek hostů přicházejících nejen kvůli kulinářskému požitku, ale také proto, že se zde nasytil i zrak...

Abychom zakončili náš výlet do Bíliny důstojně, vydejme se k bílinské Kyselce, pobuďme v lázeňském parku a posedme na terase Kaffee-Pavillons (Lesní kavárna). Na hoře Bořeň se červeně odrážejí paprsky zapadajícího slunce a dávají tak vyniknout jeho hezké siluety proti světlému nebi.²⁷

- Kocourek Lubomír & Kocourková Květoslava: Bílina v zrcadle staletí. Bílina 2001
- Kocourková Květoslava: Město Bílina. Bílina 2009
- Kriemer Fritz: Heimatwanderung in Bilin. In: Heimatruf 4. 12. 2009, strana 10
- Ring Herbert: Stadt und Schloss Bili. In Heimatruf 21. 12. 2007, strana 17
- Ring Herbert: Beiträge zur Geschichte der Stadt Bilin: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 3. 11. 2006, strana 9

Brüx/Most

První slovanské sídlo se nacházelo u mostu u Komořanského jezera. Město s hradem stojícím nad městem, které bylo od první poloviny 13. století osídleno Němci, bylo královským městem. V dobách husitských válek hrálo významnou roli: Husité zde byli v roce 1421 poraženi. Most tak zůstal jediným městem v severozápadních Čechách, které se Husitům nepodařilo dobýt. Během Třicetileté války bylo město silně zničeno. Hrad Hněvín, který byl znovu obnoven v roce 1906, a gotický kostel nanebevzetí Panny Marie z první poloviny 16. století, který byl přemístěn ze starého města, dnes tvoří atraktivní zbytky velkého průmyslového a správního města. Ve 20. století se staré město stalo obětí neohleduplné těžby uhlí, došlo k jeho takřka úplné demolici. Německé obyvatelstvo (1939: 36.454 obyvatel) bylo v roce 1945 vysídleno. V nově vystavěném okresním městě bydlí 67 189 obyvatel (údaj z roku 2009). Městské muzeum nacházející se v bývalé německé „Deutsche Oberschule“ podává velmi dobrý obraz starého Mostu a krajiny jihozápadního středohoří.

- Cori Johann Nepomuk: Geschichte der königlichen Stadt Brüx bis 1788. Brüx 1989
Heimatgemeinde Brüx hg: Brüx – Erinnerungen an eine Stadt und ihre Umgebung.
Erlangen 1978
Ring Herbert: Der Brüxer Schloßberg. Wahrzeichen einer Stadt. Viz: Heimatruf ze dne 13. 6. 2008, strana 9
Ring Herbert: Brüx und seine Umgebung. Eine wiedererstandene Stadt? Viz: Heimatruf ze dne 3. 4. 2009, strana 9
Ring Herbert: Die verschobene Stadtkirche zu Brüx. Ein technisches Wunderwerk. Viz: Heimatruf ze dne 10.10.2008, strana 9

Dux/Duchcov

Město se nachází uprostřed severočeského hnědouhelného revíru. Okolí Duchcova bylo osídleno již v raných dobách. Archeologické nálezy z roku 1878 z Obřího pramene u obce Lahošť dokazují osídlení duchcovského území už v době bronzové. Podle některých hodnověrných lidí je Duchcov rodným místem minnesengra Walthera von der Vogelweide; v roce 1911 mu město věnovalo památník. Žil zde také Giacomo Casanova (1725 – 1798), který pracoval na duchcovském zámku jako knihovník hraběte Valdštejna. Casanova sepsal na zámku své paměti. Byl pochován v kapli sv. Barbory. Duchcov jako centrum těžby hnědého uhlí v severních Čechách měl velmi dobrou infrastrukturu: četné šachty, průmyslové a obchodní společnosti, hornickou školu a gymnázium, které navštěvovala i bílinská mládež. K blízkým pamětihodnostem, patří barokní klášter cisterciánů v Oseku, který po staletí určoval kulturní a duchovní život v regionu. Za zmínku stojí i romantický Rýzmburk na okraji Krušných hor, u obyvatel Bíliny oblíbené poutní místo v Mariánských Radčicích, a staré horské vesnice Fláje a Dlouhá Louka, přes které prchaly v létě roku 1945 tisíce duchcovských a bílinských Němců. V roce 1939 čítalo město Duchcov 8 646 obyvatel. V roce 2006 zde žilo 9 144 českých obyvatel.

- Heimatkreisverein Dux Hg.: Stadt und Landkreis Dux. Miltenberg 1965
Polišenský Josef a další: Giacomo Casanova. Bekannt – Unbekannt. Teplice 1998
Petry: Reiseführer des gräflich Waldstein'schen Schloßverwalters. Schloß Dux in alter Zeit. Viz: Heimatruf ze dne 2. 8. 1985, strana 5 a 6
Ring Herbert: Dux im Jahre 2009. Viz: Heimatruf ze dne 11. 9. 2009, strana 10 a 11
Ring Herbert: Duxer Denkmäler. Viz: Heimatruf ze dne 22. 1. 2010, strana 10 a 11

Teplitz – Schönau / Teplice

Město Teplice patří k nejstarším lázeňským městům v Čechách. Od konce středověku byly Teplice sídlem knížecího rodu Clary – Aldringenů, kteří ve svém rezidenčním městě dali vystavět reprezentativní budovy, četné památníky a rozsáhlá lázeňská zařízení. Svého vrcholu dosáhl lázeňský život ve městě na počátku 19. století. Ve starých seznamech lázeňských hostů najdeme jména císařů, carů, králů a královen, básníků, jako např. Johann Wolfgang von Goethe, nebo skladatelů, jako Ludwig van Beethoven a Franz Liszt. Vysoce radioaktivní termální prameny mají teplotu až 46,25 stupňů Celsia a dodnes se používají při koupelích a k inhalaci. Město se do roku 1945 pyšnilo neregionálním německým divadlem, jež řídil dramaturg a spisovatel Karl Kraus.

2.3. Okolí řeky Bíliny

Řeka Bílina pramení mezi dvěma hornickými městy, Horou sv. Šebestiána a Horou sv. Kateřiny, v Krušných horách. Ještě jako potok protéká bývalým lázeňským městečkem Jirkov, dále se - již jako malá říčka - vine do Mostu. Industrializace v celém území podél Krušných hor vedla několikrát ke změně průtoku řeky. Bílina byla v místě, kde dříve protékala městem Most, ve svém toku odkloněna. Dnes protéká u Obrnic severozápadně směrem na Bílinu. V dřívějších dobách ohrožovala řeka Bílina město Bílinu povodněmi, dnes je klidná a zkrocená. Pod Větruší se vlévá Bílina do řeky Labe.

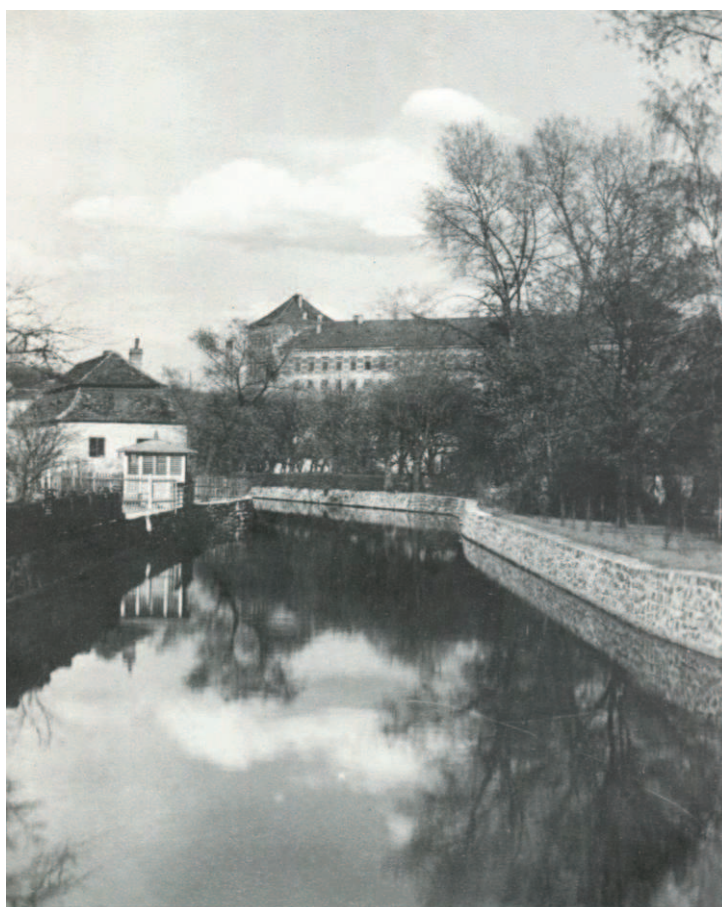
V dřívějších dobách, zčásti ještě v pleistocénu, se na severozápadě a severu vlévala praOhře do údolí dnešní Bíliny (původní Bílina byla tehdy v Obrnicích levým přítokem praOhře a jako dnešní Bílina se v okolí Ústí vlévala do Labe). Jednostranné směřování řeky na východ bylo způsobeno jednak intenzivním zvrásněním Krušných hor a západní částí Mostecké pánve. Svůj díl sehrálo jistě vršení říčního stěrku a štěrku, které do mostecké pánve naplavily z Krušných hor říčky Hutná a Chomutovka.

Od 15. století se v Čechách setkáváme při pojmenovávání řek se jmény odrážející nějakým způsobem charakter. U nás jsou to barvy bílá, černá, červená, zlatá a stříbrná, v jiných zemích pak zelená, žlutá nebo modrá. Směrodatný byl často charakter půdy v řece – tam, kde byl písek a drobný štěrk, vznikl název Bílá, weiß + bílá voda: Bela – v němčině Biela, dnes též Bílina. Řeka pramení v Krušných horách na jihovýchodním svahu Kamenné hůrky ve výšce 781 m a ústí do Labe ve výšce 132 m. Plocha povodí Bíliny činí 1.070,9 m². Délka řeky je 84,2 km. Průměrný průtok v ústí řeky činí 5,5 m³/s, u Liběšic kolem 2 m³/s.²⁸

Pan Fritz Kriemer, domovský správce města Bílina, vzpomíná na celkem dvanáct mostů, které se nacházely v okolí města Bílina a spojovaly oba břehy řeky Bíliny.

Most „In der Schilline“ je velmi starý a dříve spojoval Liběšickou ulici a starou vodárnu. Tamní stavidlo bylo zřízeno, aby zavodnilo mlýnský příkop, který sahal takřka do centra města.

Další most, ke kterému se nám bohužel nedochovala žádná fotografie, vedl ke koupališti a Kyselce. Třetí most byl zřízen během regulace toku řeky Bíliny v roce 1935, vedl z aleje Pod Kaštany. Po čtvrtém mostě chodili obyvatelé Bíliny z Újezdu a Pražského Předměstí po příkrých schodech do kina a na procházky po břehu Bíliny až ke Kyselce. „Železný most“ (5) byl známý a oblíbený především u školou povinných dětí. Vedl přímo z města do Školní ulice, kolem kiosku Kohl, kde jsme si za pár halířů kupovali sladkosti. Tato ulice byla při budování nového koryta řeky zničena. Bílinský most (6), který vedl z města do Motalovy ulice, byl postaven kolem roku 1863. Vedle se nacházel nový jez, který schraňoval vodu z Bíliny po její regulaci v roce 1935. Sedmým mostem byl most, po kterém se chodilo z ulice Wolkergasse do Nádražní ulice. Osmý most, který se nacházel u staré střelnice, byl lehký dřevěný most, který byl občas poničen náplavem ledu v zimě. Zajišťoval „rychlé spojení“ z Teplického Předměstí přes ulici Schützenstraße k hlavnímu nádraží nebo zastávce. Devátý most neexistuje již dlouhou dobu, můžeme ale stále ještě vidět jeho staré fundamenty. Stál v Chudeřicích za radnicí. Dříve zde řeka Bílina vedla dále směrem na Světec. Poté byla v šachtě Rudiayschacht rozšířena těžba uhlí. Desátý most byl postaven po úpravě toku řeky Bíliny. Byl to most dřevěný a spojoval Chudeřice podél potoka Dlouhý Újezd směrem na Adelu a Břežánky. Jedenáctý most byl důležitým spojníkem Bíliny a Teplic – Šanova. Dvanáctý a tedy poslední most byl spojníkem mezi sídlištěm Weinmannsiedlung a Wenmannwerken. Vesnice Chudeřice byla na začátku roku 1939 připojeny k městu Bílina.

Původní koryto řeky Bíliny

3. České středohoří

České středohoří se nachází v severních Čechách po obou stranách Labe. O délce 80 km se rozprostírá mezi severozápadní hnědouhelnou pánví na západě a Lužickým pohořím na severovýchodě. Na západě přechází takřka bez přerušení v Labské pískovce (České Švýcarsko). Na jihu se nachází prostorné nížiny s řekami Labe a Ohře, které zasahují dále do centra země. Celé České středohoří je od roku 1976 chráněnou krajinnou oblastí.³⁰

3.1. Hornatá krajina

Akademie věd ČR rozděluje západní část Českého středohoří na základě vzniku na Teplické středohoří a Kostomlatské středohoří. Rozdělení je sice z pohledu geomorfologie správné, avšak ztěžuje zařazení jednotlivých hor do jedné z obou skupin. V následujícím textu se tedy uvedeného rozdělení nebudeme držet a některé nejdůležitější hory uvádíme v abecedním pořádku dle německého názvosloví, popisujeme je na základě jednoho nebo více typických znaků:

Birkenheide/Březina (700m), zalesněná svažující se vyvýšenina, chráněná krajinná oblast, ve zbytcích původního bukového zalesnění močál, na jihovýchodním svahu v podrostu léčivé byliny, myslivna a zbytky bývalé ruské vojenské oblasti

Boretzer Berg/Boreč (449m) zalesněný rozeklaný znělcový kopec s malými štěrkovými poli, uvnitř hory dochází k cirkulaci páry a vzduchu, národní přírodní památka

Borschen/Bořeň (539m) největší znělcová skála ve střední Evropě, vypíná se nad řekou Bílinou, připomíná odpočívajícího lva, zčásti zalesněná, národní přírodní rezervace, cvičný prostor pro horolezce

Biliner Chlumberg/Chlum (294m), čedičový kopec v blízkosti nového sídliště města Bílina

Brüxer Schlossberg/Hněvín (491m), poslední výběžek západního středohoří s hradem Hněvín

Franzberg/Zvon (649m), znělcová kupole se svažujícími se skalami, nacházející se u Černčic

Ganghofer Berg/Kaňkov (398m), zalesněný čedičový kmen, oblíbený výletní cíl bílinských lázeňských hostů

Gomende/Kostomlatský vrch (557m), u bývalé vesnice Radovesice

Georgsberg/Říp (454m), samostatně stojící zploštělá čedičová kupole v labské dolině, hraje významnou roli v české mytologii (Praotec Čech, který dal české zemi jméno), od roku 1962 národní památka

Gluhai/ Dlouhá hora (483m) vrch nacházející se u obce Kozly

Hasenburg/Hazmburg (417m), samostatně stojící, takřka holý čedičový kmen, u dolního Labe v blízkosti obce Klapý, nahoře se nachází hrad (Bílá a Černá věž), postaveno kolem roku 1300, od roku 1606 neobýváno

Hoblik/Oblík (509m), samostatně stojící čedičový kužel, národní přírodní rezervace, s dobrým výhledem do všech stran

Hradek/Oltařík (688m), zvaný též Hrádek, rázovitá čedičová skála se zříceninou hradu Jakoubka z Vřesovic (2. polovina 15. století)

Kajbaberg/Chloumek, zalesněný čedičový kopec s teplomilnými lesními a stepními rostlinami

Kellerberg/Milíře (551m), vrch u obce Černčice

Kletschen/Kletečná (706m), zvaná též Malá Milešovka, zalesněný znělcový kopec s četnými šterkovými poli, v blízkosti se nachází památník osvoboditele sedláků Hanse Kudliča

Klotzberg/Pařez (736m), jižně od Kostomlat – asi 1,5 km

Kostial/Košťálov (481), skalnatý čedičový kmen nad obcí Třebenice se zříceninou hradu, postaveno v roce 1372, v 16. století opuštěno, národní přírodní rezervace

Kottine/Chotyně (437m), říká se jí též Kateřinská hora, se zbytky zámku „Paradies“, tedy Ráj, postaveno kolem roku 1400, v 16. století opuštěno

Kreuzberg/Křížový vrch(584m), u obce Libčeves

Lipaier Berg/Lipská hora (689m), zalesněná znělcová hora se skalnatým vrcholem, charakteristický kužel středohoří

Lobosch/Lovoš (570m), samostatně stojící, zalesněný čedičový kopec s navazující znělcovou špičkou, chata na Lovoši (v současné době v provozu pouze sezónně), národní přírodní rezervace, nádherný výhled do daleké krajiny

Lohberg/Lhota (475m), zalesněný čedičový kopec u Kocourova

Milaier Berg/Milá (510m), samostatně stojící, částečně zalesněný čedičový vrch u Milé, stejnojmenná přírodní rezervace Milá, dobrý výhled

Milleschauer/Milešovka (836m), zvaná též „Hromová hora“, zalesněný znělcový kužel, nejvyšší hora Českého středohoří, v roce 1905 zde byla založena meteorologická observatoř a turistická ubytovna, národní přírodní rezervace

Milleschauer Klotzberg/Milešovský Kloc (674m), zalesněný, do dálky se táhnoucí znělcový kopec, nacházející se naproti Milešovce

Milleschauer Wostrey/Ostrý (563m), zalesněná hora tvořená znělcem, se zbytky hradu rodu Kaplířů ze Sulevic, postaveného v roce 1433, hrad byl v roce 1565 opuštěn

Paschkapole/Paškapole (473m), sedlo mezi Kletečnou a Milešovkou, křižovatka starých obchodních cest, („Stará solná stezka“ vedoucí z Halle, „Srbská stezka“ vedoucí z Lužice, stará teplická stezka a poštovní silnice z Drážďan do Prahy)

Pilkauer Berg/Bilský vrch (546m), obec Bílka ležící u Milešovky, vesnice s dvěma hostinci, „domov turistů“ s „nejhezčím renesančním štítem“ v Českém středohoří, trojúhelník nacházející se na rozhraní dřívějších okresů Bílina, Litoměřice a Teplice

Plesirberg/Rozkoš (398m), horský hřbet nacházející se naproti Bořeni, táhnoucí se směrem ke Kaňkovu

Plöschen/Blešenský vrch (520m) obec Blešno, 3 km severně od Solan, (hrušky Solanky)

Poratscher Berg/Pohradická hora (419m), zvaná též Aloisova výšina, ruiny rozhledny z r. 1838

Radelstein/Hradišťany (752m), vrchol zčásti znělcový, zčásti čedičový, dvojitý kruhovitý val z dob knovízské kultury kolem roku 1000 př. n. l., později keltské, germánské a nakonec slovanské opevnění, pověstmi opředená historie (hradišťanské pověsti), přírodní rezervace Hradišťanská louka

Rannaier Berg/Raná (457m), 1,2 km dlouhý táhnoucí se nezalesněný hřbet, již dlouho chráněná krajinná oblast, pro svou dobrou termiku vyhledávané místo pro plachtění a létání rogalem

Schaffer Berg/Ovčí vrch (dnes Kaňkov vrchol) (436m), kopec nacházející se západně od Kaňkova

Schladninger Berg/ Zlatník (522m), znělcový kuželovitý kopec, porostlý křovinami, chráněná krajinná oblast

Schwatzer Höhe/Světecká výšina (342m), nad „zmizelými vesnicemi“ Krupá, staré Chotějovice a Chotovenka

Sellnitzer Berg/Želenický vrch (456m)

Teplitzer Schloßberg/Doubravka (393m), zalesněná hora znělcového původu, východně od Teplic, v roce 1478 zde Volf z Vřesovic dal postavit hrad, stržen v roce 1655, v roce 1884 nechal knížecí rod Clary-Aldringen postavit novogotický zámek

Skalken/Skalka (310m), skalnatý kužel s hradní věží ze 14. století a zámek ze 17. století, postaveno Antoniem della Portou

Sollaner Berge/Solanská hora 638m, v blízkosti Blešenského vrchu

Stepaner Berg/Štěpánovská hora (651m), zalesněný čedičový kopec nacházející se v Březinském masivu, na vrcholu je nejvýše položená step Českého středohoří s teplomilnými rostlinami, chráněná krajinná oblast

Spitzberg/Čičov (477), zvaný též Hořenecký Špičák, holý čedičový kužel, pěstování vinné révy na západním svahu, přírodní rezervace, naleziště krystalů aragonitů

Stürbitzer Berg/Štrbický vrch (475m) u obce Světec

Suttomer Berg/Sutomský vrch (505m), zalesněný čedičový vrch kuželovitého tvaru, vzdušné proudy uprostřed hory

Tallina/Táhlina (656m), zalesněný čedičový kužel, v době války místo úkrytu sedláků z Lukova

Tschentschitzer Berg/Opina (569m), rozvodí ve směru řeky Bíliny

Werschetin/Vršetín (406m), čedičový kužel, následkem těžby kamene zčásti zarovnaný, krásný výhled

Werschiese/Špičák (455m), čedičový kopec, nad bývalou vesnicí Radovesice

Woftschin/Ovčín (431m), do dálky se táhnoucí čedičový vrch v blízkosti Lovosic, v roce 1756 bitva u Lovosic

Wostrey/Ostrý (553m), zčásti zalesněný čedičový vrch, 1 km SV od Kocourova (ruiny hradu)

→ Nerlinger Heinz & Bláha Miroslav: Luftaufnahmen vom Mittelgebirge. Hanau 1997.
Master-Kassette 321 – Archiv Domovského spolku: Nerlinger - Archiv

Pro mnohé obyvatele Bíliny jsou zmíněné kopce spojeny s osobními vzpomínkami z mládí nebo s vyprávěními a pověstmi. I dnes láká České středohoří k pěším výletům a nabízí cenově zajímavé ubytovací možnosti. Bližší informace obdržíte v Infocentrech měst Bílina, Duchcov, Most, Teplice, dále pak v muzeích a podobných kulturních zařízeních.

→ Bílina: www.bilina.cz, Most: www.crt.most.cz

Teplice: www.teplice.cz, Duchcov: www.duchcov.cz

Muzeum sasko-českého Krušnohoří Marienberg: museum@marienberg.de

Muzeum města Duchcova: info.duchcov@tiscali.cz

Oblastní muzeum v Mostě: reditel@muzeum-most.cz

Oblastní muzeum Teplice: www.muzeum-teplice.cz

3.2. Kameny a drahokamy

Druhy hornin a minerálů

V době, po zvrásnění Krušných hor, se pod obrovským tlakem vytvořila vypouklá poklice. Ta se později stala nejvyšší částí Českého středohoří. V době třetihor v jejich druhé fázi probíhala vulkanická činnost. Vznikaly sopky, ze kterých vytékalo obrovské množství vulkanické masy. Ty často tekly přes již vytvořené vypoukliny. Přes sebe se ukládalo obrovské množství lávy,

magmatu, vulkanického prachu a tufu. V proláclinách, škvírách a prolomených zemských vrstvách byly pohřbeny prehistorické pralesy. Mnohem později se touto oblastí vinula prapůvodní Ohře, později pak Bílina. O zbytek se postaraly eroze a posuvy půdy během doby ledové.³³

V Českém středohoří nalézáme především následující druhy hornin:

Rula, úzce související s prapůvodním masivem Krušných hor, který v pravěku vyčníval jako obrovská skalnatá masa z moře. Nalezneme ji především v údolí Bíliny. Skládá se z načervenalého draselného živce, slídy a křemene.

Čedič, který vyvřel na mnohých vrcholech Českého středohoří jako ztuhlé černé magma, u Bíliny se nachází takzvaný nephelitický čedič. V základní skelnaté mase se nachází množství nažloutlých průřezů nephelinů, částčky magnetitu, augitu a ojediněle olivín. Čedič se používá jako štěrk.

Červenohnědé, zčásti rozložené čedičové tufy, které se působením vulkanického prachu stmelily.

Znělec, skládá se z masivní tmavozelené základní hmoty tvořené živcem a amfiboly. Při každém kroku na tyto volně ležící kusy kamenů zazní znělý tón. Bořeň se sestává převážně ze znělce.

Minerály, které vykrystalizovaly z tekuté vulkanické hmoty. Vyskytují se především jako krystalické částčky v horninách, například amfibol, leucit, magnetit, nephelin, olivín a sanidin.

České granáty

Již dlouho před objevem výskytu uhlí a jeho hospodářského využití hledali sedláci na polích Českého středohoří granáty, takzvané „pyropy“. „Granáty patřící ke skupině silikátů mají stupeň tvrdosti 6,5 - 7,5 (smaragd=7,5 - 8, safír=9, diamant=10) jsou často označovány jako drahokamy, někdy jako polodrahokamy. V závislosti na chemickém složení existují granáty rozličné kvality. K těm nejhezčím patří bezpochyby pyrop – granáty, které jsou již po staletí těženy v Českém středohoří v blízkosti obcí Podsedice a Třebenice. Ke skupině granátů patří dále fialově se blýskající almandiny, které se vyskytují ve větších exemplářích, nahnědlé spessartiny a další méně významné varianty.“³⁴

Slovo „granát“ je odvozeno z latiny a znamená „zrnitý“, což poukazuje na jeho typickou oblou formu a barvu granátového jablka. Když císař Karel IV. nařídil sbírat drahokamy, aby jimi byly ozdobeny sakrální stavby, byl tento červeně se blýskající granát velmi žádaný. Toto první „období drahokamů“ však s nástupem husitských válek (1419 – 1436) skončilo. Až v 16. století nacházíme opět důkazy hledání granátů. Dle záznamů třebešského muzea granátů vlastnil císař Rudolf II. údajně granát velikosti lískového ořechu. Také v rakouské císařské koruně nalezneme granát o velikosti slepičího vejce. Alexander Humboldt ve svých záznamech o cestě severními Čechami píše o nebezpečí při dobývání granátů. Poté, co na polích nebyly již žádné granáty k nalezení, muži se bez jakéhokoli zabezpečení spouštěli do šachet, a to sice tak hluboko, než narazili na granáty. Odtamtud se ve vodorovném směru hloubila štola s dřevěnými stojkami. Tento krajně nebezpečný způsob, jakým se do šachty vnikalo, nahradil

ale koše a zamezil proniknutí cizích osob do šachet. Když si lidé mysleli, že již v šachtě nejsou žádné granáty, byla vyhloubena nová jáma. Štoly byly velmi nízké a šikmé, takže se v nich dalo pouze lézt po kolenou. Byly hloubeny pouze motykou, takže nikdy nebylo používáno náloží. Vnikající voda často způsobila, že vyhloubená štola zanikla. Od roku 1840 se používala nová technika, a to sice dvě šachty, které byly vyhloubeny do hloubky až 51 metrů. Hlína obsahující pyropy se na povrch dostala pomocí potahů s koňmi, na sítích se ponořila do vody a tak dlouho propírala, až se na dně síta objevily granáty. Tímto způsobem se vytěžily i další polodrahokamy jako opály, topasy a turmalíny. Granáty se získávaly i v povrchových dolech ze štěrků, a to sice jihovýchodně od Měrunic. Po silných deštích bylo možno granáty sbírat na polích nebo se rukama odhrnula vrchní vrstva půdy a pak se granáty získávaly ze spodní vrstvy půdy propíráním ve vodě a přesíváním přes síta. V oblastech od Třebenic až po Bílinsko se v jihozápadních okrajových oblastech středohoří taková naleziště granátů vyskytovala. Nalezené granáty byly v tehdejších dobách majetkem panstva a nálezce je musel odevzdat i v případě, že byly nalezeny na pozemcích poddaných. Nálezci náležela peněžní náhrada za jeho práci a úhrada vzniklých škod na jeho poli. Na začátku 20. století se komerční těžba granátů z finančních důvodů zastavila. V současné době činí výtěžek asi 120 kg za rok!

Pro výrobu šperků se nyní používají světle červené granáty z jižní Afriky a Indie. Pro výrobu šperků je nezbytné kameny brousit, leštit a pro výrobu řetízků na krk a náhrdelníků též provrtat. Od roku 1715 existoval „rytecký cech“, ale nalezené kameny opracovávali pro svou potřebu i sedláci z okolí (viz svatební čepec v Bílinské jizbě v Gerolzhofenu). Menší kameny sloužily jako čepová ložiska do hodin a menších hracích strojů nebo se používaly při vážení medikamentů (A. Hartmann).

Není divu, že v kraji tak bohatém na minerály občas někdo našel podivně vypadající kámen a snil o tom, že se díky tomuto nálezu stane boháčem. I soudce Jockl z Schiedowitz zažil něco podobného. Na svém poli našel jednoho dne tak velký a krásný kámen, že si byl zcela jist tím, že drží v rukou kámen cenný. Tajně pomýšlel možná i na těžbu granátů, jako tomu bylo u Podsedic. Každopádně se rozhodl kámen nechat ohodnotit. Následujícího dne měl nějakou práci v Libčevsi a odtamtud chtěl jet poledním vlakem dále do Bíliny, aby ukázal kámen nějakému odborníkovi. A tak učinil. Poté, co vyřídil své pochůzky ve vsi, šel ulicí směrem k nádraží a neodvratně musel projít kolem Wenzela Walenteho, který - jako ostatně vždycky - pozoroval ze svého okna dění na návsi. Přitom došlo k následujícímu rozhovoru: „Jockle, kam máš namířeno?“ Jockle odpověděl: „Na vlak, musím do Bíliny.“ Walente vyndal z náprsní kapsy své vesty zlaté hodiny a řekl: „A to máš ještě hodinu času, pojď dál, zvu tě na pivo.“ Jockl se nedal dvakrát pobízet. Brzy věděl i Walente, co ukrývá pestrý vak, který Jockl odložil vedle klobouku a špacírky, a co se s tímto pokladem mělo stát. Při nejbližší příležitosti pošeptal do ucha svému podomkovi něco, co nebylo určeno uším Jockla. Když bylo na čase, poděkoval Jockl za pivo a rozloučil se. Ve vlaku - v poledne nikdy nebývalo ve vlaku moc cestujících - měl hodně času. Otevřel svůj vak, aby už jako tolikrát se pokochal pohledem na svůj poklad a tu držel v ruce kus uhlí! Až teď pochopil, co Walente pošeptal do ucha svému podomkovi. Co v té chvíli vzteky střídavě rudnoucí a bělající Jockl o Walentovi říkal, bohužel nemůže být otištěno, ale domyslet si to můžeme!³⁵

→ Ring Herbert: Der böhmische Granat. Viz: Heimatruf ze dne 7.3.1997, strana 9
Ring Herbert: Das böhmische Granatenland im südlichen Mittelgebirge. Viz: Sudetendeutsche Zeitung z 31.10.2008, strana 9

Lobkowická sbírka kamenů

K drahocenným pokladům, které knížecí dvůr po staletí, mimo jiné i ve svých zámcích Roudnici, Jezeří a Bílině nasbíral, patřily také sbírky kamenů a minerálů. Sbírkou sestávala z knížecí sbírky minerálů v Jezeří a ze sbírek bílinského rady Dr. F. A. Reusse. Nákupem, výměnou a nálezy ve vlastním panství (těžba granátů u Měrunic, těžba uhlí u Chudeřic) nashromáždil panující kníže Ferdinand Lobkowicz s pomocí geologa a mineraloga Ambrose Reusse na svém zámku v Bílině bohatou sbírku. V rámci rozdělení majetku (na základě sňatku dcery hraběnky Bossi-Fedrigotti, rozené princezny von Lobkowicz), se dostala knížecí sbírka minerálů za 30 000 rakouských zlatých do Maďarska a stala se tam součástí maďarské národní sbírky v Pešti. Sbírkou kamenů, kamenů a hornin čítala 42 217 exponátů. Balení exponátů do 300 beden trvalo 3 měsíce, transport vyžadoval 11 železničních vagónů a vedlejší náklady čítaly 5 000 rakouských zlatých! „Naši vlasti, která po vymření průmyslu a těžby uhlí nevlastní nic jiného než nádherné hory a řeky, by možnost zhlédnout lobkowickou sbírku kamenů pomohla přitáhnout spousty turistů, zvláště učenců a škol, a napomohla by tak rozvoji čilého turistického ruchu. Tento drahocenný poklad je však navždy ztracen.“³⁶

Bílina 1840

3.3. Chráněné rostliny

Horské rostliny

Zvláštní půdní vlastnosti, vlhkost vzduchu a vítr podporovaly v Českém středohoří růst některých horských rostlin, především pak na Bořni u města Bílina.

Pfriemengras – *stipa capillata* – kavyl vláskovitý

Pfingstnelke – *Dianthus caesius* – hvozdík sivý

Perlgras – *melica ciliate* – strdivka brvitá

Alpen Johannisbeere – *ribes alpinum* – rybíz alpský

Borschenaster – *aster alpinus* – hvězdnice alpská

Brillenschote – *biscutella laevigatis* – dvojštítek hladkoplodý

Gebirgsschildkraut/Berggold/ též Borschengold/ - *alyssum saxatile* – tařice

Tobiášův vrch u Kozel

Tobiášův vrch – nová chráněná oblast a zároveň první chráněné území Botanického pracovního společenství Německého spolku pro vlastivědné bádání a vzdělání v Československé republice, leží u vesnice Kozly v regionu Bílina. Vyznačuje se celou řadou vzácných rostlin. V dubnu vyzařuje do dálky ve společnosti kostřavy waleské neuvěřitelné množství nádherných, žlutě zbarvených hvězdic hlaváčka jarního. Protější strana kopce je poseta modrými, vzhůru obrácenými zvonky rostliny koniklec luční. Protože tyto dvě rostliny rostou na celém kopci, je v době Velikonoc jižní svah žlutý, severní svah modrý. Na západní straně se k velkému koniklecí přidružuje i koniklec obecný. Podruhé pak Tobiášův vrch překvapí v době slunovratu. Jarní rostliny mají svou vegetační dobu za sebou, na jižním svahu lze obdivovat modré svícny hyacintů, které během několika týdnů propůjčí suchým svahům jinou barvu. Asi na žádném místě Českého středohoří se nepotěší oko botanika nebo milovníka přírody takovou hrou barev. Botanické pracovní společenství se spolu s památkovým ústavem rozhodly vzít území na dobu deseti let pod svou ochranu.³⁷

- Fleck Franz: Erinnerung an mein Heimatdorf Kosel von 1900 – 1946. Viz: Heimatruf ze dne 3. 4. 1992, strana 3 a 4
- Fleck Franz: Einst daheim in Kosel. Viz: Heimatruf ze dne 28. 8. 1992, strana 4
- Gobst Franz: Kosel und Sinutz. Viz: Heimatruf ze dne 19. 3. 1999, strana 9
- Jentsch Liane: Stepanow. Viz: Borschen-Echo. Sonderausgabe, Gerolzhofen 2002

Léčivé byliny

Léčivá síla přírody byla rozpoznána již v dávných dobách a mnohé rostliny byly používány při léčení různých neduhů a nemocí. I obyvatelé Českého středohoří sbírali v lesích a na loukách léčivé byliny, kterým byla přisuzována léčivá síla. Pěstovali je také na svých zahrádkách. Pro přípravu čajů, jako přísadu do koupelí, pro obklady a obvazy se sbíraly následující byliny:

Léčivka	Nářeční pojmenování	Latinský název	Působení
Jalovec	Wachulder	<i>Juniperus Communis</i>	posílení trávení
Puškvorec obecný	Kalmus	<i>Acorus calamus</i>	pro posílení žaludku
Řebříček obecný	Schofgorbe	<i>Achillea millefolium</i>	čaj k čištění krve
Pelyněk pravý	Wermte	<i>Artemesia absinthium</i>	pomáhá při křečích
Podběl lékařský	Huflattich	<i>Tussilago farfara</i>	chladivé obklady
Kozlík lékařský	Baldrian	<i>Valeriana officinalis</i>	čaj pomáhající při křečích
Bezinka	Hollunder	<i>Sambucus nigra</i>	potní čaj
Zeměžluč lékařská		<i>Rythraea centaaurium</i>	čaj proti žaludečním křečím
Mateřídouška úzkolistá	Hinnerquanl	<i>Thymus serpyllum</i>	čaj tišící křeče
Šalvěj	Solmblott	<i>Salvia officinalis</i>	zmírnění při bolestech v krku
Hluchavka bílá	Hinternessel	<i>Labium album</i>	krev čistící čaj
Borůvka	Hedelbeere	<i>Vaccinium mytillus</i>	posílení trávicího traktu
Brusinka	Preiselbeere	<i>Vaccinium vitis idea</i>	pro „čištění žaludku“
Proskurník lékařský	Eiwisch	<i>Althea officinalis</i>	čaj ke zklidnění kašle
Kmín	Kümmel	<i>Carum carvi</i>	čaj při nadýmání
Jeřáb ptačí	Abschbeere	<i>Sorbus aucuparia</i>	pro posílení žaludku
Osružina	Grotzbeere		při bolestech v krku
Trnka obecná	Schlinge	<i>Prinus spinosa</i>	čaj čistící krev
Netřesk	Hausworzel	<i>Sempervivum tectorum</i>	šťáva zastavující krvácení
Lípa	Linde	<i>Tilia parvifolia</i>	potní čaj

→ Tanich Anton: Bestimmungsbuch der Flora von Böhmen. Praha 1928

3.4. Statky v Českém středohoří

Dvory

Na vesnicích Českého středohoří byly dvory často uspořádány jako „třístranné“ dvory. Štít obytné části domu směřoval do ulice, stodola pak přiléhala k jedné straně. Stáje a chlévy stály v pravém úhlu k nim. Dvůr byl od silnice ohraničen plotem nebo branou. Vedle okázalých statků, které měly většinou i patro, se nacházely na vesnici i přízemní „chalupy“. Jejich střechy byly většinou doškové. Tyto jednopatrové domky mívaly dvě oddělené místnosti: „Herdraum“ – obytná světnice s pecí, černá kuchyně, „Wohn – und Schlafraum“ – místnost určená k obývání a spaní. V domcích tohoto regionu se nacházela v kuchyních také pec, která sloužila nejen k pečení chleba, ale také k úpravě ovoce. „A tak k obživě chudých rodin Českého středohoří

přispíval významným způsobem sběr a zpracování šípků. Po celé týdny se v pecích topilo jen za účelem zpracování šípků. I z tohoto důvodu měla pec v těchto staveních nezastupitelné místo“.

38

Horské chalupy Českého středohoří

Vesnice byly uspořádány buď podél cesty, silnice (Strassendorf), nebo kruhově (Runddorf). Střed, „centrum“ vesnice, tvořily buď kostelík nebo kaplička, často i rybník nebo studna opatřená šindelovou střechou (viz Biliner Heimatbuch, strana 97, 101, 117 a 118). Němečtí osadníci z Duryňska, Saska a z oblasti Franky zřizovali svá obydlí způsobem, který jim byl blízký. Proto se nacházely v oblastech Českého středohoří různé statky, na kterých byla patrná kombinace vlivů středoněmecké a francké vesnické architektury.

Statek ve stylu „Blockbaustil“

Statek zřízený ve stylu Blockbau byl typickou stavbou tohoto regionu. Na přízemí bylo pomocí jednoduchého trámoví postaveno patro. Návětrná strana a střecha byly obedněny došky nebo břidlicí. Došky byly především ze smrkového dřeva, které díky svému obsahu smoly mohlo být použito až třicet let. Bylo i levnější než například dřevo dubové, bukové nebo modřínové. Než se dřevo použilo jako došky na střechu nebo na štít, vrstvily se haldy došek na sebe za nebo vedle domu a sušily se tam. Zvláštní okrasou domů tohoto regionu bylo podloubí - arkáda v prvním patře, která ve formě balkónu zabírala celou délku domu. Do prvního patra domu, na podloubí nebo arkádu vedlo schodiště, z kterého bylo možno vejít do všech místností v prvním patře. Tyto prostory byly pomocí vnitřního schodiště přístupné i uvnitř domu.

Pavlačový dům

Tato varianta domu se vyznačuje tím, že arkáda/podloubí se táhne po delší straně prvního patra a vytváří jakousi „galerii“. Toto galerie byla buď „vtažena“ do středu domu nebo trochu „vystavena“ ven. Podle toho se tomuto typu domu říkalo „pavlačový dům“. V Českém středohoří se tomuto typu obydlí říkalo „pavlač“ (z latinského Parva Loggia). Arkády byly tvořeny jemnými pilíři a malovaným nebo vyřezávaným zábradlím. Sloužily též jako skladiště či sýpka pro ovoce a zeleninu, které zrály na svazích Českého středohoří.

Hrázděný dům

V zápisech Biliner Heimatbuch nacházíme popis dřevěného hrázděného domu ve vesnici Hnojnice, ležící jižně v okrese Bílina na německo-české jazykové hranici. Tento typ domu zřetelným způsobem určoval styl staveb až do 19. století. Hrázdění domu bylo vyplněno cihlami, které se vyráběly ze směsi vápna, jílu, slámy a sušily se na vzduchu. K pokrytí střechy se používala dlouhá žitná sláma, takže domy v létě držely chlad a v zimě byly teplé. Obydlí

nebyla obzvlášť odolná proti přeskočení jiskry, proto často docházelo k požárům. Na konci 19. století se přecházelo k robustnějšímu stylu staveb.³⁹

Hrázděné domy v Kostomlatech

Až do odsunu Němců zůstaly zachovány nádherné a působivé hrázděné domy na návsi. Domy s čísly 62 a 63 známé pod jmény „Schleicherportl“ a „Parten“ vesnici propůjčovaly vsutku přátelský vzhled. Pro původní obyvatele představovaly kousek starých Kostomlat. Byl to takřka totožný styl stavby: dole kamenná stavba, nahoře hrázdění. Podél strany směřující do dvora byla v prvním patře postavena pavlač. Dále se zde sušilo prádlo. Dům č. 28 byl opatřen vápennou omítkou, tím staré hrázdění připomíná pouze pavlač. Poněkud lépe se starý stavební styl vyjímá u domu č. 18 - Sehler, č. 10 - Hallemotz, č.33 - Diewock a u některých domů v tehdejší ulici Drischgasse (Zechl, Bach, Erich). Některé z domů měly zachovánu doškovou střechu.⁴⁰

→ Lehmann Emil: Sudetendeutsche Volkskunde. Leipzig 1926. Strana 21 a další.

Poplužní dvory

V raném středověku spravoval „Meier“ - šafář (z latinského maior = větší) dvůr šlechtice nebo kláštera. V okolí Bíliny vlastnili Lobkowiczové a další šlechtické rody až do první světové války několik poplužních dvorů (zastaralé slovo pro panský dvůr). Tyto panské dvory měly rozlohu od 300 do 500 hektarů, většinou dobré orné půdy. V Bílině samotné existovaly tři poplužní dvory patřící Lobkowiczům: vedle pivovaru, v Litoměřické ulici a v Gartengasse – dnešní Skleničkově ulici.⁴¹ Jak důležitá byla šlechta ještě ve 20.století, je zřejmé ze zápisu v „Biliner Heimatbuch“. Jsou zde vyjmenovány následující poplužní dvory:

- Poplužní dvory v Mirošovicích, Razicích, Kaňkově, Patokryjích, Charvatcích, Hrádku, Libčevsi, Židovicích, Odolnicích, Měrunicích, Lužici a Řisutech patřící knížeti z Lobkowicz.
- Poplužní dvory pražské kapituly v Kozlech, Světcích, Chotějovicích, Hostomicích, Pohradicích, Chotovence a Červeném Újezdu
- Poplužní dvory hraběte Ledebur-Wicheln v Kostomlatech a Křemýži, jakož i hraběte Chotka v Skršíně a Chrámcích.

V roce 1921 napočítal Ferdinand Smetana v regionu Bílina vedle těchto panských dvorů dalších 18 velkých poplužních dvorů, které takřka po celou dobu patřily velkým sedlákům.

→ Smetana Ferdinand: Meierhöfe. Viz: Deutsche Jugendgemeinschaft Bilin: Unsere Heimat 1922, strana 151 - 152.

3.5 Vesnice v Českém středohoří

Světec

Obec Světec se proslavila díky klášteru v době křížových výprav v roce 1226. Klášter založila zbožná Vratislava z brněnského rodu Hrabišiců pro řád klášterních sester. Ženský klášter přijímal šlechtické dcery a vdovy mužů, kteří se nevrátili z křížáckých výprav. V roce 1421 klášter zcela vyplenili husité. Podle pověsti se zachránilo jen několik jeptišek. Jedna z nich údajně při svém útěku zachránila obraz jinocha z dob křížáckých výprav a schovala ho na okraji Krušných hor. Obraz měla nalézt děvečka, a to dalo vzniknout poutnímu místu zjevení Panny Marie (Mariaschein/Bohosudov). Klášter Světec, který se jen pomalu vzpamatoval z husitských válek, byl v roce 1580 zrušen úplně. Pražští arcibiskupové převzali vládu nad klášterem a knížecí arcibiskup Johannes Graf von Breuner dal klášter přestavět na biskupskou letní rezidenci se zámekem a parkem. Kostel sv. Jakuba byl postaven v roce 1731 v barokním stylu. Starší klášterní budovy sloužily později jako správní a obytné budovy určené pro velký poplužní dvůr. Místo se zcela změnilo v době počátku těžby hnědého uhlí a ztratilo svůj vesnický charakter. Obec stará 800 let, nacházející se na severním okraji středohoří, se díky intenzivním rekultivačním opatřením pomalu uzdravuje z následků bezohledné těžby uhlí. Nyní se na zámku nachází obecní úřad. Velmi hezký pomník nám připomíná památku českého grafika, ilustrátora a malíře Vojtěcha Preissiga. Svátek Anny, známý po celá staletí, se opět slaví.

Pro dějiny osídlování Bílinska jsou zajímavé zápisky A. Kohlera v publikaci Biliner Heimatbuch⁴², z kterých vyplývá, že listiny o majetkových vztazích byly až do roku 1589 sepsány v českém jazyce. Vesnice náležící ke klášteru, jako např. Krupá nebo Hunčice, byly již v době třicetileté války obydleny obyvatelstvem s německými jmény.

Vojtěch Preissig

Vojtěch Preissig se narodil 31. července 1873 ve Světcích a mládí prožil na nejrůznějších místech severních Čech. V roce 1892 absolvoval v Praze reálné gymnázium a poté navštěvoval pražskou „Kunstgewerbeschule“ (uměleckoprůmyslovou školu). V roce 1898 odešel za dalšími studii do Paříže. Tam se zabýval ilustrací různých knih. Po čtyřletém pobytu se vrátil zpět do

Prahy. Staral se o grafické zpracování knih, mimo jiné o Komenského „Didactica magna“. V roce 1908 odešel do USA a v roce 1914 převzal vedení grafické školy v Bostonu. Během válečných let se angažoval v Českém národním spolku jako důvěrník a organizátor amerických dobrovolníků. Jeho proslulé kontroverzní reklamní plakáty a pohlednice s extrémně nacionálním ztvárněním ovlivňovaly americkou společnost do míry, kterou bychom neměli podceňovat. Po několika pobytech v nově založené Československé republice se v roce 1931 definitivně vrátil do Prahy a nadále se věnoval umělecké činnosti. V roce 1933 ho prezident T. G. Masaryk vyznamenal za jeho uměleckou a patriotickou činnost. Obec Světec ho jmenovala čestným občanem. Po obsazení Československé republiky se připojil k českému odbojovému hnutí, stal se členem ilegálního časopisu „V boj“ (Im Kampf) a v roce 1940 byl zatčen a s celou rodinou deportován do koncentračního tábora v Dachau, kde 11. 6. 1940 podlehl vyčerpání a zemřel. Jeho dcera Inka byla zavražděna v roce 1942 fašisty v Berlíně - Plötzensee.

→ Koehler A.: Die Klosterherrschaft Schwaz. Viz: Bilin – Unser Heimatkreis. Strana 180 a další.

Ring Herbert: Die Gemeinde Schwaz. Viz: Heimatruf ze dne 2.10.2009, strana 9

Mukov

Barokní kostel v Mukově

Kostel postavený v roce 1760 je věnován svatému Prokopovi. Sestává se z jedné lodi s polygonním presbytářem a z mnohoúhelného chóru. Stěny lodi a presbytáře jsou odděleny pilastry se zdobením. Hlavní loď má nízký strop s ornamentálním zdobením. Presbytář, kostelní chór a sakristie mají zvlněnou formu. Okna sakristie jsou ozdobena lunetami (polokruhová pole). Kostel zdobí hlavní oltář se sloupovým a dva naproti sobě stojící postranní oltáře. Na hlavním oltáři je obraz svatého Prokopa a nad ním se nachází pieta a sochy svatého Václava a svatého Víta. K vybavení kostela patří dále kazatelna se sochami „Svatý Petr a Pavel“, barokní socha „Kalvárie“ (18. století) a gotická křtitelnice. V současné době se kostel z veřejných peněz a za podpory občanského spolku Mukov a Domovského spolku renovuje.

Císař Josef II. (1741 – 1790)

Josef II., syn císařovny Marie Terezie, prováděl kromě reforem ve správní oblasti též spousty reforem sociálních. Zrušení nevolnictví, zrušení daňové svobody šlechtických vlastníků půdy, a spravedlivý berní a urbaniální patent vycházely vstříc prostému národu na českém venkově. Vydal též Toleranční patent a velmi usiloval o nové uspořádání školství v zemi. Během svých cest do Čech navštívil také Mukov a přenocoval v tamním hostinci rodiny Hauptvogel. Oblibu jeho osoby u národa nám dokazuje např. regionálně velmi známá lidová báseň od H.W.Baudise, jakož i socha, která byla ve vsi v roce 1892 postavena. Po první světové válce byla odstraněna. Obyvatelé vesnice bronzovou sochu ukryli do bezpečí. Socha však již nebyla nalezena a považuje se za ztracenou.

Bílínští Wandervögel

Krátce po rozpadu monarchie se v severozápadních Čechách ve Valeči shromáždilo v roce 1919 hnutí Wandervögel. V té době byla přítomna mladá generace lidí, kteří byli připraveni k přijetí. V době letnic/svatodušních svátků v roce 1919 přišlo 748 Wandervögel. 544 chlapců a 204 dívek z celkem 61 Wandervögel - sdružení s více jak 1400 příslušníky. V župě „Deutschböhmen“ existovalo v této době již pět krajů: Chebský, Labský, Bielský, Východní a Severní kraj. Gauwart se stal Theo Keil. Pocházel ze župy Liberec. První poválečný sněm se konal v Leoben. V Bielském kraji, ke kterému náležela i Bílinská skupina, se konal poválečný spolkový sněm o Velikonocích v roce 1920 ve vesnici Mukov. Bylo to významné setkání mládeže okolo kapličky u Prokopovy studánky s typickým slavnostním ruchem, cirkusem a jezdeckými soutěžemi. Bílínští chlapci se tohoto dění účastnili. Při ranním zpívání v kostele v Mukově zpívali chlapci národní píseň Weihelied (melodie: Walther Hensel, R. J. Janiczek/Praha, text: E.Leibl):

Wir heben unsre Hände

Aus tiefster, bittre Not.

Herr Gott, den Führer sende,

Der unsern Kummer wende

Mit mächtigem Gebot!

Erwecke uns den Helden,

den seines Volkes erbarm!

Des Volks, das nachtbeladen,

verkauft ist und verraten

In seiner Feinde Arm.

Erwecke uns den Helden

Der stark in aller Not

Deutschböhmen mächtig rühret,

Deutschböhmen gläubig führet

Ins junge Morgenrot!

Wir weihen Weh und Waffen,
Und Haupt und Herz und Hand!
Laß nicht zu Schanden werden
dein liches Volk der Erden
Und meiner Mutter Land!“⁴²

O tehdejší atmosféře vypovídá autentická vzpomínka jednoho z účastníků: „Když jsme byli naposledy společně v Mukově (Velikonoce 1920), měl jsem možnost spatřit spousty věcí, které se mi opravdu líbily. Když jsme při pozdravu vztyčili vzhůru ruce, byli jsme opravdovými přáteli. Pocit cizoty zmizel a nebude už nikdy přítomen, pokud se budeme setkávat častěji. Bylo to opravdové setkání mládeže, přetahování a hry nahoře u Prokopovy studánky! Ani na zpěv jsme nezapomněli. Jak šťastně jsme v kostele zanotovali naši slavnostní píseň na melodii Gloria a Credo. A co dalšího jsme ještě zpívali. Ach, ty působivé, náladové písničky jsme raději vynechali. Nám se více líbily ty vzdorovité a opravdové.“

Červený Újezd

K západnímu výběžku Českého středohoří patří vedle již jmenovaného kopce Hradišťany také Ostrý, na jehož úpatí stojí první domy Červeného Újezdu – sousední vesnice Mukova. Zatímco obyvatelé Mukova si stěžovali na soužení s „nešťastnou studnou“, obyvatelé Červeného Újezdu měli co do činění s jiným neštěstím. Nikoli voda, ale kvákající obyvatelé vesnice byli příčinou tohoto neštěstí. Jednoho času se totiž žáby v místním rybníce přemnožily tak, že v noci vydávaly monotónní „kvák, kvák“, že obyvatelé vesnice po dlouhou dobu nemohli klidně spát. Veškeré pokusy odstranit tyto narušitele nočního klidu ztroskotaly. Obyvatelé vsi byli už zoufalí. Ale náhle nastal obrat k lepšímu.

Vážnost situace přiměla obyvatele, aby se společně s představeným obce Kohlem o svých problémech poradili. A tak se jednoho dne setkali s hlavou obce, aby se konečně dohodli, co proti této žabí pohromě podniknou. A tu se otevřely dveře obecní světnice a vešel cizí žebrák a poprosil o možnost přenocovat. Jeho prosba byla vyslyšena. Z vděčnosti za poskytnuté přístřeší nabídl cizinec poté, co mu obyvatelé o jejich starostech pověděli, pomoc. Přislíbil, že na dobu sto let žáby vyhostí, což obyvatele vesnice radostně přivítali. Byl okamžitě připraven k činu. Odvedl shromážděné obyvatele k rybníku, kde už živě začínal žabí koncert. Rychle se svlékl, skočil do tmavých vod a zmizel. Teprve po dlouhé době se opět objevil. Ale i žabí kvakot zmizel jako mávnutím kouzelného proutku. Cizinec byl slaven jako spasitel. Sto let již uběhlo, a tak můžeme občas opět žabí kvakot zaslechnout.⁴⁴

- Rittiger Josef: Ortsgeschichte Rothaugest. Krumbach 1995
Hauptvogel Harald: Ortsgeschichte von Rothaugest. Norden 2007
Kindl Gerhard: Der Jäger von Radelstein. Viz: Heimatruf z 29. 9. 2006, strana 10 - 11

Měrunice

Z dějin obce

Vesnice, o které nalézáme zmínky už ve 12. století, patřila benediktýnskému klášteru „Jana Křtitele“ v Teplicích. Z doby o století později nacházíme zmínku o hradu patřícím šlechtici Johannu von Meronitz. Na počátku 14. století došlo k rozdělení vesnice na tři části: jedna část patřila k hradu Skalka, další část pak patřila od roku 1300 *Liepoldovi a Friedrichovi von Morawes u Mostu*. Třetí část s pevností vlastnil Bavor von Meronitz. Podíl pánů z Morawes získal později rod Kinských. V roce 1380 vlastnili obec Martin von Kinsky a dále jeho bratři Ryker, Peter a Eberhard von Skalken. Nabytím hradu Skalka převzal Eberhard von Skalken a jeho rod Kaplířů ze Sullewitz od roku 1415 část Skalka. Rod Kinsky prodal svůj podíl na počátku 16. století Děpoldu Popelovi von Lobkowicz. Statek Měrunice se stal majetkem obce Louny, které v té době byly obchodním městem nezanedbatelného významu. Kvůli účasti na povstání proti Habsburkům propadly veškeré statky města Louny ve prospěch české koruny. Rodina Popelů z Lobkowicz pak tento podíl Měrunic získala. V průběhu 16. století se stala celá obec majetkem pánů z Lobkowicz v Bílině. Obyvatelé Měrunic a Žichova se živili převážně pěstováním ovoce.⁴⁵

Partnerství obcí Beuren a Měrunice

Přátelství a společné úsilí o navázání styků mezi Beuren, rodištěm faráře Eckhardta, a obcí Měrunice v rámci sjednocené Evropy byly dobrým základem pro vypracování a podpis smlouvy o přátelství mezi oběma obcemi. Ještě se nestalo zvykem, aby zástupci různých obcí z různých států, a to hlavně z Čech a Německa, usilovali o vzájemné porozumění a sblížení mezi oběma národy.

→ Tento projekt je spolufinancován Evropskou unií. Společnou historií k česko – německému usmíření. Měrunice, Říjen 2006 / Projekt, mitfinanziert durch die Europäische Union: Gemeinsamkeiten in der Geschichte zur deutsch-tschechischen Aussöhnung. Meronitz 2006

Želenice

Bitva u Želenic

Pozemková kniha, která se nám dochovala dodnes, zmiňuje obec poprvé v roce 1307. V roce 1398 postavil Pešík z Týnce farní kostel, který byl zasvěcen svatému Václavovi. Od roku 1303 je prokázán hrad v blízkosti řeky Biely. V bitvě u Želenic se střetli husité, kteří byli v početní převaze, se spojenci krále Albrechta, hraběte Christophu z Bavorska a kurfiřty Friedricha von Sachsen a této armádě podlehli.

Nepřátelské vojsko mělo v úmyslu v noci napadnout Míšeňské, jelikož byl protivník o úmyslu informován, včas se svému nepříteli postavil. Za stálého boje se husitská vojska stahovala do pozadí, aby nalákala protivníka do hornatého terénu. To se jim ale nepodařilo, neboť husité byli zastaveni v údolí Biely a zahnáni na útek. Jen několika Čechům se podařilo uprchnout, celkem bylo zajato 1600 mužů. Podle listin Drážďanského státního archivu čítala husitská vojska 5000 mužů, Míšenských bylo 2000 mužů. Pánem Bíliny byl od roku 1426, tedy dva roky po dobytí města husity, Jakoubek z Vřesovic, přenechal město v roce 1436 bratřím Koldicovým.⁴⁸

Obec Želenice

K politickosprávní obci - katastru Želenice - patřila kromě Želenic i obec Liběšice s 250 obyvateli, 53 domy a 352 ha půdy a obec Kaňkov s 50 obyvateli, devíti domy a rozloze 123 ha, takže obec měla v roce 1945 860 obyvatel a rozlohu ca 1100 ha. Je s podivem, jak čilý život spolků v této malé obci panoval. Se svými četnými akcemi se místní spolky staraly o zábavu a přinášely do obce život a do často monotónního všedního dne rozmanitost. Nejstarší institucí byli s určitostí místní dobrovolní hasiči. Měli i nejdůležitější funkci. Nebyly to jenom děti, které během týdenního požárnického cvičení pokukovaly a čekaly, jestli to vyjde, až komandant Josef Andersch dá povel: „Wasserentnahmestelle die Biela, Brandstelle dem Pfarrer seine Scheune, Wasser marsch!“ Titíž lidé, které bylo možno vidět v sobotu při požárnickém cvičení, se v neděli pohybovali u veteránů, kteří při příležitosti církevní nebo jiné slavnosti vyjžděli. Tradiční vlajku nesl Franz Hollomotz senior. V roce 1929 byl založen Spolek katolické mládeže a o rok později pak Křesťansko-německý tělovýchovný spolek. Oba spolky se pyšnily velkým zájmem o členství a mnoha úspěchy. Každoročně nastudovaly divadelní představení, která se těšila četné návštěvnosti. Obzvlášť aktivní a úspěšný byl německý fotbalový klub Želenice. Hráli v něm sportovci jako Walter Göbelt a Rudolf Ertelt, jejichž jména byla ve fotbalových kruzích známá. Masopustní bály hasičů, veteránů, sportovců byly vždy zvláštními událostmi a těšily se též velké oblibě. O masopustní úterý šel ulicemi průvod a ve vlastních žertovných verších si dobíral jednotlivé rodiny. Večer v tento den se v Bílině pohřbil masopust a jeho úmrtí se oplakávalo. Vrcholem všech oslav v Želenicích byl svátek Rocha v srpnu. Na několik dní se jinak poklidná vesnice změnila na čilé a rušné místo. Kolotoče a houpačky, řetízkové kolotoče, střelnice a stánky lákaly obyvatele z okolních vesnic. Občas navštívil vesnici i cirkus. V neděli přijeli ještě prodavači se stánky plnými sladkostí a další prodejní stánky a panoval živý ruch a veselí. V sálech obou hostinců hrála do tance hudba.⁴⁷

Anekdoty ze Želenic

Když byla v roce 1872 postavena železnice z Plzně do Duchcova, byla v Želenicích postavena zastávka pro osobní vlaky. Původně měly vést koleje přes vesnici, ale sedlák Vlassak byl proti. V hostinci Uhl (později Eckert) popisoval stavební inženýr lidem, kudy plánovaná železnice povede: „Vlak přijede od Rochelt Mühle, projede kolem stájí Willnera, udělá velký oblouk směrem na faru a pak projede u Vlassaka stodolou.“ Vlassak vyskočil a křičel: „Z toho nic nebude, milý pane. Já se přece nepostavím na celý den k bráně a nebudu otvírat vždycky vrata.“

Po dlouhém zvažování se obecní rada Želenic v roce 1911 rozhodla napojit vesnici na veřejnou elektrickou síť. Byl to dlouholetý boj představitele obce, než konečně sedláky o výhodách elektrického světla přesvědčil. Obyvatelé želenic byli představitelem obce pozváni k veřejnému shromáždění a úředník jim vysvětlil novinku – elektrické světlo. Vše bylo jasné, až na problém, kde by měl být transformátor umístěn. Všichni si lámali hlavy, až jeden člověk vstal a řekl: „To je úplně jednoduché, pan transformátor může spát u mě, ale na jídlo půjde každý den do jiného domu.“⁴⁹

→ Heinrich Gebhard: Die Gemeinde Sellnitz. Karlsruhe 1986
Heinrich Gebhard: 700 Jahre Sellnitz. Viz: Heimatruf ze dne 6. 7. 2007, strana 9

Libčeves

Tajemstvím je opředen zámek v Libčevsi, nacházející se severně od zámeckého vrchu. Byl postaven v letech 1607 až 1609. Místní děti naslouchaly strašidelným příběhům o vraždách a zločinech, ale taky o jeho lesku a slávě. Dějiny zámku však nezačínají až v roce 1609, protože přibližně kolem roku 1200 byl na okraji vesnice na kopci vulkanického původu postaven hrad. Z hradu bylo možno velmi dobře sledovat obchodní stezky, které tudy vedly. Z archeologických nálezů z okolí vyvýšeniny je možno usuzovat na pohanské kultovní místo. První listinný zápis je z roku 1295 a říká, že zde panoval pan Smill, který stál ve službách Boršovců z Oseka. Další dochovaná zpráva říká, že v jedné budově blízko staré šance u hradu – pozdějšího zámku, byly zřízeny dvě věznice pro neposlušné poddané. V roce 1585 zde byli uvězněni první rebelové. Mezi lidmi se budově říkalo „pec“. V letech 1607 až 1609 byl hrad nahrazen novým zámkem. Prvním hradním pánem byl Jan Wilhelm Kostenblatt z Vřesovišť, jehož erb lze, i když už značně poškozen, stále ještě rozeznat. Iniciály „I.W.K.Z.W.“ jsou v erbu jasně čitelné. V roce 1642 nabyl zámek Ferdinand Lobkowicz, který dal s velkou pravděpodobností zřídit lipovou alej a zahradnictví. Zámek měl šindelovou střechu, pod kterou se nacházely: 6 pokojů, 3 komory, 4 suché sklepy a dva podzemní sklepy, ale všechno bylo opuštěno. Pod střechou byl obávaný zvon, kterým byli poddaní svoláváni do roboty. Důvěrník zámeckého pána žil ve správních budovách ležících východně a severně od zámku a vykonával tam svůj úřad. Mezi lidmi se znovu a znovu mluvilo o podzemních chodbách, které vedly od zámku do kostela nebo ke staré poštovní budově za kostelem a k obilným sýpkám. Když se kolem roku 1930 propadla podlaha v obývacím pokoji Fajtlova domu, opětovně to vyvolalo podobné domněnky i proto, že tento dům ležel přesně na cestě mezi zámkem a sýpkami. Zda se jednalo o kus takové chodby, není prokázáno. Až do konce 2. světové války byl zámek obydlen, po určitou dobu tam bydlela ženská část pracovníků, kteří byli pak ubytováni v barácích v Lahovické ulici. Po válce byl zámek užíván jako ubytovna a došlo k jeho úplnému vyrabování. Dnes je to pouhá ruina, jehož úplné zchátrání i přes postavené metrové zdi není k zastavení.⁵⁰

→ Kraus Karl: Nachtwächter in Liebshausen. Viz: Borschen Echo, ze dne 22.7. 2007

3.6 Hospodaření v Českém středohoří

Město Bílina a jeho obce mělo rozlohu 23.011 ha (stav z roku 1921).

Z toho činila:

Orná půda	14.265 ha
Lesy	3 931 ha
Pastviny	1.612 ha
Louky	780 ha
Zahrady	368 ha
Rybníky	150 ha
Zastavěná nebo neúrodná půda	2 038 ha

Zemědělství na Bílinsku bylo velmi výnosné. Jílovitá půda s obsahem vápna a čtyřpolní hospodaření, tzn. že v letech po sobě jdoucích byly podle určitých pravidel zasazovány rozličné plodiny, přinášely nadprůměrné výnosy. Čtyřpolnímu hospodaření předcházelo hospodaření tráva – pole a trojpolní hospodaření. Všechny tři formy měly za cíl předcházet únavě půdy a rozšíření škůdců. Přírodní hnojiva jako hnůj, kompost a rašelina obsahovaly živiny v malém množství, ale byly důležité pro tvorbu humusu. Později přišly guáno a přírodní ledek s vysokým obsahem rostlinných živin. Umělá hnojiva a pesticidy se objevily až na konci 19. století.

Historický pohled na Světec

Zemědělské produkty

Většina hospodářských dvorů a obytných domů byla obklopena zemědělskými rostlinami, zeleninovými záhony a ovocnými stromy. Vidět bylo možno všechny druhy ovoce rostoucího

na keřích i zeleninu, například zelí, okurky, cibule. Zastoupeny byly též mák, luštěniny, konopí – rajská bohatost plodů. Pěstování ovocných stromků hrálo také významnou roli. Celková hodnota ovocné sklizně činila v roce 1930 v Čechách přes jednu miliardu korun. Ovoce bylo odedávna kultivováno na polích, loukách a pastvinách, v nížinách jižní části Českého středohoří. Cesty a silnice byly lemovány ovocnými stromy.

Jako prostý poutník procházel Johann Gottfried Seume v roce 1802 při své pouti do Syrakus toto zajímavé hornaté území a důkazem vysoké hospodářské využitelnosti našeho regionu je bezpochyby rada, kterou dává Seume svému příteli Göschenovi v Lipsku, necht' si nechá odsud dovézt štěp. Jak sám popisuje, jablka jsou takové chuti, jako by byly dvakrát po sobě na dobu 24 hodin namočené v šampaňském. Tehdy ještě netušil, že se České středohoří stane jeho věčným domovem. Od roku 1820 odpočívá básník v lázních Teplice – Šanov, kde mu Elise von der Recke věnovala důstojné místo posledního odpočinku.⁵¹

Zpracovávání ovoce hrálo velkou roli. Vyráběly se především mošt, pyré, ovocné kořalky, některé druhy ovoce se sušily. Sušené ovoce bylo hlavně v chudých rodinách vítaným obohacením jídelníčku. V Českém středohoří byly pěstovány tyto čtyři druhy obilí: pšenice, žito, ječmen a oves. Poněkud méně se vysévala kukuřice, zato však brambory a cukrová řepa, která byla od roku 1835 zpracovávána v bílinském cukrovaru. Brambory byly považovány už od roku 1600 na evropských dvorech za delikatesu. V téže době, kdy Friedrich Veliký započal s pěstováním jako prostředkem pro obživu národa, byly brambory vysazeny i na Bílinsku.

Ječmen	2219 ha	brambory	565 ha
Pšenice	2047 ha	cukrová řepa	1053 ha
Žito	1475 ha	krmná řepa	207 ha
Oves	967 ha		

Pro chudé obyvatelstvo bylo vedle brambor důležité bílé zelí, které se zasévalo takřka v každé domácnosti na venkově. V Čechách bylo oseto zelím více než 9 000 ha půdy. „Kraut füllt die Haut, schwächt die Been', macht die großen Bäuche kleen“ - „Zelí vyplní kůži, oslabuje nohy a z velkých břich dělá malá.“ Přísloví pochází z doby, kdy neměli chudí lidé dostatek jídla. Na denním jídelníčku těchto lidí byla jednoduchá jídla, jako např. kysané zelí. Výživové hodnoty zelí byly velmi nízké. Přísloví je míněno uštěpačně a zatrpkle zároveň, poukazuje na sociální bídu lidí.

Velký význam pro tehdejší dobu měl také len. Lněná semena se využívala jako lék. Sedláci směřovali len za předměty každodenní potřeby. Na každém statku- ať už velkém nebo malém- pěstování obilí a chov dobytka byly rozšířeny všude. Sklizené ovoce a zelenina byly nabízeny na trzích. Specializovaná hospodářství s monokulturami ještě neexistovala. Na počátku 20. let se měli němečtí sedláci vlivem pozemkové reformy co ohánět. A také rigorózní politika dala propadnout cenám za zemědělské produkty o jednu třetinu. Až po zavedení ochranných cel v roce 1926 mohli sedláci v klidu vydechnout (A. Hartman).

- Deutsche Jugendgemeinschaft: Anbau der Hauptgetreidearten. Viz: Unsere Heimat 1922, strana 152
Knobloch, Franz: De Baamlite vun Kustnblot. Viz: Heimatruf ze dne 8.5.1998, strana 10

Pěstování vinné révy v údolí Biely

V malebné krajině řeky Biely se pěstovala vinná réva už před více než 1 000 lety. Především na jižních svazích Českého středohoří mezi městy Most a Bílina se pěstovalo víno již od 13. století (Most 1207, Bílina 1563). Přispívaly k tomu rovnoměrné teploty v průběhu roku a vegetačních obdobích a dostatečné srážky. Vinice patřily částečně komendě Německého řádu v Praze. Víno se prodávalo až do Saska. Ústup vinařství způsobila třicetiletá válka. Ojediněle se pak tradice vinařství udržela do 19. století.

Vinařství Obrnice (1576 – 1912) patřilo až do svého zrušení v roce 1912 klášteru v Oseku. Z vinařství vedla podzemní cesta do kláštera v Oseku. Ta byla až do roku 1945 ještě zčásti dochována. Doba největšího rozkvětu vinařství Obrnice se datuje do 18. století. Dle zápisů Wenzela Rudla (starosta Českých Zlatníků) byly nejúrodnější léta roky 1812, 1830, 1832. Rekordním rokem byl rok 1870. Část dřívějších teras byla ještě do roku 1939 dobře dochována a pro pěší i dobře viditelná. Další velké místo pro pěstování vinné révy bylo mezi obcemi Patokryje a Svinčice v Českém středohoří.⁵²

V roce 1967 obnovil Ing. Ivan Váňa společně se svými spolupracovníky pěstování vinné révy na státním pozemku obce Chrámce. Zasetá plocha se rychle rozrůstala a v roce 1972 se rozprostírala na 41 ha. Nové vinné kultury dosáhly v roce 1983 rozlohy 112 hektarů. V roce 1991 pan Ivan Váňa převzal velkou část státní produkce. Vyrábí a prodává pod jménem „České vinařství Chrámce, s.r.o.“ různá bílá a červená vína, dále pak vína šumivá a s přívlastkem. Vinařství vyrábí jako jediné na českém trhu „košer víno“. Slovo „košer“ je hebrejského původu a znamená, že zacházení s jídlem a nápoji odpovídají židovským zákonům. Pro vinifikaci nařizuje toto pravidlo oddělení košer vín od ostatních, jejich zvláštní vinifikaci a plnění. Košer vína jsou ceněna nejen Židy, ale i znalci vín.

Pranostiky

Ein Hof um den Mond, kündet Schnee und Regen an. Koróna kolem Měsíce ohlašuje sníh a déšť.

Wenn der Milleschauer Berg eine Haube aufsetzt, kommt bald Regen. Když si Milešovka nasadí čepičku, přijde brzy déšť.

Aussiger Wind (Ost) bringt schönes Wetter, Brüxer Wind (Südwest) bringt schlechtes Wetter. Ústecký vítr (východní) přináší hezké počasí, mostecký vítr (jihozápadní) ošklivé počasí.

Wenn die Schwalben im Fluge sehr schreien und dabei tief fliegen, kommt ein Gewitter. Když vlaštovky za letu hodně křičí a letí nízko, bude bouřka.

Wenn die Vögel zeitig ziehen, zeigt dies einen frühen Herbst an. Když ptáci odlétají brzy, značí to brzký podzim.

Wenn es im Winter donnert, kommt strenge Kälte. Když v zimě hřmí, přijdou tuhé mrazy a chlad.

Märzenschnee tut Feldern, Wiesen und Bäumen weh. Sníh v březnu znamená pro pole, louky a stromy bolest.

Regnet's zu St.Kilian, hält der Regen an (8. Juli). Prší-li na svatého Kiliána, deštivé počasí vydrží.

Zu Sankt Wenzeslaus gehört der Apfel in n`Sack, das Korn ins Haus (28.Sempember). Na svatého Václava patří jablko do pytle, zrno do domu.

U pranostik se jedná o volný překlad vystihující podstatu.

Kuchařky a recepty

Kuchařka autorky Magdaleny Rettigové platila jak u Němců, tak u Čechů za standardní dílo českého kuchařského umění. Kniha se objevila v roce 1825 v Praze nejprve v českém jazyce, v roce 1831 pak v němčině a obsahovala 1181 receptů zdravé, chutné a nápadité české kuchyně. Autorka, která kdysi vařila i pro biskupa pražského, popsala pro každou příležitost (křest dítěte, svatba, smuteční hostina) přesné pracovní postupy a recepty.

3.7 Kulturní život v Českém středohoří

Spolu s osidlováním Sudet v 11. a 12. století německými zemědělci, kteří zde hlavně mýtili lesy a získávali tak půdu, přišlo do země obrovské bohatství zvyků a obyčejů, které se v průběhu dalších století pozměnilo a vyvinulo v nové nezávislé tradice. Kolonizátoři svým smyslem pro krásu vtiskli krajině její podobu: obdělávaná pole a louky, kamenné kříže a pomníky, kostely a kapličky, které zdobily města a vesnice. Na statcích bylo mnoho bohatě zdobeného nábytku, umělecky zpracovaného nádobí, výšivky, paličkované krajky, dřevěné vyřezávané předměty a malby na sklo. Barevně zajímavě pojaté kroje a písně ožívaly svátky a slavnosti.

Na rozdíl od měst se takřka všichni vesničtí obyvatelé Českého středohoří hlásili ke katolické víře. Upravené vesnické kostely, malé kapličky a kříže u cest a také poutě a církevní slavnosti byly důkazem přítomnosti křesťanství. Ochota obyvatel stát se kmotrem nebo svědkem na svatbě byla na venkově samozřejmostí a lidé se cítili být poctěni, když mohli takovýmto způsobem podpořit vzájemné vztahy. Též návštěva nedělní bohoslužby byla běžná a rozšířená.

Poutě v domovině

Poutní cesty byly v 18. století rozšířené a oblíbené. Císař Josef II. se pokusil o jejich zákaz, avšak bez většího úspěchu. Oblíbenými poutními místy na Bílinsku zůstaly až do dneška Kostomlaty, Mukov, Lužice, ve vzdálenějším okolí Mariánské Radčice.

Sbor bělinských hasičů koncem roku třicátých let 20. století

Lužice

Lužice byly již před třicetiletou válkou známým poutním místem Českého středohoří. Poutní místo bylo zasvěceno sv. Blažejovi. Během války jej zničili Švédové, ale v roce 1824 bylo opět včetně dvou kapliček postaveno. Větší, ve které bylo možno konat při svátečních příležitostech bohoslužby, a menší s léčivým pramenem, který měl být dobrý při potížích s očima a krkem. Na železném řetězu tam byla pověšena železná lžice, připravena pro zbožné poutníky, aby se mohli léčivé vody napít nebo si vodou omýt oči. Ke svatému Blažejovi chodilo vždycky hodně lidí.⁵⁵

Kaple Panny Marie Pomocné v Kostomlatech

Jihovýchodně ve vesnici Kostomlaty vede cesta ke zřícenině hradu kolem železitého pramene, kterému je připisován léčivý účinek (pro posílení zraku). Pramen se nachází ve vkusně postaveném domku. Vedle něj je kaple zasvěcená Panně Marii Pomocné. Kaple se stala vyhledávaným poutním místem i kvůli obrazu milosti boží. Dal ji postavit hrabě Johann Philipp von Clary s chotí Marií Annou, rozenou hraběnkou von Lichtenstein, ze zbožné vděčnosti za pomoc, kterou zde nalezlo tolik nemocných, v roce 1784.⁵⁶ Později byla kaple zavřena a chátrala.

Jelikož poutní kostel vyžadoval renovaci (1934), byl v létě téhož roku zvenčí omítnut. I uvnitř se prováděly důkladné renovace. Vymalování a dekoraci oltáře zajistil bratr Paschalis z kongregace svatého Michala v Bílině. Byly pořízeny i nové lavice. Náklady činily 6 300 Kč, které byly získány z veřejné sbírky.⁵⁷

Bohosudov

V centru Bohosudova, který se nachází na úpatí Krušných hor, stojí bazilika se dvěma věžemi a sedmi kaplemi k uctění „Panny Marie sedmibolestné“. Kolem kostela se nachází křížová cesta. Poutní kostel se svým barokním zařízením pochází z let 1701 – 1706 a byl postaven italskými stavebními mistry Juliem a Oktaviem Broggiovými. Kostel byl v roce 1927 povýšen na „basiliku minor“. Uvnitř je uchován milostný obraz Matky boží sedmibolestné – je to asi 25 cm vysoká pieta. Na vnější straně svatyně se dříve nacházely stánky s rozličnými předměty náboženského charakteru a dalšími suvenýry.

Ve dvoře vedle baziliky se nachází malá kaplička se zázračným pramenem uzdravujícím oči. Podle lidové víry pomáhala voda tohoto pramene při různých očních chorobách a neduzích. Několik schodů vedlo do katolické koleje, která byla od roku 1853 pod vedením jezuitů. Na to navazovalo biskupské gymnázium s chlapeckým seminářem. Mnozí z absolventů tohoto gymnázia patřili v následujících letech k duchovní elitě národa. Bohosudovský ústav v roce 1939 nacisté uzavřeli. Budova sloužila nejprve pro ozbrojené oddíly SS, později jako kasárna pro sovětské vojáky. Po „sametové revoluci“ se místo postupně ze své nedávné minulosti vzpamatovalo. Nyní patří k městu Krupka.

Freska na křížové cestě poutního kostela Panny Marie bolestné připomíná zvláštní spojení poutního místa s Bílinou. Votivní obraz vypráví o jednom bílinském radním pánovi, který „v zimě roku 1678 chtěl přejet zamrzlou Bielu na koni. Led praskl a on bojoval ve vodě se zamrzlými ledovými krami- smrt v očích! Ve svém zoufalství volal k bolestné Matce boží, jeho prosba byla vyslyšena; brzy nato stál i se svým koněm na pevné půdě.“⁵⁸

Následující píseň „Wir ziehen zur Mutter der Gnaden“⁵⁹ byla v Bohosudově zpívána při světelných procesích a také v Bílině při církevních svatebních obřadech. Některé z celkem 7 slok písně podávají informace o vzniku poutního místa:

„Am Fusse bewaldeter Höhen
Da liegt eine Kirche so hehr,
Und wer sie nur einmal gesehen.
Vergisst sie im Leben nicht mehr!
Da thront sie, die Herrin, die Große
Die Mutter, den Leichnam im Schoße,
Wie rührt doch ihr Anblick der bloße
Die Pilger, die wallen hierher.

Es bargin vor fünfhundert Jahren
Einst Nonnen am einsamen Platz,
Als flüchtig vor Feinden sie waren.
Dies Bild, ihren kostbaren Schatz!
Im Stamm einer Linde nun wohnte
Sie, die bei den Nonnen einst thronte
Im Kirchlein, dass Hass nicht schonte,
Hier blieb ihr verborgener Platz!

Und die sie zur Linde getragen,
Sie gingen zur Heimat im Licht,
Und keiner mehr wusste zu sagen
Vom Bilde, verborgen so dicht,
Bis endlich Gott selbst wollte zeigen,
Welch' himmlische Macht der zu eigen,
Die – lange versteckt von den Zweigen
Des Baum's – nun kam endlich ans' Licht!

Die Schlange, sie flieht vor dem Bilde,
Verborgen im grünenden Baum,
Die Magt preist Maria, die Milde,-
Noch scheint's wie seliger Traum,
Dass sicherem Tode sie entronnen,-
Das Bild in der Linde beim Bronnen
Hat Heil ihr und Leben gewonnen,-
Noch fasst das Erlebte sie kaum!

Und schnell dringt die freudige Kunde
Durch Graupen – in Scharen man zieht
Zur Linde,- Maria zur Stunde
Umgeben von Betern sich sieht!
Bald läuten in Graupen die Glocken
Kein Auge der Bürger bleibt trocken,
Und sämtliche Herzen frohlocken,
Als fort mit dem Bilde man zieht ...

Man baut eine schlichte Kapelle
Aus Holz der Linde sogleich
Und bald wird die heilige Stelle
Bekannt und an Wundern so reich.
Denn zahllose Kranke gesunden,
Das Augenlicht haben gefunden
Die Blinden – der Schmerz ist geschwunden
Durch sie, die an Gnaden so reich!

Ein Mägdlein, es hatte beim Mähen
Der giftigen Schlange nicht Acht,
Bald wär's um die Arme geschehen,
Wär'sicherer Tod ihr gebracht.
Schon züngelt die tückische Schlange
Am Arm; „O Maria!“ ruft bange
Die Magt aus tiefinnerstem Drange –
Und schon war das Wunder vollbracht!

- Bulla Heinz: Sehenswertes in und aus Mariaschein. Sakrale und weltliche Meisterwerke. Viz: Heimatruf ze dne 25. 7. 2008, strana 11
- Gobst Franz: Das Fresko von Bilin im Kreuzgang der Mariascheiner Wallfahrtskirche. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg. Bilin – unser Heimatkreis Ludwigsburg 1979, strana 256 a 257
- Grulich Rolf & Schlegel Norbert: In Gottes Namen fahren wir. Gebete und Lieder zur deutsch-tschechischen Wallfahrt / motlitby a písně pro česko-německé poutě. Königstein 1993
- Koc Herbert: 575 Jahre Wallfahrtsort Mariaschein im Heiligen Jahr 2000.
- Köhler Gustav der Ältere: Wallfahrtsorte im Landkreis Bilin. Viz: Bilin- Unser Heimatkreis, strana 348 a 349

Svatí naší vlasti

Prokop Sázavský (kolem roku 990 – 1053)

Prokopius (Prokop) se narodil okolo r. 990 v Chotouni na Moravě. Za doby svého života byl považován za duchovního otce křesťanských misionářů ve středních Čechách. Do roku 1030 žil světským životem jako ženatý muž, poté se usadil jako mnich v samotě sázavského údolí u Prahy. Podle pravidel svatého Benedikta z Nursie zde založil klášter, ve kterém byla liturgie vedena ve slovanské řeči. Až do své smrti byl Prokop opatem v Sázavě. K jeho svatořečení došlo už v roce 1204, jeho ostatky byly převezeny do kostela Všech svatých na Pražský hrad. Od té doby platí za patrona České země.

- Brosche Wilhelm: Die Sage vom Unglücksbrunnen (Prokopiusbrunnen). Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 377
- Naegele August: Kirchengeschichte Böhmens. 1. svazek Wien 1915
- Wenisch Eduard: Sagen von Mukov: Prokop. Viz: Heimatruf ze dne 28. 7. 1978, strana 4

Jan Nepomucký (kolem roku 1350 – 1393)

Jan se narodil kolem roku 1350 jako syn rychtáře v Pomuku poblíž Plzně. Po studiu v cisterciáckém klášteře studoval na pražské univerzitě založené Karlem IV. teologii, promoval tam a v Padově získal doktorát kanonického práva. Po desetileté činnosti jako notář v arcibiskupské soudní kanceláři se stal farářem v kostele sv. Havla na pražském Novém Městě. V roce 1389 ho jmenoval arcibiskup Jan z Jenštejna generálním vikářem arcibiskupství pražského. V této funkci se dostával do neustálých hádek s králem Václavem IV. a byl vtahován do urputných rozepří mezi arcibiskupem a králem. Václav IV. ho dal 20. března 1393 zajmout a mučit. Samotný král ho prý nutil k výpovědi s hořící pochodní v ruce. Poté byl Jan Nepomucký v noci se spoutanýma rukama a nohama vržen do Vltavy a následující den byla jeho mrtvola z řeky vytažena. Červená mramorová deska nám dnes připomíná místo, kde k tomuto činu došlo.

Kolem jeho smrti se vytvořila legenda, která říká, že Jan byl zpovědníkem královny. Král Václav se snažil – i proto, aby ospravedlnil své manželské přechýny - vynutit z Jana zpovědi královny německé manželky Johanny. Jan však žádné zpovědní tajemství nevyzradil a zemřel mučednickou smrtí. Pravděpodobnější však je, že roli hrály církevní a politické rozepře mezi

církví a králem. Jan z Nepomuku je od 16. století považován za patrona země a na celém světě je uctíván jako patron mostů. Jeho ostatky jsou uchovány ve stříbrném sarkofágu v katedrále sv. Víta v Praze. Toto místo je cílem mnoha věřících z celého světa.

- Frind Anton & Frind Wenzel: Der heilige Johannes von Nepomuk. Warnsdorf 1929
Kunst und volkstümliche Poesie um St. Nepomuk. Viz: Sudetendeutsche Zeitung z 12. května 1978 strana 13

Svatý Václav (kolem roku 907 – 929 příp. 935)

Václav se narodil jako syn prvních křesťanských Přemyslovců Vratislava a jeho choti Drahomíry kolem roku 904 severně od Prahy. Po smrti otce a zavraždění matky (921) převzal v duchu křesťanské víry vychovaný kníže Václav vládu nad Čechami. Zasloužil se o rozšíření křesťanské víry v zemi a podporoval rozvoj v sociální a kulturní sféře. Poté, co přísahal věrnost německému králi Jindřichovi I., byl Václav za pomoci svého bratra Boleslava zavražděn. Již brzy po své smrti byl Václav uctíván jako svatý a stal se patronem České země. Své poslední místo odpočinku našel na Pražském hradě v katedrále svatého Víta. Svatý Václav, chápáný jako garant státní a národní existence Čechů, byl až do 19. století i Němci v Čechách uctíván, což dokazuje i četnost jména Václav při křtu.

- Naegele August: Kirchengeschichte Böhmens. 1. svazek Wien 1915
Schauber Vera & Schindler Hanns M.: Heilige und Namenspatrone im Jahreslauf. Augsburg 1998, strana 504

Kostel sv. Štěpána v Bílině

Lidové pověry

I přes svou úzkou spjatost s katolickou církví se prostí venkovští lidé, ale i mnozí obyvatelé Bíliny uchýlovali v běžném životě k pověrám. Lidový folklor měl ve svém repertoáru pro četné životní situace rozličná přísloví, úsloví a rýmy. V situacích, které se zdály být nebezpečné, byly přikázány určité vzorce chování, rituály, zaklínadla, gesta, které měly svůj prapůvod vesměs v pohanských tradicích. Lidé je často dodržovali doslova, aby zahnali strach a hrůzu. Typickými příklady jsou:

- Znamení toho, že peníze jsou na cestě, bylo svrbění pravé dlaně.
- Znamení toho, že se blíží smrt nějakého příbuzného, když zůstaly stát hodiny v místnosti.
- Vykládání snů, tedy různé obsahy snů, značily různé situace, které člověka čekaly, tak např.: rozbitá vajíčka značila hádku nebo nemoc, kouř znamenal neštěstí. Jistou roli při výkladu snů hrály snáře. Své místo našly výklady snů také v kalendářích.
- Výklad z karet, pomocí kterého se získávaly informace o vlastní budoucnosti. Velmi pochybné informace a náznaky byly pro mnohé lidi pravidlem.
- „Obcházení“ v domě nebo na zahradě znamenalo, že zemřelý se může během devíti dnů vrátit zpět. „Duch“ mohl být spasen pomocí žehnacích formule, zavoláním nebo zvláštním úkonem.
- Uhranutí dítěte.

I v každodenních slovních obratech a pořekadlech se skrýval pověřčivý způsob myšlení a cítění. Především staří lidé takováto rčení a „moudra“ opakovali a předávali tak mladší generaci:

- Když v kamnech vyje vítr, znamená to, že je slyšet ubohé duše v pekelných plamenech.
- Když padá hvězda, člověk si má něco přát.
- Když člověk potká ovce a má je po pravé ruce, znamená to štěstí, prasata znamenají opak.
- Před „zlým pohledem“ se člověk ochrání nošením něčeho červeného na sobě. Když má člověk něco červeného u sebe, chrání ho to před uhranutím.
- Když někdo nahlas chválí vzhled jiné osoby, aniž by připojil „chraň Vás Bůh“, ten ji úmyslně nebo neúmyslně uhrane. V tomto případě je nutno osobu, která se uhranutí dopustila, poplivat a říci: „chraň Bůh“ nebo třikrát zaťukat prstem na stůl.
- Malé děti, které leží na zemi, se nesmí překračovat, jinak neporostou.
- Chléb se nesmí nakrojit, dokud se nožem neudělal třikrát křížek na spodní stranu.
- Děvče, které si uváže zástěru obráceně, dostane za muže opilce.
- V noci se nesmí děvče dívat do zrcadla se světlem v ruce, tam totiž vykukuje čert.
- Pondělí a pátek platí za nešťastné dny.
- Rámusení nábytkem a padání obrazů signalizuje smutné nebo zlé události.
- Rozsypaní soli přináší nepříjemnosti.
- Číslo 13 platí za nešťastné číslo.
- Pokud je rodina během vánoční večeře vyrušena, zemře v následujícím roce člen rodiny.
- Sny mezi Silvestrem a Třemi králi měly prorocký význam: světlý oheň značil radost, kouř a tma zase zármutek, ztráta zubů pak smrt v rodině, vši značily peníze.

Mostecký učitel Franz Josef Heidlas sbíral v severních Čechách známé zvyklosti, obyčeje, přísloví i pranostiky a zveřejnil tyto v roce 1882 vlastním nákladem.

„Zvyky a obyčeje, pověry našeho národního života si nezaslouží být zapomenuty, uklizeny do komory minulosti, naopak musí být znovu oprášeny a pozorovány jako památníky hodné povšimnutí, jako důkazy zapomenutého náboženského světového názoru. I když už mnohokrát pozměněny, zděděné z generace na generaci žijí v národu nadále, pučí z kořenů prastaré minulosti v každé nové generaci s neutuchající životní silou... U dubu, který je dnes všeobecně považován za specificky německý strom, se v dřívějších dobách hledala pomoc a zdraví. Dubové listí mělo v sobě skrývat zázraky. Některé nemoci se dokonce daly na dub přikovat. Za tímto účelem se použil hřebík do rakve, který se přiložil na nemocné místo. Nemocný se pak bos postavil před dub a hřebík se přibil do dubu nad hlavou nemocného, zatímco se přeřikávalo kouzelné zařikávací. Z tohoto důvodu můžeme ještě dnes nalézt v dubu zatlučené hřebíky, koudele a podobné předměty jako důkazy tohoto čarování. Těžko v Čechách nalezneme osamoceně stojící, vzrostlý dub, na kterém by nebyl obrázek Marie. Tak jako existují duby s obrazy Marie, tak jsou i čarodějnické duby. Poté, co byli ze svatých dubových hájů vyhnáni staří bohové, učinily pověry místem pobytu čertů a čarodějnic právě duby.“ ... „Česnek má na sebe přitahovat všechny zlé nemoci, což lze zřejmě vysvětlit jeho následující vlastností - když visí delší dobu na vzduchu, zčerná. I z výše jmenovaných důvodů se česnek nacházel zavěšený nad dveřmi do světnice.“ ...

- Blázna poznáte podle toho, že se hodně směje.
- Stáří neochrání před bláznovstvím.
- Do třetice všeho zlého.
- Chudoba cti netratí.
- Dvakrát měř a jednou řež.
- To je na kočku.
- Ten má pusku proříznutou.
- Chybami se člověk učí.
- Strach má velké oči.
- Nedělej jiným, co sám nechceš, aby se ti přihodilo.
- Ať si sní, co si nadrobil.“⁶⁰

→ Engel Hans Ulrich Hg.: Brauchtum der Heimat von Deutschen aus dem Osten bewahrt und weitergegeben. Stuttgart 1983
Klug L: Bräuche und Sitten in meinem Vaterhaus, meiner Heimat, zwischen Bilin und Ossegg, Nordwestböhmen im Jahreskreis. Viz: Heimatkreis Bilin Hg: Bilin – unser Heimatkreis, strana 339 a další.

Nářečí

Název „severozápadní Čechy“ je ve folklóru jasně definován. Název území „severozápadně – český“ označuje východní franskou jazykovou oblast mezi severní bavorskou župou na Chebsku a hornosasko-slezským Lužickem. Starý český kraj Žatec byl součástí severočeského biskupství Litoměřice, kde dříve kněží a učitelé příznivě ovlivňovali sjednocující vývoj lidové kultury. Později patřila i města Kadaň a Žatec k severozápadnímu českému regionu. Mluvil se tu především dvěma nářečími:

V oblasti středního a východního Krušnohoří, v údolí Biely a v Teplicích – Šanově, v údolí Labe a v Českém středohoří bylo rozšířeno severočeské – hornosaské nářečí, „Hornosaština“. Základní tón je jasný a světlý. V oblasti západních Krušných hor nad Mostem a Chomutovem dále k Žatecku a Kadaňsku se mluvilo východofranské nářečí.

Bílinské nářečí se pohybuje mezi hornosaským a franským/bavorským nářečím.

Na známé básni od H. W. Baudise se pokusíme ukázat dva nejdůležitější vlivy bílinského nářečí – hornosaský a franský/severobavorský. Jelikož obě nářečí mají spousty společného a navíc nalezneme i společné znaky s durynským nářečím, není lehké najít jasnou hranici.

S některými „maličkostmi“ se nemusíte při četbě této básně zaobírat, protože jsou všeobecně německé, jako např. chybějící „e“ ve slovech „der“, „er“, nebo kulaté zakončení - místo spisovného „ö“, „ü“, „eu“ se objevuje „e“, „i“, „ai“. Poslední jmenovaný znak nalezneme takřka ve všech středoněmeckých nářečích (jako např. hornosaské a durynské). Naše spisovná němčina vznikla ze tří hornoněmeckých nářečí, vliv ale měly i středoněmecká němčina, obzvlášť pak míšeňská kancléřská řeč a dokonce i hansovní dolnoněmecká nářečí. Následující báseň ponecháváme v originále:

De Mukuwer und dr Kaiser Josef

Dos wor dr Kaiser Josef
dar is uff Mukuwe kumm,
und hoot ban Hauptvogel uben
ieber Nocht Quotier genumm.

Dos worn an dern Morgen
ar guckte imm und imm:
„Schien hotrs, juh, Mukuwer,
Mir hoots gefolln und drimm

darft ihr eich a ewos winschn
Die Mukower trauten sich kamt
Oden ze hulln, bis enner
kuraschiert sohte: „Mir hon immer traamt

Vun enner eegnen Karche,
Mir mißn uff Marschlz giehn.
Dar Wag und dos Wattr, Harr Kaiser,
die sein nich immer schien.“

„Racht hottr!“ sohte dr Kaiser
„nar ieberlehts eich gutt,
eb ihr zun eirer Karche
nich noch ewos brauchen tutt!“

Die Mukower schittelten de Kämme:
„Harr Kaiser, mir danken schien,
mir sein schun fruh, wenn mir nar

in de eegne Karche giehn!“

„Mukower, ihr seid, Gimpel,
Zweemol dr Kaiser soht.
„Wos nitzt eich denn de Karche,
wenn ihr kenn Forrer hot.“

Gutschierte furt und de Mukower
sein gestanden vorn Koop geschlohn
Und kunnten vor lauter Schrucken
a nich a Wartl sohn.

Gimpel heeßen se noch heinte
und Forrer hon se kenn,
missen in Schnie und Nabel,
nunter uff Marschlz renn.

Obr dan guten Kaiser
hon se doch ihr kinnts sahn,
wenn ihr uff Bilin gihn tutt,
eene schiene Statische gahn. ⁶¹

Na základě geografické blízkosti obou regionů se na Bílinsku obě nářečí křížila. U starších obyvatel Bílinska převažovala varianta východofranská, u mladších pak hornosaské zabarvení jazyka. Poslední zmíněný jev byl podporován rozšiřujícím vlivem rozhlasu a filmu.

Některá běžně užívaná slova Bílíňanů zprostředkoval Walter Köhler ve svých písemnostech „Rund um den Borschen“:

Barschl = Bursche, chlapec; dester weegn = deshalb, proto; Fahrererkutschor = Pferdekutscher, kočí; Fleeschoggor = Metzger, řezník; Genagge = Genick, zátylek; maliwor = mein lieber, můj milý; Morscheints = Mir scheint es, připadá mi; Oodn = Atem, dech; ogge = nur, jen, pouze; Rutzgiege = junger frecher Bengel, mladý, drzý kluk, drzoun; Schens poor = größere Anzahl von ..., větší počet něčeho....; Schwitzor = Pullower, svetr, atd. ⁶²

→ Blaha Nuck: Wschechlaber Mundart. De Dorfplumpe. Viz: Heimatruf ze dne 15. 2. 2008, strana 10
Blumer Josef: Sammlung mundartlicher Wörter und Redensarten der nordwestböhmisches Mundart, besonders Brüx und Umgebung. Chomutov 1929
Koc Herbert: Teplitzerisch von A – Z. Ein Mundart- und Begriffswörterbuch für Heimatfreunde aus Teplitz-Schönau und Umgebung. Wiesbaden 1993
Panzner Rudolf: Biliner und Mittelgebirgs-Mundart. Viz: Unsere Mundart-Ecke, Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 3 – Smetana Archiv
Lehmann Emil: Sudetendeutsche Volkskunde. Leipzig, 1926, strana 65 a další.
Pietsch Roland & Pleticha Heinrich: Sudetendeutscher Heimatatlas. Augsburg 2010
Sudetendeutsches Wörterbuch (SdWb): Bände A, B, P und C, D/T, E (již vydáno), další svazky vyjdou do roku 2017. Oldenburg – Verlag. Mnichov 1988

Informace týkající se sudetoněmeckého dialektu obdržíte u: das Projekt ADT, Institut für Germanistik der Universität Regensburg. Telefon 0941-9431578 a Philosophikum 2, Universität Gießen. Telefon 0641-7025548

Písně z naší vlasti

Kniha písní od Herberta Ringa⁶³ obsahuje řadu vybraných písní z vlasti, které se i dnes těší při setkání rodáků Bílíny v bavorském Gerolzhofenu velké oblibě. Např.:

„Mittelgebirge, wie bist du so schön“

(Text zaznamenaly Anny Müller a Gertrud Engl – melodie Herbert Ring)

Laßt mich die liebe Heimat herzlich grüßen,
obzwar sie nur ein kleines Hügelland.
Die Biela sah ich in die Elbe fließen,
vereint zusammen wie ein starkes Band.
Von dem mit guten Wein bekränzten Höhen
sieht man im Tal den prächtigen Obstbau stehen.
Wenn alles Blühen uns der Frühling bringt,
dann schlägt das Herz viel höher, und man singt:
/:Mittelgebirge, wie bist du so schön,
mit deinen Täler, mit deinen Höh'n,
mit deinem stolzen Elbestrand.
Sei mir begrüßt, mein Heimatland!:/

Wie ein Gebieter, streng und hoch erhaben,
wenn auch kein Rübelzahl, uns hold geneigt,
im Donnersberg ist wohl auch kein Schatz vergraben,
spendet er viel, wenn man ihn früh besteigt.
Bei heit'rem Himmel und noch halb im Dunkeln,
am Horizont die Sterne blass erfunkeln.
Allmählich bricht das Morgenrot sich Bahn,
ersehnter Sonnenaufgang will sich nah'n.
/:Mittelgebirge, wie bist du so schön,
mit deinen Tälern, mit deinen Höh'n,
mit deinem stolzen Elbestrand.
Sei mir begrüßt, mein Heimatland!:/

„Mein Biliner Land“

(Text: Elisabeth Scholze a Josef Aschenbrenner – Melodie: Alexander Schwarz)

Wo zwischen Gärten und durch Auen zur Elbe hin die Biela fließt,
und wo zum Erzgebirg, dem blauen, des Donnersberges Gipfel grüßt,
wo längts vergangner Zeiten Sage dem Vater Borschen singt der Wind,
Dort schien zum Anfang meiner Tage das Heimatlicht zuerst dem Kind.
/:Heimat, ich grüße dich, treu und herzinniglich, am fernen Bielastrand,
mein Biliner Land. Heimat, ich grüße dich, mein Biliner Land:/

Wo tief im Schlacht und in der Halle das Lied der Arbeit laut erklingt,
und wo als Heilgetränk für alle des Sauerbrunns Quell entspringt,
dort schuf voreinst der Schweiß der Ahnen aus Wildnis segensreiche Flur,
dort ruht ein unvergänglich Mahnen – ihr Staub ihrer Taten Spur.
/:Heimat, ich grüße dich, treu und herzinniglich, am fernen Bielastrand,
mein Biliner Land. Heimat, ich grüße dich, mein Biliner Land: /

Ich sah der Alpen hohe Kette, das weite Meer und seinen Strand,
doch meines Herzens liebste Stätte bist du, o mein Biliner Land.
Wo Freud und Leid zuerst empfunden, du Land, dem unser Sehnen gilt,
Bis in die letzte meiner Stunden bewahr ich dein verklärtes Bild.
/:Heimat, ich grüße dich, treu und herzinniglich, am fernen Bielastrand,
mein Biliner Land. Heimat, ich grüße dich, mein Biliner Land: /

Kroje v Českém středohoří

Oblečení, které lidé nosili v sedláckých rázovitých regionech, se nazývá kroj. Vzhled venkovských krojů závisel především na činnostech a klimatických podmínkách, ale také na uměleckých dovednostech, které se v daném regionu rozvinuly. Vedle běžných krojů, které lidé nosili ve dnech pracovních, existovaly ještě kroje sváteční, které se nosily o nedělích a svátcích. Tyto sváteční kroje byly pestrobarevné a často bohatě zdobené. Ženy nosily umělecky ztvárněné šperky, kroj zdobily pentlemi, krajkami, čepci, šátky do vlasů a živůtky. Hodnotným kusem takového kroje byl svatební čepce, který byl často opatřen zlatými a stříbrnými výšivkami a perlami. Muži nosili jako pokrývku hlavy cylindr, čapku nebo kožešinovou čepici.

Staré kroje byly potlačeny do pozadí na konci 19. století, v době industrializace a nástupu průmyslově vyráběných látek a oblečení. Na konci 30. let minulého století (Děčín 1938, Teplice 1939, Ústí 1940) se v oblasti severních Čech objevily „obnovené kroje“, například „kroj labského údolí“ pro údolí Labe. Po odsunu se Severočeský domovský spolek pokusil vytvořit takzvaný „kroj vyznání“, který je i dnes ještě spolu se starým původním krojem vidět při svátcích a setkáních sudetských Němců.

Domovský spolek „Das Nordböhmen - Heimatwerk e.V.“ pravidelně zveřejňuje četné informace o severočeských krojích. Jedná se buď o městské kroje nebo o kroje venkovské. Drahé sváteční kroje byly vyhotoveny z hedvábí, vlny, sametu, tkaniny, byly zdobeny výšivkami, běžné kroje se vyráběly oproti tomu pak z potištěného lnu a bavlny. Ženský kroj sestával ze živůtku a sukně nebo lajblíku, z košile, zástěry, punčoch, bot a šperků, dále pak z kabátku (pleteného kabátku a fěrtochu), šátku přes ramena. Ke kroji patřil také čepce zdobený krajkou a pentlemi. Dle badatele Gustava Laubeho vymizel starý selský kroj pro muže již na počátku 19. století.

Vzpomínám si na jednoho starého muže z Bystřan, který chodil ve starém kroji do kostela. Nosil dlouhou modrou sukni (suknici) s nízkým stojáčkem, kožené kalhoty, bílé ponožky a kotníčkové boty, na hlavě pak černý filcový klobouk se širokým rantlem, v zimě pak dlouhou širokou sukni s beránčím kožíškem a vlněné šedé ponožky. Jinak nosili muži dlouhé tmavé, modré, hnědé, černé šátkové sukně (sukně ze šátku), cylindry a vysoké kozačky. Mlynáři se poznali podle šedostříbrných suknic. Kroj žen se udržel déle, až do roku 1848 – 50. Každodenní

pracovní kroj se do současnosti příliš nezměnil. Skládá se z proužkované, většinou červené vlněné sukně (flanel), která sahá až po kotníky, v létě pak místo toho sukni z kaliko tkaniny, živůtku bez rukávů z tmavé tkaniny, ze šněrovačky, přesto pak kabátek z kalika. Košile sahá až ke krku. Rukávy se šněrují pod loktem a tak se nafouknou. Nedělní a sváteční kroj se skládá z nepříliš široké sukně sahající až po kotníky. Sukně je vlněná a mezi oblíbené barvy patří červená. Vyskytují se i hnědé, modré nebo zelené hedvábné sukně, v létě pak z potištěného kalika. Přes úzký živůtek se nosil kabátek sahající do pasu. Vzadu měl šos, pod ním pak krátké odstávající záhyby. Rukávy byly na ramenou nabrané, vyplněné kajčím peřím, kolem zápěstí pak opět zúžené. Vpředu se kabátek zapínal na háčky. Kolem krku ležel čtyřrohý límec sahající na ramena. Přesto se nosil pestrý hedvábný šátek s visícími střapci. Hlavu si selky pokrývaly malými bílými, bohatě vyšívanými čapkami s krajkou. Vzadu na čapce byla velká, pestrá, ozdobná vázanka ze široké dlouhé hedvábné stuhy, s dlouhými visícími konci. Kolem krku nosily selky několik šňůr granátů, bohaté ženy pak dvakrát nebo třikrát omotané řetězy ze zlatého filigránu, s křížem, do kterého byl zasazen velký kámen, nebo se zlatým tolařem na prsou. K tomu patřily bílé punčochy a nízké boty.⁶⁴

Stříbrné a zlaté čapky zhotovovaly zručné vyšívačky nebo umělecky nadané ženy. Byly vyšité stříbrnými nebo postříbřenými nitěmi, s kameny, v tomto regionu s granáty a s perlami. Dle Christiny Sharb nosily pouze selky o velkých svátcích a svatbách takové čapky, nikdy ne o běžných svátcích. Tyto čapky se většinou dědily. Ve výstavní místnosti Biliner Heimatstuben v Gerolzhofenu jsou k vidění svatební čepce vyšívané stříbrnými nitěmi a zdobené granáty.

- Nordböhmen – Heimatwerk Hg: Nordböhmen Trachtenbüchel. Erzgebirge. Frankfurt 1986, 3. díl
- Nordböhmen – Heimatwerk Hg.: Nordböhmen Trachtenbüchel. Schneidern – Stricken. Trachtengestaltung Frankfurt 1987. 1. díl
- Nordböhmen – Heimatwerk Hg.: Nordböhmen Trachtenbüchel. Sticken & Auszier. Großschönau 2004. 1. díl – nová řada
- Pleyer Wilhelm: Gab es bei uns auch eine Volkstracht? Heimatruf 1960 Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 2 – Smetana – Archiv
- „Trei da Hejmet!“: Erneuerte Elbtracht von 1938 – Tracht für das Elbe -, Polzen- und Eulatal. Viz: Nordböhmischer Heimatbrief ze dne 12. 12. 1988

Vyšívání, předení, tkaní,

Mezi Saskem a Čechami existovala trvalá kulturní výměna, což můžeme pozorovat hlavně na umění paličkovat, které se pěstovalo v Krušnohoří, a dále pak na výrobě vánočních ozdob (město Seiffen). Technika výroby krajek zdomácněla především v oblasti Českého středohoří. Vyšívání mělo na rozdíl od předení a tkaní výlučně estetický význam. Vyšívalo se převážně doma a mělo za cíl pouze zdobení oblečení a zařízení domova (ubrusy, okrasné polštáře, záclony). Mladé ženy zdobily svou výbavu monogramy nebo „stromem života“, popřípadě motivy „hvězd“. Na rozdíl od východního Pruska nebo Sedmihor (křížový steh) se používal především rovný steh.

Vyšívání žen a dívek mělo též vysokou ekonomickou hodnotu. Mzda mužů byla často velmi nízká, a tak ženy prodejem svých produktů vylepšovaly finanční situaci rodiny. Bohužel se rodiny včetně dětí často dostávaly do závislosti na obchodnících, kteří je nezřídka

vykořisťovali. Nedoceněná domácí práce byla u obyčejných lidí na Bílinsku a ve středohoří běžná.

Již před 1. světovou válkou učily milosrdné sestry od svatého Karla Boromejského v klášterní škole žáčky technice zhotovení krajky, aby tak ženám umožnily přivydělat si vedle běžných domácích prací. Tato bílinská národní škola se nacházela v Klášterní ulici, později Teplické ulici. Její výrobky - bytové doplňky vyzdobené hodnotnými výšivkami - kupovali především příslušníci „vyšší“ třídy.

Rakouský stát zřídil již před 1. světovou válkou speciální školy ručních prací – „Nähspitzenschulen“, aby podpořil důkladnou výuku krajkové techniky pro manuálně a esteticky zainteresované dívky. Tyto školy mohly navštěvovat dívky po dosažení věku povinné školní docházky bezplatně. Barbara Pollak informuje o třiceti takových školách v Čechách: „Vždycky jsem byla udivená, jak velkou práci vykonal rakouský stát při zakládání těchto škol a dále pak český stát v jejich dalším vedení. Výrobky našich škol měly pro svou vysokou uměleckořemeslnou hodnotu světové uznání.“⁶⁵

Příjem rolnického obyvatelstva a „jednoduchých městských lidí“ byl v minulých stoletích velmi skromný. Každodenní potřebu běžných věcí, nástrojů a náradí pokrývali lidé sami. Mnoho věcí se vyrábělo ze slámy, např. slámová, pletená těsnění oken a dveří, předložky před dveře, zapékací misky, proutěné koše na uchovávání obilí, ovoce a mouky, dokonce i nazouvací boty přes normální boty na zimu a slaměné pantofle. Při výrobě pleteného zboží z vrbového proutí a dřevěných obručí bylo zapotřebí větší zručnosti. Ne každý uměl vyrobit koše pro trhání ovoce, náhubky pro tažné voly, koše a houpačky, lisky pro sušení ořechů a máku, lisky pro sušené ovoce. V Krušných horách bylo mnoho lidí, kteří uměli tyto koše zhotovit tak čistě a pevně, že jejich výrobky šly na odbyť, a za svou práci byli košíkáři dobře placeni.

Do jednoho domu s velkou obytnou setnicí přicházeli za zimních večerů dospělí chlapci a děvčata, sesedli se kolem kachlových kamen a předli na kolovrátku. Typická staroněmecká trouba, do které se zvenčí přikládaly dlouhé dřevěné kusy, příjemně hřála, pod ní odpočíval kocour, u kamen na lavici se hráli i dědeček a babička. Nejdříve všichni pilně předli, hlavně děvčatům záleželo na tom splnit daný počet přaden. Chlapci se k děvčatům přidružili, drželi jim přádku, koše a jeden za druhým museli vyprávět nějaký příběh. Mezitím zazněla i nějaká ta písnička, buď sólo nebo v chóru. Když děvčata upředla dané množství, které jedna z matek zadala, přišly na řadu hry. Nejčastěji se hrálo na fanty, kdy se fanty dostávaly zpět za polibky ⁶⁶.

→ Heinisch, Marianne: *Sticken und Auszier. Grundlagen der Stickerei für Weißstickerei und Tüllarbeit, auch Bunt- und Samtstickerei*. V: *Norböhmen – Heimatwerk*. Großschönau 2004, strana 31 a další.

Pohled na pivovarský rybník v Bříně

Svátky a oslavy

Velký pátek v Radovesicích

Oslavy církevních svátků byly všude ve středohoří velkolepé. Před Velikonocemi na Velký pátek procházeli kluci čtyřikrát za den vesnicí, v rukou řehtačky a chrastačky, aby tak nahradili umlklé zvony. O Velikonoční pondělí se chodila koledovat vajíčka - jako odměna za tuto práci. Koledování doprovázeli kluci veršovánkou: „Rute, rute Eier raus, peitsch mer eire Mädl'n aus. Wenn 'r keene Eier hot, gabt Gald 'raus.“, a chodili od dveří ke dveřím. V sobotu večer se všichni věřící včetně příslušníků spolků vydali ve slavnostním průvodu směrem ke kostelu na slavnost zmrtvýchvstání. Od Zeleného čtvrtka hlídali v kostele ministranti a váleční veteráni v uniformách svatý hrob. V pondělí o Letnicích se před hospodou postavila břízová májka. Tento den byl zakončen májovým tancem. Oslava různých svátků patřila k Radovesicím jako potok, který vesnicí protékal. Vesnice měla svou vlastní kapelu a dostatek veselých obyvatel, kteří rádi slavili. Stejně tak patřilo ke kulturnímu životu vesnice divadlo, hrály školní děti, příslušníci spolků i dospělí. I nedělní návštěva kostela dotvářela život vesnice.⁶⁷

Vánoční večer ve středohoří

Pro nás toužebně čekající děti se koněčně shromáždili kolem svátečně prostřeného stolu dědeček, rodiče a služebnictvo. Jen jedna posvěcená svíčka osvětlovala celý pokoj. Vstoje jsme odříkávali modlitbu a „Otčenáš“ za zemřelé tohoto domu. Všechny děti se vystrašeně dívaly na stěny, zda jsou na nich vidět stíny všech přítomných. Chyběl-li totiž jeden ze stínů, znamenalo to pro danou osobu smrt, alespoň to říkala pověra. Poté se začalo s jídlem. Všichni seděli mlčky

kolem dubového stolu a čekali na jídlo. Jen hospodyně směla vstát. Stará sedlácká pověra tvrdila, že ten, který poruší tento zákaz, bude mít problémy s nohama, zkřiví se mu a bude trpět. Nejprve se podávala rybí polévka, brambory a chléb. Na štědrovečerní večer se musela jíst ryba, neboť ryba znamenala plodnost, tedy život. Ostatně seznam pokrmů byl velmi bohatý, nesměla chybět ani ovesná kaše - aby nedošly potřebné peníze.

Poté se opět rozsvítilo elektrické světlo. Podávala se káva a vánoční pečivo „Striezel – vánoční štola“. Pán domu odkrojoval kousek po kousku a podával je přítomným. Následovaly ořechy a jablka. I pro tuto příležitost jsme měli lidové zvyky. Každý měl rozlousknout jeden ořech. Každý ořech znamenal čtvrt následujícího roku. Když byl ořech dobrý, očekávaly se dobré časy, pokud byl ořech černý, čekala daného člověka nemoc. Ve „svátečním“ pokoji pak byla nadílka. Když každý dostatečně dlouho obdivoval své dárky, posadila se maminka ke klavíru a zpěv nás i dospělých zněl starým statkem. Když čas pokročil a blížila se půlnoc, vyčkávali jsme zvuku kostelního zvonu, který všechny svolával k půlnoční mši.⁶⁸

Umírání a smrt

Lidé ve středohoří umírali takřka vždy ve svém domě nebo bytě. Umírající nebyl sám, obklopovali ho příbuzní a blízcí, kteří se o něj starali a modlili se růženec. Po smrti omotal manžel nebo manželka ruce zemřelého růžencem a položil kříž na jeho prsa. Zpravidla zůstal zesnulý delší dobu ležet doma a příbuzní nebo sousedé u něj drželi smuteční stráž. Ve městě Bílina byly máry ve špitálním kostele nebo v kotele sv. Štěpána. Příbuzenstvo obdrželo poštou tištěné, černě orámované „parte“, pro veřejnost bylo vyvěšeno na dveřích kostela. „Parte“, podobně jako je tomu dnes, obsahovalo příjmení a jméno zesnulého, jeho datum narození a smrti, povolání, někdy i jeho zásluhy pro rodinu nebo vesnici a řády, jakož i jména truchlících rodinných příslušníků a údaje o pohřbu.

Na začátku pohřbu požehnal farář zesnulému. Poté odnesli sousedé na hřbitov zesnulého na márách nebo byl zesnulý na místo hřbitova odvezen. Pozůstalí doprovodili v průvodu zesnulého na místo jeho posledního odpočinku. Tryzna u hrobu probíhala dle náboženského rituálu nebo významu, který měl zesnulý pro rodinu - byla jednoduchá až pompézní. Po pohřbu se konala buď v domě zesnulého nebo v hostinci pro pozůstalé pohřební hostina. O hrob se pozůstalí starali tak dlouho, dokud žili.

Osobnosti domova

J. W. Baudis, básník (1879 – 1947)

Jeho literární dílo vzniklo z jeho hlubokého spojení s přírodou a s osudem obyvatel. Díky jeho básním, povídkám a dramatům bylo spousty nenávratných událostí a osobností opět vzpomenu.

Johann Wenzel Baudis se narodil 21. srpna 1879 v Červeném Újezdě jako čtvrté ze šesti dětí truhláře Wenzela a jeho ženy Gertrudy Baudis. Jedinečná romantika středohoří učarovala Johannovi již jako mladému chlapci. Jeho živá fantazie našla v bájích, pamětních kamenech a

křížích u cest spousty podnětů a rozvinula jeho nadšení pro vlast. Bylo to dítě otevřené všemu krásnému a dobrému, pilný žák, který za každého počasí – za větru a v zimě, chodil dvě hodiny do měrunické školy a farního kostela a dokonce bez té cesty nechtěl být, jak sám později často vyprávěl, protože mu tato cesta přinášela tolik vnitřního obohacení. Jako jeden z nejdůležitějších okamžiků zmiňuje básník ve své biografii událost, kdy se zvláštní shodou okolostí jeho kmotrem při biřmování v měrunickém kostele stal tehdejší zámecký pán, kníže Ferdinand Zdenko Lobkowicz. Jako důsledek této šťastné náhody mohl nadaný chlapec studovat na Katolickém učitelském ústavu ve Vídni. Kníže se stal jeho celoživotním otcovským přítelem a mecenášem. S neobyčejnou energií a obrovskou pílí si připravoval Baudis schůdky k dosažení svého poslání. Nejprve byl vesnickým učitelem v Mosern an der Elbe a v Bohosudově, pak odborným učitelem v Ústí nad Labem, v roce 1911 přešel do obchodní školské služby, stal se profesorem a v roce 1927 ředitelem obchodní školy v Mostě, kde až do svých 65. narozenin vyučoval a vychovával jemu svěřenou mládež láskyplně a s velkým úspěchem. Poválečné zmatky zanechaly jizvy na jeho duši i těle. V obci Elsterwerda, v Brandenburg an der schwarzen Elster, kde - soužený steskem po domově - našel se svou ženou velmi skromné útočiště, se pokusil ještě jednou s nasazením všech sil vykonávat učitelské povolání. Ale už po několika týdnech, 21. ledna 1947, ho ze svého utrpení, že byl ze své milované vlasti vyhnán, vysvobodila smrt.⁷⁰

→ Lore Hergel: Ernte. Auf dem Felde des Lebens. Selbstverlag. Straubing. 1956
Fellingshauer Brigitte: Nachlese. Jubiläumsband. Fellingshauer-Verlag, Wülfrath 1983

Hans Kudlich – osvoboditel sedláků (1823 – 1917)

Hans Kudlich se narodil 25. října 1823 v Lohenstein v rakouském Slezsku. Studoval filozofii a právo na univerzitě ve Vídni. V březnu roku 1848 během demonstrací utrpěl zranění - bodnutí bajonetem. Jako mladý poslanec podal ve vídeňském parlamentu žádost na zrušení poddanství a roboty⁷¹ sedláků. Císař Josef II. tyto povinnosti zrušil již v roce 1781, ve skutečnosti však ještě přetrvávaly. Krátce před revolučními zmatky byl zákon 7. září schválen. Jeho iniciativní čin přišel vhod především sedlákům v českých zemích. Do roku 1848 museli odpracovat z celkových 38,5 miliónů povinných dní roboty v celém Rakousku 7 miliónů dní a dále pak 8,5 miliónů dní manské povinnosti. Po porážce Vídeňského povstání musel Kudlich uprchnout přes Německo do Švýcarska, vystudoval tam medicínu a usadil se nakonec jako lékař v Americe. Zemřel 10. listopadu 1917 v Hobokenu u New Yorku. Jako upomínku jeho působení mu nechali zřídit obce severních Čech památník s následujícím nápisem:

Hans Kudlich war Abgeordneter im Wiener Reichstag und brachte den Antrag zur Aufhebung der Frondienste sämtlicher Bauern ein.

Hans Kudlich byl poslancem ve vídeňském Říšském sněmu a podal návrh na zrušení nevolnictví všech sedláků.

Pískovcový obelisk, vysoký čtyři metry, stál na vyvýšenině tvořené 150 kameny, které nesly jména tehdejších okresů Teplice-Šanov, Duchcov a Bílina a památník financovaly.

→ Kudlich Jörg: Zwei Denkmäler für Hans Kudlich. Viz: Heimatruf ze dne 23. 10. 1998, strana 7

Ring Herbert: Hans Kudlich. Politiker, Arzt und kühner Bauernbefreier. Viz: Heimatruf ze dne 19. 12. 2008, strana 8

3.8. Bída a nouze ve středohoří

Války a epidemie

Vojáci táhnoucí severními Čechami představovali pro obce a jejich obyvatelstvo středohoří zátěž. Přinášeli s sebou často nouzi a bídu, nejrůznější epidemie a smrt. Listinami doložená je epidemie moru v letech 1582, 1599, 1680, cholera v roce 1866 a chřipková epidemie z let 1920/21.

Husitské války 1419 – 1453

Po upálení Jana Husa v Kostnici (1415) docházelo v roce 1419 v Čechách a na Moravě – vyvoláno „první pražskou defenestrací“ – k četným nepokojům. Náboženské konflikty měly svůj původ v sociálních a politických okolostech: německo-katolických a česko-husitských. Katoličtí duchovní byli vyhnáni, církevní majetek ničen a konfiskován, Němci pronásledováni a vražděni. Protichůdné náboženské názory vedly brzy k rozdělení uvnitř husitského hnutí, na skupinu umírněných utrakvistů (přijímání pod obojí) a radikální tábority (přijímání pod obojí, chudoba kléru a potrestání smrtelných hříchů). Císařem a papežem nařízené křížácké výpravy se jim podařilo úspěšně porazit. Pod vedením Jana Žižky a později Prokopa Holého si husité podmanili četná města v Čechách a na Moravě, mimo jiné i Bílín a Duchcov. Obě města včetně jejich okolí byla zcela zničena. Husité se dostali až do Bavorska, Maďarska a do Branderburgu. V roce 1437 bylo „utrakvistům“ v „Pražských kompaktátech“ přislíbeno přijímání podobojí. Táborité, kteří pokračovali v bojích, byli v roce 1434 poraženi v bitvě u Lipan. Na konci válek panovala v Čechách nouze a bída.

Třicetiletá válka 1618 – 1648

Válka začala druhou pražskou defenestrací (1618) a na to navazující bitvou na Bílé hoře (1620). V dalších válečných letech se dostali Švédové pod vedením krále Gustava Adolfa až do jižního Německa a Čech. V roce 1634 zničili i Bílín se středověkým zámek a vyplenili spousty vesnic ve středohoří. Obyvatelstvo velmi trpělo válečnými událostmi. „Před třicetiletou válkou čítalo panství Bílina 21 vesnic se 159 sedláky a 177 chalupníků a nádeníky, kteří obhospodařovali 266 lánů vinic, 8 614 lánů orné půdy a 499 pastvin. Válku přežilo sotva 50 sedláků.“ O krutosti války v naší vlasti vypráví i pamětní kámen na mukovském hřbitově. Zmiňuje smrt stoleté ženy, kterou Švédové v roce 1634 upálili:

Dne 17. po Martinovi roku 1634 v Bohu zesnula vážená a ctěná paní Martha Palmin, choť poctivého a známého Georga Palma, byla ve věku 100 let upálena vojáky a na tomto místě pohřbena. Bůh žehnej jí. Amen.

Válka o rakouské dědictví 1740 – 1748

Saská vojska obsadila Bílinu a požadovala od bílinského obyvatelstva vysoké kontribuce.

Sedmiletá válka 1756 – 1763

Friedrich II. Pruský bojoval spolu s Anglií proti Rakousku, Rusku a Francii. Obsadil v roce 1756 Sasko, porazil Rakušany u Lovosic a v roce 1757 u Prahy. České středohoří bylo v těchto letech oblastí, odkud válčící armády nastupovaly a bojovaly. Nucené rekrutace, represálie a rabování byly na denním pořádku. Během pruské války v roce 1756 hnali pruští vojáci při svém pochodu velké množství dobytka ze Štěpánova do Lovosic ⁷⁵

Válka o bavorské dědictví

Ve sporu o bavorský trůn došlo v roce 1778 mezi Pruskem a Rakouskem k vážným rozporům. Císař Josef II. se postavil na horním Labi nepřátelským pruským vojskům. Nedošlo sice k válečným střetům, ale v Bílině se ubytovali vojáci, kteří zde rabovali. Vojáci, kteří zůstali v táborech, onemocněli úplavicí, kterou se nakazilo i civilní obyvatelstvo.

Osvobozené války 1813 – 1815

Po ničující porážce během ruské zimy 1812/1813 Napoleon odmítl ultimátum, které mu Metternich nabízel. Válka, která byla přerušena mírem zbraní, pokračovala. Spojenci Rusové, Rakousko a Prusko započali současně s operacemi v Čechách, Sasku, Slezsku a Prusku. V severních Čechách se shromáždila armáda pod velením českého knížete Karla Schwarzenberga a porazila u Chlumce blízko Teplic francouzské trupy generála Vandamma. Po celé týdny byly severní Čechy opět územím, kde se armády shromažďovaly a kde se bojovalo. Z okolí Chebu vyrazili na podzim spojenci směrem do Saska. Mezi 16. a 18. zářím 1813 došlo ke známé „Bitvě národů“ u Lipska, po které se poražený Napoleon stáhl se zbytky armády zpět do Francie.

Během válečného roku 1813 se na Bílinsku ukázali pruští vojáci, kteří rabovali a brali obyvatelstvu. Počítalo se s cca 1.000 q (= 100 000 kg) sena, ovsa a jiných druhů obilovin. Poté, co rabování nabíralo na intenzitě, přišla rakouská ochranná posádka, nazývaná *salva guarda*. Někdo z této armády nebo i někdo jiný střelil na kozáka, kterému se sice podařilo ujet na koni, ale v Radovesicích v pastýřském domku zemřel. To mělo za následek, že do Štěpánova přišel ruský sbor, zajal místní obyvatele Wallitscheka, Herzuma a Holleyho, kteří měli vystřelit na Rusa, a odvedli je do ruského tábora jako rukojmí. Díky rychlému postupu celého ruského regimentu se ale zmiňovaní muži dostali na svobodu. ⁷⁶

Ústup spojenců a příchod Vandamma do Čech mělo negativní dopad na zdejší území, jelikož část vracející se armády šla cestou přímo přes Radovesice a u Hrobčic se dostali na silnici vedoucí do Loun. Vyhnuli se tak městu Bílina, které bylo sužované vozy se zavazadly a bagáží. Avšak po porážce Vandammových trup všichni táhli vstříc Teplicím, kde se už nacházeli spojenci, rakouský císař, ruský car Alexander a král Wilhelm Pruský. V regionu se shromáždila obrovská armáda s více než miliónem lidí. Vojáci museli podnikat výpravy za účelem získání potravy. Tuto činnost milovali především ruští kozáci, v některých obcích se však dočkali od obyvatelstva nepěkného přivítání. Regulární armáda vystavovala za přijetí potravy účty, jejichž pravost byla po válce přezkoumána. Následně účty byly proplaceny v královských okresních úřadech.⁷⁷

Prusko – rakouská válka 1866

Válkou Pruska proti Rakousku a dalším jižním státům chtěl Otto von Bismarck docílit vyloučení Rakouska z říše. Rakousko muselo vést válku na dvou frontách – v Čechách a v Itálii. Po střetech předvojů, které byly pro Rakousko nevýhodné, došlo u Hradce Králové 3. 7. 1866 k rozhodné bitvě. Na konci dne přinutili Prusové rakouské jednotky k ústupu směrem na Olomouc. Pruské jednotky bivakovaly u Bíliny a ve vesnicích středohoří. Přitáhly s sebou cholera, která řádila převážně v horách a měla za následek četná úmrtí. 23. 08. 1866 uzavřeli Prusové v Praze s poraženým Rakouskem mír. Prusko zřídilo severoněmecký svazek, ve kterém mělo přednostní postavení.

Franz Maschke (1850 – 1919) žil se svou matkou v nuzných poměrech v Mrzlicích, v jedné z vesnic Českého středohoří. Dle zpráv jeho dcery Johanny měl ve škole dobré výsledky. Poté, co po vyhrané bitvě u Hradce Králové (1866) severními Čechami prošli Prusové, vypukla v Bílině cholera. Jako mladík převzal v době epidemie cholery úkol pošťáka v Českém středohoří. Nemoc, která tehdy znamenala jistou smrt, se projevovala horečkou a krvavými exkrementy. Nikdo nebyl ochoten kvůli nebezpečí nákazy roznášet ve vesnicích Mukov, Mrzlice a Tvrdín poštu. Franz Maschke vzal tuto práci asi i z důvodu finanční nouze a roznášel do domů v horských vesnicích poštu. Cholerau neonemocněl.⁷⁸

Verbování vojáků v Českém středohoří

Až do konce 18. století bylo běžné verbovat vojáky do vojenské služby v horách a blízkých městech. Mladí muži byli často posíláni pryč, aby se nedostali do rukou verbířů. Verbíři se museli ohlásit u starosty a postavili na centrálním místě vesnice stan, za špatného počasí pak verbovali v místním hostinci. Hlasitým bubnováním se snažili upoutat pozornost mladých mužů a ohlašovali tzv. „Werbepatent.“ Seděl tam většinou nějaký důstojník nebo poddůstojník, před ním ležel váček s penězi a několik konví piva, víno a kořalka. Vojáci se snažili zpěvem a tancem nalákat mladé muže. Když se nějakí lidé přiblížili, zkoušeli je vojáci přimět pít a vzít si nějaké peníze na ruku. Pokud se to nezdařilo, strčili verbíři chlapcům peníze do ruky a nasadili jim vojenskou čepici. Když se opili, byli s ostatními, kteří se dali přemluvit, vzati do vazby. Poté

byli odvezeni buď do Litoměřic, nebo do Terezína. Verbíři měli zájem především o měšťanské synky nebo o tovaryše, méně pak o sedláky, kteří byli nevolníky knížat Lobkowice (Bílina), Aldringena (Teplice) a Valdštejna (Duchcov). Jejich páni si je totiž mohli vyžádat zpět. Mnozí naverbovaní muži našli ve válkách smrt nebo utrpěli zranění a vrátili se domů jako invalidé. Většinou nedostali žádnou rentu ani jiný finanční příspěvek.

Těžká práce

Život na venkově byl v kalendářích a písních znázorňován často jako idylický a romantický. V realitě však venkovský život představoval hlavně tvrdý všední den. Blahobyt nebo bída selských lidí byly závislé na klimatických podmínkách, na bonitě půdy jejich polí a velikosti jejich země, na struktuře rodiny a v neposlední řadě na pracovní síle a motivaci čeledínů a děveček pracujících na statku. Na základě místních majetkových poměrů z poloviny 19. století můžeme rozlišovat mezi většími sedláky, kteří byli zavázáni vykonávat robotu s koňmi, a malými sedláky, kteří stejně jako chalupníci vykonávali robotu rukama.

Na krajích vesnic žilo v chalupách spousty nádeníků – chalupníků. Životní podmínky a způsob života těchto lidí je pro dnešního člověka těžko představitelný. Války, nemoci, epidemie, ale též nepravidelná práce a příjem, nízké sociální postavení zahnały mnohé obyvatele vesnic do psychické bídy, alkoholismu nebo do blízkých uhelných dolů nebo do ciziny. Město Bílina se pokusilo již v polovině 18. století regulovat práci nádeníků, kteří pracovali v době žní, pomocí úpravy denní mzdy pro nádeníky.

Pro rok 1753 bylo nařízeno, aby nádeníci dostávali za kosení, vázání a mlácení jednoho lánu pšenice nebo žita 30 krejcarů. Bez nápoje pak 33 krejcarů! Protože občané platili často více, bylo jim pohroženo trestem. Zároveň bylo nařízeno, aby se nádeníci shromáždili ráno v pět hodin na poli. Práce jim končila v 6 hodin večer.⁸⁰

Až do poloviny 18. století pracovalo více než 70 % obyvatelstva v zemědělství. Postupný odchod obyvatel do sousedních měst, intenzivní těžba uhlí a dále pak technizace zemědělství způsobila úbytek obyvatelstva ve středohoří o cca 25%. Např. v Mukově bylo v roce 1833 napočítáno 254 obyvatel; v roce 1900 214 obyvatel; v roce 1939 187 obyvatel. Úrazové pojištění pro pracovníky v zemědělství bylo zavedeno teprve v roce 1887. Založením ČSR se jejich situace zlepšila. Museli mít zdravotní pojištění a od roku 1926 i všeobecné invalidní a starobní pojištění.

Obzvlášť namáhavá a tvrdá byla sezónní práce. V letních měsících přicházeli na německé statky a poplužní dvory nádeníci z Prahy a jiných českých měst. „Na poplužním dvoře hraběte ze Schönborn bydleli stálí pracovníci dvora, většinou to byli vozkové, kteří jezdili s koňským povozem nebo voly. Zvláštní oddělení bylo určeno pro sezónní pracovníky, většinou to byli Slováci, kteří přicházeli se svými ženami.“⁸¹ Pracovali na polích, při žních a při zpracovávání sklizených plodin za skromný plat, přístřešek a stravu. Mlácení obilí byla namáhavá a kvůli prachu, který přitom vznikal, i velmi nezdavá práce. Tři až čtyři lidé mlátili obilí v přesném pořadí za sebou. Taková práce trvala třeba i 14 hodin. Na konci 19. století se rozšířilo používání mlátiček, které práci na statcích a poplužních dvorech ulehčily. Během 2. světové války pracovali v zemědělství váleční zajatci z Francie, Polska a Ukrajiny. Němečtí sedláci s

nimi zacházeli různě, někteří tvrdě a bezohledně, jiní soucitně a ochotně. Mnozí zajatci Němce na konci války před Rusy a Čechy chránili!

- Engel Mieke: Kostenblätter Erinnerungen. Viz: Heimatruf ze dne 16. 12. 1988, strana 4
Sudetendeutsches Landvolk in der Ackermannsgemeinde Hg.: Bauerntum und Landarbeit der Sudetendeutschen. München 1963, strana 259 a další.
Ring Herbert: Alte Landmaschinen. Viz: Heimatruf ze dne 25. 4. 2008, strana 9
Strunz Karl: ...die Erinnerung einer Ausweisung. 21. Juni 1945 im Sudeten.

4. Bořeň u Bíliny

Vydali jsme se do Bíliny, jejíž největší skála vyčnívá do okolí. Je impozantní a charakteristická. Úpatí skály se skládá ze zvětralých hornin, rozeklaný hřbet pak ze sloupovitého znělce. Obzvlášť silně tu působí povětrnostní vlivy, dochází k sesuvům a uvolňování jednotlivých sloupců.⁸³

4.1. Bílinský kámen

Bořeň (od slova bořiti se) patří k Českému středohoří. Ve starých listinách je nazýván jako „Bílinský kámen“. Horský masív s nadmořskou výškou 538,7 metrů leží v západní části středohoří. Jako poslední z markantních hor západního středohoří ovládá krajinu řeky Biely (Bíliny). Následkem vulkanické činnosti vystoupila v době třetihor z ruly jako asymetrický znělcový kmen. Především vlivem mrazového zvětrávání se rozčlenila na četné vysoké skalní svahy, věže, jehlice, jeskyně, balvanové haldy a zřícené skalní bloky. Úpatí skály obklopuje několik zalesněných porostů ze smrků, bříz, lip a smokvoní. Již na počátku 20. století se geolog Gustav Carl Laube kvůli alpské flóře zasazoval o zřízení chráněné krajinné oblasti. V sedmdesátých letech byla celá oblast okolo Bořně s celkem 22 hektary vyhlášena národní přírodní rezervací. Během vykopávek na jižním úpatí byly v letech 1907 až 1935 objeveny stopy lidských obydlí a ve více jak 48 nalezištích pak žárové i kostrové hroby. Pod vedením tehdejšího ředitele bílinského muzea Gustava Laubeho byly četné nálezy z dob halštatské kultury zpřístupněny široké veřejnosti. Během odsunu Němců se bohužel mnoho těchto exponátů ztratilo. Část z nich si můžeme dnes – odborně i didakticky dobře prezentovaných – prohlédnout v Regionálním muzeu v Teplicích.

Bořeň, jehož jedna polovina leží na území města Bíliny a druhá na území okresu Most, patřil sedláku Josefu Kämpfovi z Bíliny – Újezdu (1812-1867). Jeho dědicové skálu i s přilehlým okolím kolem roku 1890 prodali za 6000 korun knížeti Ferdinandu von Lobkowicz.

- Hopfner Sepp: Unser Borschen. Viz: Heimatkreis Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis, strana 65 a další
Köhler Gustav starší: Borschen. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 3 – Smetana Archiv
Köhler Walter: Josef Kämpf Edler vom Borschen. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 3 – Smetana Archiv

Bořeňské pověsti

Po vzoru bratří Grimmů sbírali v 19. století učitelé a duchovní pověsti z Českého středohoří. Německý učitelský spolek v Bílině zveřejnil na počátku 20. století dva skvostně vybavené svazky, „Radelstein-Sagen“ a „Sagen und Schilderungen des Mittel- und Erzgebirges“.⁸⁴ Knihy ilustroval bílinský malíř Karl Schütz. Podařilo se mu opatřit knihy velmi hezkými ilustracemi. Svazky obsahují i tři pověsti o Bořni: „Bořeňská čarodějnice“, „Kouzelný zámek na Bořni“, „Michalova jeskyně na Bořni“. V knize „Im Bereich des Borschen“, kterou vydal Rudolf Lois Scharf (tzv. „*bořeňský strýc*“), najdeme ještě jednu, méně známou pověst:

Pasačka koz:

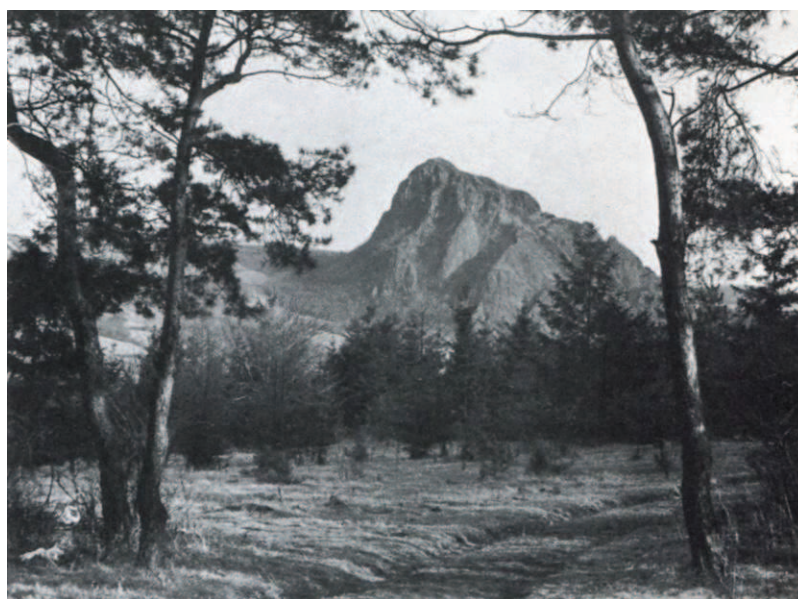
Dívka pocházející z okolí Bíliny pásala na úpatí Bořně své kozy. Jednoho dne tam potkala trpaslíka, který ji pozval, aby si prohlédla nádherné poklady nacházející se v jeskyni. Mohla si vzít, co chtěla, jen za to musela v jeskyni zamést. Už po celých sto let tam totiž nikdo nezametal. Dívka ho následovala a učinila, jak jí přikázal. Myslela si, že práce jí netrvala déle než dvě hodiny. Se zástěrou plnou cinkajícího zlata odešla. Co se však přihodilo, když jeskyni opustila - nenašla své kozy, okolí vypadalo jinak. Na hladině řeky Biely, kterou musela přejít, spatřila obraz stařeny s bělostnými vlasy. Ve vesnici ji nikdo nepoznal. Jen jeden starý muž si pamatoval na vyprávění svého otce - jednoho dne prý uteklo děvče od svého stáda koz a nikdo ho už nespatrił. Devadesát devět let strávila v hoře a myslela si, že to byly pouhé dvě hodiny. Tři dny po svém návratu zemřela.⁸⁵

Horský kříž na Bořni - pověst nebo skutečnost?

Heinrich von Woldenstein, urozený pruský pán, přijel do lázeňského města Teplice se svým osmiletým synem Eduardem. Jednoho dne si vznešení lázeňští hosté domluvili výlet do bílinské Kyselky. Woldenstein se synem se účastnil také. Krásné počasí přímo zvalo na procházku, proto se vydala převážná část hostů do elegantních údolí, ale starý Woldenstein a pár rakouských důstojníků se bavili u hracích stolů. Slunce se začalo sklánět. Mezi těmi, kteří se účastnili procházky, měl být i Eduard, ale z procházky se s nimi nevrátil. Hosté začali Eduarda hledat, ptali se, vyslali posly. Eduard nikde. Společnost byla otřesena, otec Eduarda zděšen. Když už paprsky slunce zbarvily nejvyšší vrcholy skály do zlata, spatřil jeden z hostů v dalekohledu ztraceného chlapce na nejvyšším a nejstrmějším vrcholku Bořně. Všichni k němu spěchali a volali na něj, ať neopouští své stanoviště, dokud k němu nedojde průvodce. Ale výška vrcholu a zdvihající se vítr, který zvěstil blížící se bouři, způsobily, že chlapec varovné hlasy neslyšel. Kvůli mrakům a tmě už hledající ztraceného chlapce ani neviděli. Až ve světle blesku spatřil třesoucí se otec syna, jak se pohybuje nad hrůznou propastí. Starý Woldenstein těkal pološlený, křičel a celý zoufalý nabízel bohatství tomu, kdo jeho syna zachrání.

Více jako sto lidí, hnáni zvědavostí nebo ziskuchtivostí, přispěchali z blízké vesnice Chouč a městečka Bílina, nedbali blesků a proudů deště a šplhali v ponuré noci po skále nahoru. Volali, hledali, ale hřmění bouřky a proudy deště přehlušily vše. Vítr sfoukl světla luceren, takže odvážní zachránci museli - sami v ohrožení života - hledání přerušit. Strmá pěšina byla díky silnému dešti kluzká. Otec, když spatřil vracející se, avšak bez svého syna Eduarda, upadl do mdlob a byl odnesen do blízké vesnice, v domnění, že utrpěným šokem zemřel. Následujícího dne, hned za prvního rozbřesku slunce, se vydal rychtář vesnice s několika sedláky na Bořeň. Když dosáhli vrcholu, zaslechli tiché pofňukávání, vycházející z nedaleké propasti. Spěchali tím směrem a našli tam chlapce, který byl mezitím prohlášen za pohřešovaného, na kost promrzlého, úplně promoklého, avšak nezraněného. Sedláci, šťastni, ho vzali do náruče, dali mu svou čepici a zástěru a odnesli jej dolů do vesnice. Otec ještě spal hlubokým, křečovitým spánkem, rychtář chlapci svlékl mokré oblečení a položil ho k otci do postele. Jaká radost, jaké překvapení! Jaký nepopsatelný pocit radosti, když se otec probudil a našel vedle sebe syna, který ho zdravá a radostně pozdravil. Otcí to skoro přivodilo další zdravotní problémy. Znovu upadl do mdlob, ale přivolaný lékař mu pomohl. Jako vděk za tento zázrak nechal na vrcholu skály zřídit svatý kříž, který vysvětil litoměřický biskup. Bohatě se odměnil i sedlákům a nechal pro ně uspořádat oslavu, které se účastnil i kníže Lobkowicz, jehož rodina již po staletí vlastnila městečko Bílina. S panem von Woldenstein strávil příjemný večer. Pan von Woldenstein jezdíval každoročně až do své smrti do Teplic a Bíliny a pokaždé zanechal u zachránců svého syna četné dary jako projev vděku. Dodneška je v povědomí mnohých obyvatel Bíliny tato historka živá a vyprávějí ji turistům, kteří se chystají zdolat Bořeň. V roce 1870, kdy jsem se s tímto příběhem poprvé setkal – (zpravodaj novin Biela, 1877/ Nr.19) – jsem zmiňovaný kříž již nenašel nebo jsem si ho nevšiml.⁸⁶

- Gobst Franz: Grünende Berge knüpften die Welt an des Himmels dämmernde Ferne. Viz: Heimatruf 35 Jg./1988, 51. díl, Gobst – Archiv
Heimatkreisverein Bilin Hg: Sagen und Schilderungen des Mittelgebirges.
Radelsteinsagen. Ludwigsburg 1982
Scharf Rudolf Lois: Im Bereiche des Borschen. Marburg 1961

Bořeň na fotografii bílinského fotografa Juliuse Piewaka

Známé osobnosti na Bořni

Johann Wolfgang von Goethe při svých četných lázeňských pobytech v Teplicích navštívil třikrát i Bořeň. Znal geologickou stavbu hory a pozoroval ji z různých hledisek. Své dojmy zachytil ve třech známých kresbách Bořně. Podařilo se mu „zachytit nejen vzájemné působení jednotlivých utvořených sloupců hornin a amorfní hmoty, ale i patetický celkový dojem, smyslový a etický aspekt tohoto přírodního jevu.“⁸⁷

Goethe na Bořni

Ve svých denících zmiňuje básník čtyři návštěvy Bíliny, přičemž znovu a znovu vyzdvihuje Bořeň a její geologické vlastnosti i tehdejší kouzlo bílinské krajiny.

1810 24. srpen: Časně ráno do Bíliny. Náskresy. Snídaně. Pak k prameni. Náskresy. Dlouhou vesnicí domů. Jídlo. Rismer (učitel Goetheho syna) a Stark (lékař a univerzitní profesor v Jeně) na skále. Já náskresy městské brány. Společně krátká svačina. Domů. Jízda. Hezký den a večer.

1810 27. srpen (v Teplicích). Náskresy vstupu do Bíliny

1813 12. květen: Poledne pro nás. Do Bíliny. Setkání s Dr. Reušem (geolog a lázeňský lékař v Bílině). Rozprávění o geologii. Zhlédnutí sbírky broušených a nebroušených granátů v knížecí kanceláři.

1813 28. květen: Snídaně v časných hodinách. Do Bíliny. Společně s Dr. Reušem na skálu, které lid říká Bořeň. Geologické rozpravy a informace o některých druzích hornin vyskytujících se v Čechách. Bílinská skála spočívá přímo na rule, již lze pozorovat i ve znělci.

18. červenec: Princ von Homburg. Do Bíliny s princem a s Karlem Augustem. Po společném posezení u stolu kabinet minerálů s Dr. Reušem na zámku. Později zpátky.⁸⁸

Jako upomínku na pobyty Goetha v Bílině vytvořil akademický sochař Ottomar Laube na cestě k Bořeňské chatě pamětní desku s nápisem: „Goethe, dem Schätzer unserer Heimat.“ (viz Biliner Heimatbuch, strana 87, také: Scharf Rudolf Lois: Im Bereiche des Borschen, str. 16. Marburg 1961). 60 cm vysoký reliéfní profil, který byl prvním veřejným uměleckým počinem (1932) Ottomara Laubeho, po roce 1945 zmizel.⁸⁴ Mezi další známé osobnosti, které navštívili Bořeň, byli arcivévoda Rainer (1806), Alexander von Humboldt (1810), Franz Ambross Reuß (1810), Ludwig van Beethoven (1810), Jose de Andrada e Silva, kapitán Finch, který zdolal Mount Everest (1926) a další.

→ Mikula Wilhelm: Des Borschen hohe Gäste. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 3 – Heimatkreisverein: Smetana-Archiv
Ring Herbert: Bilin und Borschen zu Papier gebracht. Zeichnungen des Universalgenies Johann Wolfgang von Goethe. Viz: Süddeutsche Zeitung ze dne 21.04.2006, strana 9

Na vrcholu Bořně

Během tříhodinové túry jsme prošli po pohodlných a schůdných cestách celý horský masiv.

Cestou plnou zatáček jsme došli k „vstupní bráně“. Před námi se tyčily horské hřebeny a jehly, pohledy do údolí se střídaly se strmými stěnami a propastmi. Až díky nim jsme si všimli, jak vysoko už jsme. Výrazné skalní partie, jako např. Bílinská jehla, Laurinova stěna, Bertholdův prst, Řehořův komín, Varhany, Polední kámen, Ďáblova kazatelna, Michaelova vyhlídka, Kamzičí zahrada a Růžová louka, jsme už poznávali a brzy jsme došli na vrchol, odkud jsme se kochali proslulým výhledem, který poprvé popsal Alexander von Humboldt. Dolů jsme sestupovali po tzv. kramlové cestě, která nás rychle dovedla na úpatí hory. Poté, co jsme krátce obešli Bořně, jsme se dostali k boudě Karla Schütze (Bořeňská chata). Po dobrém jídle jsme se vydali v posledních rudých paprscích slunce směrem domů.⁹⁰

Z vrcholu Bořně, který má formu holé plošiny, lze dobře pozorovat hory severozápadních Čech:

- Na severu: Loučná, Stropník, Bouřňák, Komářův Vížka
- Na východě: Kloc, Hradišťany, červenoújezdecký Ostrý
- Na jihu: Milá, Raná
- Na západě: Želenický vrch, Zlatník, Špičák, Hněvín

→ Gobst Franz & Ring, Herbert: Aus der Bergwelt des Borschen. Díl I: Heimatruf ze dne 10. 7. 1998, strana 9; díl II: Heimatruf ze dne 17. 7. 1998, strana 9

Borschenlied

„O Heimat, du liebe“

(Text Hans Babanek, Melodie Josl Babanek)

O Heimat, du liebe, bist heut' mir so fern!
/:Und wenn es so bliebe, ich denk' deiner gern:/

Ich sehe dich, Borschen, du klingender Stein.
/:Du bist ein Stück Heimat, bei dir möcht' ich sein:/

Ich sah dich als Kind schon, dein Bild liegt in mir.
/:Du Wächter der Heimat, wie zieht's mich zu dir:/

Zu Füßem die Wälder, sie rauschen auch heut'
/:von fern hör ich's klingen wie Glockengeläut:/

Du ruftst mich auch wieder, ist die Stunde erst da.
/:Du Heimat voll Lieder, ich bin dir so nah:/

Kennst du den Borschen nicht?

(text Walther Saure, melodie Paul Megkscher)

Kennst du den Borschen nicht, den hohen, im deutschen Böhmen wohlbekannt,
den stolzen Fels, wo Feuer loh'en zur Sonnwend sichtbar weit im Land?

/:O Borschen, Borschen, gib uns Lieder, gib unserm Arm und Sange Kraft!

Gib unserm Land die Freiheit wieder, dem Volke wahre Heldenschaft!/:

Den Mahnstein treuer Heimatliebe, der hier das Reich zusammenhält?

Und wenn den Deutschen nichts hier bliebe, der Borschen blieb hier ihre Welt!

/:0 Borschen, Borschen,...:/

Gehegt, gepflegt von treuen Leuten, die Priester sind am Volksaltar,
soll kraftvoll er prophetisch deuten auf starkes Volkstum immerdar.

/:0 Borschen, Borschen,...:/

So sing ich dir, du Fürst der Berge, ein Lied, so weit die Stimme klingt.

Dir bleib ich treu trotz Feind und Scherge, deutsch Volk hier jubelnd dich umringt.

/:0 Borschen, Borschen,...:/ ⁹¹

→ Texty písní „Mein Biliner Land“ a „Das Borschenlied“ s partiturou. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 3 – Smetana Archiv

[illegible]

„Bořeňský strýček“ (1880 – 1967)

Čím byl – ten gigantický skalní lev, Bořeň u Bíliny - před 50, 60 lety? Mocnou skálou, která vyčnívala nad městem Bílinou se svou kyselkou a udržovanými parky. Pro cizince nezvyklý obraz. Avšak pro místní důvěrně známý kopec, jakých je v Českém středohoří mnoho. Sice špatně přístupný, a proto se na něj nechodilo často, neboť tehdy se dávalo přednost procházkám lázeňským parkem ve svátečních šatech a se slunečníkem. Dojít až k lesní kavárně bylo vyčerpávající. Tam se člověk s uspokojením u bábovky a kávy kochal pohledem do nížiny a na druhou stranu pak na strmou skalní zmršť, která připomínala ležícího lva s hlavou pozvednutou do dálky a tlapami, které sahaly skoro až do Bíliny. Tak to tehdy bývalo. Zřídka se stávalo, že se nějaký cizinec vyšplhal na skály a prodral hustým křovím. Avšak na závěr byl takový turista tisíckrát odměněn za tu námahu a trampoty nádherným výhledem do dálek. Mládež, která zde byla doma, často řádila a běhala po svazích. Všechno bylo velmi známé a blízké, místním to nepřípadalo tak vzácné.

Pak přišel mostecký Scharf a kopci a jeho kouzlu propadl. Tělem i duší visel na alpských vrcholech, tady ale našel znovu to, co jinak bývalo daleko a našel jen zřídka po dlouhé cestě. Bořeň ho svazoval svým kouzlem pevněji a pevněji. Ráj se tomuto znalci otvíral víc a víc, když se vyšplhal po první louce a vylezl na první masu znělce. Na Bořni nacházel spousty srovnání s alpskými svahy a vrcholy. A tak započal s plánováním. Budování cesty a zpevněných cest, turistického značení. A na závěr jako životní cíl stavba chaty. Hrdě přihlížel stavbě chaty, založil alpskou zahradu a se svými pomocníky opětovně vystupoval na stěny Bořně, aby napravil, co lidská ruka poničila. Na nejstrmější místa vynášeli rostliny a s uspokojením přihlíželi, jak rostou hořec, protěž a další vzácné alpské rostliny. Bořeňská chata byla bezpečnou poustevnou. Srdce Scharfa se naplňovalo radostí, když přicházeli hosté, kteří zde při hře a zpěvu popili a pojedli. Horolezecká škola měla své žáky a návštěvníky. Rok od roku se počet hostů, kteří po pohodlných cestách vystupovali nahoru a obdivovali se pohledem do dálky, zvyšoval.⁹²

→ Köhler Walter: Rudolf Lois Scharf. Eine Erinnerung an den Borschenonkel. Viz: Heimatruf ze dne 12. 12. 1986, strana 4

Bořeňská zahrada

Na konci dvacátých let založil nedaleko Bořeňské chaty mostecký Franz Kotrba zahradu. Pomocníkem mu byl Rudolf Lois Scharf (přezdívaný Bořeňský strýček). Na zachování bořeňské flóry jim velmi záleželo. Franz a jeho pomocníci zde zasadili některé vzácné druhy rostlin, které jinak prospívají pouze na skandinávských poloostrovech a západních a východních svazích Alp. Fyzikální a chemické změny v kameni přispěly výrazně k tomu, že na slunečných svazích Bořně rostly například karafiát (*dianthus caesius*), bořeňská hvězdnice alpská (*aster alpinus*) a tařice, ve zdejší regionu nazývána též „bořeňské zlato“ (*alyssum saxatile*). Ale i další alpské traviny, jako např. strdivku brvitou (*melica ciliata*), kavyl vláskovitý (*stiba sapillata*) vysadil Franz Kotrba do zahrady. Jeho zahrada byla v širokém okolí dobře známá. Později bořeňský strýc

zahrada rozšířil o jakousi malou zoologickou zahradu či oboru, což zvýšilo atraktivitu Bořně jako výletního místa.

→ Exner Josef: Die Flora des Borschen. Viz: Scharf Rudolf Lois Hg. Viz: Im Bereiche des Borschen. Marburg 1961, strana 24 a 25

Kotrba Franz: Der Borschengarten. Viz: Erzgebirgszeitung 5/1934, strana 69

Bořeňská zahrada

Bořeňské slavnosti

(Text dobové pozvánky) Horský spolek Most - Litvínov jako současný majitel pozemku, na kterém se pod vedením tichého a vrchního vedení Artura Ciowského konají bořeňské slavnosti, si dovoluje na tyto upozornit a pozvat na ně. Na programu stojí: Wilhelm Tell, Florian Geyer, Schinderhannes, pašijní hry 1900 - památka smrti Ježíše na kříži. Po každém představení jsou připravena vlaková spojení do každého směru. Informace jsou k dostání v turistických centrech v Bílině. tel.: 81 (*Landwirtschaftliche Bezirksvorschusskasse*) a hotel „London“, tel.: 36. ⁹³

4.2 Bořeň - místo setkávání bílinské mládeže

Bořeňská louka

Bořeňská chata, bořeňská zahrada i louka byly pro Němce v těžké poválečné době (po r.1918) často jedinými místy společenského života a německo-národního smýšlení. V dobách národních bojů žily oba národy na Bílinsku takřka odděleně ve vlastních spolcích, společenstvích a jednotách. V těchto dobách byla především Bořeň místem setkávání Němců. Mnohé mládežnické skupiny jako např. „*Freischaren*“ nebo mládež bílinských sportovních spolků zde stanovaly a slavily. I župa mládežnické organizace „*Wandervogelbewegung*“, která měla po 1. světové válce ve městě Bílina spousty členů, pořádala na bořeňské louce sportovní soutěže, různá setkání a slavnosti slunovratu s lidovými tanci, písněmi, divadelními představeními a čteními.

Mládežnická hnutí na počátku 20. století

Mládež žijící v německé jazykové oblasti se shromažďovala do nejrůznějších mládežnických skupin. Byly to hlavně mládežnický spolek zvaný „*Bündische Jugend*“, jehož členové chtěli žít život dle vlastních představ. Příslušníci tohoto mládežnického hnutí si slíbili na slavnostním setkání, které se konalo v horském masivu Hoher Meißner u města Kassel dne 13. října 1913, že „budou žít svůj život z vlastního určení, na vlastní zodpovědnost a v souladu s vnitřní upřímností.“ Tato mládež se chtěla stát svým příkladným způsobem života, spojeností s přírodou, fyzickými cvičeními a vlastní výchovou vzorem pro společnost. Mladí lidé demonstrovali odmítáním tabáku, alkoholu, pořádáním výletů a turistickými túrami, sportem a písněmi proti měšťáckému stylu svých otců a dědů. Nosili též svůj vlastní „kroj“ (otevřený límec u košile, krátké kalhoty, podkolenky a pevné boty). I to bylo vyjádřením odmítání stylu oblékání rodičů, ti nosili suknice, košile s tuhým límcem na stojato, klobouky a cylindry. Mladí a staří stáli svými názory a postoji proti sobě. Děvčata i chlapci se proto často vyhýbali rodičovskému domu a hledali sobě rovné a stejně naladěné, aby s nimi realizovali své ideály a tužby. Hospodářsky a politicky složitá situace těchto mladých lidí z „německého příhraničí“ v Čechách a na Moravě ještě zesílila jejich touhu po národní nezávislosti a jednotě. Tento duch doby bylo možno pozorovat zvláště u „*völkisch-bündisch*“ mládeže a u mladých sportovců z německých sportovních spolků: distancovali se od Čechů a Židů a podtrhávali svou příslušnost ke všemu německému. Mnoho mladých lidí z těchto skupin odmítalo ve smyslu často diskutovaných „árijských paragrafů“ (Georg Schönerer⁹⁴) považovat německy mluvící Čechy a Židy, nebo dokonce ty, kteří se jako Němci cítili, za Němce. V povědomí této generace se míchalo národní staroněmecké myšlenkové dědictví s romantickými představami o boji a hrdinství: V písních tohoto hnutí bylo obsaženo hledání „modrého květu“ a výzva k boji o vlastní a politickou autonomii smyslem a obsahem jejich životní cesty.

Sudetoněmecký mládežnický spolek Bílina (SJG)

V rámci sudetoněmeckého dne mládeže 15. července 1922, kterého se účastnilo více jak tři tisíce lidí, byl v České Lípě založen Sudetoněmecký mládežnický spolek „*Sudetendeutsche*

Jugendgemeinschaft“ (SdJ). Měl ztělesňovat jednotu a posilovat soudržnost sudetoněmecké mládeže. Nejvyšším mottem bylo: Sudetoněmecká mládežnická jednota je svobodný, nepolitický souhrn mládežnických spolků veškerého myšlenkového a politického směru, které chtějí pracovat ve smyslu obnovy našeho národa. Pro spolkovou mládež, tedy pro mládež německého spolku, byl kromě předsedy B.d.D. v mládežnické radě zástupcem bílinský Karl Smetana. Avšak již před založením tohoto mládežnického hnutí se 20. června 1920 konala slavnost německé mládeže Bíliny. Nesla se v duchu pozdějšího hnutí.⁹⁵

Během Říšského mládežnického dne v České Lípě (léto 1923) vytvořili zástupci jednotlivých mládežnických spolků příhraničí „Sudetendeutsche Jugendgemeinschaft“ jako místo společné práce a setkávání. Mládežnický spolek představuje zástupce pro mládežnické spolky, které se k němu připojily... První větší společnou prací má být vybudování sítě mládežnických ubytoven. V roce 1923 bylo ohlášeno 80 mládežnických ubytoven. Budování společných domovů pro mládež proběhlo v řadě měst, i na venkově byly vybudovány z bývalých hostinců domovy... Místní spolupráce různých mládežnických organizací má probíhat v rámci kruhu vedoucích (*Führerringe*), mládežnických kruhů a pracovních spolků, které jsou zase ve spojení s pracovním úřadem Sudetoněmeckého mládežnického spolku. Práce Sudetoněmeckého mládežnického spolku se účastní následující spolky: Všeobecný chlapecký svaz, Spolek sudetoněmeckých skautů, Svaz obchodnické mládeže, Spolková mládež slezských Němců, Spolkové svazy mládeže Němců v Čechách (Karl Smetana, Bílina), Spolková mládež Němců na severní Moravě, Tělocvičná mládež německého tělocvičného spolku, Německý mladý národ, Německo-moravský zemský mládežnický spolek, Putující tovaryšstvo.⁹⁶

→ Hopfner Sepp: „Die völkisch-bündische Jugendbewegung der sudetendeutschen Stadt Bilin 1915 – 1938“ Iphofen, 1981
Oberdorfer Kurt Hg.: Johannes Stauda. Der Wandervogel in Böhmen 1911 – 1920.

Oslava slunovratu na Bořeni

Navzdory chladnému počasí se na úbočí Bořně blízko bořeňské chaty shromáždilo kolem 3000 účastníků. Pochod od zahrady u tělocvičny proběhl tentokrát bez doprovodu hudby, protože to nebylo povoleno. Vycházelo se v půl deváté večer přes Újezd k ohništi. Hudebníci ze skupiny mladých sportovců zahájili pochodem celou slavnost. Poté následovaly slavnostní zvuky fanfár od úpatí bořeňských skal. Zazněla i slavnostní píseň „Brüder reicht die Hand zum Bunde“, a po dalším hudebním příspěvku byla zapálена vatra. Zástupci jednotlivých spolků přednesli jadrné, rituální projevy a předali věnce ohni. Po písni mladých sportovců se odešlo společně zpět do města. V ulici Na Újezdě vyzvali četníci účastníky slavnosti, aby se rozešli. Jejich příkazu účastníci uposlechli.⁹⁷

Mládežnická ubytovna v Bílině

(dobový text inzerátu) Přenocuj v mládežnické ubytovně v Bílině!

Otevřeno celoročně, nově zařízeno, dostatek místa pro 40 nocležníků, hezká společenská místnost, v blízkosti nádraží Bílina - město. Hlaste se u Ernsta Mendeho, knihkupectví, Bílina, Motalstrasse 94.⁹⁸

5. Bílinská kyselka

5.1 Dějiny kyselky

To, že smíme již od třicátých let naši Bílinu nazývat „lázeňské město Bílina“, vděčíme „kyselce“, která se již od začátku 18. století užívá jako minerální a léčivá voda. Dějiny této vody, která se zpočátku užívala pouze jako léčivá, jako by hrála všemi barvami duhy. Během roku 1788 zdůrazňuje Franz Ambros Reuss (1761 – 1830), otec české balneologie: „Bílinská kyselka nebyla známa před prvním desetiletím tohoto století (18. století), i když všichni sní o jejím stáří“. Je známa též hezká legenda od Václava Hájka z Libočan, českého kronikáře, čas od času zesměšňovaného. Ve své Kronice české, která vyšla nejprve česky v roce 1541 a kterou vydal německy *Johann Sandel Zluticensis*, píše: „Léta Páně 761 služebníci Košťálovi vyšedše z města Bíliny, po lesích se a po horách procházeli, chtějí nějaké zvíře z lučišť zastřeliti a pánu svému Košťálovi je přinést. Tu nedaleko od města našli, jsou pramen vody slané a to jsou pánu svému oznámili. Kteráž, když byla přinesena a zkušena, povolati rozkázal Košťál mužův, kteříž pod sláným vrchem obývali a tu také z vody sůl vařili. Kteríž, když přišli a tu solí z toho pramene dělati počali, hned se tu posadili a zase se pod slanej vrch nechtěli navrátiti. Ta voda také, kteráž také u Bíliny nalezena byla, druhého roku se také ztratila a zahynula.

Existence této výjimečné vody musela být tedy známa již na počátku 16. století, kdy Hájek sepsal svoji Kroniku českou, přičemž datování do roku 761 patří spíše do světa bájí, i když Bílina tehdy již asi existovala. Stejně tak legendou budou i bájná Libuše a její choť Přemysl, kteří jsou považováni za zakladatele šlechtického a královského rodu Přemyslovců, který panoval v Čechách až do roku 1306. Libuše a Přemysl jsou Hájkem označováni za strýce a tetu Košťála, jehož žena Biela (Bila) byla jednou z dcer Libušiny sestry Kazi a z jejíhož jména Biela (Bila) mohlo být odvozeno jméno „Bílina“.

Pro rok 1670 údajně existovala listina, která dosvědčovala, že kyselka byla majetkem města Bíliny, avšak zaručená fakta máme až od roku 1712, kdy kněžna *Eleonora von Lobkowitz* dala upravit prameniště do použitelné podoby. V roce 1782, v době vlády Josefa II. byl na tehdejší stáčírně připevněn latinský nápis, který uvádí všechny podstatné léčivé znaky. Obdobný nápis se nachází v Římě u Tibery u studny s léčivou vodou. Nápis zní:

RENIBUS ET STOMACHO, SPLENI JECORIQUE MEDETUR.

MILLE MALIS PRODEST ISTA SALUBRIS AQUA.

REG.JOS. II.R.J.A.& P.P.&

AUG. P.A. LOBKOWITZ &

UT ACIDULAE AQUAE SALUBRITATEM NITIDIUS HAURENDI

COPIA ET LOCI AMOENITAS COMMENDAREST,

REPURGATIO FONTE ADDITIS AMPLIORE AEDIFICATIONE

SALIENTIBUS UMBRAQUE ARBORUM INDUCTA

PUBLICAE ATILITATE CONSULUIT

ANNO MDCCLXXXII

Dnes se tento text nachází – opět v reprezentativní podobě a dobře viditelný – na opěrné zdi přes silnici proti pomníku A. Reusse, který byl slavnostně odhalen 29. května 1898. Při této příležitosti vyprávěl Karl Smetana veselou historku: Učitel latiny pocházející buď z Duchcova, nebo Mostu, který sem přijel se svou třídou, chtěl své žáky vyzkoušet, a tak je nechal nápis přeložit, aniž by si všiml německého překladu. Velmi se zaradoval, ale i podivil nad skvělým překladem svých svěřenců.

NIEREN UND MAGEN, MILZ UND LEBEN WIRD GEHOLFEN.

GEGEN 1000 ÜBEL NÜTZT DIESES HEILBRINGENDE WASSER.

MÖGE DIE MENGE DIESES REICHLICHER ZU SCHÖPFENDEN

SÄUERLICHEN HEILWASSERS UND DIE ANNEHMLICHKEITE DES ORTES,

DURCH REINIGUNG DER QUELLE, DURCH ZUFÜGUNG

WEITERER BAULICHKIETEN UND DURCH DEN SCHATEN VON BÄUMEN

DEM ÖFFENTLICHEN WOHL DIENEN.

UNTER DER REGIERUNG JOSEPHS II., AUGUST VON LOBKOWITZ

IM JAHR 1782

Další opatření vedoucí k zachování kyselky a vybudování lázeňského zázemí byla učiněna v letech 1732, 1761 a nakonec v letech 1904/05.

V 19. století provedli dva bílinští lékaři vědeckou balneologickou analýzu bílinské vody a ve svých publikacích kyselku představili tehdejšímu učenému světu. Nejznámějšími, ale ne jedinými zástupci dynastie lékařů a přírodovědců, jsou Franz Ambros Reuß (1761-1830) a jeho syn August Emanuel Reuß (1811-1873). Vše začalo 3. 10. 1761 v Praze narozením Franze Amrose Reuße, doktora lékařské vědy, otce balneologie v Čechách. Po své promoci na doktora medicíny v roce 1782 a ještě předtím na doktora filozofie, se stal „knížecím lékařem bílinské kyselky Lobkowiczů“. Zkoumal její pramen, popsal ho a zasloužil se o její proslavení.

Vyjádřením úcty za své zásluhy geologa, mineraloga a přírodovědce se stal c. k. dvorním radou. Zemřel ve věku 71 let. Constant von Wurzbach sepsal seznam jeho „významných děl“. Uvádíme zde jen ta, která se přímo vztahují k Bílině a jejímu blízkému okolí: Naturgeschichte des Biliner Sauerbrunnens in Böhmen (1788), Orographie des nordwestlichen Mittelgebirges in Böhmen, ein Beitrag zur Beantwortung der Frage: Ist der Basalt vulkanisch oder nicht? (1791). Das Saidschützer Bitterwasser, histor.-physikal.-chemisch-medicinisch beschrieben (1791). Mineralogische Geographie von Böhmen (2 Teile 1793 & 1797). Sammlung naturhistorischer Aufsätze mit Hinsicht auf die Mineralgeschichte Böhmens (1796). Die Gartenquelle zu Teplitz

in chemisch und medicinischer Hinsicht untersucht (1797). Anleitung zum Gebrauch des Saischützer Bades (1799). Die Mineralquellen zu Bilin in Böhmen (1808). Taschenbuch für die Badegäste zu Teplitz. Eine vollständige Beschreibung dieses Heilortes und seiner Umgebungen in topogr., pittoresker, geschichtl., geognost. und medicinischer Hinsicht (1823), zusammen mit Professor Steinmann: Die Mineralquellen zu Bilin in Böhmen (1827). Der Natron-Säuerling bei Bilin (1828).

Pozoruhodné je, že Franz Ambros Reuß až do své smrti publikoval. Zemřel 9. 9. 1830 v Bílině. Jeho hrob se nacházel na starém hřbitově u kostela svatého Štěpána. Již na konci 19. století byl hřbitov zrušen, kostel byl v osmdesátých letech 20. století zbourán. Některé z jeho četných písemných kontaktů s významnými současníky (mimo jiné J.W. Goethe, A.v. Humboldt, F. Palacký, ale také arcibiskup Johann z Rakouska) můžete obdivovat jako faksimile v knize Bilin-unser Heimatkreis. Vyzdvihnout musíme potomky Franze Ambrose Reuße, syna Augusta Emanuela von Reuße a jeho syna Augusta Leopolda von Reuße. Oba se podepisovali jako „Reuß“ a i většina jejich publikací se objevila pod tímto jménem. August Emanuel se narodil v Bílině 8. 7. 1811, po promoci pracoval v Praze na oční klinice a poté jako praktický lékař v Bílině, obrátil se ale pak pouze k přírodním vědám. V roce 1849 byl jako řádný profesor mineralogie povolán do Prahy, kde v letech 1859/1860 působil jako rektor na Karlo - Ferdinandově univerzitě. V roce 1863 byl povolán do Vídně a v roce 1870 zde, již povýšen do šlechtického stavu, zemřel. Jeho rodné město Bílina ho jmenovalo svým čestným občanem.

I jeho syn August Leopold von Reuß se narodil v Bílině a studoval stejně jako otec medicínu. Zatímco se jeho otec věnoval léčbě očních chorob jen přechodnou dobu, stal se tento obor medicíny Leopoldovi náplní celého života. Jako žák vídeňského fyziologa Ernsta Theodora von Brückeho a obnovitele rakouského léčitelství očních chorob a rodáka z Horní Krupky u Teplic Ferdinanda Ritter von Arlt řídil v letech 1872 až 1922 oční oddělení nově založené vídeňské polikliniky, zpracovával problematiku oka z hlediska exaktně matematického (optika, ophthalmometrie, zakřivení rohovky atd.). Vyšetřoval také praktické problémy vidění jako např.: oční choroby způsobené prací nebo školní docházkou, vliv práce vyžadující pohled zblízka na rozvoj krátkozrakosti, barvoslepost a poruchy vidění u lidí pracujících na železnici a u námořníků. Vedle 76 vědeckých prací sepsal také četné populární články o očních chorobách a botanice. „A tak vzešla obnova rakouského očního lékařství z Prahy.“ (Lesky, Erna: Die Wiener Medizinische Schule im 19. Jahrhundert. Wien 1965). August Leopold von Reuß zemřel 4. 9. 1924 ve Vídni.

→ Gangel Elisabeth: Die Doktoren Reuhs (Reys) und Ritter von Reuss. Viz: Smetana, Karl: Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 3 – Smetana Archiv
Gintl Wilhelm, Laube Gustav a .j.: Die Mineralquellen von Bilin in Böhmen.
Geologischer Plan des Sauerbrunns Bilin. Bilin 1898. Viz: Smetana Karl: Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 3 – Smetana Archiv

5.2 Léčivá voda z Bíliny

Dnešní údaje o složení Bílinské kyselky a její indikace se převážně kryjí s hodnotami Reuße z konce 18. století. Jedná se o přírodní alkalickou hydrogenuhlíčanovou kyselku, která mírní

problémy spojené s průduškami, žaludečními neduhy, dnou a jinými onemocněními látkové výměny, dále pak se podává při močových a ledvinových kamenech, při onemocněních jater a sleziny a jako „nespecifikovaný, mírně projímavý, močopudný, prostředek uvolňující hlen a podporující produkci sekretu“.

Prospekt BSB (Biliner Sauerbrunn) vyjmenovává indikace Bílinské kyselky: dnu, dnavé kaménky, nervová onemocnění, opakující se deprese.

Anionty			Kationty		
Natrium	Na ⁺	1 792,00	hydrogenuhličitan	HCO ₃ ⁻	4.482,00
Kalium	K ⁺	89,33	Sulfát	SO ₄ ²⁻	42,00
Kalcium	Ca ²⁺	133,70	Chlorid	Cl ⁻	231,00
Magnesium	Mg ²⁺	41,90	Fluorid	F ⁻	4,80
Lithium	Li ⁺	3,72	Železo	Fe ²⁺	1,23
Nedisociované komponenty			59,20		
Celková mineralizace			7 389,87		
Volný oxid uhličitý CO ₂			1 991,00		

Doporučuje se pít: jedna sklenice (250 ml) vždy před jídlem nebo k jídlu. Ráno začít s nápojem nalačno, večer zakončit nechlazenou kyselkou. Dostačující je denní množství 1000 ml.

Indikace:

Zánětlivá onemocnění dýchacích cest

Funkční onemocnění žaludku, překyselení a pálení žáhy

Funkční onemocnění jater, průtoku žluči a tvorba kamenů (koliky)

Chronické záněty slinivky břišní

Opakující se nádory a záněty orgánů, revma

Onemocnění ledvin, tvorba močových kamenů

Od roku 1840 se vyráběly „Bílinské pastilky“, které „dobře chutnaly a pomáhaly při chrapotu a kašli“. Produkce byla založena na odpařování a získávání pevného zbytku. Byly určeny i na export. Existovala i vlastní depa v Praze, Vídni a Karlových Varech. Francouzské jméno pro pastilky „Pastilles digestives de Bilin“ se v Bílině běžně používalo až do druhé světové války. Stejně jako pastilky i Bílinská kyselka se exportovala daleko do světa. K tomuto účelu byly vyráběny vlastní sudy. V roce 1777 měl hrnčíř *Josef Rössler* pálit pro kyselku hliněné lahve. Už v roce 1774 „byla pokryta zásilka 2 689 džbánů pro tuzemsko i cizinu. V letech 1781/1783 byla u kyselky postavena první balárna a vývoz stoupl z 9 144 džbánů v roce 1781 přes 42 000 (1786), 53.411 (1816), 121 809 (1846) a 3 600 246 (1897) až na 4 001 482 (1899). Ve 20. století se mluvilo až o 4¹/₂ miliónech lahví, avšak další čísla už doložena nejsou. Tento čilý rozvoj v 18. a 19. století dokazuje, že Bílinská kyselka byla pro Bílinu a knížecí dům Lobkowiczů významným hospodářským faktorem, v současné době by se tomuto vývoji mohlo říkat dynamicky prosperující. Dnes již nelze s úplnou přesností potvrdit, zda byla palárna keramických lahví, kterou dal zřídit v roce 1817 *Friedrich Knötgen*, určena přímo pro kyselku. V roce 1835 byla rozšířena o „fabriku na výrobu porcelánu a kamenného zboží“. Existovala až do roku 1850. Z let 1904/05 jsou doloženy další rozsáhlé sanační práce na kyselce.

Poté, co byla v roce 1872 otevřena železniční trasa Duchcov – Plzeň s hlavním nádražím Bílina, byla v roce 1873 zřízena i stanice „Bílina - Kyselka“, která usnadňovala přístup hostů k lázeňskému domu, stejně jako kolejová vlečka k balárně výrazně ulehčovala expedici.

Zastávka „Bílina - město“ byla zřízena až v roce 1893, protože jak hlavní nádraží, tak zastávka Kyselka se nacházely daleko od centra. Přibližně v roce 1963 byla zastávka zrušena, protože hlavní nádraží bylo přeloženo cca 1 km blíže k centru.

Taneční zábava na terasách hotelu Bellevue

5.3 Lázeňská zařízení Bílinské kyselky

V roce 1878 dal v klasicistním stylu lázeňský ředitel zřídit reprezentativní lázeňský dům s velkým slavnostním sálem a restaurací. Lázeňský dům obklopovaly na tehdejší poměry vysoce moderní terapeutická zařízení (kolonáda, inhalatorium) a udržovaný park. Park byl a je pro svůj lesní porost skládající se z domácích a exotických stromů (mimo jiné Ginko) známý. V letech před druhou světovou válkou byla tato lázeňská zařízení s hudebním pavilonem a kavárnou nadmíru atraktivní nejen pro společenský život a lázeňské hosty, ale i pro obyvatele Bíliny. V roce 1934 bylo v blízkosti Kyselky otevřeno veřejné koupaliště, které existuje dodnes. V padesátých letech bylo rozšířeno o autocamp, který je též dodnes v provozu.

Lázně na Kyselce vzkvétaly do doby, než kníže von Lobkowitz celý areál v roce 1996 prodal. Nový majitel měl údajně velké plány, ale ve skutečnosti odvezl vše cenné i méně cenné, co nebylo pevně přibito hřebíky. To, co zbylo, prodal za přemrštěnou cenu městu Bílina.

Od roku 2005 stáčí společnost Bohemia Healing Mineral Water cz kyselku do plastových lahví, na kterých se nachází údaje o jejím složení. Kyselka se prodává i v Německu. Firma s názvem „BSB-Wasser-Deutschland“ kde zkratka BSB znamená „Biliner Sauerbrunn“, česky tedy Bílinská kyselka (Karl-Heinz Plattig).

- Laube Gustav C.: Geologische Exkursionen im Thermalgebiet des nordwestlichen Böhmens. Leipzig 1884
- Reuß F.A.: Die Mineralquellen zu Bilin. Wien 1808
- Smetana Friedrich & Smetana Karl: Bad Bilin-Sauerbrunn. Die Perle des Böhmisches Mittelgebirges. Viz: Smetana Karl & Smetana Ferdinand: Das Leben unseres Vaters und Erinnerungen an unsere Heimatstadt Bilin. Familienbuch Smetana, strana 111 a další – Smetana-Archiv
- Ring Herbert: Der Biliner Sauerbrunn. Viz: Heimatruf ze dne 16. 8. 1996, strana 9

5.4. Jinany dvoulaločné v bílinském lázeňském parku

Jinany dvoulaločné patří vývojově k nejstarším stromům na světě. Před více jak 250 milióny let pokrývaly celé lesy sestávající z jinanů dvoulaločných rozsáhlé plochy kontinentu. Vlivem klimatických změn byly tyto stromy vytlačeny, na jejich místě rostly pak jehličnany a jiné druhy stromů. V 19. století pak rostly jinany dvoulaločné pouze v Číně a Japonsku. Listy a plody těchto stromů používali tamní obyvatelé jako léčivý prostředek, mimo jiné proti astmatu, slabosti nebo onemocnění močového měchýře.

Jinan dvoulaločný, nazývaný též ginkgo, je strom, který se zelená v letních měsících. Dosahuje výšky až 30 metrů. Jeho listy se na podzim zbarví do zlatožluta. Mají charakteristický tvar s jedním nebo vícero hlubokými zářezy. Renesanci zažily stromy ginkgo v Evropě v 19. století, když se zakládaly parky a zahrady s exotickými rostlinami. V zámeckém parku ve Výmaru nebo v zahradě Goetheho rostlo tehdy několik jinanů dvoulaločných. Z této doby pochází i zvyk přikládat k psaní usušený list ginkgo jako projev náklonnosti nebo blízkosti. Strom se proslavil mimo jiné i básní „Ginkgo biloba“ z roku 1815, kterou Goethe věnoval frankfurtské manželce bankéře, Marianne von Willemer. Lobkowiczové zasadili v 19. století vícero těchto stromů, které zkrášlovaly bílinský lázeňský park. Jinany se nacházely v parku u Kyselky a na zahradě blízko vlakové zastávky. Ještě dnes se nachází jeden jinan v lázeňském parku.

Jako vzpomínku na svou vlast zasadil dne 2. května 1992 u příležitosti patronátu města Gerolzhofen pro Domovský spolek Bílina pan Adolf Fischer jeden strom na Bílinské cestě č. 1. Dne 4. července 2010 zasadili zástupci spolků - předseda Domovského spolku Bílina Wolfgang Wodraschke a předseda partnerského spolku Bílina 2006 Jan Beneš na znamení přátelství a spojení obou spolků v lázeňském parku města Bílina jeden strom ginkgo.

→ Becker Heinrich Georg: Ginkgo. Weltenbaum. Leipzig 2003
Schmid Maria & Schmoll Helga: Ginkgo. Ur-Baum und Arzneipflanze. Mythos, Dichtung und Kunst. Stuttgart 1994.

6. Město Bílina

6.1 Z dějin našeho rodného města

Bílina - město s tisíciletou historií

První zmínku o „Belinensis“ máme dochovanou z roku 993, 13. 8. 1043 byl jmenován městský představený „Belinensis urbis prefectus“. V roce 1057 je zmíněna „Belina“, v roce 1169 „Morek vektor de Belsk“. Falzifikát z 25. 4. 1208 zmiňuje bílinské „tržiště“. Povýšení na město za Ojře z Frýdberka, ke kterému došlo před rokem 1263, je však jisté. Albrecht von Seeberg, který daroval Německému řádu kostel a špitál, byl v roce 1290 jmenován vlastníkem města. Následovali ho pánové z Bergau, kterým král Jan udělil 13. 1. 1334 zvláštní jurisdikci pro město Bílinu: Albrecht zaručil občanům města Bíliny 7. 9. 1366 dědičné právo. V roce 1399 získali město pánové Janowiczové, před rokem 1407 pánové Koldicové, kterým dal král Václav IV. 28. 10. 1407 město v léno, 4. 3. 1408 bylo stvrzeno jejich dědičné právo. 12. 7. 1421 bylo město dobyt husity a až do podepsání smlouvy 10. 12. 1436 bylo město v područí hejtmana Jakoubka z Vřesovic. 2. 2. 1437 byla obyvatelům udělena kompaktáta a 28. 6. 1440 bylo povoleno provozování solného trhu. Na žádost Jana z Koldic udělil král Jiří 16. 1. 1460 „opido suo Bielina“ - právo pořádat jarmark na svátek sv. Marka. V roce 1495 postoupil Těma z Koldic město Jindřichu z Vřesovic a ten ho pak 29. 6. 1502 prodal Děpoldovi z Lobkowicz, který 22. 4. 1504 potvrdil privilegia a na jehož žádost udělil král Vladislav 16. 3. 1511 městu právo

pořádat druhý jarmark na svatého Martina. Lobkowiczové dali v letech 1676 – 1682 přestavět hrad na zámek, město vlastnili až do roku 1945.¹⁰⁰

Die Innere Stadt Bilin und Teile der Vorstädte, vor allem der Brüxer Vorstadt; die Zeit zwischen den beiden Weltkriegen.

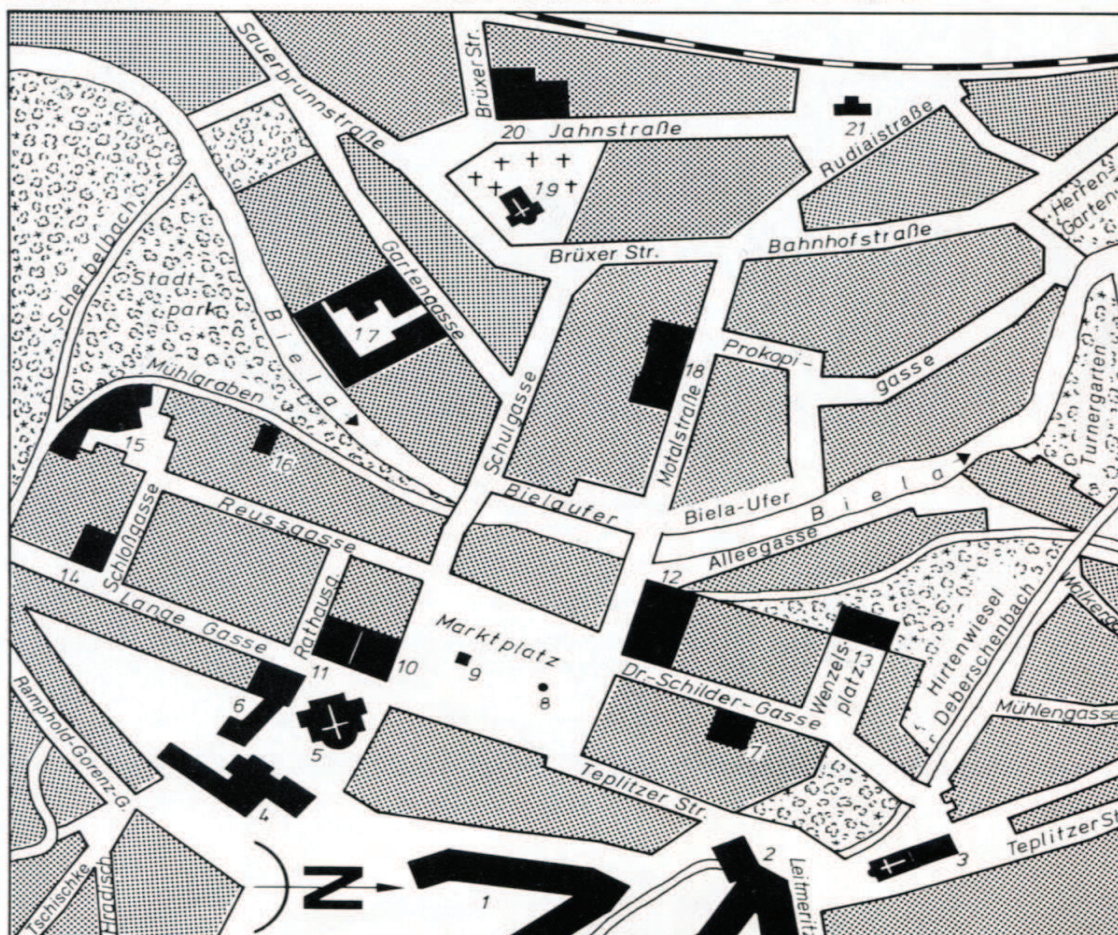
Im Mittelalter

- 1 Schloß Lobkowitz
- 2 Manda = Turm
- 3 Schloßbrunnen
- 4 Schloßkapelle
- 5 Lobkow. Verwaltung
- 6 Schule
- 7 Erzdekanamt
- 8 Altes Rathaus (Bezirksgericht)
- 9 Erzdekanalkirche St. P. und P.
- 10 Gasthof »Weißer Löwe«
- 11 Brüxer Torturm
- 12 Gasthof »Schwarzer Adler«
- 13 Teplitzer Torturm
- 14 Säule
- 15 Lobkow. Bräuhaus
- 16 Spittel und Elisabethkirche
- 17 Büttelei (Gefängnis)
- 18 Anger am Hirtenwiesel
- 19 Töpferei
- 20 Badstubenmühle
- 21 Stein. Bielabrücke, 4 Statuen
- 22 Rathaus
- 23 Grünes Tor
- 24 Gasthof »Hohes Haus«
- 25 Fleischbank

- 26 Gasthof »Schwarzes Roß«
- 27 Bäckerei Wehrich (Bürgersch.)
- 28 Röhrkasten = Röhrbrunnen
- 29 Mariensäule
- 30 Kronbauer-Haus
- 31 Haipl-Haus
- 32 Hölz-Haus
- 33 Walter-Haus
- 34
- 35 Altes Schloß
- 36 Bastei (Bastion)
- 37 Prager Torturm
- 38 Obere, (Hantsch-, Biliner Mühle?)
- 39 Säule
- 40 Petrus Tempel (Volksgarten)
- 41 Hirtenhäusel
- 42 Steppaner Hof (Meierh. St. Steph.)
- 43 Motal-Hof (Volksschule)
- 44 Kirche St. Stephan
- 45 St.-Nepomuk-Brücke
- 46 Fleischbank- (Eiserne Brücke)
- 47 Bürgerl. Bräuhaus
- 48 Zahorka
- 49 Holzsteg
- 50 Vom Schloß zum Schloß
die gewaltige Stadtmauer

Um 1940

- 1 Lobkowitzsches Schloß
- 2 Lobkowitzsches Bräuhaus
- 3 St. Elisabethkirche mit Spittel
- 4 Erzdechantei u. Alte Schule
- 5 Stadtkirche
- 6 Bezirksgericht (1. Rathaus)
- 7 Hilfsschule
- 8 Mariensäule
- 9 Röhrbrunnen
- 10 Bürgerschule (Landratsamt)
- 11 Drittes Rathaus (Später Politische Expositur, Bezirks-hauptmannschaft, Landratsamt)
- 12 Viertes Rathaus
- 13 Gew. Fortbildungsschule
- 14 Walter-Haus
- 15 Altes Schloß
- 16 Bastei
- 17 Steppaner Hof (Stephanshof)
- 18 Volksschule
- 19 St. Stephanskirche
- 20 Hauptschule (Ehedem tschech. Volks- u. Bürgerschule)
- 21 Haltestelle Bilin Stadt
- 22 Turnergarten

Mapka středu Bíliny z roku 1940

Provincia Belinensis

Kníže a pozdější král Vladislav II. (1158 – 1173) daroval v roce 1169 řádu Johanitů za prokázanou pohostinnost na hradě Krak (Tripolis) několik vsí v provincii Belinensis, mimo jiné Bořislav v Českém středohoří. Řád, který udržoval během křižáckých výprav v Jeruzalémě a i na jiných místech špitály a hospice, kultivoval spolu s dalšími řády severočeský region: Bílinu, Chomutov, Osek. V darovací listině je krajina okolo Bíliny nazývána „provincia Belinensi“. Politováníhodné je, že podání dějin německých měst v Čechách ve 13. století je neobyčejně skromné. Nejinak je tomu pro město Bílina. Staršími dějinami Bíliny se před několika desítkami let zabíral Bernard Scheinpflug. V polovině 13. století se ze staré panské župní centrály stalo panské město. V roce 1248 nebo krátce předtím dal král Václav Bílinu svému „věrnému společníkovi při lovu a hrdinovi v turnajích“, Ojří z Frydberga.¹⁰¹

- Beer Karl: Albert von Seeburg. Viz: Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum. Díl třetí. Mnichov 1962
Heinrich Gebhard: Bilin 933 -1933. Die Geschichte unserer Heimatstadt. Viz: Heimatruf vom 27. 8. 1993, strana 3 a 4
Scheinpflug Bernard: Zur ältesten Geschichte von Bilin. Viz: Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen. 1882, strana 228 – 257

Kronika města Bílina

- 993 První zmínka o místě Bílina jako „Provincia Belinensis“, nacházející se v zakládající listině Břevnovského kláštera u Prahy
- 1061 Stavba kostela sv. Petra v Bílině
- 1169 Král Vladislav I. daruje Bílinu řádu Johanitů
- 1208 První zmínka o trhu v Bílině
- 1216 V Bílině je zřízeno arciděkanství
- 1237 Král Václav I. daruje místo Ojří z Frydberga. Bílina se dostává do nadvlády německých zemských pánů.
- 1302 Německý řád přebírá špitál, založený Albertem von Seeburgem, a patronát nad kostelem sv. Petra a Pavla.
- 1342 Německý řádový rytíř řídí v Bílině latinskou školu.
- 1407 Albrecht von Colditz (Koldic) obdrží od krále Václava IV. hrad a město Bílinu jako léno.
- 1421 Dobytí města a hradu husity.
- 1436 Bílina je opět pod vládou pánů z Koldic.

- 1438 Pohusitská bitva u Želenic.
- 1513 Popel Lobkowicz (děčínská větev) obdrží město Bílinu do dědičného držení
- 1545 Je založena soudní kniha
- 1549 Bílina obdrží od císaře Ferdinanda I. městský erb, který se používá do dneška
- 1563 V údolí říčky Zischkenbach (dnešní Žižkovo údolí) je uděleno privilegium pěstovat vinnou révu.
- 1565 Začátek náboženských rozporů. Rozšiřuje se protestantismus.
- 1568 Velký požár zničí městský kostel a části města.
- 1582 Epidemie moru, opakovaly se v letech 1599 a 1680.
- 1583 Je založena městská kniha a křestní matrika.
- 1598 První pozemková kniha se zápisem 85 městských domů a 122 domů v předměstských čtvrtích.
- 1601 Literární bratrstvo, které existuje již od 14. století, je obnoveno a existuje jako česky mluvící bratrstvo dále.
- 1620 Ve městě se ubytuje vojsko českých stavů.
- 1634 Obsazení města Švédy během třicetileté války.
- 1675 Přestavba hradu na barokní zámek pod vedením architekta Antonia della Porta
- 1679 Obnovení rady s prvním německým obecním zastoupením
- 1700 Velký požár v centru města, zničení mnoha listin.
- 1712 Kněžna Eleonora von Lobkowicz dala upravit prameniště do použitelné podoby.
- 1742 Obsazení Bíliny francouzskou armádou.
- 1750 Začátek těžby uhlí v Chudeřicích u Bíliny.
- 1759 Obsazení Bíliny pruskými vojsky během sedmileté války.
- 1768 Povodeň a hladomor.
- 1769 Císař Josef II. na návštěvě v Bílině.
- 1778 Značné škody způsobené válkou Prusů o Bavorské dědictví.
- 1782 Výstavba bílinských lázní na Kyselce.
- 1785 Mineralog a lékař Franz Ambross Reuß se usadil v Bílině.

- 1791 Na Bořeň vystoupí Alexander von Humboldt.
- 1792 Zakládání průmyslových firem (firmy Kählig a Lenk).
- 1810 J.W. Goethe poprvé navštívil město Bílina.
- 1811 Další návštěva Goetha, tentokrát s Beethovenem, výstup na Bořeň (1813).
- 1813 Pruské, ruské a rakouské vojsko se ubytovalo ve městě.
- 1832 Epidemie cholery v Bílině a okolí.
- 1835 Kníže Lobkowicz dává postavit velký cukrovar.
- 1848 V revolučních letech se vytváří národní garda.
- 1849 Vojenské manévry v Bílině a okolí za přítomnosti císaře Franze Josefa I.
- 1863 Založení Německého tělocvičného spolku, stavba kamenného mostu přes Bielu.
- 1866 Započetí stavby železnice vedoucí přes Bílinu, městem prochází vojska, která sem zavlekla cholera.
- 1868 Založení Německého učitelského sdružení, stavba nové obecné školy na Tržním náměstí.
- 1871 Založení bílinské spořitelny.
- 1872 Zřízení telegrafní stanice.
- 1873 Založení novin „Biela-Zeitung“.
- 1878 Stavba nového lázeňského domu na Kyselce.
- 1881 Stavba nové radnice a měšťanské školy, založení „Sdružení pro podporu pracujících a vzdělání“
- 1885 První těžba hnědého uhlí v dole sv. Emerana.
- 1888 Stavba nové obecné školy v Motalově ulici.
- 1889 Započalo se s výukou 136 žáků ve dvoutřídní české škole „ve stodole“, kanalizace města.
- 1892 Zřízení Café pavilonu na Kyselce.
- 1895 Stavba židovské synagogy, založení místní skupiny „Spolek Němců v Čechách“.
- 1896 Zavedení elektrického osvětlení, založení spolku pospolitosti „Germania“.
- 1899 Připojení města Bíliny ke státní telefonní síti.
- 1900 Počet obyvatel v Bílině: 8 012 obyvatel, z toho 493 Čechů.

- 1902 Založení Muzejní společnosti Bílina.
- 1908 Započetí se stavbou nynější radnice ve stylu secese.
- 1912 Otevření radnice.
- 1913 Založení české divadelní společnosti v Bílině.
- 1914 Zřízení rezervních špitálů v Obchodní škole a v lázeňském domě na Kyselce.
- 1918 Město obsadili čeští vojáci, vyhlášení České republiky, postavení německé „národní obrany“ za účelem ochrany německého obyvatelstva.
- 1920 Těžká epidemie chřipky, zřízení muzea na radnici, rozšíření městské knihovny.
- 1921 Počet obyvatel ve městě: 9 669 obyvatel, z toho 3 347 Čechů
- 1923 Otevření nové české školy, zřízení pomocné školy.
- 1925 Otevření chaty na Bořni.
- 1928 Odhalení památníku obětem války v městském parku.
- 1930 Regulace toku Biely, počet obyvatel: 10 688, z toho 4 168 Čechů
- 1934 Otevření koupaliště na Kyselce, zřízení muzea na Újezdu.
- 1936 Bílina se stává samostatným okresním městem, zřízení Vyšší zemědělské školy, výroba skelné vaty ve sklárně Engels.
- 1937 Kongres německých filatelistů v Bílině.
- 1938 Připojení sudetských oblastí k německé říši, odchod českých úředníků do vnitrozemí.
- 1939 Začátek druhé světové války.
- 1942 Zbourání kostela sv. Alžběty (špitální kostel).
- 1945 Příchod sovětských vojsk 8. května, znovuoobnovení Československé republiky.
- 1945/1946¹⁰² Brutální odsun německého obyvatelstva (95%) z Bíliny a okolí

Středověké město

Návrší s hradem v Bílině

Hradiště se v Bílině nachází na ostrohu mezi Lukovským potokem a Syčivkou, a to sice na pravém břehu řeky Bíliny, v areálu zámku v přilehlém zámeckém parku, východně od centra města. K původnímu hradu se dostaneme z náměstí přes uličku, nesoucí jméno Na Zámku. Druhé rozdělené hradiště mělo rozlohu 7,3 hektarů a bylo zčásti opevněno valy a zdmi. Jeden zpevněný val byl u vchodu do hradu na východní straně, dnes je místo zastavěno. Předpokládá se, že toto hradiště bylo zřizováno ve třech časových úsecích, jak lze usuzovat z odkrytých zbytků hradiště. Hlavní vchod do předhradí se nacházel na jižní straně. Dále se předpokládá, že na hradě byla také hradní kaplička. Tehdy Bílina ještě neměla žádný kostel. Západní část hradu mohla pocházet ze třetí stavební fáze. Hrad vznikl na konci 10. století. Český kronikář Kosmas (1045 – 1125) zmiňuje bílinský hrad spolu s přemyslovskou regionální správou ve svém díle *Kronika česká* ¹⁰³.

Středověké hradby ve městě Bílina

Potoky Syčivka, Mlýnský náhon a Lukovský potok svíraly hradby, které se opíraly o hradní vrch.

Městská zeď, vedla od předhradí rytířského hradu po strmém vrchu dolů k zadní straně pozemku arciděkanátu, následovala dále podél vnitřní, městské strany dnešní ulice k městskému parku, která měla tehdy podobu hlubokého příkopu a kde protékala Syčivka. Zeď protínala Pražskou ulici před pozdějším hotelem „Stadt London“, vedla dále k mlýnské strouze, která měla podobu obranného vodního příkopu.

Tam, kde Pražská ulice přes most vedla k městské zdi, stála Pražská věž s dvojími branami, tedy mezi pozdější „Agrární bankou“ a hotelem „Stadt London“. Tato městská věž byla v roce 1839 zbourána a zdivo bylo použito na výstavbu hostince se stejným jménem. Městská zeď probíhala dále v odstupu asi 10 metrů paralelně s bývalým obranným vodním příkopem, nyní mlýnskou strouhou. Zde bylo možno na opačném konci obranného valu rozpoznat místa demolice. Dosahovala výšky střechy bašty. Městská zeď byla tedy stejně vysoká a samotná bašta dosahovala až k vodnímu příkopu tak, že bylo možno útočící nepřátele přemoci také ze stran.

Mezi městskou zdí a obranným vodním příkopem (mlýnskou strouhou) byl pruh půdy s lučinou. Dále se pak zeď táhla k železnému mostu, tehdejšímu dřevěnému, zastřešenému mostu (Fleischbankbrücke) a k Mostecké městské věži, vždy s odstupem cca 10 m od mlýnské strouhy nebo od řeky Biely. V roce 1735 byla část lučiny od starého zámku až k železnému mostu včetně bašty přenechána Josefu Cronbauerovi - koželuhovi, za účelem provozování živnosti.

Mostecká městská věž, největší ze všech, stála u starého mostu přes Bielu, tedy zhruba mezi radnicí a domem rodiny Maschků. V tomto domě bydleli noční hlídač a městský písař. Měl za povinnost vybírat mýtné a další odvody městu z dřeva, sena, masa a obilí. V roce 1795 instaloval na městské věži prof. Renner z Prahy „bleskosvod“ a v roce 1807 byla střecha věže naposledy renovována. Byla pobita pocínovaným plechem, který dodal kupec Dittrich. V roce

1849 byla městská věž odstraněna, její zvony ale až do dnešní doby oznamují z radniční věže čas. Od mostecké městské věže vedla zeď dále pak podél mlýnského jezu, kovárny, na jejímž místě stojí obchodní škola a opírala se o věž drába (věžeňská věž), která se zřítila v roce 1805. Od věže drába se táhla zeď až k „zelené bráně“, vždy v odstupu asi 30 až 40 metrů od Lukovského potoka. Za drábovou věží se nacházel i malý rybník. „Zelená brána“ uzamykala Zelenou uličku (dnešní Želivského). Dále pak pokračovala rovně k Teplické městské věži, která měla i malou bránu a uzavírala Teplickou ulici. Nacházela se u hospodářství Körner – Wagner, jednou vyhořela, kněžna Eleonora Lobkowicz ji dala opravit, ale v roce 1839 byla zbourána. Od Pražské brány až k rytířskému hradu, dnešnímu zámku, se nacházela dvojité zeď. Městské opevnění se skládalo tedy z již popisované zdi, která měla délku zhruba 1000 m, bašty, tři věže a dvou padacích bran (pravděpodobně Zelená brána a jedna u bašty). Za tím vším se nacházelo celé raně středověké město Bílina.

Na konci tohoto výkladu bych chtěl ještě zmínit, že před Teplickou branou se nacházel jeden sloup a před Pražskou branou (stran všech ulic) Boží muka. Nakonec ještě budiž zmíněno, že bývalý správce bílinského muzea Gustav Laube udělal svého času věrné plastické vyobrazení celého středověkého města se všemi opevněními a domy. Jako podklady mu sloužily skici, které vyhotovil prof. Wiedemann podle návrhů arciděkana Schuppa a které později získal mistr řezník Florian Kreuz. Dále jsem jednou objevil na kříži u cesty u železničního přejezdu do Břežánek (Briesen) vyobrazení města vytesané do kamene. Znázorňovalo středověkou Bílinu, před městem obilná pole, nad ním Matku Boží.¹⁰⁴

- Köhler Toni: Die älteste Geschichte Bilins. Viz: Volkskalender für das Erz- und Mittelgebirge. 1929, strana 133 a další.
Hopfner Sepp: Burg und Schloss Bilin. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis, Ludwigsburg 1979, strana 350 a další.
Hutter Theodor: Die Stadt Bilin und ihre Geschichte von der ältesten Zeit bis auf unsere Tage (1890). Bilin 1891
Ring Herbert: Beiträge zur Geschichte der Stadt Bilin. Sudetendeutsche Zeitung ze dne 3. 11. 2006 strana 9
Smetana Karl: In der mittelalterlichen Stadt mit Stadtplan. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 11 a další.

Husité na Bílinsku

Příznivci Jana Husa reagovali na Mistrovo upálení vypalováním a ničením četných českých měst. Král Zikmund dal povolát křížácké výpravy proti „kacířským“ husitům. A tak během druhé křížácké výpravy vyhlásil papežský legát Brando di Castiglione boj proti všem stoupencům reformace. Křížáci se chovali vůči obyvatelům Čech velmi krutě, jak ve své kronice popisuje Vavřinec z Březové. Avšak všechny císařské křížácké výpravy ztroskotaly. Jako odvěta na ně se dostaly husitské sbory pod vedením Žižky a Prokopa Holého až daleko na sever Čech.

Kláštery v Oseku, Teplicích a Světcích, Krupka se svým hradem a přilehlá panství patřila spolu s Bílinou katolickému rodu pánů Koldiců. Kyšperk patřil pražskému arcibiskupství a poté německému šlechtici Rüdigeru von Polensko. Hrad v Kostomlatech spolu s panstvími byl v držení Albrechta Škopka z Dubé, komtura německého rytířského řádu, v Děčíně měl své sídlo

nepřítel husitů Zikmund von Vartenberg. Rychle se šířící husitské hnutí vedlo od roku 1420 k urputným bojům mezi katolickými městy a panstvími na severu Čech na jedné straně a centry husitů (Praha, Louny a Žatec) na straně druhé. Obě strany bojovaly s obrovskou krutostí. Pražané zničily Bílinu i hrad, během bojů bylo mnoho lidí upáleno a zabito. V této době bylo dobyt i město Duchcov.¹⁰⁵

Zničení Bíliny

O několik dní později stál Žižka před hradem Rabí, kde 19. března 1421 přišel o druhé, ještě zdravé oko. Druhá část jeho vojska se valila do okolí města ze severu. 10. června 1421 se dostali husité před Bílinu a obklíčili ji. V jejich čele stál fanatický bývalý premonstrátský mnich Jan Želivský, pevně rozhodnut srovnat město, které hájilo míšeňské vojsko pod velením Rampholda von Gorenze, se zemí. Po dvoudenním statečném boji, v sobotu před 12. červencem město padlo do rukou nepřítele. Město bylo rabováno a podpáleno. Hrdinný obránce Ramphold von Gorenz padl do rukou husitů. Po zničení Bíliny postoupilo husitské vojsko před Most, kde je ale 5. srpna postihla odplata. Vévodové z Míšeň nad vojskem sestávajícím převážně z pražských husitů zvítězili. Husité se pokusili dobýt hrad Hněvín, nacházející se na dnešním mosteckém zámeckém vrchu. Hrad bránil bratr obhájce města Bíliny Titus von Gorenz. Při obléhání hradu sáhli husité po opravdu d'ábelském prostředku. Rampholda von Gorenze, který ještě trpěl svými zraněními, přivázali na beranidlo. Tím chtěli zastavit střelbu Míšeňských. To se ale mylili, zraněný, ale ještě žijící Ramphold prý volal na svého bratra, ať nebere ohled na jeho život. Nějaký duryňský střelec zastřelil Rampholda, aby ho zbavil jeho utrpení. Pak následoval urputný boj, během kterého ale husité pohořeli. Následující den dorazila do Mostu z Míšeň pomocná síla pod vedením markraběte Friedricha. Došlo ke krutému boji, během kterého se obyvatelé obsazeného Mostu bránili a husité byli poraženi.

Boj o město Most, který následoval po zničení města Bíliny a který skončil pro obránce města úspěšně, byl především v 19. století často znázorňován v umění a literatuře.

Titus Gorenz v bitvě u Mostu (mal. Karl Schütz)

→ Hoensch Jörg K.: Geschichte Böhmens. Böhmen und das Reich. München 1997, strana 61 a 62

Prinz Friedrich: Deutsche Geschichte im Osten Europas. Berlin 1993, strana 156 a další

Ring Herbert: Heimatlyrik „Titus Gorenz“. Viz: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 15.2. 2008, strana 10

Vilím Karel: Když mlčely múzy. Teplice 2006, strana 25 a další

V roce 1426 přenechal husitský vojevůdce Jakoubek z Vřesovic město Bílinu zpět svým původním majitelům, bratřím Koldicům z Míšně v Sasku. Před tím se dostala husitská vojska až do sousedních zemí (Mark Brandenburg, Sasko, Horní Falc a Franky). Díky vojenským technikám, jako například malé ruční palné zbraně a „obrněné“ vozy, které užívali husité, byli husité úspěšní. Vůči obyvatelům dobytých území byli velmi krutí.

Pražská kompaktáta z roku 1433

Roku 1432 se dostavila další husitská delegace na obnovený koncil do Basileje pod vedením Prokopa Holého, zvaného též Veliký, kterého se Němci báli snad ještě více než kdysi tolik obávaného Žižky. Jejich poslové přibíli na chrám následující zprávu: „Probud'te se. Již dlouho jste spali! Nebojte se hněvu vašich kněží. Vezměte jim, co patří vám, majetek, který jim nenáleží. Chcete-li darovat, chudých je dosti, a oni se pak pomodlí za odpuštění vašich hříchů. My se boje nebojíme, pokud chcete dál bojovat. Bůh nás neopustí, neboť my bráníme jen nás.“ Výsledkem více jak rok se táhnoucích vyjednávání (1433) byla Pražská kompaktáta. V Čechách bylo povoleno přijímání pod obojí, tedy tělo i krev, kněží směli kázat svobodně slovo boží, pokud zachovali papežskou autoritu, nesměli vlastnit majetek, nýbrž jej jen spravovat, pokud někdo z nich spáchal smrtelný hřích - požitkářství, marnotratnost a především svatokupectví, mohl být postaven před pozemský soud. Táboriti kompaktáta odmítli. Následkem byla bratrská válka mezi umírněnými utrakvisty a radikálními tábority. Obě vojska se střetla v bitvě u Lipan v květnu 1434. Utrakvisté pod vedením české šlechty se rozhodli zaútočit. Nechali své pěšáky zaútočit na vozy nepřítelů, pak předstírali útěk, vylákali tábority z vozů a přesilou je porazili. Bitva trvala jeden den a jednu noc.¹⁰⁹

Konflikt husitů s říší skončil ale spíše následkem interního boje mezi umírněnými utrakvisty a radikálními tábority. Spor vyvrcholil v bitvě u Lipan. Vůdce táboritů Prokop Veliký padl během bitvy s velkou částí svých táboritů. Jakoubek z Vřesovic se v roce 1435 dohodl v Brně s císařem Zikmundem. Po neúspěšném obléhání Tábora se vracející se Sasové a Braniboři střetli 23. září 1438 s husity žateckého a lounského městského svazu v bitvě u Želenic. Za pomoci Jakoubka z Vřesovic, který sám byl kdysi husitou, byli husité poraženi. Ročenka spolku Deutsche Jugendgemeinschaft Bilin připomíná bitvu: „23. září 1438 došlo v naší vlasti k poslednímu setkání s husity. Němečtí rytíři zahnali tohoto dne u Želenic na útěk daleko větší vojsko husitů.“

110

Jakoubek z Vřesovic

Jakoubek z Vřesovic pocházel ze starého rodu Pánů z Vřesovic (Březnice) u Kyjova na Moravě. (Palacký zařazuje ve třetím díle Dějin, na straně 254, Jakoubka z Vřesovic na třetí místo po Žižkovi a Prokopovi, což dokazuje jeho válečné umění.) V pramenech je zmiňován také jako Jakub z Moravy nebo jen Jakoubek. Narodil se kolem 1390 ve Vřesovicích. Byl jedním ze tří synů jakéhosi zchudlého pána. Jakoubek odešel, jako mnoho dalších, do cizích služeb. Aby se uživil, stal se žoldákem. Dostal se do Čech a až do Prahy. Zde sloužil jako žoldák, možná i společně se Žižkou. Když se osvědčil v boji, byl dosazen do Bíliny jako vikomt a později se stal hejtmanem. Svými činy a vyjednáváním se řadí mezi nejvýznamnější osobnosti husitské doby. Až do roku 1426 byl neznámý. Náhle se objevil jako hejtman v Bílině a vůdce nejznámější tábořské polní armády městského žatecko-lounského svazu. Polní armáda měla přes 3 000 mužů a bohaté válečné zkušenosti. Žatečtí a lounští by ho jistě nedosadili na pozici nejvyššího správce vojska, kdyby se neukázal být zkušeným a hejtmanem dobrým válečníkem. Po roce 1426 se na Žatecku a Litoměřicku neudálo nic, čeho by se Jakoubek - jak mu přezdívali kvůli jeho malé postavě - neúčastnil. Odezva na Jakoubkovy činy měla v předhůří Krušných hor více stinných stránek než těch světlých. Uměl mistrně intrikovat, jako voják stál vždy na předních liniích nejdůležitějšího úseku husitské fronty, byl pravá ruka táboritů a sirotků. Ale nejlépe uměl pomoci sám sobě. Za hrdinskými činy při obraně své vlasti se skrývaly ještě jiné pohnutky, ne již revoluční husitské ideály, ke kterým se všude hlásil a za které bojoval. V prostorách bílinského hradu a později na Doubravce u Teplic, na Nevděku a i jinde se množily truhly s groši. Kam si to namířila jeho válečná zbraň a kam ho odnesl jeho kůň, tam se stal pánem na hradech, pevnostech, ve vesnicích, městech a pánem poddaných. „Vše, co jeho vojsko v potu dobylo, si on přivlastnil. Během deseti let se z prostého válečníka, zapáleného pro husitské ideály, jehož jediným majetkem byl meč, stal jeden z největších feudálních pánů v severozápadní části země od města Ústí až do Žlutic.“¹¹¹

Němci a Češi posuzovali v průběhu času husity velmi rozdílně. V českých a německých dějinách bylo hnutí, vyvolané Husem, hodnoceno podle národního stanoviska jako reformátorské, národně české nebo sociálně revoluční. Obzvláště v 19. století probudily husitské války mysl obou národů. V německých pověstech, vyprávěních a uměleckých ztvárněních byli husité znázorňováni často jako divocí Češi, kteří vraždili a rabovali, přičemž bylo opominuto, že někteří z jejich vůdců byli německého původu. Obrazy malíře Karla Schütze, zejména znázornění prchajících jeptišek ze Světce nebo husité stojící před klášterem ve Světcích, odrážejí strach a hrozbu. Další obraz tohoto umělce, který znázorňuje smrt „německého hrdiny“ Rampholda Gorenze u Mostu, dokládá převládající mínění o husitech: „Mnoho Němců v nich vidělo zvrhlé, náboženské a nacionální fanatiky, oproti tomu mnoho Čechů v první řadě průkopníky národního sebeurčení.“¹¹² Bylo to první národně-náboženské hnutí mladší doby. Poprvé musela církev přijmout prolomení jednoho ze svých dogmat. Přímo odsud vede cesta k Martinu Lutherovi.

→ Bulla Heinz: „Volksnah war er schon“. Viz: Heimatruf ze dne 12.12.2008, strana 11
Heinrich Gebhard: Der Kampf bei Sellnitz. Viz: Die Gemeinde Sellnitz, Karlsruhe o.J., strana 54

Holý Jiří: Jan Hus in der deutschsprachigen Geschichtsschreibung und Romanliteratur. V Becher Peter & Knechtel Anna . Literaturstadt zweier Sprachen. Passau 2010, strana 267 a další.
Fischer-Fabian Siegfried: Der jüngste Tag. Die Deutschen im späten Mittelalter. München 1985
Seibt Ferdinand: Hussitenstudien. München 1987

Protireformační hnutí na Bílinsku

Mnoho obyvatel severních Čech se připojilo k reformačnímu hnutí Martina Luthera. Díky úzkému spojení domu Lobkowiczů s císařem a katolickou církví zůstala Bílina římskokatolická. Po bitvě na Bílé hoře se však navzdory tomuto spojení šlechty s císařem a církví mnoho poddaných přihlásilo k protestantismu nebo husitské církvi. „Protireformační“ hnutí, které započalo po Třicetileté válce (Tridentský koncil) a které vykonávali především příslušníci jezuitského a kapucínského řádu, bylo namířeno i proti kacířům v Čechách. Proces obrácení na pravou víru neprobíhal vždy tak hladce. Několikrát se stalo, že rozzlobení sedláci a měšťané hnali jezuitu z vesnice či města pryč. Z tohoto důvodu se vraceli často za doprovodu armády. Ti nejvzpornější byli potrestáni. Příliš pozdě poznal římský dvůr, že Kristus nepovolal ozbrojené apoštoly, aby hlásali víru lásky, a že sice přivedl lidi do chrámů a kostelů, ale nedal je bít a cepovat. Bílina ale byla převážně katolická. I z tohoto důvodu uspořádal bílinský hejtman Konrad Jakob Butz von Büsingsbrugg formální tažení do Krušnohoří, aby obrátil kacíře z Moldavy, Grünwaldu (Pastviny), Ullersdorfu, Motzendorfu a Neudorfu (Nové Vsi). Táhl s mušketýry a rytíři směrem do Krušných hor, své řady posílil ještě o dobrovolníky z Mikulova (Niklasberg) a pronikl do výše jmenovaných míst. Kacíři byli zbiti a nahnáni do kostela, kde jezuité vyslyšeli jejich zpověď. I v sousedních Měrunicích a Lahovicích bylo několik „podezřelých“, ačkoliv kostelní kniha (Kirchbuch), která sahá zpět do roku 1661, jejich jména nezmiňuje. V Lahovicích byla v roce 1670 zřízena kaplička. Sociální podmínky života obyvatelstva nebyly v polovině a na konci 17. století růžové. Některé dochované písemné památky z této doby nám dávají poznat, jaká byla tehdy mzda pracujících. Denní mzda nádeníka na poli nebo při pracích v domácnosti byla 5 krejcarů, na vinicích pak 8 krejcarů. Týdenní mzda se pohybovala tedy mezi 30 až 48 krejcarů. Rokem 1670 německý národní prvek na Bílinsku posílil.¹¹³

Šlechtický rod Lobkowiczů

Šlechtický dům

Nestorem byl Mikuláš z Újezdu, syn zemana Mareše. Mikuláš patřil k prvním dvořanům krále Václava IV. Za jeho vlády byl urbánní písařem v Kutné Hoře a později sloužil u krále Václava IV. Oba tituly mu pomohly k značnému bohatství. V roce 1409 koupil statek Lobkovicze u Neratovic a od této doby spojoval své jméno se jménem této vsi. V bouřlivé době kolem roku 1415 patřil k sympatizantům Jana Husa a zůstal s jeho příslušníky až do Václavovy smrti. Ve věci osiřelého českého trůnu se ale jednoznačně přihlásil ke straně Zikmunda a ani jednou se nezatvářil být příslušen žatecko-městskému svazu Jakoubka z Vřesovic. Jako vedoucí

představitel a reprezentant katolické Plzně a měst bojujících proti husitům neopomněl ani jednou vydobýt ze Zikmunda náhrady za utrpené ztráty. Zikmund mu ochotně vystavoval záruky, které ale až do své smrti nemohl vyplatit. Když Mikuláš v roce 1435 zemřel, nezůstali po něm pouze dva synové, ale i rozsáhlý majetek, který zahrnoval vedle stálého sídla Lobkovicze panství Hluboká (Frauenberg v jižních Čechách), Hasištejn, Chomutov a Blatno. Jeho syn Mikuláš II. zdědil Hasištejn s městečky Prunéřov a Přísečnice a stal se zakladatelem hasištejnské větve Lobkowiczů. Jan, nazývaný též Popel, se stal nestorem lobkowické větve Popelů. Oba synové byli pak v roce 1459 pozvednuti císařem Friedrichem II. do šlechtického stavu.¹¹⁴

Syn Jana Popela, který v roce 1470 zemřel v žaláři na zámku v Krumlově, získal spolu s ostatními pány město Bílín a v době následující město podporoval. Po zmátcích třicetileté války dostali Lobkowiczové na základě jejich věrnosti katolicizmu a habsburské koruně titul říšských knížat (1624). V letech následujících zastávali v Čechách vždy vysoké úřady. Václav Ferdinand Popel zřídil na místě zchátralého bílinského hradu v roce 1645 barokní zámek, jehož podoba se dochovala až do dnešních dní. Plány a vedení stavby byly v rukou italského mistra pana Antonia della Porty. V roce 1646 nabyli Lobkowiczové ještě vévodství Zaháňské ve Slezsku. Zaháňské vévodství prodali, vévodský titul si ale ponechali. Tento titul byl v roce 1786 přenesen na roudnické panství. Od té doby nesli Lobkowiczové, kteří bydleli zde a v Bílině, titul „Roudnický vévoda“.

WENZEL LOBKOWITZ HERZOG ZU ZAHÁN.

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'Wenzel Lobkowitz'.

Fürst Wenzel Lobkowitz (1609-1677).

Knížata z rodu Lobkowiczů

Lobkowiczové patří ke staré české šlechtě. Své jméno psali zpravidla česky, tedy „von Lobkowicz“. Německý způsob psaní „von Lobkowitz“ byl používán v Rakousku a Bělině od 18. století.

Mnozí členové této šlechtické rodiny hráli významnou roli v politice, válečných službách a v kulturním vývoji v Čechách, jméno Lobkowicz odráží půl tisíciletí historie země. Nejen významní muži pocházeli z této rodiny, i některé ženy dostaly slávy. Eva Eusebia von Lobkowicz, která zemřela v roce 1624, platila za velmi vzdělanou, měla nadprůměrné znalosti latiny a řečtiny a sepsala několik děl, které se věnují antické filozofii. „Pražské jezulátko“ bylo nadací Polyxeniy (1628). Byla to velmi činná a politicky rozhodná žena. V roce 1618 zachránila dvě hrabata Slawatu a Martinice, oběti pražské defenestrace. Princezny Benigna Katharina a Elisabeth Apollonia financovaly v roce 1626 a 1661 pražskou Loretu. Díky sňatkům byli Lobkowiczové spřízněni s rodinami Auersperg, Esterhazy, Harrach, Kinsky, Liechtenstein, Windisch-Grätz a dalšími. Až do konce trvání monarchie zůstali Lobkowiczové říši a české zemi věrni. Vyvlastění připravilo v roce 1919 rodinu o velkou část majetku. Mladší příslušníci rodiny se odstěhovali do ciziny.¹¹⁵

Majetek rodiny Lobkowiczů před 1. světovou válkou

Lobkowiczové vlastnili dva velké paláce v Praze a Vídní, zámek v Roudnici o celkem 250 pokojích, zámek v Bělině, v Krušných horách zámek Jezeří, zámek v Nelahozevsi u Kralup nad Vltavou, další ve Vysokém Chlumci a lovecký zámček v Košťanech nedaleko Teplic.

Panství se 79 poplužními dvory s celkem cca 23 000 ha orné půdy, luk a rybníků.

Čtyři pivovary s celkovou výrobou 225 000 hektolitrů piva a mnoha stovkami hostinců a obytných domů.

Cukrovar a rafinerie, tři uhelné doly, jeden důl na cínovou rudu.

Sedm lesních ředitelství

Lázně Bělinská kyselka.

Zaječická hořká voda v Zaječicích u Mostu.

Lázně a prameny, dříve Mattoni v Korunní – Stružné.

Čtyři mlékárny.¹¹⁶

Části majetku padly za obět pozemkové reformy, kterou provedl Československý stát po I. světové válce. Pozemková reforma byla zdůvodněna jako reparace za bezpráví z roku 1620 (bitva na Bílé hoře). Při rozdělování národního majetku, mimo jiné v okolí Běliny (jako např. v Charvatcích, Liběšicích, Hnojnicích, Želenicích), byli němečtí obyvatelé jednoznačně znevýhodněni a čeští váleční hrdinové, především pak legionáři, byli při rozdělování půdy

zvýhodnění. Pozemkovou reformou ztratilo při současném osídlení takřka 20 000 českých sedláků přes 3 500 německých zemědělských firem svou existenci. „Byla to sociální politika národního charakteru, která si velmi často vyžadovala zbytečné ničení - především německých statků.“¹¹⁷

- Laube Gustav: Die Stadt Bilin und das Geschlecht Lobkowicze. Stadtgemeinde Bilin 1938, Sonderdruck. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 2 – Smetana Archiv
Muška Josef: Aus der Geschichte von Burg und Schloß. Die Lobkowicze. Viz: Bílinský zpravodaj. 5 – 7/1992 Heimatkreisverein Bilin-Nerlinger Archiv
Nerlinger Heinz: Primogenitur in Raudnitz. Die Raudnitzer Linie. Viz: Disk. L- Genealogie 1- Nerlinger Archiv
Richterová Alena: Vývoj roudnické lobkovické knihovny. Praha 1988
Slovník českých dějin. Libor Vykoupil, Brno 1994
Almanach českých šlechtických rodů, Praha 1996
Votýpka Vladimír: Böhmischer Adel. Familiengeschichten, Wien 2008

Bílina v Českém království kolem roku 1840

Bílinskou kyselku zná celá Evropa, ale že Bílina patří k těm nejzajímavějším místům Čech, ví málokdo. Bílina je zajímavá nejen pro svou minerální vodu, ale i díky zámku, muzeím a své poloze. Bílina je městem poddaným jeho výsosti knížeti Ferdinandu Lobkowicz, vévodovi z Roudnice. Nachází se 2 hodiny od Teplic na poštovní cestě směrem na Prahu. Čítá 350 domů s 2500 obyvateli, tři předměstí, vesnice Újezd tvoří také jakési předměstí. Město má ještě zčásti dochované hradby, obě velmi pevné věže byly zbořeny v roce 1839, aby se ve městě vytvořilo více místa. Město tím ztratilo svou starobylou okrasu. Zůstala jen vysoká vodní věž, která slouží jako požární stanice. „Ring“ neboli náměstí, je velké, pravidelné. Děkanský kostel má velký oltářní obraz, který namaloval Johann Gruß z Litoměřic za 400 zlatých. Kromě toho jsou v Bílině ještě kostely: špitální kostel sv. Alžběty, kostel sv. Štěpána a kostel Zvěstování Panny Marie na Újezdě. V Bílině kvetou živnosti. Knížecí cukrovar zpracovává 40 000 centýřů (centýř = 61,68 kg) řepy a dodává výtečný produkt. Dále tu existuje porcelánka, brusírna granátů, 2 pivovary a provozuje se výroba textilu. U Kyselky se nachází hrnčírna a fabrika na zpracování magnesia. Město neoplývá excelentními budovami, ve starém zámku jsou kanceláře a pobočka Bílinské kyselky, Magnesie a dolů, které těží mimo jiné i granáty z Měrunic. Tok řeky odděluje město od Mosteckého Předměstí. Na východní straně náměstí stojí na skále zámek. Z pohledu od náměstí dominuje impozantní čelní stranou s celkem 38 okny.¹¹⁸

Bílina 1848/49

Přišel významný rok 1848 a spolu s ním osudné březnové dny a také revoluce ve Vídni a Maďarsku. Národ se pokusil násilím smést instituce, které mu tak dlouho redukovaly jeho práva. Národní a svobodná hnutí byla všudypřítomná, v paláci stejně jako v chatrči chudáka byl cítit závan nové doby, „národního jara“. Že i Bílina byla dotčena tímto závanem a s jásotem souhlasila s hnutím za svobodu, dokládají jednotlivé zápisky, obzvláště ty od Josefa Simonse, který ještě později ve svém životě, poté co se vrátil ze země svobody - ze Severní Ameriky - s

nadšením vzpomínal na ty hodiny, kdy se národ poprvé cítil „svobodný“. On sám dal podnět k průvodu s pochodněmi.¹¹⁹

Napětí a konflikty v době vznikajícího nacionalismu

Vzhledem k rostoucímu napětí mezi Němci a Čechy vyzval deník „Bohemia“ k nutnosti jednoty a bratrství v Čechách. Ještě je čas, ještě lze vyslovit slovo míru, vážného přátelského napomenutí. Bratři! Poslouchejte toto slovo a nechte mě doufat, že se více než vašeho ucha dotkne vašeho srdce. Zvažte, bratři, následky! Zvažte, že ta zející propast, která se již mezi oběma národy utvořila, se stále zvětšuje. Žádný jiný prostředek, tu vyživovanou nenávist, obrovskou vášň neuspokojí. Zůstane krev, bratrská krev, bratrská krev! - Děsí mě to-¹²⁰

Kostomlaty 1887

Poměry v Čechách jsou zjevně stejné, jak tomu bylo v roce 1886. Obyvatelé země jsou o rok starší, ale ani za mák chytřejší. Národnostní rozpory vzkvétají a vynášejí na světlo nesnášenlivost. Ve zprávě, vyhotovené a podepsané prelátem, se méně sleduje toto národní hecování, které tu raději nazývají papírovým konfliktem, ale v některých zdejších obyvatelích přeci jen zaznívá silněji. Konflikt byl podpořen i tím, že urozený majitel Křemýže, Kostomlat a Milešova nabídl kostomlatský zámek, který byl neobydlen a ve špatném stavu, zemskému výboru za účelem jeho adaptace na polepšovnu. Dalo to vzniknout strachu a obavám, že by mohl být posílen českizmus. Na jedné straně se strach u některých obyvatel projeví, na straně druhé přivítají obchodníci, prodejci a řezníci tento projekt pana hraběte v naději, že tak naleznou odbyt pro své zboží.¹²¹

Bílina 1889

Druhá polovina 19. století s sebou přinesla opět hospodářský rozkvět, spojený především se stavbou železnice a otevřením šachet. S tím související poptávka po pracovních silách přitáhla přistěhovalce z centra země. Monarchie samozřejmě nevířila spojení českého elementu, oprávněně v něm spatřovala ohrožení budoucnosti. Proto probíhal boj o českou existenci velmi obtížně. Sjednocovat se, vytvářet vlastní kulturu, požadovat školu, to vše znamenalo vystavovat se sankcím a stíhání. Proto mělo zřízení první české školy ve městě, ke kterému došlo v roce 1889, obrovský, hluboce patriotní význam pro český život. Traduje se, že až do vídeňského parlamentu se dostala hláška - „Jedno Rakousko - jedna Bílina - jedna škola ve stodole“. A vskutku budova první školy nebyla vhodná, ale existovala. Teprve v roce 1923 byla stodola nahrazena novou budovou, která byla 4. září slavnostně otevřena. Byla to první postavená česká škola po vzniku České republiky v regionu severních Čech.

Spór o českou školu v Bílině

Stále stoupající příliv českých rodin v severočeském uhelném revíru měl za následek, že v Bílině a blízkém okolí rostl nátlak a požadavky na zřízení české školy. Bílinští Němci, kteří se nacházeli v lepší státnickoprávní a sociálněkulturní situaci, se nijak zvlášť nepřiklínili k rozvoji českého školství.¹²⁴

V době stále se zesilujícího politicko sociálního konkurenčního boje mezi Němci a Čechy se dostávalo českému obyvatelstvu v severních Čechách trvalé podpory od pražské „centrály českého školského spolku“. S jeho pomocí byla dne 4. listopadu 1889 v Bílině otevřena první soukromá škola. Po dalších protestech a agitacích byla v roce 1897 v městské stodole v Mostecké ulici rozšířena na českou vícetřídku. Umístění školy a žáků ve stodole vnímala spousta bílinských Čechů jako ponížení a zneuznání občanských práv.

Navzdory veškerým protestům, ale i ustanovením nadřízených školských úřadů a vídeňského ministerstva kultury a školství byla stavba městskou správou zdržována a až do konce rakousko-uherské monarchie nebyla škola postavena.¹²⁵

Bílina 1908

Kvůli stavbě nové české školy se měla konat demonstrace. Bylo přítomno celkem asi 400 osob. Byli přítomni i četníci a vše probíhalo v poklidu. Protestní shromáždění na Tržním náměstí svolal Dr. Tropschuh. Důvodem byly násilnosti proti německým studentům v Praze. Dr. Harald Brine měl proslov. Zpívala se, mimo jiné píseň „Die Wacht am Rhein“. K 60. výročí nástupu císaře Františka Josefa se uskutečnilo slavnostní položení kamene nové radnice. Starosta Schmettan obdržel titul císařský rada. V hotelu Stadt London se konala oslava ke čtyřicátému výročí říšského zákona pro lidové školy. Slavnostní řeč měl Palme a učitel Heiř z Ústí přednášel o budoucích učebních plánech (výchova podle Haufeho). Uskutečnila se bohoslužba u příležitosti vítězství zdejší posádky u Aspernu, po bohoslužbě vystoupil na kazatelnu kněz Ondroušek a promluvil o událostech z roku 1809 německy. Pak to zopakoval česky a řekl, že kdo to nechce slyšet, necht' odejde. Většina lidí odešla. I „Otčenáš“ se pomodlil v obou jazycích. Přineslo to hodně zlé krve, neboť to bylo poprvé, kdy se v kostele kázalo česky. Mnozí následně vystoupili z církevního spolku. Bylo započato s vytyčováním a položením základů nové radnice. K velkému svátku školní spolek uskutečnil slavnostní průvod se skupinou dětí i slavnostním vozem. V neděli 13. 9. však přšelo celý den, proto se oslava konala v hotelu Stadt London. Slavnostní průvod byl proto odložen na středu. U příležitosti 25. výročí svatby knížete Zdenka Lobkowicz se uskutečnila bohoslužba. Účastnila se jí i městská rada. Domy byly ozdobeny vlajkami. Střelci kvůli rezignaci protentokrát negratulovali. Na Radelsteinu se konala tělocvičná slavnost, které se účastnilo přes 100 sportovců ze širokého okolí. Pochod z Bíliny se konal v 9:45 dopoledne a skončil v půl osmé večer.¹²⁶

→ Alexander Manfred: Kleine Geschichte der böhmischen Länder. Stuttgart 2008, strana 315 a další
Franzel Emil: Sudetendeutsche Geschichte. München 1958, strana 207 a další a strana 286

Lemberg Eugen: Der deutsche Anteil am Erwachen des tschechischen Volkes.
Preidel Helmut: Die Deutschen in Böhmen und Mähren. München 1950. Strana 304

Bílinsko v „černo-žluté“ době

Obrovský význam pro rozvoj města měly výstavba kanalizace (1889), jejíž záplavový rybník byl později přestaven na koupaliště a plaveckou školu, dále zabezpečení města pitnou vodou a položení základů pro knížecí elektrárnu. Po dokončení kanalizace byly všechny cesty nově asfaltovány nebo vydlážděny a byly i postaveny nové dlážděné chodníky. Opravená zařízení, ke kterým patří i nově vybavená nemocnice odpovídající nejmodernějším nárokům, elektrické osvětlení ulic, četné zelené plochy a okrasné záhony, jako například nový park, dar knížete Ferdinanda Lobkowicze u příležitosti 60. letého výročí vlády císaře Josefa I., opravňují město nazývat se lázeňským městem. V letošním roce (1909) bylo započato se stavbou „jubilejní radnice“.¹²⁷

Společenský a kulturní život ve městě se změnil hlavně pod vlivem průmyslového rozvoje 20. století. Zvyky, které byly běžné na venkově, například zábava a šprýmy v době posvícení, slavnostní plesy a bály u příležitosti různých jubileí, divadelní představení, se ve městě uchytily a rozšířily o další zábavy. Vyjmenuji jen to nejdůležitější- koncerty, ohňostroje, lampionové průvody, skvostné večeře, taneční zábavy, výstavy, organizované výlety, pěší túry spojené s divadelním představením, vše to bylo ve vzkvétající Bílině na denním pořádku. K tomu se přičetly výdobytky moderní doby jako elektrické osvětlení, vodovod, kanalizace, telegraf a telefon. Civilní pokrok však skrýval veřejnosti sociální a společensko politické problémy (Alois Hartmann).

Konec dunajské monarchie

„Staré dobré časy“ (!) skončily v roce 1914. První světová válka přinášela stále tísnivější problémy se zásobením, mnohá hlášení o padlých a pohřešovaných a nakonec „úpadek“ monarchie. Vznik československého státu změnil od základu poměry v zemi.

Lukov 1918

15. července 1918 byl ukončen školní rok 1917-1918. Se stavem 46 žáků. Školní docházka byla velmi slabá, především proto, že panoval celkový nedostatek potravin. Omluva většiny dětí byla: „Nemohly jsme přijít do školy, měly jsme hlad.“ Jelikož se množily případy krádeží, nařídila obecní rada, aby noční hlídky chodily v době mezi jedenáctou a druhou hodinou po dvou. I přesto se v noci 13. července vloupali neznámí pachatelé do školní zahrady a ukradli, pravděpodobně hladoví, 30 keříků nových brambor a část ještě nezralých cibulí. V obci panují poměry, které tu nikdy před válkou nebyly. Člověk si klade otázku: „Kde zůstává jednota a obezřetnost Němců?“. 15. července 1918 byl školní rok ukončen ve zdejší kostele na návsi. Na začátku září byla škola uklizena a vymalována. 16. září 1918 v noci byl zaveden normální zimní čas. Musíme dodat, že se naši sedláci zimního času nikdy nedrželi.

Nový školní rok začal bohoslužbou ve zdejší kostele dne 17. září 1918. Teprve potom byli zapsáni noví žáci. Už několik týdnů se u nás, stejně jako v celé Evropě, šíří neznámá nemoc, nazývaná španělská chřipka. Z důvodu těžkého průběhu nemoci se uzavřely školy. Lukovská škola byla zavřena od 24. 10. do 4. 11. Dle posledních zpráv měl v zemi panovat chaos. Vojáci

prý uprchli ze svých jednotek a přitom kradli. Jmeniny císaře Karla I. se již neslavily, ani škola se nezdobila. V této době vypukl v celé zemi chaos, ve Vídni byla prý vyhlášena republika. Rakousko – Uhersko se má rozpadnout na jednotlivé národnostní státy, ale dle zpráv prý německá armáda vede na západní frontě další těžké boje a italská a anglická vojska překročila Dunaj a obsadila Rakousko. Dle ústních zpráv se uvnitř Čech utvořila česká armáda. Po těžkých letech plných ztrát nastává osudový obrat, tak nebezpečný pro náš národ v německých Čechách. Válka je u konce. Rakousko-uherská monarchie se rozpadá. Mírová jednání určují osud Německa!¹²⁸

Z Bilin se stává Bílina

Dne 28. října 1918, v den založení státu, převzali v německo-rakouském městě Bilin Češi moc. Několik dní nato se vytvořila pod vedením německého poslance Lodgemana von Auen „Župa Deutschböhmen“. 30. října 1918 zaútočili členové Sokola spolu s válečnými zajatci na kasárna v Chudeřicích a na náměstí v Bílině vyhlásili město Bílinu: z Bilin se stala Bílina.

Armáda českých dobrovolníků v chudeřických kasárnách čítala v roce 1918 600 mužů, u nich bylo srbských dobrovolníků 48 a jeden rotmistr. Zmiňováni jsou: velitel nadporučík Podaný, poručíci Kohout a Lukášek, rotmistr Král František, Trykař Josef, poddůstojníci a vojáci Řozínek, Vojta, Dokžanský Rudolf, Krofta František, Buzek (padl na Slovensku), Lehký, Zůza Antonín, Siřišť František z Hostomic, Sedlecký Josef, Oliva Antonín (přivedl srbské dobrovolníky), Mareš Jaroslav, dámský krejčí z Hetova, Říha Adolf atd.. Při obsazování Mostu měla četa jedno dělo a tři kulomety. V Mostě padlo celkem 11 osob, bylo hodně raněných. Dále pak byly obsazeny Duchcov, Teplice, Chomutov a nakonec Ústí nad Labem, kde se zdržovaly dvě armády, a to sice „Deutsch-Böhmen“ a „rudá garda“. Proti gardě se nebojovalo. Někteří gardisté přestoupili k české armádě. V roce 1919 se skupina podílela na bojích na Slovensku.¹²⁹

Obsazení kasáren v průběhu listopadu a prosince 1918 v Chudeřicích sehrálo významnou roli při obsazování sousedních měst a také při zklidnění situace v Bílině.¹³⁰

Po vyhlášení republiky se začali vojáci jiných národností, především Němci, Maďaři, Rumuni atd., stahovat do svých vlastí. Zbylí vojáci začali okamžitě formovat skupinu českých dobrovolníků. K nim se přidalo i několik tuctů srbských válečných zajatců. Ruští váleční zajatci se k české armádě nepřidali, vydali se na cestu domů. Mnoho z nich po cestě domů zemřelo hlady nebo následkem mrazu. Někteří z nich si vzali Češky, se kterými pracovali v šachtách, některé ženy měly nemanželské děti. Vytvářely se první národní výbory. Česká armáda začala s odzbrojováním četníků, kteří již dostali z vyšších míst informace, takže nekladli žádný odpor. Nové vládě složili přísahu, dostali červenomodrobílou trikolóru a sloužili dále novému režimu, i když nemluvili dobře česky. Četníci byli totiž německé národnosti. Rota srbských dobrovolníků pod vedením horníka Michala Trochy odzbrojila a rozprášila rakouskou posádku, která byla umístěna na zámku ve Světcí. (Troch byl v říjnu roku 1938 zavražděn německými složkami). Přibývalo českých dobrovolníků, kteří si opatřili zbraně. Většinou v noci se pouštěli do odzbrojování a rozprašování obyvatel tzv. „Deutschböhmen“, kteří nosili na rukávech bílé pásky. 6. prosince, na Mikuláše, se ještě drželi na duchcovském nádraží. Poslední odpor

německých složek ve zdejší regionu je zaznamenán z mostecké strážné věže. Pod clonou noci se české šiky střelců prodraly až před hrad, který pak přepadly. Jako poslední se vzdala německá číšnice z tamní restaurace, která až do posledního okamžiku střílela z kulometu. Nebyly sice žádné velké ztráty na lidských životech, ale dosti zraněných. A tím zmizely v našem regionu poslední německé složky a přestalo existovat i „Deutschböhmen“. České úřady a nové národní výbory začaly úřadovat česky a německy.¹³¹

Nálada mezi vyhladovělým a válkou znaveným německým obyvatelstvem byla ve srovnání s jásajícím českým obyvatelstvem poraženecká a sklíčená. Německy a národnostně smýšlející obyvatel Bíliny Sepp Hopfner popsal tehdejší situaci následovně:

Osm týdnů po spolkovém sněmu našeho Wandervogel v Krumlově naše vlast selhala. V Deutschböhmen pochodovali vedle D.T.J. (Tschechische Arbeiter-Turnvereine) čeští legionáři, skauti a občanství Sokoli. Němectví sténá, ale nenachází žádnou sílu, aby se bránilo. V blízkém Mostě bylo slyšet pár jednotlivých výstřelů. A mezitím, v krátkých výstřelech, štěká těžký rakouský kulomet MG. Uhnízdil se na věži pozdně gotického kostela z roku 1517 a viděl skoro všechny ulice. Je to mladoučský poručík, se třemi vojáky ze své bývalé roty. A náhle střelení ustane, došla munice. Jsou objeveni a věž je vzata útokem. Ti tři zničí zacilovací zařízení, závěrník si vezme poručík k sobě. Pak uprchnou. Hopfner dále píše: V Bílině se zavíraly a zamykaly dveře a obchody, nechodilo se na ulice. Politická reakce Deutschböhmen na krádež a zabrání naší vlasti byla žalostná, měřeno s hrdinským bojem za nezávislost našich bratří v Korutanech.¹³²

Bílina sestavila za účelem ochrany svých obyvatel národní domobranu, které velel pozdější starosta Wenzel Smetana. Větší protestní shromáždění německého obyvatelstva, která se zastávala slíbeného práva na sebeurčení, se konala ve větších českých městech Čech a Moravy, jako např. v Liberci a Kadani, a byla potlačena.

- Franzel, Emil: Sudetendeutsche Geschichte. Viz: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 24.10. 2008, strana 3
Jakowetz, Josef: Wie wir in die Knechtschaft kamen. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin- unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 390 a další.
Strobauch, Otto.: Die bevölkerungspolitische Entwicklung im Bezirk Bilin in der Zeit von 1890 bis 1938. V: Heimatkreisverien Bilin Hg.: Bilin- unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 397 a další.
Wildt, Gernot: Die Einverleibung Deutschböhmens. Viz: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 31.10.2008, strana 4

Boj o menšinové školy

Ihned po svém vzniku zřídila československá vláda v okolních obcích a později také ve městě Bílina české školy určené pro české menšiny. I v Radovesicích byl za účelem zřízení české školy získán prostor v obytném domě čp. 6.

Ve škole bylo zapsáno celkem 20 žáků. Prvním vrchním učitelem byl Jan Puchta. V roce následujícím bylo žáků již 52 a škola musela být rozšířena. Komisní řízení bylo svoláno na 27. 8. 1920. Proti této komisi demonstrovali místní Němci. Hrozili a zostuzovali školního správce

Puchtů. Obzvláště obávaný se během této demonstrace ukázal jistý Josef Herzum, který byl následujícího dne zadržen a odveden do věznice. Na vrchního učitele Puchtů plival. Puchtů byl opravdu „buchta“ ve smyslu bojácný, protože hned následujícího dne v obavách před dalšími demonstranty odjel do Prahy na zemskou školní radu a docílil svého přemístění do Nové Bystřice u Jindřichova Hradce. Hned druhého dne se přestěhoval. Jako protidemonstraci vedl bratr Kulháněk úřady nepovolené národní shromáždění v lese dle vzoru husitských ležení v horách. Účastnilo se mnoho mladých lidí z Hostomic a okolí. Na závěr svého shromáždění šli průvodem do Radovesic a na návsi tam rozbili okna německého hostince. Až po uklidnění celé situace mohla komise opět jednat, a to 9. září 1920. Našli si místnost v domě čp. 52. Následně byli jmenováni čtyři školní správci, nikdo z nich však v tak zfanatizovaném německém prostředí do své služby nenastoupil. Děti, které byly zapsané, nastoupily opět do německé školy.¹³³

I v dalších obcích severních Čech stát a spolky podporovaly školní vzdělání rostoucího českého obyvatelstva. Zvláštní roli při tom hrál český spolek Ústřední matice školská. Prosazení školského zákona pro menšiny a uzákonění češtiny jako úředního jazyka mělo zjevně velký vliv na strukturu a organizaci školství v uzavřených německých jazykových oblastech s českými menšinami. „Nástrojem této školské politiky patřilo vydání a užití takzvaného zákona o menšinách ze dne 3. dubna 1918, jehož ofenzivní charakter byl zaměřen na to, aby se v uzavřených jazykově německých oblastech otevřely české školy.“¹³⁴

→ Frind Wenzel: Das sprachliche und das sprachlich-nationale Recht in polyglotten Staaten und Ländern mit besonderer Berücksichtigung auf Österreich und Böhmen vom sittlichen Standpunkt aus beleuchtet. Wien 1899. Reprint Praha 2006

Keil Theo: Die deutsche Schule in den Sudetenländern. München 1967, strana 76 a další

N.N: Minderheitsschulen für Tschechen. V: Heimatruf ze dne 19.12.2008

Radl E.: Der Kampf zwischen Tschechen und Deutschen. Liberec 1928, strana 138 a další a strana 145

Weiß, Josef: Entwicklung der Einwohnerzahlen von 1833 bis 1939. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 385

Bílina 1925

I. Politická situace

Starostou byl MUDr. Hugo Tropschuh z „Německé národní strany“, kronikářem školní ředitel Heinrich Günther.

Volby do národního shromáždění se konaly 13. listopadu 1925. Ve volebním okrsku Louny, ke kterému patřilo i naše městečko, sestavilo své kandidátky celkem 17 stran, a to 9 českých, 5 německých, 2 komunistické a 1 židovská strana. Volební výsledek ukázal v Bílině nápadný nárůst německé socialistické strany a komunistické strany. Hlasy se rozdělily do stran následovně:

	Poslanecká sněmovna	Senát
Česká agrární strana	6	6
Česká sociálně demokratická strana	419	404
Německá nacionální strana	234	205
Česká živnostenská strana	147	136
Německá sociálně demokratická strana dělnická	689	685
Německá křesťansko-sociální strana lidová	1096	960
Česká agrární skupina (Hlinkova strana)	10	6
Komunisté	635	540
Německá národně socialistická strana dělnická	725	646
Československá národní demokracie	113	92
Československá strana socialistická	664	421
Republikánská strana	14	15
Nezávislí komunisté	2	--
Česká strana lidová	125	117
Německá živnostenská strana a svaz rolníků	658	641
Židovská strana	39	--

II. Obec a region

Návrhy obecního rozpočtu vykazují vícenáklady ve výši 5 648 173,- Kč oproti minulému roku. Tyto vícenáklady mají být pokryty zvýšením pozemkové, pobytové daně a daně z příjmu.

III. Ekonomické poměry

Nejprve musí být zmíněny dvě události, které měly pro obyvatele těžké následky. Jsou to vyvlastnění majetku Lobkowiczů a omezení počtu úředníků a zaměstnanců. Na základě těchto zákonů propadl majetek Lobkowiczů státu, ušetřeny zůstaly pouze obytné domy a doly, které jim patřily. V době, kdy vznikaly tyto zápisky, nebyly práce pozemkového úřadu ještě ukončeny, přesto se již ukázaly negativní dopady těchto opatření v propouštění úředníků a zaměstnanců. Takzvaný Abbaugesetz (zákon na snížení stavu zaměstnanců) připravil v Bílině mnohé státní úředníky a zaměstnance o jejich post, což znamenalo především pro mladší lidi značné škody. Obě tyto události, tedy vyvlastnění Lobkowiczů a odbourání pracovních míst pro úředníky, měly o to citlivější dopad, že se zhoršovala všeobecná hospodářská krize, narůstala celková nezaměstnanost, počet nezaměstnaných naháněl strach. Uhelné doly v okolí města snižovaly z důvodu špatného odbytu provoz. Horníci měli práci pouze 3 – 4 dny v týdnu, sklárna byla po většinu roku uzavřena. Lepší poměry nepanovaly ani u živnostníků.

Neskutečně těžké bylo najít místo pro vyučeného řemeslníka, stejně těžké bylo najít místo pro absolventa vyšší školy. Nedostatek pracovních míst s sebou přinesl přirozeně i silný pokles výše mezd. Zatímco ještě v roce 1922 byly příjmy obyvatelstva na výši, jaká nebyla dosažena v době před válkou, teď stlačila hospodářská krize příjmy na takovou hladinu, že lidé museli žít v nuzných poměrech. Pro lepší ilustraci poklesu mezd uvádíme týdenní příjem v jednotlivých oborech v letech 1921 a 1925:

	1921	1925
horník	260 Kč	186 Kč
sklář	650 Kč	250-400 Kč
zedník	297 Kč	237 Kč
dělník, nádeník	234 Kč	165 Kč
hrnčíř v porcelánce	682 Kč	235 Kč

IV. Veřejný život

Dalším problémem, citlivě ovlivňujícím život lidí, byl nedostatek bytů. Nebylo výjimkou, že dvě až tři početné rodiny obývaly jednu jedinou místnost. Aby se pomohlo rodinám bez přístřeší, sahalo se k bizarním prostředkům. Tak například se jako byty pro některé rodiny využily neobydlené vagony na periferii města. V Bílině vznikala bytová družstva, která si dala za cíl výstavbu obytných domů, avšak z důvodů vysokých stavebních nákladů se jim to dařilo jen v malé míře.¹³⁵

Politická infrastruktura v bílinském okrese v roce 1936

Na začátku industrializace z důvodů sociálních a hospodářských odešly spousty českých horníků a zemědělců do německé Bíliny a jejího okolí. Po roce 1918 přišli hlavně ze státně politických důvodů do této oblasti další Češi - poštovní úředníci a zaměstnanci železnice, drobní podnikatelé a dělníci. Následující zpráva u příležitosti jmenování Bíliny okresním městem ukazuje, v jakém rozsahu byly v roce 1936 klíčové pozice ve správě obsazeny českými obyvateli.

Vlastní oslava se konala v sále na radnici. V přeplněném sále se sešli radní a zástupci města, v čele se starostou panem W. Smetanou. Dva německé a jeden český pěvecký sbor uvedly oslavu písněmi. Poté následovala řeč pana starosty. V úvodu pozdravil výjimečné hosty - pana prezidenta senátu Dr. Soukupa, zemského viceprezidenta Dr. Glanze, vlastníka panství Dr. Maxe Lobkowicze, poslance Dr. Laška, senátory Javornického a Bergmanna, zemského poslance kulturního radu Toni Köhlera, pány okresní hejtmany vrchního radu Dr. Šebestu z Ústí, vrchního radu Špálu z Duchcova, vrchního radu Dr. Žaloudka z Mostu, vrchního komisaře Dr. Soudka z Teplic. Pan starosta srdečně přivítal našeho okresního hejtmana pana Johanna Konopíka. Přítomni byli dále zástupci armády a policie, školský inspektor, zástupci měst Teplice a Mostu, místní zástupci Duchcova a Bíliny, zástupci vládních úřadů a korporací, duchovní a zástupci spolků a organizací, zemani a v neposlední řadě také zástupci všech obecních úřadů, které spadají pod Bílinu.

Po proslovu pana starosty měli své proslovy hosté, v němčině i češtině. Sklízeli za ně blahopřání a ovace. Oslava byla ukončena děkovnou řečí pro bývalého pana prezidenta T.G. Masaryka, nynějšího prezidenta Dr. Beneše, předsedu vlády Dr. Hodžu, ministra vnitra Dr. Černého, předsedu parlamentu Dr. Malipetra a zemského prezidenta Dr. Sobotku. Na závěr zazněly státní hymny.¹³⁶

Bída a nouze ve 30. letech na Bílinsku

Charita v Bílině

Prázdniny jsou za námi, začal podzim a charitativní spolky v Bílině opět začaly pracovat v plném rozsahu. To, co se po několik měsíců připravovalo, mělo tuto zimu obstát při první zkoušce. Ale je toho ještě mnoho, co se musí připravit a udělat, než budeme moci v plné zbroji vyjít zimě vstříc. Znamená to hlavně povolat všechny šlechtné lidi, uspořádat finanční sbírky a sbírky na potraviny, připravit teplé prádlo, oblečení a boty, obstarat otop a mnoho dalšího. Charita si dala velký úkol, bude potřebovat hodně spolupracovníků. Proto bude prvním úkolem pokračovat v náboru členů, vybrat členské příspěvky od 1. října jak od nových, tak i od stávajících členů a pokračovat v pracovním plánu na zimu. Charita nebude pomáhat pouze materiálně, bude i jinak podporovat nezaměstnané lidi. Mají se pořádat bezplatné kurzy z češtiny a stenografie, kurzy šití mají pomoci nezaměstnaným ženám uniknout ulici atd.. Dále má být v rámci charity zřízena bezplatná daňová poradna. Vskutku velký program kromě materiální podpory. Proto žádáme všechny opravdové lidi, aby se, pokud jimi již nejsou, stali členy charity v Bílině, aby připravili postradatelné ještě použitelné prádlo, boty a oblečení a odevzdali je již nyní u paní ředitelky Federle. I potraviny všeho druhu opět s vděkem přijímáme. Od 1. listopadu se bude opět na chodbě hotelu „Hohes Haus“ nacházet schránka určená na žádosti o pomoc na zimu. Žádosti můžete odevzdávat i přímo. Za těžké zimy v době krize, která tu ještě nikdy nebyla, platí dvojnásob - pomáhat ještě více než kdy nezaměstnaným, potřebným a trpícím bídou a nouzí. A proto ještě jedna poslední prosba na všechny opravdové lidi- přidejte se do našich řad, abyste mohli pomoci trpícímu obyvatelstvu.¹³⁷

- Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis. Verteilung von Hausbrandkohle in der Weltwirtschaftskrise in Bilin und durch die Caritas (Foto). Ludwigsburg 1979, strana 405
Erzgebirgsverein Komotau, Bericht über die Hilfsaktion für das notleidende Erzgebirge. Viz: Erzgebirgszeitung 7/1933, strana 90 a další.

Sudetoněmecká národní pomoc: 15,67 milionů Kč během zimy 1936/37, 183 136 podporovaných trpících.

Ministerstvo vnitra a oba zemské úřady byly již dávno informovány o spojení Němců do velkého sudetoněmeckého spolku komunitní práce, nesoucí jméno „Bund der Deutschen – Sudetendeutsche Volkshilfe“. Ministerstvo vnitra obdrželo obsáhlou zprávu o jejich práci v zimě 1936/37. Všichni si dobře pamatují, jakou radost a oprávněnou hrdost mezi sudetskými Němci přinesl výsledek sbírky během druhé zimy. Jednalo se o 14,2 milionů Kč. Ačkoliv chudoba zasáhla stále širší kruhy, výsledek sbírky byl takřka dvojnásobný než během první zimy. Bylo skoro nemožné výsledek sbírky ještě navýšit, ale přesto se o třetí zimě zdařilo

vybrat o dalších 1,47 milionů Kč více. Tato skutečnost je výmluvným důkazem pro obětavost sudetoněmeckého obyvatelstva. Nebyla to štedrost v běžném smyslu, která zde vládla, nýbrž skutečná obětavost, neboť ty tři poslední zimy byly ty nejtěžší a nejtvrděší, které naše národnostní skupina musela od konce války prožít. Ano, desetitisíce lidí žily v nuznějších poměrech než tehdy, ale teď žily v míru a přihlížely tomu, jak se pohodlnost tu i tam usidlovala. Avšak neochvějně šli všichni cestou pospolitosti a i chudák obětoval něco ze svého nuzného příjmu, aby pomohl ještě chudšímu. To byl velký čin, který nelze vyčíslit střízlivými čísly. Tato čísla jsou ale nutná, aby se vyjádřil rozměr této obětavosti. ¹³⁸

Volby okresního zastupitelství Duchcov a Bílina v roce 1936

Číslo	Volební skupina	Volby 36	Volby 35
1	Sudetoněmecká strana	9720	9505
3	Čs. strana sociálně demokratická	2409	2189
4	Komunistická strana	1794	1524
5	Čs. strana národně socialistická	2301	2616
10	Německá strana soc.dem.	2753	2645
14	Svaz zemědělců	673	752
17	Něm.křesťansko socialistická strana	690	657
18	Čs. občanská volební skupina (Národní sjednocení, Česká republikánská strana, Agrární strana, Živnostenská strana, Česká strana lidová)	1950	2237

Volby do vlastního zastupitelstva nového okresu Bílina, které proběhly v naprostém klidu minulou neděli, potvrdily, že snaha o sjednocení, která v Sudetech stále ještě kvasí, se dále vyvíjí. Sudetoněmecká strana jako nositelka této sjednocující myšlenky, nejen že své pozice z loňského roku potvrdila, ale získala v okrese i dalších 215 hlasů. Avšak i další strany, jako například komunistická strana a němečtí sociální demokrati zaznamenaly na úkor dalších stran nárůst ve svých řadách. Z pohledu německého ztratil oproti minulosti hlavně Svaz zemědělců více než 11 procent svých hlasů.

Německá křesťansko-sociální národní strana, která šla do voleb společně se stranou živnostníků, vybojovala oproti předchozímu roku pouze 32 hlasů, nezískala mandát, a protože nedošlo ke spojení, její hlasy propadly českým stranám. To znamená nadto ještě ztrátu jednoho německého mandátu a mělo by to konečně vést k zamyšlení se nad volbami.

Srovnání výsledků s minulými okresními volbami ukazuje všeobecný nárůst počtu voličů o 180. Sečteme-li německé strany, můžeme stanovit nárůst o cca 260 hlasů, zatímco na straně české propad o cca 380 hlasů. Důvod lze spatřovat zejména v nárůstu komunistické strany u českých voličů. Ze 12 zvolených zástupců bílinského okresu je 7 Němců, 4 Češi a jeden komunista. Zvoleni byli: Sudetoněmecká strana: Edmund Fuhrmann, sedlák ze Světce, Wenzel Zischka, dělník v Bílině, Franz Wanka, obchodník v Bílině, Ing. Afons Franek, hornický inženýr, Ohníč, Alfred Kliegt, továrník v Břešťanech. Němečtí sociální demokraté: Karl Zimmermann, úředník v Hostomicích, Karel Chroust, horník z Bíliny. Čeští sociální demokraté: Alfred Nozar, ředitel školy v Bílině, Josef Ježek, strojvedoucí ve Světcí. Čeští národní socialisté: Anton Šulc,

obchodník z Hostomic. Česká občanská volební skupina: Josef Kotaun, železniář z Bíliny.
Komunistická strana: Anton Gobst, horník z Bíliny.¹⁴⁰

Rozbití ČSR

Dne 15. března 1939 skončila napochodováním německého vojska do Prahy první Československá republika. Pro mnoho Čechů začala doba utrpení. „V těchto dnech docházelo v sudetských městech k výtržnostem namířeným proti Čechům. I v Bílině byly demolovány české obchody, ženy, muži a děti byli vyhnáni ven a zbiti.“¹⁵² Toto nehumánní zacházení s Čechy ve „Třetí říši“ popisuje jeden Čech bydlící v Bílině. V 90. letech, u příležitosti založení „Svazu nuceně nasazených“, zveřejnil část svých zážitků:

Já, Jaroslav Kropáč, jsem jedním z nuceně nasazených československých občanů za druhé světové války. Na základě výzvy prezidenta Edvarda Beneše zůstala naše rodina v říjnu 1938 na území Sudet. Rodiče se v Drážďanech rozhodli pro Československo. Proto jsem se nemohl vyučit žádnému řemeslu. Byl jsem nasazen jako pomocný dělník v továrně na výrobu plechu. Odvážel jsem tam odpad. V továrně pracovali i polští a francouzští zajatci. Tajně jsem jim nosil jídlo. Jednou mě přitom přistihl jeden Němec a udal mě gestapákům. Tvrdil jsem, že je to poprvé. Sami jsme totiž neměli dost jídla pro sebe. Byl jsem spolu s ostatními nuceně nasazenými, hlavně s ročníkem 1924, poslán na nucené práce do Wuppertalu. Ve vagónech byli rozděleni četníci, kteří nás hlídali. Bylo to 30.11.1944. V Hagenu bylo 50 z nás vybráno na práce ve sklárně. Vlak se vydal na další cestu a byl zasažen letadly. Moji rodiče obdrželi telegram, že jsem byl zabit. Místo toho jsem opravoval kolejové tratě, bydleli jsme za ostnatým drátem o kousku chleba a tuřínové polévce. Denně jsme jezdili do Dortmundu nebo Essenu, kde jsme spravovali silnice, zasypávali díry po bombardování a pokládali výhybky a koleje. Při náletech jsme se nesměli schovat do sklepů, křičeli na nás: „Ausländer raus!“ Venku jsme museli snášet nevybuchlé střely a roznětky. V lednu se mi podařilo schovat se do sklepa opuštěného domu. Dům byl zasažen a já jsem zůstal po tři dny zasypán. Po třech dnech se mi podařilo vyhrabat se. Musel jsem vyhrabávat i další zasypané a pohřbívat mrtvé. Můj další osud souvisí s dalším dopadením: uvěznění a bití. Pak následoval sběrný tábor, kde jsme 12 hodin denně kopali tunel. Ve dny, kdy byl nálet, jsme nedostali nic k jídlu. Zásobení vodou nefungovalo vůbec. Pak se mi podařilo využít jedné příležitosti a uprchl jsem. Domů jsem se dostal dne 9.4.1945. Nevlastnil jsem žádné osobní dokumenty ani jiné osobní věci. Při jednom náletu vše shořelo. Neraď o tom hovořím, ale vedle psychických následků mám i zdravotní problémy. Při jednom z výslechů bezpečnostní služby a SS jsem schytl ránu hlavicí pistolí a upadl do bezvědomí. Nezůstalo to bez následků. Měl jsem neustálé zdravotní problémy a záchvaty. Diagnóza? Nic dobrého. Už jsem nikdy nemohl vykonávat lépe placenou práci. Kvůli nemoci jsem byl propuštěn. Celkem desetkrát jsem změnil místo. V roce 1968 jsem dostal částečný a v roce 1970 úplný invalidní důchod. Jak často jsem se válel v blátě, v bezvědomí si přivodil další zranění, o dalších souvislostech raději pomlčet! A takových jako já byly tisíce!

Konrad Henlein (1898 – 1945)

Konrad Henlein se narodil 6. května 1898 v tehdejší Maffersdorfu, dnes Vratislavicích nad Nisou u Liberce. Po obecné škole navštěvoval Obchodní akademii v Jablonci nad Nisou. Během první světové války byl na frontě. Po návratu pracoval v „Kreditanstalt der Deutschen“, tedy v sektoru bankovníctví v Jablonci. Později pracoval jako učitel tělocviku v Aši. Zde se i angažoval v grémiu Německého tělocvičného spolku. V roce 1930 převzal jako Verbandsturnwart nejvyšší úřad tohoto sdružení. 1. října 1933 založil v Chebu politické hnutí „Sudetendeutsche Heimatfront“, z kterého později vzešla politická strana „Sudetendeutsche Partei“ (SdP). Jako předseda této strany vyhrál 19. května 1935 parlamentární volby, jeho strana se stala nejsilnější stranou v ČSR. V této době zaujímal sice ještě loajální postoj vůči republice, ale postupně se dostával pod vliv Karla Hermanna Franka, který usiloval o připojení sudetských území k německé říši. Po připojení k německé říši se stal Konrad Henlein hlavou župy a až do roku 1945 byl horlivým pomocníkem Hitlera. Krátce po svém zabití v Plzni, 10. května 1945, si vzal život.

→ Gebel, Ralf: „Heim ins Reich“. Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland. Mnichov 1999

Hoensch, Jörg K & Kovač Dušan Hg.: Das Scheitern der Verständigung. Tschechen, Deutsche und Slowaken in der Ersten Republik 1918 – 1938. Essen 1994

Ring, Herbert: Vom Turnlehrer zum Gauleiter. Viz: Heimatruf ze 17.4.2009, strana 9

Stockhurst, Erich: 5000 Köpfe- Wer war was im Dritten Reich. Kiel 2000

Zimmermann, Volker: Die Sudetendeutsche im NS-Staat. Politik und Stimmung der Bevölkerung im Reichsgau Sudetenland (1938-1945), Essen 1999

Státní policie v severozápadních Čechách

Vnitropolitická situace se nakonec nevyostřila kvůli předchozím volbám, ze kterých vzešla jako vítěz politická strana SdP, a kvůli vládnímu nařízení, vydanému ministerstvem vnitra, o organizaci policejní správy a policejní služby. 20. 5.1936 byly pravomoci státní policie rozšířeny na celé severozápadní Čechy.

Incident s vlajkami v Bílině

Spolek „Bund der Deutschen“ svolal na víkend 4. a 5. září 1937 do Bíliny „Tag des Nordwestgaues des Bundes der Deutschen“, tedy Den severozápadní župy spolku Němců. V sobotu přišli nejprve z okolí Bíliny mladí sportovci, aby se na úpatí Bořeně utábořili. Jednotlivé čety chtěly v řadách napochodovat do města, však ani jejich bubny ani píšťalky nezazněly. Už samotný pochod způsobil nelibost státní policie, která zde našla první důvod proto, aby mohla zasáhnout. Tři mladí sportovci byli nato předvedeni na úřad. Krátce potom se vyskytl druhý důvod: na jednom z domů zavládly dvě vlajky. Jedna v barvách města, druhá v barvách země. A protože nemohla být vztyčena žádná státní vlajka, musely být obě vlajky staženy. V Bílině se mluvilo o tom, že jistý okruh české menšiny už měsíc usiluje o to, aby byla slavnost zakázána. Dle programu měla slavnost začít již v půl sedmé v nedělní předvečer. Na

místě konání slavnosti stáli bok po boku bílinští a hosté. Při prvních tónech hymny přítomní sňali pokrývky hlavy a postavili se. První z vlajek už vlála nahoře, když se lanko druhé vlajky přetrhlo. Byla asi v půlce, když spadla dolů. Důvodem byl silný déšť, který narušil pevnost lanka, a způsobil zrezivění železných kroužků, které ho asi natrhly. Úředník státní správy Dutschek (Bílina), který byl zodpovědný za instalaci stožárů, a mladý sportovec, který měl vlajky vztyčit, byli předvedeni na policii. (Oba byli propuštěni teprve v neděli odpoledne). Následovali další úřední správci a poslanec Köhler, kteří v dobré shodě chtěli tuto nešťastnou událost sprovodit ze světa. Jejich úsilí bylo marné. I pan starosta Smetana podnikl kroky, aby docílil stažení nebo alespoň zmírnění tohoto zákazu, ale i jeho intervence byly neúspěšné. Nic nemohlo službu vykonávajícího policejního komisaře pana Dr. Pokorného odvrátit od zákazu konání této oslavy, v rámci které mělo proběhnout vícero akcí. V doprovodu dalších úředníků se vydal starosta zpátky na místo konání oslavy, aby čekajícímu davu sdělil tento zákaz. Policisté a četníci následně tento dav rozptýlili. Poslanec Köhler (SdP) na místě vznesl protestní telegram na adresu jak ministerstva vnitra, tak zemské rady. Při rozptylování mladých sportovců během noci došlo k velmi přísnému zákroku četnických orgánů, které byly do Bíliny povolány ve velkém počtu. V neděli v brzkých ranních hodinách byli majitelé domů vyzváni k tomu, aby odstranili věnce a květiny. V nedělních dopoledních hodinách přijížděli návštěvníci, a pokud se vyskytli ve větším počtu nebo se začali srocovat, byli rozeznáni četníky. Odpoledne se sešlo celkem asi 3000 osob a strávili na prostranství před hostincem tělocvičného spolku v poklidu plánovanou oslavu. České letáky hecovaly proti oslavě, došlo k několika neoprávněným zásahům pořádkových orgánů. Využilo se všech možných prostředků, aby nejvyšší státní orgány byly dobře informovány.

Předvečer připojení

12. září 1938 měl Hitler v Norimberku velký projev. Jak se již očekávalo, ve svém projevu rozvinul československou otázku. S napětím mu naslouchali přítomní i miliony posluchačů u rozhlasových přijímačů. Pro obyvatele Sudet požadoval právo na sebeurčení. Pod vlivem jeho projevu došlo v sudetských oblastech k dalším incidentům. Vláda vyhlásila ve 13 okresech stanné právo. Frank dal Praze opětovně ultimátum. Bylo vymezeno na 6 hodin. Hodža prohlásil, že je ochoten vyjednávat. Frank souhlasil. Henlein ale tento souhlas zrušil. Cíleně stranu (SdP) hnal do ilegality. V Aši byla vydána jeho slavná výzva: „Wir wollen heim ins Reich!“- Chceme zpět do vlasti! Henlein a jeho nejbližší spolupracovníci unikli zatykači tím, že odešli do Německa. K.H.Frank vyhlásil stranu (SdP) za rozpuštěnou. Na kancelář strany v Chebu zaútočila armáda. Henlein vyzval, aby se zformovaly jednotky Sudetendeutsche Freikorps. Desetitisíce sudetských Němců přešly „zelenou hranici“, mnozí z nich přitom přišli o život. Ne všichni poslanci SdP souhlasili s postupem Franka a Henleina. Kundt, Dr. Gustav Peters, Dr. Hans Neuwirth a Professor Braß se vrátili 12. září zpět do Prahy, kde je česká policie internovala. Ohlášená vzpoura v Sudetech se nekonala.¹⁴³

V září 1938 se konal v Norimberku sněm nacistické strany (NSDAP). 12. září v osm hodin večer měl vůdce svůj „slavný“ proslov, ve kterém narazil také na sudetoněmeckou otázku. I v Bílině jsme všichni u radií naslouchali slovům Adolfa Hitlera. Proslov byl posledním varováním české vládě, vyhlášením války Československu. Po tomto proslovu, kolem půl desáté večer, se vydali němečtí obyvatelé Bíliny (mnozí, ale ne všichni), na náměstí. Lidí přibývalo. Jedna skupinka

přišla z té strany, další z druhé. Bylo vydáno heslo: „Pochodovat jedním směrem! Seřadit se do šestistupů!“. Průvod stále narůstal, až po náměstí v kruhu pochodovalo 1500 až 2000 lidí. V rozích náměstí se objevili čeští policisté a četníci s připravenými bajonety. Zbraně měli u nohou a očividně nevěděli, co dál. Náhle pochodoval proud ve stále se zužující spirále kolem kašny sv. Floriana a pak se zastavil. Tísnící se dav lidí byl úplně zticha. Poslanec Ernst Köhler vystoupil na okraj kašny a pronesl krátký, ale výrazný projev. Řekl, že jsme všichni slova vůdce slyšeli a že bychom měli v klidu vyčkat, co přijde. A náhle se všechny ruce zdvihly k německému pozdravu. Zářijovou nocí v tomto městečku u Bořeně se slavnostně linuly tóny německé hymny a píseň Horsta Wessela. Četníci jako by nebyli. Poté všichni v poklidu a s hrdostí a nadějí v srdci odešli domů. A pak přišel den Mnichova. Jen jako fámy se k nám donášely výsledky rozhodnutí. Zprávy jsme se dozvěděli od lidí, kteří měli někde schovaný přijímač. Konečně padlo rozhodnutí. O obsazení Sudet Německem rozhodly největší mocnosti Evropy. Nebylo jisté, zda Bílina bude obsazena hned, nebo jestli tomu bude předcházet hlasování lidu. Český teror pokračoval, dokonce se zesiloval, protože speciálně komunistická strana chtěla odolávat. Byly to hořké dny a hodiny, než naši zajatí kamarádi mohli odejít domů, a 9. října po druhé hodině odpoledne konečně přišel do městečka náš osvoboditel, regiment 736 Hamburg (doprovázen zvoněním zvonů a sirénou). Jsme volní, svobodní! Celé město se obléklo do slavnostního! I z oken kostela vlála velká vlajka s hákovým křížem. Nad kostelní bránou byla připevněna stuha s nápisem: „Nun danket alle Gott, Heil Hitler!“ - Poděkujme všichni Bohu, Heil Hitler. Tento hloubavý výrok na sebe přitáhl pozornost armády a ze všech stran dostal uznání.¹⁴⁴

Provokace a pomluvy na německé a české straně

12. 9. 1938 Hitler během svého proslovu požadoval právo na sebeurčení, čímž mohlo být míněno- pokud vezmeme v úvahu tehdejší situaci- připojení. Další útlak německého obyvatelstva už nebude trpět. Aby demonstrovala nesnesitelnost situace, započala SdP na Hitlerovy pokyny s vyprovokovanými incidenty.

Ve „Völkischer Beobachter“ jsem si přečetl následující zprávu:

„Děsivé ohavné činy mezi českou bandou vrahů
Tento stát zločinců musí být rozbit.
Sudetoněmecké zemědělské usedlosti a podniky byly zapáleny.
Organizované hony na obyvatelstvo na Chebsku.
Svědkové českého krvavého teroru- 23 000 utečenců.
Německá krev žaluje.
Žena a dítě rozválcovány pancéřovaným vozem.
Česko-komunistické přípravy na masové vraždění Němců v Ústí.“

Československé policejní zprávy hlásily následující:

Propaganda a hecování ze stran nacionalistických sil obou států vedly k tomu, že situace se ještě více vyostřila. Československá vláda vyhlásila v několika sudetoněmeckých oblastech dne

13. září 1938 stanné právo. Dva dny nato vyhlásil Konrad Henlein: „Chceme žít jako svobodní němečtí občané! Chceme v naší vlasti opět mír a práci! Chceme zpátky domů do říše!

- Fischer, Herbert: Zum Münchner Abkommen vom 29. September 1938. Viz: Sudetendeutsche Zeitung z 26.9.2008, strana 3
Glotz, Peter: Die Vertreibung. Böhmen als Lehrstück. Berlin 2004. Strana 116 a další
Gobst, Franz: Bilddokumentation Bilin 1938. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis. Ludwigburg 1979, strana 209
Jaksch, Wenzel: Europas Weg nach Potsdam. Mnichov 1959, strana 286 a další

Odchod Čechů v roce 1938

Odchod Čechů z důvodu Mnichovské dohody do „zbytku“ Československa Češi vnímají a nazývají jako „odsun Čechů“. „Asi 170 000 Čechů muselo opustit Sudety, region, kam byli posláni většinou jako úředníci a státní zaměstnanci. I oni byli utečenci a vyhnanci. Přišli o svou možnost obživy a bylo jim ukázáno, že nejsou vítáni. A tak odešli se vším všudy do centra republiky.¹⁴⁶

Počet českého obyvatelstva, které v roce 1938 opustilo průmyslová města na severozápadě Čech, se pohyboval kolem 13%. Jednalo se především o české úředníky, antifašisticky smýšlející zaměstnance a dělníky z veřejné správy. Vývoj podílu českého obyvatelstva v % ukazuje míru příchodu a odchodu Čechů v Bílině a sousedních městech: ¹⁴³

	1910	1921	1930	1939
Bílina	19	33	38	20
Most	25	40	41	27
Duchcov	31	41	42	24
Teplice-Šanov	12	22	23	10 ¹⁴⁸

Českoslovenští a němečtí Židé, kteří měli v Teplické ulici svou synagogu, byli v letech 1938 až 1942 deportováni do koncentračních táborů a zavražděni. Jen několika málo z nich se podařilo přežít. O děsivém osudu bílinských Židů informuje působivě vlastivědný badatel Franz Liehm v Biliner Heimatbuch.¹⁴⁹

Bílina 1938

Regiment číslo 736 Hamburg německého wehrmachtu napochodoval 9. října 1938 za zvuku zvonů do Bíliny. Město Bílina bylo- stejně jako další města a vesnice v Sudetech- vyzdobeno vlajkami a květinami. Mezi německým obyvatelstvem panovala slavnostní nálada. Němečtí obyvatelé Bíliny vítali na náměstí jásotem německé vojenské jednotky. Vedoucí zástupci Sudetoněmecké strany zveřejnili v lokálním tisku prohlášení o loajalitě a telegraficky zaslali vůdci sliby věrnosti a adresy oddaných. Tak například mládežnická organizace

„Jugendherbergsverband“ Ústí, ke kterému patřila i mládežnická ubytovna Bílina, zaslala říšskému spolku německých mládežnických ubytoven telegram.

Z osvobozené sudetoněmecké vlasti, která jásajíc děkuje svému vůdci Adolfu Hitlerovi, zdravíme říšský spolek. Těšíme se na ten den a hodinu, až budeme moci vůdci spolku Johannesu Rodatzovi předat ve vší věrnosti naši ubytovnu. Heil Hitler! Mládežnický organizace Jugendherbergsverband Aussig.¹⁵⁰

→ Barton, Peter: Ein Paradies für Emigranten? Viz: Heimatruf ze dne 21.3.2008, strana 3
Fusseneger, Gertrud: „Jirschi oder die Flucht ins Pianino. Mnichov 2005
Kriemer, Fritz: Der Umbruch im Herbst 1938. Viz: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 27.10.2006, strana 10
Wodraschke, Georg: Die Vertreibung der Deutschen aus Bilin. Gerolzhofen 2009, strana 56 a další

Ulehčení a dobrá nálada

V říjnu 1938 napochodovaly složky německého wehrmachtu do Sudet. Většina německého obyvatelstva vítala takzvané připojení k říši s jásotem. Tisk a rozhlas začlenění Sudet do říše euforicky slavily a využívaly jako nacionálně socialistickou propagandu.

Nad bývalou německo-českou hranicí- která již zmizela – zaznívá směrem do staré říše jásot, ještě hřmí v našich uších kostelní zvony, které vítaly našeho vůdce. Síla německého národa a pevnost německé rozhodnosti učinily konec vývoji, který přinesl do Sudet strašlivé utrpení. Lidé, kteří tyto nesčetné zločiny spáchali, jsou pryč. Rozum a pochopení velkých evropských států odstranily tento nádor na těle Evropy. Mír je zajištěn a státy a národy Evropy mohou klidně vydechnout. A uprostřed tohoto blaženého míru zaznívá obrovské díky pro muže, který geniálně vyřešil tento problém spojením Sudet s německou říší.¹⁵¹

V děkanském kostele v Bílině, stejně jako v Teplicích a dalších městech, se konala děkovná bohoslužba za „osvobození“. Ulice a náměstí byly přejmenovány podle nacistických funkcionářů na náměstí Adolfa Hitlera, Hermanna Göringa, ulice Konrada Henleina atd. Všichni Němci byli přesvědčeni o tom, že teď nastane čas rozkvětu a netušených možností. Započalo se s plánováním sídliště „Sudety“ v nové městské části, kde mělo stát celkem třicet nových domů. Říkalo se mu nové Srbsko. Kostel sv. Alžběty byl zbourán, započalo se s výstavbou na Újezdě, kde doposud nebyly ani kanalizace ani vodovod. V systému nacistické správy se město stalo částí sudetské župy, vládní okres Aussig. Podle sčítání lidu v roce 1939 zde žilo 9.144 obyvatel. V Bílině zůstalo sídlo okresního úřadu. Chudeřická kasárna se stala sídlem Reichsarbeitsdienst (RAD). Služebny zde měly gestapo, říšská ochranná policie a četníci. Členové reformované státní správy nebyli voleni, nýbrž jmenováni. O všem rozhodovala nacistická strana. Za převzetí sudetských Němců do NSDAP v duchcovském okrese nesl odpovědnost Ernst Köhler. Činnost takřka všech německých spolků byla pozastavena, zůstaly jen Hitlerjugend, NS-Frauenschaft, NSKK a několik dalších. Vedoucí pozice v nově zavedeném systému nacistické správy byly obsazeny především říšskými Němci. Výměna peněz v kurzu 100 korun ku 12 říšským markám byla jednoznačně výhodnější pro říšské Němce. Díky tomuto výhodnému kurzu mohli jezdit za nákupy do ještě plných obchodů. Pořádaly se oslavy s plamennými

projevy a slavnostní průvody ke dni narozenin vůdce, ke Dni matek nebo další mnohé oslavy za početné účasti německého obyvatelstva.¹⁵²

Nadšení velké části sudetoněmeckého obyvatelstva bylo udržováno nákladnou propagandou NSDAP. Nové vedení župy Sudety se sídlem v Liberci vlastnilo samostatný župní propagační úřad, který pravidelně pro své zaměstnance vydával školící brožurky.

.... Aby se posílila víra a důvěra národa a aby naši sudetoněmečtí obyvatelé jasně pochopili, že čas boje ještě není za námi a že jsme stále ještě těmi fanatickými revolucionáři bojovné doby, pro které se staly ideály sociální rovnoprávnosti a politická velikost národa cílem a obsahem života.... Hospodářská a sociální situace, ve které jsme se v posledních letech našeho boje za svobodu nacházeli nebo jsme se cítili v takové situaci být, nám připadala jako bezvýchodná a beznadějná. Tisíce sudetoněmeckých podniků bylo zavřeno. Stovky fabrik zastavilo produkci. Stroje v nich zrezivěly nebo byly prodány a naše průmyslové oblasti vypadaly jako zruinovaná pole a hřbitovy. Takřka 400 000 sudetoněmeckých dělníků bylo bez práce a představovali spolu se svými rodinnými příslušníky více než milión lidí, kteří byli bez jakéhokoliv příjmu přenecháni soucitu svých druhů. Směšná almužna plynoucí z průkazu „Czechkarte“- to bylo hodně na umření a málo na přežití. Byl to jediný prostředek, ze kterého měla být živa celá rodina. Zima, hlad a bída, beznadějně zoufalství a vyčerpávající rozhořčení se v Sudetech zabydlely. Pokud bychom v našich srdcích neměli neochvějnou víru v našeho vůdce a v sílu nacionálně socialistické myšlenky, pokud bychom neměli tu bezpodmínečnou důvěru, že jednoho dne i v naší vyrabované a zotročené vlasti zazní hodina svobody, pošli bychom psychicky a morálně.¹⁵³

Odpor a násilí

Anton Köhler z Radovesic, poslanec za Německý svaz zemědělců, byl okamžitě po obsazení Sudet zajat a držen v cele okresního soudu v Bílině, protože byl loajální k Československé republice. Spolu s ním byl zajat a držen ve vězení bývalý československý strážmistr z Radovesic Kleisner, který měl německé občanství. Bylo mu kladeno za vinu, že jeho postoj je pročeský a že v roce 1938 napomohl při útěku říšských vojenských dezertérů, kteří odmítli bojovat pro Hitlera a měli být eskortováni do Terezína. Po kapitulaci v Mnichově byli tito muži kvůli zběhnutí popraveni. Jednalo se především o německé komunisty. V tomto směru selhal český četník Říha. Další spoluvězni ve velké společné cele byli: Šimek Josef, kovář z Chotovenky, Sádek Josef, horník ze šachty „Lotte-Marie“ ve Světcí, Majdl Antonín, horník ze šachty „Patria“ z Chotějovic, Kotner Adolf, důvěrník sociálně demokratické strany z Bíliny, Rozínek, strážmistr z Chudeřic, vrchní lesník Peterle a pytlák Biedermann z Bíliny a Ing. Peček. Zatčení byli týráni a opětovně vyslýcháni, nakonec byli rozděleni do dvou cel. Köhler, který seděl v cele spolu s kovářem Šimkem, řekl: „Já vím, že mi nedůvěřujete, protože jsem Němec, ale bez války tahle komedie neskončí, a kdyby měla trvat patnáct let, Hitler ji nemůže vyhrát!“

Později byl Köhler převezen do koncentračního tábora Dachau. Kovář Šimek byl na přímmluvu starosty Pusche z Chotovenky propuštěn. Strážmistr Kleisner byl poslán do koncentračního tábora Buchenwald. Jeho syn, Pepa Kleisner, navštěvoval české školy a stal se učitelem v Praze. Ve válce, když byl povolán jeho ročník, rychle se přihlásil dobrovolně, aby mohl požádat o milost pro svého otce. Žádosti o milost bylo vyhověno a pan Kleisner žije dodnes

v Kostomlatech, ale jeho syn Pepa bohužel válku nepřežil. Padl v roce 1943. Köhler byl v průběhu války z Dachau propuštěn, vyučovat však nesměl. Musel pracovat ve fabrice „HIKO“ v Duchcově. Připojil se k odbojové skupině, sestávající z úředníků kolem Josefa Tučka, účetního na šachtě „Patria“. Když se blížil konec války, byl jmenován vedoucím „národního odboje“ v Radovesicích. Nechal proto nastoupit všechny bojeschopné muže do hostince a namísto organizovaného odboje k nim promluvil v tom smyslu, že nemá cenu bojovat, protože válka je tak jako tak prohraná. Pak jim dal rozchod a sám se na několik dní schoval v lese. Po obsazení Radovesic byl zvolen předsedou MNV. Svůj úřad vykonával svědomitě, mimo jiné protože mluvil plynule česky. Avšak po několika měsících svůj úřad složil, mimo jiné i z důvodu neoprávněných zásahů orgánů OBZ (Obranné zpravodajství), a také proto, že často docházelo ke krádežím majetku odsunutých Němců. Další spolupráci odmítal a odešel jako antifašista do Německa.¹⁵⁴

Nálada v roce 1938

Radost sudetských Němců nad osvobozením od cizí nadvlády byla zesílena ještě o ten fakt, že osvobození bylo dosaženo bez boje a války. I ti Němci, kteří se na připojení k říši dívali s obavami, si vydechli, když v noci na 30. září světem prolétla tato mírová zpráva. Nikdo neměl pocit, že by se Čechům dělo bezpráví. Proč by měla být realizace principu, na který se Češi dovolávali při zakládání své republiky, viděna jako bezpráví? A jakým právem vyžadovali Češi věrnost státu od národa, kterému neposkytli právo na skutečnou účast? Jak mohli Češi hovořit o velezradě, když se sami dopustili velezrady na Rakousku? Velezradu oslavovali jako nejvyšší ctnost a vyznamenávali ji nejvyššími vyznamenáními. Neplatila Masarykova morálka i pro Němce a nebyla legionářská myšlenka, která byla slavena skoro jako česká státní idea, závazná i pro Němce? I když si už část západoevropské veřejnosti stěžovala na osud Benešova státu a měla soucit s Čechy, a když „Anti-Munichois“ ve francouzské komoře a v britské dolní sněmovně mluvili o bezpráví a násilí, nemohlo to na sudetské Němce, kteří sami tak dlouho snášeli bezpráví a násilí, učinit žádný dojem. Mnozí Němci, pocházející ze starého Rakouska a jeho armády a kteří rozhodně nebyli naladěni nacionálně socialisticky, cítili zadostiučinění nad osudem Čechů. Nad osudem těch, kteří sami kdysi bez rozmyslu rozbili Rakousko a urážlivě za ním volali do hrobu a bez kousku studu ho pomlouvali. U Němců se k těmto pocitům přidal i pocit hrdosti na to, že tohoto úspěchu dosáhli 20 let po katastrofě bez krveprolití, jen díky své moci a v neposlední řadě váhou svých morálních argumentů. Bylo vidět technicky výborně vybavenou německou „Wehrmacht“, lidé obdivovali její disciplínu a bezproblémový průběh obsazení.¹⁵⁵

Toto vylíčení, které není zcela bez patosu a určité zaujatosti, sepsal sudetoněmecký historik Emil Franzel. Jeho zápisky dost přesně vystihují skutečnou náladu, která mezi sudetskými Němci v roce 1938 panovala. Nezamlčuje stinnou stránku osvobození Sudet, situaci sociálně demokratické strany a následující pronásledování členů sociálně demokratické a komunistické strany, kruté pronásledování Židů a beznadějně a depresivní pocity Čechů. Dále pak zmiňuje „hon na posty“ v sudetské župě, který nastal velmi záhy mezi říšskoněmeckými úředníky a kádry ve straně, a pak i narůstající stagnaci ve společenském a hospodářském životě, které

v průběhu druhé světové války vedly mezi sudetským obyvatelstvem k pocitům nevůle a nespokojenosti.

Násilí proti Čechům a jejich odchod do centra země, pronásledování odpůrců sudetoněmeckého režimu, vyvlastnění a likvidace německých a českých Židů byly zpracovány v příslušné literatuře. I v Bílině docházelo v roce 1938 k napadání českého obyvatelstva ze strany nacionálně smýšlejících Němců: zatýkání, rvačky, poškozování českých obchodů, diskriminace a obstrukce.

- Nehrlinger, Heinz: Exodus der Tschechen 1938. Presse-Berichterstattung in der Sudetendeutschen Zeitung/Heimatruf. Viz: Disk. Exodus 38 – Nehrlinger – Archiv Prinz, Friedrich Hg.: Böhmen und Mähren. Berlin 1993, strana 393 a další
Ring, Herbert: Es geschah vor 70 Jahren. Viz: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 19.9.2000, strana 9

Bílina v roce 1938 – správní a kulturní centrum severozápadních Čech

Úřady města Bílina:

- „Okresní úřad na staré radnici“ v Langengasse (dnes Seifertova), již od roku 1936 –
- Zemský úřad umístěn do budovy obecné školy na Tržním náměstí
- Okresní soud v Langengasse naproti městskému kostelu a okresnímu úřadu
- Berní úřad – spádový kontrolní úřad ve starém zámku
- Úřad starosty na nové radnici Motalova ulice (dnes Břežánská)
- Pracovní úřad v ulici Dr. Schildera (dnes Želivského)
- Obecná okresní zdravotní pojišťovna v ulici Rudiaustrasse naproti železniční stanici „Bílina – město“ (dnes Fišerova)
- Zemědělská/Agrární okresní zdravotní pojišťovna v ulici Dr. Schildera (dnes Želivského)
- Místní a krajská školská rada v budově zemské rady
- Okresní péče o mládež v ulici Dr. Schildera
- Arciděkanství úřad v ulici Na Zámku
- Generální ředitelství knížete Ferdinanda Zdenko Lobkowicze: zámek Bílina
- Důlní ředitelství knížete Ferdinanda Zdenko Lobkowicze v dnešní ulici 5. Května
- Generální ředitelství knížete Dr. Maxe Lobkowicze: zámek Bílina
- Ředitelství Dr. Maxe Lobkowicze ve starém zámku v Reußgasse (dnes Komenského)
- Ředitelství lázní Dr. Maxe Lobkowicze na Kyselce

Kulturní zařízení města

Vlastivědné muzeum v ulici Na Újezdě. Bylo to jedno z hlavních muzeí v Sudetech, především v oblasti raných dějin. Zahrnovalo 20 místností, výstavní sál, kancelář, laboratoř, černou komoru, odbornou knihovnu (6 000 svazků), dále pak sbírku diapositivů a negativů. Zde působil ředitel muzea Gustav Laube.

Městská knihovna na Václavském náměstí (dnes Žižkovo), byla spojena s nadací starosty Schmettany a čítala několik tisíc svazků Katolická knihovna v „Katolickém domě“ ve Volksgartengasse, dnes Tyršova ulice Výpůjční knihovna knihkupectví Augusta Bunda na rohu Tržního náměstí – Reuřova ulice

Výpůjční knihovna knihkupectví Friedricha Polese na rohu Tržního náměstí – ulice Dr.Schildera

Žákovské a učitelské knihovny ve všech školách

Knihovny jednotlivých mládežnických knihoven

Čítárna bývalého čtenářského klubu na „staré radnici“, později to byla část městské knihovny

Přírodní divadlo na území Bořně v bezprostřední blízkosti strmé skály

Kino „Olympia“ na Václavském náměstí - později kino Oko, dnes městské divadlo (poslední německý majitel Franz Schmucker)

Spolkové scény v hotelu „Hohes Haus“, hotelu „London“ a v „Katolickém domě“

Kino v ulici „Sauerbrunnstrasse“ (poslední německý majitel Franz Schmucker)

Městský vzdělávací výbor, který organizoval přednášky, večery s projekcí diapozitivů a vzdělávací kurzy (předseda ředitel občanské školy Heinrich Günther)

Městský archiv se sbírkou listin tisíciletého města (poslední německý archivář a ředitel Gustav Laube)

Sociální a sportovní zařízení

Plovárna Dr. Maxe Lobkowicze na Kyselce, napájení z pramene, skokanská věž a můstky, velké hřiště a místa pro odpočinek a slunění

Vany a léčivé koupele v lázeňských zařízeních Kyselky

Vany, koupele s tryskami a parní koupele místní a okresní zdravotní pojišťovny v Rudiastrasse, bylo zde k dispozici i horské slunce, solux a diatermie

Městské koupaliště v Žižkově údolí

Německá mládežnická ubytovna na území národní školy v Motalově ulici

ubytovna učitelského spolku v Obchodní škole (Václavské náměstí) nebo v chlapecké škole

ubytovna spolku „Borschenfreunde“ na chatě Karla Schütze u bořeňské chaty

Sportovní zařízení „Deutsche Fußballklub 1907 Bilin“ na Kyselce

Velké tenisové kurty na Kyselce

Tenisové kurty „Deutsche Sportbrüder“ na Kyselce nacházející se bezprostředně před DFK sportovním zařízením

Sportovní hřiště spolku „Deutscher Turnverband Bilin“ na sportovním prostranství v Alleegasse (Alejní ulici) mezi Deberschenbach (dnes Lukovský potok) a řekou Biela

Dětská hřiště ve Volksgarten, dnes Tyršova ulice

Dětská hřiště v Chudeřické ulici

Dětská hřiště u školky a na „Hirtenwiesel“ u obchodní školy na Václavském náměstí

Městská tělocvična ve Školní ulici

Tělocvična katolického sportovního spolku ve Volksgartengasse

Zimní kluziště na louce „Huschabelwiese“ mezi městem a areálem Kyselky, s prostorami určenými pro odpočinek a zahřátí. ¹⁵⁶

→ Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – Unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 384
Ring, Herbert: Beiträge zur Geschichte der Stadt Bilin. V: Heimatruf ze dne 3.11.2006, strana 9
Plány města Bíliny ve skladu zemských map spolku Heimatkreisverein Bilin v Gerolzhofenu

Bílina za druhé světové války

Z bílinské farní kroniky

Dne 1. září 1939 vypukla válka s Polskem, poté vyhlásily válku Anglie a Francie:

Protivzdušná obrana

Protiletectký kryt pro děkanát a kostel se nachází na zámku v suterénu (tzv. oslí stáje).
Velitelem protiletadlové obrany je kaplan Leopold Klima. Na děkanství se nachází velitelské stanoviště a ošetřovna.

Rozšíření silnice do Braňan v roce 1940

Kvůli plánovanému rozšíření silnice do Braňan musel být obětován i dost velký kus starého hřbitova kolem kostela sv. Štěpána. Kvůli tomu se odkryly i ještě dobře zachovalé hroby, takže venku ležely i celé zachované kostry. Mládež dokázala, že je sportovně založená, když s absencí jakékoli piety hrála s lebkami fotbal a dělala jiné lotroviny. Jaké světlo to asi vrhá na stav výchovy mládeže a na celkové rozpoložení dorůstajících. Tomuto dění museli zasadit konec až četníci.

Svěcení lázeňských pramenů

Každoročně dne 1. května se konalo u Kyselky slavnostní svěcení lázeňských pramenů. Dne 1. května roku 1940 se od této tradice poprvé upustilo. Očividně nemusí náš Pán požehnat začátku lázeňské sezóny.¹⁵⁸

Nálety v okolí Bíliny na konci války

Při náletech na chemické závody v Záluží u Litvínova byla zasažena západní část okresu Bílina. Většinou se jednalo o nouzové shozy poničených letadel, které se snažily zbavit se rychle své nálože. Od poloviny května 1944 začaly pravidelné nálety na průmyslové oblasti severních Čech. Až do této doby zůstala Bílina díky své geografické poloze náletů ušetřena.

Jenišův Újezd

Dne 12.5.1944 odpoledne kolem 14. hodiny byl vyhlášen první skutečný letecký poplach. Byl jsem právě v náboženské výuce, poslal jsem však děti domů. Sám jsem pospíchal domů. Sotva jsem dorazil, už byl slyšet první protiletadlový kulomet. Jedna bomba spadla na obecní pozemek, aniž by způsobila škody. Oběti v Záluží byly četné. Inženýr Paul Urbanek, bydlícím tamtéž, byl zabit. Dne 21.5. jsem ho se vši pietou pohřbil.... Protože počet uprchlíků ze Slezska stoupá a místa v soukromí nestačí, musely být zabaveny i obecní zasedací místnost a škola. Z tohoto důvodu již od Velikonoc odpadla škola. Dne 16. dubna začaly s nálety nízko létající letadla. Toho dne jsem měl pohřeb, rakev už stála na márách a měla být odnešena k hrobu. A tu náhle. Jeden letoun! Pozor! Rychle si musíme vyhledat úkryt! Po určité přestávce jsem mohl dokončit pohřeb. Po mnoha a mnoha náletech byl dne 17. dubna velký nálet! Začal v půl druhé odpoledne a skončil ve čtyři hodiny. Bylo to velmi nepříjemné. Dvě letadla byla sestřelena, mnoho pilotů, kteří seskočili padákem, bylo zajato. Díky Bohu nebyly žádné škody na místě.¹⁵⁹

Páter Leopold Hesse zaznamenal v dalších dnech nálety na Jenišův Újezd a okolí: 21. července 1944, 16. srpna 1944, 24. srpna 1944, 1. září 1944, 2. září 1944, 23. září 1944, 20. října 1944, 23. října 1944, 16. prosince 1944, 25. prosince 1944, 16. ledna 1945, 17. ledna 1945, 14. února 1945, 15. února 1945.

Lukov

Nálety amerických jednotek byly stále častější. Bylo zabito mnoho lidí, většinou ale civilistů a válečných zajatců. Někdy byly sestřeleny i americké letouny. Piloti se zachránili tím, že seskočili padákem. Byli zajati na zemi a odvečeni do zajetí. Mezi nimi se vyskytli i sestřelení černoši. Letci, sestřelení nad Teplicemi, byli hned na ulici zastřeleni lidmi od SA. Jeden poškozený letoun začal klesat nad obcí Hettau - Hetov, piloty na padácích to zahnilo až nad Štěpánov, kde přistáli v lese. Hajný Bouček našel jen jednoho, který se mu vzdal a následoval ho až k hájovně, kde mu bylo nabídnuto jídlo a pití. Mezitím dorazilo motorizované pátrací komando a Američana zajalo.¹⁶⁰

→ Bothe, Herbert: Lang-Ugest: Vor 50 Jahren. Viz: Heimatruf ze dne 25.03.1994, strana 4
Der Kreis Bilin im Reichstelefonbuch. 44. vydání. Berlin 1942. Viz: Heimatruf ze dne 25.06.2010, strana 10

Konec války v Sudetech

Chemické závody, ležící nedaleko v Záluží u Mostu, se často stávaly terčem bombardování vojsk spojenců. Při jednom z přeletů, dne 16. prosince 1944, spadla jedna bomba na chudeřickou sklárnu, na domy na sídlišti Adele u bílinského hlavního nádraží a na budovu na okraji města. Při tomto náletu přišlo o život celkem 42 osob, z toho 11 ukrajinských nuceně nasazených. Uprchlíci z východu, stále častější letecké nálety, zmenšující se přídělky jídla a úplný nedostatek spotřebního zboží, to vše byly poslové končící války. V bílinské škole bylo v lednu 1945 ubytováno celkem 2 000 uprchlíků z východního Pruska a Slezska. A o to silnější byly zprávy, které měly přesvědčit druhy o konečném vítězství. Při příležitosti výročí převzetí moci v Německu v roce 1933 byl v lednu 1945 na náměstí uspořádán grandiózní pochod jednotek RAD (Reichsarbeitsdienst), Hitlerjugend, policie, Volksturm a ženského nacistického spolku. V březnu přísahali rodiče s dětmi svou věrnost a lásku vůdci. A přesto již otiskly bílinské noviny rady, jak se chránit před pancéřovými vozy a nízko létajícími letouny. Čtenář byl zastrašován líčením hrůzných činů pomsty, kterou vykonává sovětská armáda na německém obyvatelstvu a přesvědčován o tom, že vůdce vydá povel k závěrečné bitvě, která povede ke konečnému vítězství. Oznámení o hrdinské smrti vojáků na východní a západní frontě, které vycházely na poslední straně Duxer-Biliner Zeitung, nemohly však dodat obyvatelům Bíliny optimismus. Od půlky dubna projížděly městem jednotky wehrmachtu, ulice byly plné uprchlíků z východu. Ulicemi táhly i jednotky Wlasovovy armády. Bílinské školy se změnilly na lazarety pro zraněné z východní fronty, která se nacházela už blízko. Po oznámení Hitlerovy smrti byly vlajky staženy na půli žerdi. I přes proklamace Henleina a dalších vůdců strany, že sudetská města se budou bránit do poslední chvíle, vypukla panika a rozpad. Několik Němců, hnáných špatným svědomím nad tím, co dělali v uplynulých letech, spáchalo sebevraždu. Armádní velitel Bíliny, akademický malíř E. Wille, se zdráhal město bránit a podepsal kapitulaci. Jednotky RAD a Volksturm opustily kasárna v Chudeřicích a složily zbraně. Starosta města Rudolf Eichhorn předal dopoledne 8. května město do rukou zástupců českého obyvatelstva- Karla Aubrechta, Josefa Ječmene, Josefa Čabelky a Dr. Jur. Maschkeho. Okamžitě poté byl na radnici vyhlášen národní výbor, jehož členy se stali Karel Aubrecht, Josef Ječmen, Josef Čabelka, František Slabý, Václav Fajmann, Rudolf Doksanský, pánové Čedík a Potůček.

Dopoledne se po městě pohybovaly jednotky SS, které bezcílně střílely do obyvatelstva nebo na československé nebo bílé vlajky. Ale k městu se od Teplic a Mostu blížily sovětské jednotky. Město bylo osvobozeno v pět hodin odpoledne 63. tankovou brigádou 4. gardové tankové armády prvního ukrajinského frontu.¹⁶¹

Nikdo nedokáže podat informaci o stavu pohybu jednotek na východě a západě, o postupu Rusů, ústupu Američanů. Bojové síly Rudé armády donutily jednotky wehrmachtu, které jsou stále ještě mobilní a operují v Sasku, k ústupu na jih. Tlačily je na Geising a Zinnwald směrem na krušnohorský hřeben, kde nemohli udělat zastávku. Serpentýny vedoucí do severočeského údolí, které ještě včera patřily jenom mně, byly teď ucpány vojenskou kolonou, odstavenými auty, jednotkami organizace Todt a karavanou uprchlíků. Mezitím se v Teplicích – Šanově dal do pohybu strašidelný průvod tvořený zabandážovanými invalidy o berlích, holích a v dlahách. Jejich cílem a snem jsou Karlovy Vary - americké zajetí. Ale ještě než se dostanou na hranice města, dožene je sovětská realita. Jako zajatci se musí ubytovat v bývalém pracovním táboře nad městem. Většině zdravotnického personálu a vojenským lékařům se útek zdařil.... Elitní jednotky Rudé armády odtáhly. Jednotky z asijských sovětských republik převzaly komando nad Teplicemi – Šanovem, nejstaršími českými lázněmi.... Mongolové, jak je obyvatelstvo pro jejich oči tvaru mandlí nazývají, se ukazují být krutými násilníky.... Následují divoké skupiny ozbrojenců- Svobodova skupina, revolucionáři, rudá garda, politické zvláštní jednotky, plenící cikáni, kteří terorizují domorodé obyvatelstvo, uprchlíky a zraněné.¹⁶²

→ Jakobs, Ingeborg: *Freiwild – das Schicksal deutscher Frauen 1945*. Berlin 2008
Köpp, Gabi: *Warum war ich bloß ein Mädchen*. Mnichov 2010
Münch, Ingo von: „Frau komm“. *Die Massenvergewaltigung deutscher Frauen und Mädchen 1944/45*. Graz 2009

Bílina na jaře 1945

Město brzy obsadili čeští a sovětští vojáci. Nemocnice byla na poslední chvíli posunuta dále na západ. O zraněné, které nebylo možno transportovat, se staraly české sestry Červeného kříže.¹⁶³ Město vypadalo podobně jako jiná další v pohraničí - němečtí obyvatelé byli nemilosrdně vyhnáni za hranice, akt msty za zřízení protektorátu Čechy a Morava. Za to z centra země přišli do prázdných bytů lidé, kteří už neměli co ztratit. Každá krutost nejen že nebyla zakázána, dokonce byla žádaná. Našeho pana arciděkana zasáhl osud transportu hned na začátku. Já jsem obdržel příkaz zůstat do té doby, než převezme místo nějaký Čech. Bohoslužby byly povoleny jen v češtině. Později jsem se obrátil na nové okresní vedení s prosbou, zda by nebylo možné v neděli odpoledne sloužit ještě jednu mši v němčině. Bylo mi to dovoleno. Ale pár minut před začátkem první takové mše bylo povolení staženo zpět. Později, když byl nedaleko města zřízen sběrný tábor pro Němce, byla zde o nedělích sloužena večerní bohoslužba v němčině. Pro mě to byly ty nejemočnější mše mého života. Do kostela přišli všichni, i ti, co kostel zevnitř neviděli už dlouho. O to odpudivější byly ty minuty po mši, když si důstojníci z dozorcího personálu po mši došli pro německá děvčata, aby si „zpříjemnili“ večer. Přesto, že jsem si u vedení tábora na toto počínání stěžoval, nenašel jsem vyslyšení.¹⁶⁴

My, obyvatelé Bíliny, sudetští Němci, jsme nebyli odsunuti, byli jsme vyhnáni, tím nejbrutálnějším způsobem vyhnáni, vyhnáni do naší staré vlasti! Já sám k tomu mohu něco říct, protože patřím k těm několika málo lidem, kteří jsou dnes ještě naživu a kteří zažili na vlastní kůži okresní soud a sklep Rittigovy vily.

Jako nadporučík jsem přišel o letnicích roku 1945 zraněný s německým i americkým propouštěcím dopisem domů. Chtěl jsem se podívat za rodiče, neboť oba mí bratři byli pohřešováni. Den poté si došli partyzáni pro mého otce a následující den si chtěli vyzvednout i mě. Stihl jsem se ještě převléknout, ale to už zajali místo mě mojí matku. U sousedů nechali vzkaz, že pokud se přihlásím, matku propustí. Nahlásil jsem se tedy u četníků, kde mě hned zmlátili a strčili do vězení. Matku nepropustili. Toho prvního večera přišel i otec mého kamaráda, Helmut Haun. Byl vrchním učitelem, starostou a hejtmanem wehrmachtu. Na takzvaný povel k bití jsme se museli úplně vysvléknout a byli jsme půl hodinu bití koženými obuškami a holemi, až tekla krev. Pak, napůl v bezvědomí, nás kopanci dohnali do cely, naše šaty hodili za námi. V cele, kam jsem přišel, leželi na zemi a sténali zbědovaní lidé. Mezi nimi jsem poznal svého otce s tváří zaschlou krví. To, co jsem prožil v dalších dnech, nelze žádnými slovy popsat. Otec Helmuta Hauna byl tři dny nato mrtvý. Vidím je všechny přede mnou, pátera děkana Köckerta a mnoho dalších známých obyvatel Bíliny. Bití a mučení bylo na denním pořádku. S panem ředitelem Wenzlem jsem musel na bílinském hřbitově vykopat masový hrob. Další den byl hrob plný umučených, k smrti ubitých lidí. Toho dne jsem měl i já být zastřelen. Jen díky statečnému zásahu jednoho slovenského poddůstojníka jsem byl toho ušetřen.... Jak děsivé a kruté byly poslední dny, které jsem zažil v roce 1945 v mém rodném městě. Místo hromadného hrobu jsem ukázal mému příteli Fritzu Schubertovi, jeho ženě a sestře, nejmladšímu synovi a několika dalším.¹⁶⁵

Dle výpovědí obyvatel Bíliny leží masové hroby mimo jiné v severní části bílinského hřbitova u Mostecké ulice, dále pak je jeden masový hrob s cca 20 zastřelenými bílinskými Němci u šachty Anna - Berta.¹⁶⁶

Ve sklepech bílinské „Rittigovy vily“

..., no, o Bílině toho nemohu říct mnoho, protože jsem byl už 2. června 1945 zajat Svobodovými vojsky a uvězněn spolu s pány správním ředitelem Püschlem, ředitelem Köhlerem a stavitelem Tittlem do vězení v Rittigově vile. Když mě odvedli do cely, našel jsem tam následující známé: Köhler Ernst, který byl ale téhož večera zastřelen, Wagner Fleischer, Hauptvogel, učitel Gürtler ze Želenic se ženou a dcerou, paní Kuchinka z Radovesic, 16-ti letá dívka z Radovesic, nějaká paní z Braňan a prokurista mosteckého pivovaru. Bylo to celkem 20 osob. Spát jsme museli na cementové podlaze. Ve vedlejší cele bylo cca 50 – 60 osob, přičemž místo tam bylo pro dvacet lidí. Byli tam lidé ze strany, mimo jiné Solitzer Liesel, paní Funk. V této cele se nacházeli nešťastlivci. Denně tam bylo ubito obuškami 10-15 lidí. Ti nebožáci zranění naříkali a křičeli a pak přišla zase stráž, která ty chudáky zastřelila nebo ubila a vytáhla mrtvolu z cely ven do chodby. Z méj cely pak musel vždy jeden muž odvézt mrtvolu na hřbitov. Skoro každý den jsme museli jezdit k šachtě Anna – Berta, kde jsme museli kopat hroby. Tam pak v noci zastřelili další lidi. Takřka každý den bylo vyvoláno 20 – 30 mužů na exekuci. Po půl hodině muselo z naší cely vždy čtyři až pět mužů, aby zahrabalo mrtvolu kamarádů. Tímto

způsobem byly během několika dní zavražděny stovky Němců, zvířecím způsobem ubito. Bylo to peklo, nikdo si neumí představit, jak mi bylo u srdce, jaké bylo čekání na okamžik, než bude sám člověk na řadě. Byl jsem tam celkem 14 dní, o hladu a žízní, než přišlo vysvobození. ... Já, Tittel, Hauptvogel a další se dostali do tábora nucených prací na šachtu Apollo Ladowitz (Ledvice). Sice jsme se dostali z mučírny ven, ale tady nás očekával také tvrdý osud. Tittel, Hauptvogel a já jsme pracovali na Rudíay II u bagru, kde jsme museli vykonávat ty nejtěžší práce, tahat koleje v tom největším horku. K jídlu jsme dostávali pouze v poledne velmi špatný oběd a večer jednu misku kávy, k tomu kousek chleba. Nestálo to za řeč. Dokážete si představit, jak rychle naše síly ubývaly. Večer ještě kruté bití a ponižování. Tábor byl plný hmyzu, blech, vši a štěnic, nedalo se spát. Sotva člověk usnul, už přišla stráž a obušky nás probudila. Sedm týdnů jsem to snášel až do té doby, než jsem naštěstí onemocněl. Těžká práce mi přivodila trhlínu na žaludku, která krvácela. Lékař mě během prvních dní nemoci označil za simulanta, ale když pak viděl mojí černou stolicí, poslal mě do nemocnice.¹⁶⁷

Kniha od autora Tomáše Staňka o internačních táborech, která vyšla v roce 2007, potvrzuje tuto zprávu o událostech v „Rittigově vile“, Prokopigasse 206 (dnes Vrchlického ulice). Kniha se odvolává na zprávu ministerstva obrany, určená pro ministra vnitra V. Noska z roku 1947 o násilnostech páchaných na uvězněných Němcích: „I členové, poručíci Toporcer, Marek a další funkcionáři, měli zločiny na svědomí. Ve vězení okresního soudu a bývalém sídle gestapa docházelo k nelidskému mučení zajatých osob. Čeští svědci říkali, že v této budově, které převzalo OBZ, panovaly neuvěřitelné poměry. Násilníci, kteří měli čilé kontakty s místním sekretariátem KSČ, byli údajně zodpovědní za smrt asi 120 osob.“¹⁶⁸

→ Jakobs, Ingeborg: *Freiwild – das Schicksal deutscher Frauen 1945*. Berlin 2008
Köpp, Gabi: *Warum ich bloß ein Mädchen war*. Mnichov 2010
Münch, Ingo von: „Frau komm“. *Die Massenvergewaltigung deutscher Frauen und Mädchen 1944/45*. Graz 2009

6.2 Odsun Němců z Bíliny

Již před 1. světovou válkou se v některých národnostně orientovaných českých kruzích šířila myšlenka odgermanizování hraničních oblastí Čech (mimo jiné „mladočeši“ Edvard a Julius Grégr), které obývali Němci.¹⁶⁹ Dne 10.01.1919 pan prezident Tomáš Garrigue Masaryk oznámil při založení republiky, že nastane velmi rychlé odgermanizování německých oblastí. V tomto smyslu požadoval o desetiletí později jeho nástupce Edvard Beneš dne 3. června 1945 v Táboře: *Co jsme chtěli provést už v roce 1919, to učiníme teď, už tenkrát jsme chtěli všechny Němce odsunout, ale Německo nebylo zničeno, a Anglie nám svazovala ruce.*¹⁷⁰

Když se blížila Rudá armáda spolu s československými jednotkami generála Svobody, započal také odsun. Němce v sudetské župě překvapil neočekávaně. Většina z nich sice počítala s akty msty ze strany Čechů a Sovětů, ale ne s tím, co přišlo. Svědci sice informují o sebevědomém vystupování Čechů se zaťatými pěstmi, vykládalo se to jako znak pro opakování událostí roku 1918. Lépe informovány byly elity sudetské župy, ale ty si nechtěly připustit selhání politiky, za

kteřou byl ve skutečnosti odpovědný Henlein. Ten svou odpovědnost přesouval na jiné. Jeho největší starostí bylo zachování rozdělení z roku 1938. Ve vši vážnosti uvažoval o tom jet do Anglie a vyjednávat, tedy pokračovat tam, kde skončil v roce 1938. Ještě před příchodem Rudé armády převzaly v mnoha českých a i sudetských městech moc národní výbory. Převzetí moci probíhalo většinou v klidu, ale přesto na některých místech došlo ke krveprolití na poslední chvíli. Ozbrojené jednotky SS již neměly co ztratit, a tak někde došlo ke střelbě, byli mrtví a i masakry na civilním obyvatelstvu, které dodnes nejsou mezi německým obyvatelstvem známy. Je asi pochopitelné, že rodinní příslušníci nebo pozůstalí se pak chtěli pomstít. Přesto však byly případy povstalců a lidí, kteří se navrátili z koncentračních táborů, kteří prokázali svou lidskou velikost a od toho, co se dělo, se distancovali. A samozřejmě docházelo i ke „kompenzačním“ násilnostem. Čekání na den X nemohlo zastřít, že se šest let jen „přihlíželo“. Zpátky zůstal i ten tupý pocit, že v totální válce člověk pouze přihlížel za plotem. Bylo to ještě horší, protože až do poslední minuty sloužili nepříteli ve fabrikách na výrobu zbraní. Ted' mohli jednou ranou zapomenout. „Revolucionáři“ roku 1945 byli často kolaboranti a přívrženci všech těch předchozích let. Němci nesou vinu, na tom se shodovali všichni. Elitám se nemusela kvůli Mnichovu klást otázka a oni nekladli národu žádné otázky kvůli letům následujícím. Těm, kteří se navraceli z exilu, odboje nebo koncentračních táborů, nabízel začínající hon na Němce možnost vytvoření **Common Sense – společného citění** s většinou obyvatelstva. Beneš označil Mnichov za velký etický přečin a čekání „malého českého obyvatele“ v následujících šesti letech za ctnost.¹⁷¹

-
- Brandes, Detlef: Der Weg zur Vertreibung 1938 – 1945. Mnichov 2005
 Jaksch, Wenzel: Europas Weg nach Potsdam. Stuttgart 1959, strana 397 ff
 Taler, Conrad: Vestaubte Kulisse Heimat. Über die Kausalität von Krieg und Vertreibung. Kolín 2007, strana 24 f

Benešovy dekrety

Vydání Benešových dekretů předcházely roky trvající vyjednávání československé exilové vlády se spojenci, především s Brity a od roku 1941 se Sověty. Dekrety, které roce 1945 zveřejnil prezident Beneš, vytvořily podklad pro legitimaci konečného zúčtování a odsunu sudetských Němců. Obsahovaly následující vyhlášky:

- V prvním dekretu ze dne 19.května 1945 byl paragrafem § 2 „majetek nacházející se na území Československa a patřící nespolehlivým občanům vzat pod národní správu a v § 4 byli za nespolehlivé osoby označeny osoby s německou a maďarskou národností.
- V druhém dekretu ze dne 19.června 1945 byly vytvořeny „národní soudy“.
- Dekretem ze dne 21.června byl bez nároku na odškodnění zabaven veškerý rolnický a zemědělský majetek osob s německou národní příslušností.
- Dekret ze dne 19.září ustanovil pro všechny osoby, které ztratily československou státní příslušnost, pracovní povinnost.
- Dne 25.října 1945 byl bez nároku na odškodnění zabaven ve prospěch Československé republiky veškerý movitý a nemovitý majetek včetně všech majetkových práv všech osob s německou národní příslušností.
- Dne 27.října 1945 byl vydán dekret o zvláštním oddělení nucených prací.

Po Postupimské dohodě ze dne 2.8.1945 měli být „řádým a humánním způsobem“ odsunuti i „sudetští Němci“. Vlády tří zemí se o otázce radily ze všech hledisek a uznaly, že německé obyvatelstvo nebo jejich části, které žije v Polsku, Československu nebo Maďarsku, musí být odvezeno do Německa. Shodly se na tom, že jakýkoliv přesun tohoto druhu musí probíhat řádně a humánním způsobem.¹⁷²

Takzvaný divoký odsun, který započal již v květnu 1945, odezněl na podzim roku 1945 poté, co docházelo stále častěji ke kritice ze západu. Část sudetských Němců byla již v létě vyhnána za říšskou hranici, část byla internována a část poslána na nucené práce do centra Československa. Od roku 1946 byl „odsun“ prováděn systematicky. Každý, kdo se měl zařadit do odsunu, měl nárok na částku 1 000 říšských marek a zavazadla o hmotnosti 70 kg, i když ani tyto předpisy nebyly vždy dodržovány. Od tohoto data řídil odsun všech Němců jeden pro to určený úřad.

Židovský nakladatel a spisovatel Victor Gollanz přinášel v britských médiích během druhé světové války informace o nacistických zločinech. Po konci války popsal velmi působivým dojmem podmínky, které museli snášet v českých koncentračních táborech poražení sudetští Němci. Gollanz zorganizoval kampaň za humánní zacházení s lidmi zasaženými válkou a inicioval také jeden vzdušný most do Německa. O odsunu Němců se vyjádřil takto:

Žili stěsnaní bez ohledu na pohlaví v chatrčích. Jednalo se o lidi ve věku od čtyř do 80 let. Každý z nich vypadal vychrtle. Nejsmutnější pohled byl pohled na kojence. ... “Má-li se lidské svědomí ještě jednou stát citlivé, zůstane toto vyhnání jako nesmrtelná ostuda v pamětech těch, kteří ho nařídili a těch, kteří ho iniciovali nebo kteří se s ním smířili. Němci byli vyhnáni, ovšem ne s nedostatkem přehnaného ohledu, ale s nanejvýš myslitelnou mírou brutality.”¹⁷³

- Nawratil, Heinz: Schwarzbuch der Vertreibung 1945 – 1948. Mnichov 2001
Sudetendeutsches Archiv: Odsun. Die Vertreibung der Sudetendeutschen – Vyhnání sudetských Němců. Dokumentation – Dokumentace. Díl 1. A 11. Mnichov 2000/2001
Habel, Fritz Peter. Die Sudetendeutschen nach 1945. V: Bundeszentrale für politische Bildung Hg.: Deutsche und Tschechen. Information zur politischen Bildung. Nr. 132. Bonn 1993
Schieder, Theodor Hg.: Die Vertreibung der Sudetendeutschen aus der Tschechoslowakei. Berlin 1957

„Divoký odsun“ Němců z města a okresu Bílina

Na konci května 1945 začal i v Bílině a okolí takzvaný „divoký odsun“. Tisíce Němců musely v krátkém čase opustit své domovy a vlast s malým finančním obnosem a zavazadlem. Odsun Němců doprovázely vraždění, loupení a brutalita. Odpovědnost za vyhnání Němců z Československa nese prezident Edvard Beneš, vykonávající orgány ministerstva vnitra i zahraničních věcí, místní policejní úřady, jakož i revoluční gardy a skupiny komunisticky a nacionalisticky smýšlejících lidí.

31. květen 1945, den našeho vyhnání z Bíliny

Jelikož jsem byl opakovaně požádán, abych popsal ten nejzávažnější den našeho života, chtěl bych se dnes pokusit tento pochod popsat. Byl to poslední květnový den a byl tak krásný, jako všechny dny tohoto roku. Navíc na tento den připadal svátek Božího těla. Toho dne se ale naplnil náš osud, ztratili jsme naši zděděnou vlast a zcela oloupení, okradeni, obráni o veškerou sílu a vyděšení k smrti jsme byli vyhnáni z našeho milovaného města Bílina. Večer 30. května do našeho bytu přišli dva ozbrojení čeští civilisti. My tři jsme byli doma a bylo nám

sděleno, že máme v 6 hodin ráno stát před domem v pracovním oděvu. To bylo všechno! Výjimečně nás nikdo toho večera neokradl ani neohrozil na životě. Vetřelci, kteří se vydávali za policisty, pak opět opustili byt. My jsme se na sebe bezradně dívali. Pak jsme se poradili s našimi rodiči, kteří byli stejně zděšení a obdrželi stejný příkaz jako my, a došli jsme k závěru, že bychom mohli být následujícího dne nasazeni na práci na poli nebo v dole... Pak se rozednělo a my jsme, bledí a třesoucí se, opustili náš dům a postavili jsme se před náš statek. Otec vyprosil u jednoho ze strážných, aby matka mohla zůstat doma. Když jsme stáli před domem, viděli jsme, že před ostatními domy a statky stojí další Němci. A potom jsme spatřili ten smutný průvod táhnoucí se ulicí, naši sousedé. Vpředu a vzadu z obou stran hlídání Čechy, kteří měli v rukou zbraně. K tomuto průvodu jsme se museli připojit a ostatní, kolem kterých jsme procházeli, se museli také připojit, až jsme došli na místo před zastávkou Bílina- město. Toto místo bylo přeplněno lidmi. Byli to němečtí obyvatelé z jedné části našeho Mosteckého Předměstí. Musím ještě dodat, že předtím, než jsme se my přidali k pochodu, byla kolem našeho domu hnána kolona takzvaných trestanců, kteří museli zpívat píseň "Horst-Wessel-Lied" ... Jmenované ulice a uličky se brzy zaplnily ruskými ozbrojenými ženami a českými, nám neznámými strážnými. Na nás - Němce - křičeli, nadávali nám, hanili nás. Brzy nato jsme museli udělat řadu směrem k rohovému domu Rudiastrasse – zastávka. Na jednom z balkónů v 1. patře jsme viděli několik mužů a mezi nimi i obávaného vůdce a velitele Rozinka!

Ten začal křičet směrem dolů a požadoval tlumočníka, ačkoliv sám německy mluvil dobře. Jmenován byl náš lékař Dr. Fischer. Dr. Fischer byl doposud uznáván českými horníky, byl potomkem Adalberta Stiftera a češtinu ovládal dostatečně. Byl tedy donucen překládat větu za větou, jak je Rozinek řval. Bledý jako křída a třesoucí se tlumočil. Každá věta byla jako úder - oznámení děsivého zločinu. A tak jsme se dozvěděli, že v této hodině jsme přišli o veškerý náš movitý i nemovitý majetek, že po skončení tohoto hlášení smíme ještě jednou krátce do našich domovů a že každý člen rodiny si smí vzít 40 kg zavazadla (tedy oblečení, prádlo, potraviny), že všechny cennosti jako šperky, hodinky atd. musí zůstat v bytě, že všechny pěněnítité obnosy nad 100 říšských marek a spořitelní knížky musí ležet na kuchyňském stole. Dále nám bylo oznámeno, že každý, kdo neuposlechne toto hlášení, bude zastřelen. Zatřelen bude také každý, kdo by se pokusil v bytě něco zničit nebo neodevzdat všechny klíče. Všechno, čím nám hrozili a co po nás požadovali, bylo tak strašné a děsivé, že jsme to nebyli vůbec schopni pochopit. Domnívali jsme se, že svět právě zaniká. Pak jsme uslyšeli, že přítomní se mají okamžitě postavit do dvou kolon. K první koloně mají jít ti, kteří chtějí okamžitě zpět do říše, ke druhé ti, kteří chtějí zůstat v zemi. První kolona by pak byla okamžitě vyhnána do Německa a druhá vytříděna. Rodinám by byly vzaty děti, ženy by byly odvedeny a nasazeny v pracovních kolonách a muži okamžitě odvezeni na Sibiř, kde už nikdy neuvidí světlo světa. Také měl každý Němec okamžitě odejít na nádraží a podepsat listinu, že se dobrovolně a bez násilí vzdává veškerého svého majetku. To, co pak nastalo, nelze popsat žádnými slovy. Lidé pobíhali sem a a tam, ptali se jeden druhého, co mají udělat, jako kdyby byl někdo moudřejší. Jiní běhali od kolony ke koloně, chvíli stáli tam, chvíli tady. Členové rodiny si nebyli za jedno, plakali a lomili rukama. Listiny podepsali ale všichni a my tři s otcem jsme se postavili do kolony jedna. Poradil nám to šéf odboje a nynejší policejní komandant Faymann. Pan Faymann byl jako dřívější český legionář poddůstojník v chudeřických kasárnách, později si vzal dceru Pawliku, která byla kdysi mojížačkou a po léta vypomáhal v obchodě tchána a tchýně. Občas jsme u nich nakupovali, s rodinou Faymannových jsme se potkávali při nedělní bohoslužbě a vůbec jsme netušili, že tento muž má kontakty k odboji a že bude dvakrát našim zachráncem. Ted' stál ve své uniformě na zastávce, nervózně hrabal svýma holínkami do písku, neboť to, co se dělo, si asi nikdy nepřál. Když nás spatřil, otočil se. Styděl se a zároveň měl velký strach z té chásky! Na otázku mojí ženy: „Co máme udělat?“ řekl spěšně a zřetelně: „Dopředu, dopředu!“. Když jsme pak stáli v řadě, byli jsme neustále hlídáni. Jedna mladá žena dostala záchvat pláče, ti nelidští chlapi ji vzali za ruce a nohy, zbili ji a odtáhli pryč. Syn českého zahradníka Schrutty, který sloužil v německém wehrmachtu a v boji přišel o jednu nohu, byl svou vlastní berlí bit. Právník Dr. Leipold, který se zpožděním přišel ulicí Jahnstrasse, byl přivítán s posměchem a později

zastřelen. Náš strýc pan Püschel, který byl dříve centrálním ředitelem u hraběte Lobkowicze, se rozhodl zůstat. V následujících týdnech byl umučen k smrti a jeho žena si vzala život sama. Také jejich zeť, Dr. Ing. Moucha-Breyer, ředitel zbrojního průmyslu v Kladně, byl zastřelen a jedna dcera Püschela byla kvůli své činnosti jako sestra Červeného kříže poslána na Pankrác. Toto byla pouze krátká poznámka sloužící jako znázornění toho, co se v našem městě dělo neustále a opakovalo se tisíckrát... Dále bych chtěl ale vylíčit, co dalšího přineslo toto odpoledne. Muselo být kolem poledne, kdy jsme opět byli na našem dvoře a naposledy jsme ho spatřili. Jakýkoliv cit pro čas jsme ten den ztratili. Nezbyvalo nám mnoho času k nějakým úvahám, nejdříve jsme bez plánu a cíle běhali po našich pokojích, ve spěchu jsme pálili osobní záznamy a papírové peníze, popadli jsme nějaké prádlo, deky, brambory, chléb a příbory a zkoušeli jsme to nacpat do batohů. Naši rodiče dělali totéž. Otec zvažil na váze naše zavadla, aby nepřekročila váhu 40 kg. A pak přišli dva Češi, kteří nás popoháněli, ale naštěstí nám dovolili naložit naše věci na ruční vozík. Naštěstí stály na dvoře vozíky dva... A pak rodiče zavřeli náš dům a společně jsme se rozloučili s domem, dvorem i zahradou, s velkým bohatstvím a majetkem, s místy našeho dětství, mládí, s místy, kde jsme pracovali a slavili úspěch a odešli jsme s dvěma vozíky chudí jak žebráci, ponížení a zbití, duševně zlomení a bez naděje. Inge ještě stihla odvést Lumpiho, našeho jezevčíka, k sousedce, paní Beránkové.

Táhli jsme vozíky až k místu před městským nádražím a ze všech stran přicházeli další lidé s malými vozidly nejrůznějšího charakteru, doprovázeni střípotem koleček: vozíky, dvoukoláky, dětské kočárky, kola, žebříňáky, trakaře. Kdo z občanů byl připraven na to vézt věci na vozíku? Mnoho lidí vůbec žádné vozíky nevlastnili, měli pouze batohy, krabice nebo rance. Zkoušeli na poslední chvíli svoje věci umístit na vozíku sousedů nebo kamarádů. Bylo slyšet odmítání a zklamání. Břemeno bylo ale i beztak příliš velké pro ty utýrané, nevyspalé, vystrašené a vyzábělé lidi. Kola byla brzy nato zabrána. Museli jsme se zformovat do zástupu. Vpředu bývali muži z SA. Bylo řečeno, že právě oni umí dobře pochodovat a budou tedy určovat správné tempo! Pak přikročilo několik ozbrojených mužů, zkontrolovalo nás, hanili nás a popřáli nám "Všechno nejlepší na Sibiři". Pak se začalo s pochodováním. Strašidelný zástup: nejrůznější vozy, mladí i starší lidé, děti a nemocní, lidé s amputovnými končetinami a nemohoucí. Děsivé! Pokračovali jsme ulicí "Bahnhofstrasse" dolů, vlastně kolem našich domů, našeho majetku. Prozatimní vedoucí muzea, který slíbil, že pro nás něco udělá, už ráno asi procházel ulicí "Bahnhofstrasse" nahoru a dolů, a teď kolem nás projel na voze. Pan Betschwarshik s manželkou, který nám v předvečer přinesl tu zprávu, se za námi vystrašeně díval z okna. Nedovazovali se to okno otevřít. Viděli jsme jen ty zděšené oči. Zato bylo jedno z našich oken otevřeno a vítr foukal do záclony. Bylo to hrozné zamávání. Blízko našeho domu stáli dva bývalí sousedé. Češi, mistr kolář Vogel a zelinář Schuster. Oběma rodinám jsme doposud prokazovali jen přátelské služby, občas jsme byli jejich zákazníci. Ale teď, když se v lidech probouzeli bestie, přiskočili oba muži k nám, hulákali radostí, vyplazovali jazyky a "strouhali nám mrkvičku". Ale samozřejmě mohli udělat ještě horší věci.

Pokračovalo se liduprázdnou ulicí kolem "Herrengarten". Vždy po několika krocích stáli vpravo i vlevo ozbrojení partyzáni. U lobkowické kovárny jsme potkali průvod zajatců. Ti táhli a sunuli před sebou vůz. Co na něm bylo, jsem neviděl a ani mě to nezajímalo. Ale o to přísněji bylo to "spřežení" hlídané. Mezi nimi zubař Hilgers von Hilgersberg a školní rada Josef Jakowetz. Posledně jmenovaný mě spatřil a vystrašeně zašeptal "pozdrav pánbůh". Jak rádi by s námi měnili! Školní rada byl krátce nato po děsivém mučení pohřben zaživa a zubař Hilgers poslán z jednoho lágru do druhého. Pak jsme prošli kolem hlavního nádraží Bílina a kolem průmyslové zóny. Po čtyřech kilometrech jsme došli do města Ledvice. Ještě předtím byla nařízená přestávka a bývalí příslušníci SA odešli do hlubinného dolu "Apollo". Většina z nich už nikdy nespátřila denní světlo. Vyděsilo nás to ještě víc. Ale to už jsme pokračovali do města Duchcov.... Sice jsme ještě nevěděli, kam naše cesta míří, ale za duchcovskou nemocnicí nám bylo jasné, že dalším cílem musí být Osek - město se starým cisterciánským klášterem, odkud probíhala christianizace naší vlasti. Schylovalo se k večeru a unavené nohy odmítaly nést

poutníky. Vozíky sténaly a naříkaly, pokračovalo se do kopce na úpatí Krušných hor. Konečně jsme dorazili do Oseku. Ale i toto město se zdálo být liduprázdné. Před školní budovou kláštera, která během druhé světové války sloužila jako vzdělávací místo pro policisty, zazněl povel "stát". Byli jsme s našimi veškerými věcmi nahnáni do klášterního dvora, vozíčky se vším v té chvíli pro nás tak cenným jsme museli nechat stát na dvoře a bylo nám přikázáno odebrat se do "ubytoven". Tady jsme měli přenocovat. Palandy s pytli slámy se pro to "skvěle" hodily. Všichni padli do postelí, rodiny, které byly bez svých otců, plakaly. Byli jsme velmi unavení a vyčerpaní. Měli jsme za sebou 12 kilometrů s nákladem, byli jsme od pěti na nohou a noc před tím jsme spali také velmi málo.¹⁷⁴

Poklusem přes hranici

Bylo to dne 15. 6. 1945 v 6 hodin ráno, když těžce ozbrojený český voják uzavřel Teplickou ulici, prošel dům za domem a násilím vyhnal německé obyvatele. Pak zabušil neomalenými ranami i na moje dveře. Šel jsem mu otevřít. Přibližně deset po zuby ozbrojených vojáků tzv. Svobodovy armády se protlačilo dovnitř a vyzvali nás, abychom během pěti minut opustili náš dům. Jeden český důstojník kontroloval s hodinkami na ruce čas. Na neštěstí byla moje žena v té době nemocná a ležela v posteli. I proto jsme se mohli během té krátké doby jen spoře obléknout a už dal důstojník povel, abychom opustili dům, neboť už uběhlo místo pěti minut sedm. Na moji prosbu, zda bych nemohl vzít pro moji ženu ještě příkrývku hlavy, se mi dostalo odpovědi, že Češi s Němci zacházejí mnohem humánněji a lidštěji, než jak činili Němci s Čechy během druhé světové války. Už předtím nám byly odebrány veškeré cennosti i minimální hodnoty, včetně spořitelních knížek. Mohli jsme si vzít pouze 50 říšských marek na osobu. Tak jsme popadli tři malé kufrы, do kterých jsme spěšně nacpali oblečení a prádlo, a vydali jsme se, doprovázeni Čechy, do nedalekého Gaudnekova hostince. V tomto hostinci se již nacházeli další obyvatelé Teplické ulice. Byla to paní Gaudneková, sedlák Weigelt, paní Schürer, pan Ferdinand Schwarz a jeho dcera Mimi a paní Perl. Všechny tyto osoby bydlely v naší bezprostřední blízkosti. Nějaký český desátník, který seděl u stolu vedle dveří, si zaznamenával naše jména a neustále nás upozorňoval na to, že každý z nás smí mít u sebe pouze 50 říšských marek a veškeré ostatní peníze a cennosti a cenné papíry musíme odevzdat. Každý, kdo by se pokusil tomuto příkazu odporovat, bude na místě zastřelen. Někteří se pokusili ze zoufalství schovat někde na těle další peníze. Skoro všichni museli za tento pokus zaplatit. Právě byli přivedeni do místnosti manželé Zilcherovi i s dětmi. Pan Zilcher chtěl příkazu odporovat a měl to neštěstí, že schované peníze se při prohlídce našly. Čech s divokým zevnějškem ho praštil obuškem, až pan Zilcher spadl na zem. Desátník zvolal, zastřelte ho. Ten Čech ustoupil dozadu a vytáhl svou zbraň. Propukl nepopsatelný povyk. Děti křičely, paní Zilcher padla se zvednutýma rukama na kolena a ve stejném okamžiku upadla slečna Schwarz do mdlob. Nečekaně zavelel český poddůstojník stop. V této hordě bez disciplíny jako zázrakem český voják příkazu uposlechl... A opět vešla další oběť. Byl to pan Rudolf Lois Scharf, známý jako „Borschenonkel“. Silně krvácel z rány na hlavě, sténal bolestí a byl přinucen si stoupnout se zvednutýma rukama hlavou ke zdi. Mimo jiné jsem si všiml, že vešla paní Loh, majitelka domu v Teplické ulici. Konečně tak kolem desáté dopoledne zazněl příkaz: Připravit se k odchodu. K našemu štěstí jsme mohli naše kufrы dát na vůz našeho souseda, pana Schwarze. Bídný průvod se rozpohyboval. Srdce se nám skoro zastavilo, když jsme dorazili na náměstí a spatřili, že bylo již z poloviny zaplněno Němci, kteří stejně jako my byli vyhnáni ze svých domů, statků a domova. A vskutku, připojili se k nám, a ten průvod mužů, žen a dětí, kteří byli nyní chudší než žebráci, se zvětšoval. Pochod pokračoval Nádražní ulicí do obce Břežánky. Na zdi mostu přes potok u šachty Emmeran se pohybovali nějací Češi a pokřikovali na nás škodolibě a jízlivě. Když jsme dorazili do Břežánek, napěchovali nás do barabizen, ve kterých byli během druhé světové války ubytováni cizí nuceně nasazení. Tyto barabizny nemohly pojmout tu masu lidí. Naše nálada byla stále vypjatější. Proč nás v tom horku cpali do malých místností, když tak jako tak byl celý objekt

zajištěn ostnatým drátem? Vydechli jsme, když konečně zazněl povel: „Všichni nastoupit k odchodu“.

A pak začal další běh, protože jsme ještě téhož dne měli dojít do Dlouhé Louky, tam přenocovat a dalšího dne přejít přes hranici. Bylo příšerné horko a nám byla dovolena pouze jedna jediná přestávka. Na tomto místě musím ještě podotknout, že Češi nám nedali žádné jídlo. ... Nemohlo tedy nedojít k tomu, že se dostavil hlad a žízeň a všichni se pohybovali kupředu jen lopotně. Transport, ke kterému jsem patřil já, měl to štěstí, že byl doprovázen Čechy z Bíliny, se kterými jsme po desetiletí žili v dobrých vztazích. A tak jsme zůstali mnohem ušetřeni. Měli jsme jednu přestávku, některý z Čechů dokonce pomáhal tlačit vozík nebo nést zavazadlo, jen zřídka byli ti, kteří zůstávali vzadu, popoháněni ranami nebo bičem. I během přenocování jsme byli ušetřeni toho, že by nejdříve byli zavoláni všichni muži a byli mučeni a poté dívky a ženy zneužity. Mnohem víc musely vytrpět transporty, které byly doprovázeny příslušníky tzv. Sobodovy armády. Starší lidé, kteří tempo prostě nevydrželi, byli zastřeleni a vhozeni do příkopů. Během pochodu k hřebenu Krušných hor jsem viděl tři takové mrtvoly. ... Jména: jistý Swoboda a pan Fiebach s dcerou. Svědkové: já, moje žena, sestra Rosa a Ida Prötschendorfer a její matka, kteří bydleli v ulici Schützengasse, dále pak paní Ullrich, paní Walenta a všichni ti, kteří byli v Gaudnesově hospodě. Po mnoha hodinách pochodu jsme směřovali k české celnici nebo k budově pohraniční stráže. Tam jsme zastavili a každý byl podroben přísné kontrole a co se Čechům líbilo, to si jednoduše vzali. Tyto prohlídky trvaly do pozdního odpoledne. Bylo pro nás příšerné, když jsme se dozvěděli, že každý si smí vzít pouze 20 říšských marek. U koho najdou více peněz, bude na místě zatřelen! ... V době, kdy jsme čekali, přijelo z Bíliny nákladní auto a z něj vystoupili četní muži a ženy. První, koho jsem viděl vystupovat, byl arciděkan Billich a farář Rust z Újezdu. Oba dva měli hrozně nateklé červenomodré obličeje. Museli být příšerně mučeni. Konečně měla i moje rodina kontrolu za sebou a mohla překročit hranici.¹⁷⁵

Zlato, zlato, jen zlato

V ranních hodinách dne 28. a 29. května 1945 byli všichni němečtí obyvatelé, kteří se právě nacházeli doma, přinuceni pověřenci národního výboru pod ostrahou přemístit se na místo před zastávkou, kde bylo po dlouhém čekání přečteno z balkónu bytu právníka Dr. Schära nařízení prezidenta Dr. Beneše (tlumočil Dr. Fischer). Shromáždění občané se mají okamžitě rozhodnout: 1) k okamžitému odsunu Němců, přičemž byli ujištěni, že si mohou vzít veškerou hotovost nebo 2) k přesunu do koncentračního tábora, přičemž hrozí veškerá rizika, jako oddělení dětí od rodičů, atd. Samozřejmě nastalo obrovské zděšení, nikdo totiž takové oznámení neočekával. Nacházely se tu spousty mužů bez svých žen nebo ostatních rodinných příslušníků a ani jim nebyla dána šance domluvit se. I já jsem tam byl sám, protože moje žena šla po snídani ke své matce. Já jsem se spolu se známými rozhodl pro koncentrační tábor. Okamžitě nás obstoupili ozbrojení muži a eskortovali nás do ubytoven, které dosud užívali nuceně nasazení z východu. Tyto ubytovny, které se nacházely blízko šachty Anna – Berta, byly zcela znečištěné. Nedostali jsme tam ani jídlo, ani pití. Odsud jsme pak odpoledne viděli průvod lidí, kteří se “dobrovolně” rozhodli pro odchod do Německa. Večer byli ti z nás, kteří se mohli prokázat nějakým pracovním vztahem, propuštěni. Naštěstí jsem měl u sebe český průkaz “Uhelné společnosti v Mostě”, a tak jsem mohl spolu s jedním kolegou tábor kolem deváté večer opustit. Matka moje zesnulé ženy se spolu s vnučkou rozhodly pro odchod a já jsem hned první noci po jejich odchodu slyšel, jak se dva čeští policejní nadporučíci baví v bytě nade mnou (ulice Prokopigasse 206), aby si vzali cennosti. Z přízemí mého bytu jsem několikrát po sobě slyšel slova: Zlato, zlato, jen zlato.¹⁷⁶

Až na opakující se zatčení a výslechy na nádražích v Mostě, Obrnicích a Břežánkách se během dalších 14 dnů nestalo nic, co by stálo za zmínku. Všude panovala dusná atmosféra, na hlavní správu dorazil nový personál, Němců bylo čím dál tím méně. Před nádražím Bílina- město,

odkud jsem jinak jezdil v 6 hodin ráno vlakem do Obrnic, jsem byl 15. června zadržen českými vojáky a po kontrole osobních dokladů jsem byl poslán domů, kde jsem měl zůstat tak dlouho, dokud komise pátrající po říšských Němcích, kteří ještě neodcestovali, navštíví můj byt. Kolem deváté hodiny, pod vedením jednoho Čecha v civilu, vstoupilo asi 10- 12 ozbrojených Čechů do mého bytu a žádali ihned veškeré cennosti, peníze, vkladní knížky, potravinové lístky a sdělili nám, že máme během čtvrt hodiny opustit byt s tím, co uneseme. Mezitím předjel venku dodávkový automobil a bylo okamžitě započato s vyklízením skříní: prádlo, šaty, fotoaparáty, hodiny, atd. Pak otevřeli zarexované sklenice s masem a ovocem. Z vína a koňaku jsem musel každou láhev okošťovat. S tím, co jsme měli na sobě a do dvou kufrů stihli v krátké době nandat, jsme se vydali na pochod Motalovou ulicí, kde se pomalu formoval průvod asi 800 lidí. Z hotovosti asi 1 400 RM (říšských marek) nám neoponechali nic. S obnosem 43,50 RM, které jsem měl v peněžence, jsme opustili domov. Stvrzenku jsme nedostali. Průvod se dal kolem poledne do pohybu... Přes Břežánky, Jeníšov Újezd, okolo Duchcova přes Osek až na Dlouhou Louku, kde jsme v poli s jetelem, obklíčení strážemi, přenocovali. Noc byla hrozná. Dětský křik a hysterický pláč mladých žen a dívek, které musely „obveselovat“ český doprovod, způsobil, že celou noc nenastal klid. Ve čtyři hodiny ráno se pokračovalo přes Fláje k hranici. Tam nás „osvobodili“ od toho mála, co jsme s vypětím všech sil donesli až sem. Pod vyhrožováním, že budeme potrestáni, nám odebrali vše jen trochu cenné, plnicí pera, náušnice, atd. Ty náušnice byly odebrané násilně. Zvlášť hnusné bylo, že starším a slabým lidem byla daná možnost na úpatí hor naložit kufry na vozy, které ale na hranici nikdy nedorazily. Znáám několik takto postižených. Asi 14 dní poté byli mezi nimi i moje rodiče – 80 letý otec a 79 letá matka.... (Stöber) ¹⁷⁶

Za tři minuty pryč z bytu

Na začátku měsíce května do našeho bytu přišel místní policista, aby nás informoval o příkazu opustit zemi. Ten policista se jmenoval Stanislav Cyrek. Chodil s mojí matkou, paní Marií Wodraschke, rozenou Schreiter, do školy a bydlel v domě vedle nás. Sdělil nám, že se máme příštího rána dostavit připraveni k odchodu do Německa. Vzít si můžeme prádlo a oblečení. Moje matka a já jsme ten večer všechno zabalili na žebříňák, připevnili do výšky šňůrami. Žebříňák stál připravený na dvoře. Kolem desáté hodiny vstoupilo do našeho bytu několik vojáků. Po našem útěku z Prahy jsme žili v domě babičky Theresie Schreiter. Ta musela už týdně předtím svůj dům v ulici Peter Rosegger opustit. Vojáci hledali, zda u sebe nebo na voze nemáme peníze či šperky. Moje matka odpověděla, že ne, a muži opustili byt, který se nacházel v prvním patře. Po určité chvíli stáli opět před dveřmi. Nechali nás všechny věci, které byly na voze, sundat a začali je prohledávat. Ani tam ale nic nenašli. Náhle jeden z vojáků vyzval matku, aby s ním šla do ložice a svlékla se. Matka se bránila. Jeden z vojáků ji strčil směrem do vedlejšího pokoje. Tam ležel můj nemocný bratr. Já jsem zůstal s ostatními vojáky v sednici. Když jsem uslyšel několikrát po sobě výkřiky mojí matky, chtěl jsem se dostat do vedlejšího pokoje. Byl jsem ale zadržen a usazen zpátky na židli. Když jsem opět slyšel výkřiky mojí matky i pláč bratra, vztyčil jsem se a začal jsem také křičet. Ale vojáci mě pevně drželi, tlačili mě zpátky na židli a osopili se na mě, zda také nemám u sebe schované peníze nebo šperky. Zklidnil jsem se, neboť jsem věděl, že mám u sebe v holinkách, které krátce před vstupem Rusů rozdávala obyvatelstvu Wehrmacht, schované dvojce dámské hodinky a jeden náramek. Vojáci se na mě dívali s nedůvěrou. V tom okamžiku přišla matka, plačíc s mým malým bratrem v náručí, z vedlejšího pokoje. Krvácela z pusy a měla rozčuchané vlasy. Vedoucí skupiny zařval: „Za tři minuty z bytu“. Naše rozčilení bylo ohromné. Moje matka rychle oblékla bratra a zabalila ho do deky, já jsem třesoucí se strachy snažil zabalit do jednoho batohu ještě nějaké věci. Vojáci nás tlačili ven z bytu. K našemu neštěstí a taky vyděšením jsem nemohl najít na dvoře náš žebříňák. Nevěděl jsem, kde stál, a tak jsem naložil naše věci na vozík našeho souseda cestáře Hurtiga, který byl také odstavený na ulici. Tento těžký vozík, který se využíval při údržbě

silnica a cest, měl dvě obrovská kola a jednu oj. S vypětím sil jsem ho musel vystrkat ze dvora po schodech na silnici. Všiml jsem si dvou nebo tří žen, jak stály ve spodní schodbě domu a pozorovaly náš "odchod". V jedné jsem poznal českou pomocnou krejčovou, která byla v posledních válečných letech zaměstnána u mojí tety. Věděla o našich majetkových poměrech a pravděpodobně ona informovala vojáky o tom, že jsme neodevzdali všechny šperky.... S krví v obličeji a se dvěma syny šla matka za neustálého dozoru po chodníku směrem k mlýnu (roh ulic Teplitzer Strasse/Peter Rosegger). Sousedi stáli a dívali se na nás. Myslím, že při pohledu na nás měli smíšené pocity - soucit, škodolibost nebo zadostiučinění? Policista Cyrek, který zemřel v osmdesátých letech a který to tehdy pozoroval z bezprostřední blízkosti, řekl krátce před svou smrtí synovi Georgovi, že nebylo správné, co nám tehdy bylo učiněno: "Ale já jsem nemohl pro Vás nic udělat!" To samé řekla naše rodina, když nás tehdy naši čeští příbuzní z Plzně prosili o pomoc pro svého židovského zetě. Nemohli jsme pomoci. Tento příbuzný se dostal dne 24.října 1943 pod číslem Ca-804 z Prahy do Terezína a dva dny později pod číslem By-1691 do Osvětimi, kde byl zavražděn.

Až do poledne jsme za stálého dozoru čekali ve dvoře mlýna. Bylo velké horko. Dorazily tam další německé rodiny se svými věcmi. Konečně jsme měli čas roztřídit naše věci. Výsledek byl zničující: dvě deky, několik kusů oblečení mého bratra a něco málo prádla v ruksaku, jedna moje bota, druhou už jsem nestihl zabalit. Dále pak jen oblečení a boty, které jsme měli na sobě, k tomu 35 říšských marek, které maminka ukryla v knížce "Novenenbüchlein zum Hl.Thädaus". Nic jiného už nám nepatřilo. Brzké odpoledne jsme se vydali pochodem ulicí Töpfergasse na náměstí. Tam jsme se museli ještě jednou spolu s ostatními vyhnánými podrobit kontrole a byli jsme postaveni do dlouhého průvodu. A pak táhnouce náš vozík jsme opustili naše rodné město, rodné město našich prarodičů i rodičů.

Ke konceptu divokého odsunu patřil tehdy následující postup - nejprve shromáždit Němce ve sběrných táborech, tam je ještě jednou roztřídit, zkontrolovat jejich již tak nepatrná zavazadla a často jim ještě něco sebrat. Tehdejší potřeba Čechů obohatit se, hlavně lúzy, která nepatřila k usedlíkům, byla obrovská. Po dvou hodinách pochodu jsme se dostali do blízkosti Břežánek, do bývalého ruského zajateckého lágru. Vážnost situace nám došla až v okamžiku, když jsme u brány spatřili českého důstojníka v uniformě, v jezdeckých holínkách a s bičkem, kterým ohrožoval lidi pochodující před námi. Jako dobytek nás nahnali na shromaždiště uprostřed tábora, který byl obehnán ostnatým drátem. Uprostřed místa byly dva cca 200 m² veliké čtverce, které byly obehnány ostnatým drátem. Tam se "za trest" zavíraly menší skupiny lidí nebo jednotlivci. Několik vojáků nás rozdělilo do zašpiněných baráků. Byly tam dřevěné dvoupalandy bez dek a matrací, zato se štěnicemi a blechami. Celý tábor zapáchal silně po lysolu, což byl tehdy všude používaný desinfekční prostředek. Protože toho roku bylo horké léto, panovalo všude v barácích nesnesitelné vedro. Naší rodině byla přidělena jedna pryčna. Po krátké době jsme museli na apel na dvůr, kde nám jeden voják přetlumočil informace od česky mluvícího velitele tábora. Bylo nám sděleno, že v příštích dnech budeme poslání na práci a kde se nachází latrína a vodní pumpa. Opětovně nám bylo sděleno, že máme odevzdat veškeré cennosti a bankovky. Pokud neuposlechneme tohoto příkazu, hrozí nám trest. O jaké tresty se jednalo, jsme se dozvěděli hned následujícího dne, kdy bylo několik mužů, mezi nimi i jeden kněz, ve zvláštním baráku zbito do zelenomodra. Kněz byl ještě té noci odvezen jinam a už jsme o něm nikdy neslyšeli.¹⁷⁷

Děkujeme našemu vůdci

Valná část německých obyvatel byla vysídlena ze Želenic dne 5.července 1945. Revoluční gardisté sdělili den předem německým obyvatelům, že následujícího dne nesmí opustit své domovy. Ačkoliv o odsunu nepadlo ani slovo, každý tušil, co se bude dít. V průběhu následujícího dne přicházeli do bytů rodin, které byly vybrány k odsunu, vojáci s bičem a

střelnými zbraněmi, často v doprovodu jednoho člena národního výboru a vyzvali obyvatele, aby během několika minut opustili byt. Vztít si mohli pouze oblečení a stravu na tři dny, v žádném případě cennosti. Ty se musely neprodleně odevzdat. Moje matka zabalila pro každého z nás jeden kufr a jeden ranec s těmi nejdůležitějšími věcmi. Zatímco jsme si brali naše rance, prohledávali partyzáni ještě jednou celý byt a hrozili nám, že pokud najdou nějaké šperky, zastřelí nás. Byli jsme si takřka jisti, že jsme vše odevzdali. Najednou stál jeden voják před mým otcem, v ruce držel brož a řval: Co je to? Aniž by počkal na odpověď, praštil ho několikrát pěstí do obličeje. Ostatní přispěchali, přidali se a bili otce bičemi a holemi. Pak ten velitel vyzval mého otce, aby se s námi rozloučil, protože bude zastřelen. Odvedli ho do dvora a tam ho brutálně bili a mučili. Slyšeli jsme jeho křik, ale žádný výstřel. Když se vrátili, prohlásil velitel: „Měl štěstí“. Vím, že tímto způsobem byly ze svých bytů vyhnány rodiny Gürtler, Willner W., Scheithauer L., Sommer, Rudolf a Schönfuß a určitě i mnoho dalších. S těmi nejnějnějšími zavazadly, bez možnosti si stěžovat a aniž bychom se mohli obrátit zpět a rozloučit se, jsme opustili naše domy. Jako dobytek nás nahnali do Eckertova hostince. Když jsme dorazili do sálu, ještě jednou nám prohledali zavazadla. Věci, které mi pak zůstaly, se pohodlně vešly do batohu. Muži pak byli odděleni od svých žen a nesměli spolu promluvit ani slovo. Postavili nás do trojstupů a hlídali nás jak nejtěžší trestance. Tak jsme stáli několik hodin na dvoře. Pak přišel muž, jehož brutální chování nezapomenu nikdy v životě. Byl oblečen do uniformy SA, ozbrojen pistolí a bičem. Jeho jméno bylo Rudolf Pastera. Na jeho povel nám malovali vojáci Svobodovy armády na záda hákové kříže. Přitom nás stále bili. Srbský válečný zajatec, který tomu byl přítomen a vše viděl, prohlásil zdrceně: „To, co se tady děje, je obrovská ostuda!“

Pozdního odpoledne jsme se pak vydali pochodem kolem kostela a pomníku sv. Rocha. Ještě jednou jsem krátce pohlédl na toho svatého. Došlo mi, že i jeho dny v Želenicích jsou sečteny. A pak jsme my, celkem třicet mužů, pochodovali naší vesnicí. Mezi námi byli Wenzel Drexler, Max Eckert, Karl Gierschek, Josef Heichler, Franz Heinrich, Karl Hollomotz, Franz Kleiner, Josef Koller, Adolf Ludwig, Willi Patzak, Heinrich Proksch, Josef Rudolf, Josef Schönfuß, Rudolf Strümpel, Wenzel Sieber, Otto Schleinitz, Wenzel Sommer, Anton Tropschuh, Ernst Tropschuh, Max Willner, Karl Zwerenz a já. Na jména dalších osmi mužů už si bohužel nevzpomenu. Do pochodu jsme museli křičet: „Wir danken unserem Führer - Děkujeme našemu vůdci“. Rudolf Pastera řval perfektní němčinou: „No to děláte vašemu vůdci ostudu! V roce 1938 to přece bylo mnohem lepší“, když jsme nekřičeli dostatečně nahlas nebo jsme nedrželi stejný krok. A k tomu neustále rány a bití bičů. Dále jsme pokračovali přes most přes Bielu k zastávce směrem na Liběšice. Každý si přál, aby to už bylo za námi, ale to byl pro mnohé z nás teprve začátek.

Za Liběšicemi, tam, kde začíná Bořeňský les, jsme museli zastavit. Otec rozuměl česky a slyšel velitele, jak říká vojákům: „Ten vůz už tady měl dávno být.“ Možná si na něj můžeme dát naše zavazadla, mínili někteří z nás. Nikdo totiž nevěděl, jak daleko a kam ještě dnes půjdeme. Za půl hodiny už bylo všem jasné, k čemu byl ten vůz určený. Rudolf Pastera vyvolal několik jmen: Josef Heichler, Karl Zwerenz, Josef Schönfuß a Gebhard Heinrich. My vyvolání jsme museli předstoupit a byli jsme odvedeni asi sto metrů do lesa. Poté, co nám velitel přečetl naše zločiny, skočili ti gangsteři na nás a byli nás tak dlouho, dokud jsme všichni neleželi bez hnutí na zemi. Horst Heichler byl obviněn z toho, že pracoval jako šafář na poplužním dvoře a vystřelil na jednoho válečného zajatce. Později mě ujišťoval, že to bylo zcela vymyšleno. Jako předák prý Karl Zwerenz znevýhodňoval české pracovníky kamenolomu. Josef Schönfuß byl zbit za svou policejní činnost a já jsem byl ztrestán za to, že jsem se dobrovolně přihlásil k wehrmachtu. Naši kamarádi nás pak museli vynosit z lesa a naložit na vůz. Krátce před Bílinou jsme museli z vozu opět slézt, nebo spíš jsme byli staženi dolů a přikázali nám pochodovat. Protože nikdo z nás nebyl schopen chůze, šli jsme středem a opírali jsme se o naše kamarády. Pastera nám přikázal, abychom do pochodu zpívali: „Wir wollen heim ins Reich“. To, co jsme pak zažili v bílinském vězení, zcela odsunulo události tohoto dne do ústraní. Vojáci ozbrojení latěmi a holemi stáli u vchodu a udělali „uličku“. Každý z nás musel touhle pekelnou cestou projít. Přitom na nás z obou stran padaly rány. Tito lidé se nacházeli ve stavu nepředstavitelného

vzteku a závodili v tom, kdo bude brutálnější. Není mi známo, zda alespoň jeden z nás došel do cely ve stavu vědomí. Skoro všichni zůstali ležet v bezvědomí na dvoře. Později nás postříkali vodou a odtáhli do cely. Toto se událo dne 5. července 1945. Byl to den, kdy došlo k odsunu největšího počtu Němců z rodné vesnice. Následujícího dne byli muži z Želenic dopraveni do tábora v Břežánkách, kam byly předchozího dne dopraveny rodiny. Já, Josef Heichler, Josef Schönfuß, Karl Zwerenz jsme zůstali ve vězení. Staří lidé, stejně jako ženy s malými dětmi se následujícího dne dostali do Německa. Ti, kteří byli práce schopní, byli transportováni na nákladních do centra země, kde pracovali jak otroci v zemědělství.

Na tomto místě musím zdůraznit, že se těchto zločinů neúčastnili všichni Češi. To by bylo chybné a neodpovídalo by to pravdě. Ale existovala velká skupina lidí, která byla aktivní a tyto brutality vykonávala, a pak stádo přívrženců, které se těmi ohavnostmi bavilo, přihlíželo a mlčelo. A taky existovala skupina Čechů, i v naší vesnici, která Němce podporovala, pomáhala jim, jak to bylo v dané situaci možné.¹⁷⁸

V táboře Velvěty (Welboth)

Byl jsem zadržen dne 28.5.1945 ve Lhenicích, okres Bílina, na dvoře mého tchána. Byl jsem spoután, zmlácen a autem transportován do tábora Velvěty. Tam mi spoutali ruce a nohy, třikrát za sebou mě zbili do bezvědomí a hodili mě do cely pro jednoho člověka. Dne 22.5. zde bylo na povel poručíka Antona Černého zastřeleno 11 mužů. Pouhou náhodou jsem unikl stejnému osudu a stal jsem se důstojnickým sluhou poručíka. Denně jsem byl svědkem toho, jak byli lidé bití, zastřeleni nebo ubiti kladivem. Popravy prováděl poručík vždy sám. Sám jsem byl svědkem poprav cca 20 lidí. Já sám jsem musel olizovat poručíkovy holínky, které byly potřísněné krví.

Po asi 14 dnech jsem byl převezen do Prahy, kde jsem měl být zastřelen. Tam bylo zjištěno, že k popravě není důvodu. Byl jsem převezen do tábora Ruzyně. I tady jsem byl svědkem těžkého týrání. Později jsem pracoval na letišti Ruzyně, kde byl život již snesitelnější.¹⁷⁹

Josef Größl, zpráva ze dne 26. 6. 1946

Deportován do Postoloprť (Postelberg)

Karl Howorka, narozen v roce 1922 v Libčevsi (okres Bílina), tam i vyrostl, aktivní v tělocvičeném spolku a v turistické skupině „Sturmvoegel“, klidný, přátelský chlapec, zcela nepolitický, takový byl můj kamarád z dětství a turistického spolku. V devatenácti letech se dostal do wehrmachtu a po základním výcviku narukoval na frontu, kde byl na jaře roku 1945 zraněn. Po tom nejnutnějším ošetření se na jaře roku 1945 dostal domů a byl šťasten, že válka je u konce. Ale radost netrvala dloho, neboť hrůzostrašné dny brzy nastaly i v Libčevsi. Dne 8. května 1945 se do vsi dostaly ruské tanky a pár dní nato přišli i partyzáni a ozbrojení čeští lidé. Jeden německý voják se ještě na poslední chvíli pokusil u Fabiánova domu o obranu, ale samozřejmě nepřežil.

Pro Němce nastaly hrozné časy. Všechny ženy a dívky se musely neustále schovávat. K jídlu nebylo nic, natož mléko pro děti. Všichni němečtí obyvatelé museli nosit bílé pásky na pažích a byli donuceni odevzdat všechny technické přístroje jako radia, auta, kola a motorky. Nesměli používat žádné veřejné dopravní prostředky.

O několik dní později musel Karl Howorka odejít na nucené práce do Měrunic na tamní poplužní dvůr, ač jeho zranění nebylo zcela zahojeno. Zde sdílel osud asi další stovky Němců. Byl pak zahrabán do jednoho z mnoha masových hrobů.

Tragické na tomto osudu je to, že jak Karl Howorka tak i jeho rodiče a jeho sestra Ottilie si byli blízcí s českými obyvateli jako s německými a v žádném smyslu nebyli politicky činní. To činí ze smrti Karla Howorky zjevnou vraždu, ještě ke všemu zraněného člověka, vraždu, která zůstává naprosto nepochopitelná.¹⁸⁰

Deportace do „české“ části

Asi nejtvrdší dopad mělo dění po válce pro ty sudetské Němce, kteří byli nasazeni v táborech nucených prací a internačních táborech. Někteří z nich mohli „vycestovat“ zpět do Německa až po desítkách let.

Když skončil masový odsun sudetských Němců, provedla československá vláda v letech 1947 až 1949 plánované zavlčení několika desítek tisíc Němců ze Sudet do česky mluvícího centra Čech a Moravy. Od této akce, která doposud nebyla historicky dostatečně zpracována, si slibovala 'konečné řešení německé otázky'. Němci, kteří pracovali v zemědělství a průmyslových oblastech, byli zpravidla přesídleni s celými rodinami. Vláda chtěla tyto rodiny usídlit natrvalo mezi českým elementem, a tak docílit jejich asimilace. Od roku 1948 bylo několik tisíc Němců spolu s rodinami nuceně přesídleno a zaměstnáno v uranových dolech v Jáchymově.¹⁸¹

Před odsunem mělo být co možná nejvíce Němců využito jako levná pracovní síla. V roce 1946 žilo v centru země zhruba 300 000 zavlčených Němců, kteří zde museli pracovat v zemědělství. ... Mnoho Čechů přišlo tehdy vůbec poprvé do kontaktu s Němci. Avšak o tomto krátkém spolužití se doposud ví velmi málo.¹⁸²

Týdeník Obzory se zabíral tématy z kultury a politiky a vyznačoval se mimo jiné tím, že psal o mnohých tématech, o kterých v dané době nikdo jiný nemluvil. Velkou pozornost věnoval tehdy katastrofální situaci ve sběrných táborech a poválečným excesům, např. v Bílině nebo České Kamenici. Informoval i o životě na západě. Samozřejmě že časopis takového typu se komunistům nehodil. Měli moc nad tehdejší „ministerstvem informací“ a pod jistou záminkou se s jeho pomocí pokusili na podzim roku 1945 Obzory zakázat.¹⁸³

Následky odsunu Němců byly i pro české obyvatelstvo závažné. V komunálních podnicích (voda, proud, doprava), ve spotřebním průmyslu, v montážním průmyslu chyběli němečtí odborníci. Nově přistěhovalí z centra země nebo ze Slovenska neměli peníze, aby mohli provozovat zemědělská hospodářství. Cílené osídlení vesnic na severu a západě Čech romským obyvatelstvem vedlo brzy k vyostření situace a k zničení regionální kultury.

Zničující byly morální následky pro celou společnost, bezuzdná orgie násilí strhla část českého obyvatelstva s sebou a měřítko pro pořádek, zákon a civilní společnost byly zvráceny. Varujících hlasů bylo málo. Princip kolektivní viny všech Němců a vlastní deportace způsobily, že došlo k odcizení země od západních států Evropy. Stát podporoval zesurování mravů, když zákon ze dne 8. května 1946 ustanovil beztrestnost všech činů, které se udály v těchto dnech, i když by „v jiné situaci dle platných předpisů byly trestné“. ¹⁸⁴

Žebříňák- pomocník v nouzi

(je řeč o malém čtyřkolovém žebříňáčku s ojí používaném na venkově k přemísťování menších nákladů, taženým člověkem, někdy i za pomoci psa) Takřka v každé domácnosti stával na dvoře nebo v přístřešku žebříňák. Žebříňák byl i oblíbenou hračkou pro děti. Při odsunu nám prokázaly velkou službu. Odsun představoval pro žebříňák velkou zkoušku. O štěstí mohl mluvit ten, kdo žebříňák vlastnil a směl si jej vzít s sebou. Takový žebříňák by pomohl nejen těm, kdo bydleli blízko nově zřízené hranice a byli hnáni přes hranici pěšky... Ale všechny vozíky byly plné nákladu. Hory kufrů a ranců na nich byly připevněny pomocí provazů. Bohužel se někdy vozíky po cestě rozbily. To pak stáli jejich majitelé na kraji cesty a pokoušeli se bez jakéhokoliv nářadí vozík opravit. Někteří lidé se rozhodli svůj vůz a zavazadla odtáhnout do nejbližší vesnice, aby ho tam pak s pomocí dobrých lidí opravili. Když se to nezdařilo a lidé museli nechat žebříňák stát, byla to drsná, někdy až život ohrožující ztráta.¹⁸⁵

→ Arbeitsgemeinschaft zur Wahrnehmung sudetendeutscher Interessen Hg.: Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen. Mnichov 1951

Grulich, Rudolf: Berichte über tschechische Lager 1945 a 1946. Viz: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 15.6.2006, strana 12

Lorenz, Hilke: Heimat aus dem Koffer. Vom Leben nach Flucht und Vertreibung. Berlin 2009
Milt, Wolfgang: Ich war neun. Viz: Heimatruf ze dne 23.6.2006, strana 10
Schönecker, Walter: Vertreibung von D'rhem. Schmalkalden 2001
Staněk, Tomáš: Internierung und Zwangsarbeit. Das Lagersystem in den böhmischen Ländern 1945-1948. Mnichov 2007
Stöhr, Emil Karl: Vertreibung aus dem Paradies der Kindheit. Frankfurt 2004

Organizovaný odsun

Systematický masový odsun Němců z východní a střední Evropy začal již v roce 1945 jako tzv. „divoký odsun“, během kterého Češi a Poláci vyhnali Němce z hraničních oblastí. Ti museli zemi opustit často bez veškerého majetku. Již v roce 1944 začal útek Němců z východního Pruska, od září 1944 byly desetitísky Němců z Rumunska, Maďarska a Jugoslávie odvezeny do Sovětského svazu. Od února do dubna 1945 pak následoval masový odsun Němců do Sovětského svazu z oblastí, které již byly obsazeny Rudou armádou. Divoký odsun v květnu a červnu 1945 z oblastí spravovaných již polskými úřady byl nařízen a měl vytvořit pro Postupimskou konferenci dokončenou skutečnost. Stejně tak jednali místní čeští vojenští velitelé v Sudetech.

Řádně, avšak nikoliv humánně začal pak (po Postupimské konferenci v roce 1945) organizovaný odsun. První papežský návštěvník po válce, který navštívil zničené Německo, pozdější nuncius Alois Muench, konstatoval: „V celých dějinách neexistuje nic, co by se dalo srovnat s tímto brutálním masovým odstunem“. Právem označil jeden americký korespondent, který byl sám svědkem této lidské tragédie, toto rozhodnutí za nejnelidštější rozhodnutí učiněné politiky. Zdali pak pozdější dějiny neupřou naší době nárok na kulturu?

Pro tehdejší US – zónu, která byla tvořena Bavorskem, Hesenskem a severním Württembergem a severním Badenem, existovaly o trasportech přesné statistiky. Dne 19. ledna 1946 z Maďarska přes Rakousko na jižní hranici Bavorska přijely první transporty s odsunutými.

První transport z Československa, a to sice z nádraží Budějovice, přijel do Würzburgu s celkem 1200 vyhoštěnými dne 25. ledna 1946, dne 27. ledna následovalo 1217 vyhoštěných z Broumova do Ansbachu. Každý takový transport měl při plném vytížení 1200 vyhoštěných, vždy po 40 lidech ve třiceti nákladních vagónech. Do Bavorska dorazilo celkem 1112 takových vlaků s vyhoštěnými Němci a karpatskými Němci. 656 transportů zůstalo v Bavorsku, 450 pokračovalo do Hesenska a do Američany obsazených částí severního Badenska a severního Wurttenberska. V Bavorsku narostl počet sudetských Němců z 55 000 ze dne 1. července 1945 na více jak milion dne 1. října 1947.

Transporty odsunutých sudetských Němců 1946 okres Bílina (výtah)

<i>07.03.1946 výchozí nádraží Bílina, cílové nádraží Schweinfurt</i>	<i>1.117 osob</i>
09.05.1946 výchozí nádraží Bílina cílové nádraží Mühldorf	331 osob
22.05.1946 výchozí nádraží Bílina cílové nádraží Mühldorf	229 osob
25.05.1946 výchozí nádraží Bílina cílové nádraží Schwabach	511 osob
29.05.1946 výchozí nádraží Bílina cílové nádraží Mühldorf	244 osob ¹⁸⁷

- Bundesministerium für Vertriebene Hg.: Schwarzbuch der Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei. Díl IV/2
 Bundesministerium für Vertriebene Hg.: Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei. Díl II, 1 a 2. Augsburg 1994
 Strohschneider, Gottfried: in ordnungsgemäßer und humaner Weise. Der Tag der Vertreibung. Mnichov 1985
 Sudetendeutsches Priesterwerk: Weihbischof Kindermann. Leben, Werk und Wirken. Königstein, bez udání roku, strana 59 ff
 Wodraschke Georg: Die Vertreibung der Deutschen aus Bilin. Gerolzhofen 2009

Doboví svědci z Bíliny

Institutum Bilinense Domovského spolku Bílina provedlo v roce 2008 výzkumný projekt o odsunu Němců z Bíliny a o jejich integraci v Německu. O svých zážitcích podali informace následující svědci: Josef Prager, nar. 1937 v Mukově, nebyl v roce 1945 spolu se svými rodiči a třemi bratry a třemi sestrami odsouzen k odsunu. Celá rodina byla v roce 1947 odsouzena bez formální obžaloby k 20 letům nucených prací. Josef Prager popsal svoje zážitky během nucené asimilace do socialistické společnosti a kladl těžiště hlavně na osobní zkušenosti svého profesního vývoje, přičemž ve vyprávění nezůstal opomenut ani osobní život. V roce 1967 se dostal Josef Prager konečně do Spolkové republiky Německo. Načrtl i ty nejzávažnější a nejtěžší etapy intergrace do západoněmecké společnosti. Josef Prager se usadil v Meddingen, kde doposud žije.

Friedrich Kriemer, narozen v roce 1925 v Bílině, byl odsunut ze své vlasti v roce 1945 bezprostředně poté, co byl propuštěn ze zajetí. Dosti podrobně popisuje své zkušenosti s pohledem na osobní a pracovní život se společenskou integrací v západním Německu. Cesta ho vedla společně s rodiči a sourozenci nejprve do utečeneckého tábora ve Freibergu/Sasko a Ösnitz/Vogtland přes Porúří do Bavorska, kde pracoval v nejrůznějších oborech a podnicích. Nakonec se usadil v blízkosti Düsseldorfu, kde nastoupil na místo u pošty.

Ilse Detsch, roz. Kohl, narozená v roce 1928, byla spolu s rodinou odsunuta v roce 1945 z Bíliny. Nejprve se dostala do bavorského zemského okresu Schweinfurt, později do města Gerolzhofen. Nastiňuje mimo jiné pracovní život svého otce i svůj vlastní profesní vývoj v poválečných měsících, jakož i osobní prožitky všedního a rodinného života během prvních let společenského integračního procesu v Dolních Frankách. Svůj druhý domov našla v Gerolzhofenu, kde žije dodnes.

Vyhnanci v Sovětském okupačním pásmu

Celkem 750 000 sudetských Němců bylo od června 1945 vyhoštěno do "ruské" okupační zóny. Místa k pobytu našli především v zemích Sasko, Durýnsko a Brandebursko, které byly obsazeny Sověty.

O vyhoštění, které bylo provedeno během několika hodin, se rozhodlo bez vzájemné diskuse se západními mocnostmi, natož pak s německými úřady. Němci, kteří měli často jenom příruční zavazadla, byli vyhnáni z oblastí východně od Odry a Nisy a z oblastí blízko německo-československé hranice. Přišli pěšky, někteří měli vozíky plné zavazadel, bez ohlášení do středoněmeckých měst a do železničních uzlů. Takřka denně přijížděly desetitisíce demoralizovaných lidí, kteří byli zcela bez prostředků. Již tak komplikovaná situace v mnoha městech a okresech se zdála být neřešitelná. ... Až děsivý byl zdravotní stav většiny vyhoštěných. Psychicky na konci, oslabení, vyhladovělí dorazili do centra Německa. Dá se říci, že v prvních poválečných letech riziko vypuknutí epidemie takřka vždy souviselo s příchodem vyhoštěnců. ... Objekty, které byly vyhrazené pro příjem vyhoštěnců, byly často ve velmi špatném stavu. Těžká poválečná situace - hlad, nouze a bída – postihla celé obyvatelstvo, nejhůře však vyhoštěnce. Mnozí z nich žili nuzný život, po léta byli na hranici existenčního minima. Dostávali jen málo materiální a finanční pomoci.

Od října 1945 se o vyhoštěnce z Pruska, Slezska a Sudet v sovětské okupační zóně starala "Centrální správa pro přesídlenec". Zákon o přesídlenecích z roku 1950 zasadil "integraci" v NDR konec: utečenci a vyhnanci byli vyzváni, aby se jako "noví občané" radostně podíleli na "výstavbě socialismu". Domovská setkávání byla striktně zakázána a platila za "protistátní akce". Spojení za účelem uchování svých zájmů a péče o myšlenku domova nebyly povoleny. V následujících letech přešli mnozí z utečenců "načerno" přes hranici a přesídlili se v rámci "sjednocení rodiny" do západní zóny. Celkem přes million sudetských Němců tak odešlo ze sovětské do americké zóny a usídlilo se v Bavorsku, Hesensku a severním Baden-Württembersku.

- Bilke, Jörg, Bernhard: Keine Ahnung von unseren "Umsiedlern". Viz: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 2.7.2010. strana 10
Hanuš, Jiří: Katholische Mentalitäten im Umbruch 1945 – 1948, V: Zückert Martin & Hölzlwimmer Laura Hg: Religion in den böhmischen Ländern 1938 – 1048. Mnichov 2007, strana 233
Heike, Amos: Die Vertriebenenpolitik der SED 1949 – 1990. Mnichov 2009
Leuschner, Markus: Vertreibungen, Flucht und Deportationen in und aus Europa im 20. Jahrhundert. V: Rundschau. Hintergrund, leden 2003, strana 3 – Tiskový archiv Bundesministerium für gesamtdeutsche Fragen: SBZ von A bis Z. Ein Taschen und Nachschlagebuch Bonn 1962, Hesla Umsiedler und Neubürger

Hledání nezvěstných rodinných příslušníků

Tisíce lidí, stojících na nádražích, kteří ztratili majetek, obydlí i domov, se zaobírali otázkou, kde budou následující noc přenocovat. Ti nejchudší byli oblečení do těch nejdražších šatů, které měli, ti nejbohatší zase spíš do turistického oděvu a obuvi, protože když stáli naposledy před šatní skříní, připadala jim tato volba jako účelnější. Jedna otázka následovala druhou: kde dostanou vodu, kde koupí chleba, kde je lékař, kde můžou zůstat, kde jsou rodiče, kde jsou nezvěstní vojáci? Kdo zná koho? Prapodivná hra na otázky zaměstnávala statisíce lidí, jedni, kteří napsali lístky a vylepili fotografie na zdi, stromy, černé tabule; druzí, kteří pociťovali potřebu pomoci, pomoci jménem, které znali, nebo obličejem, který viděli. Toho přeci znám! Toho jsem přeci viděl!¹⁹⁰

V archívech Domovského spolku v Gerolzhofenu jsou- jak to bylo možno- uloženy osobní data všech německých obyvatel z Bíliny. Existují mimo jiné i tzv. „Seznamy nezvěstných“, kde jsou osobní data nezvěstných, jejichž osud zůstal během odsunu a po odsunu neznámý. Z následující dokumentace, o kterou se staral Karl Kraus, zaobírající se oběťmi odsunu obce Libčevse (1938: 1225 Němců, 101 českých obyvatel) lze odhadnout rozsah a bídu panující v létě 1945 mezi odsunutými obyvateli.

Dále uvedené osoby z Libčevse nepřežily odsun z jejich vlasti, ke kterému došlo po 2. světové válce: Marie Demel během odsunu, Adolf Fischer při příchodu Rudé armády, Karl Hauptvogel v lágru, Karl Howorka zastřelen v blízkosti Libčevse, Erich Jaschke v Praze, Marie Kämpf (Lahowitz) během odsunu, Rosa Hauptvogel v lágru, Adolph Lauth při příchodu Rudé armády, Ferdinand Liene ubit v Terezíně, Maria Pouwa během odsunu, Karl Rosenkranz během odsunu, Wenzel Rosenlacher během odsunu, Franz Rulf ubit v Praze, Ferdinand Wanie a Marie Wanie při příchodu Rudé armády. Další lidé, kteří se nikdy zcela nezotavili z prodělaného utrpení, které podstoupili během odsunu nebo v lágrech a na jejichž následky pak zemřeli, bychom vlastně museli k těmto jménům přičíst. Tak byli například Karl Krautstengel a Ferdinand Lienert v Terezíně těžce mučeni. Ferdinand Lienert toto mučení nepřežil, Karl Krautstengel několik let poté na následky mučení zemřel. Podobný osud postihl i naše další krajany Josefa Zinka, Alfreda Marscheho, Karla Geiera a Antona Fabiana, kteří byli spolu s ostatními krajany těžce zbiti v bílinském vězení, které se nacházelo naproti měšťanské škole. Nakonec po nich jejich mučitelé šlapali a zničili jejich brýle. S krvácejícími obličejí byli někteří z nich odvedeni do Ohniče, kde museli vykonávat těžkou práci na poli. Výše uvedené informace pocházejí především od očitých svědků a rodinných příslušníků obětí. S jistotou lze předpokládat, že tento seznam není úplný, neboť od některých krajanů po válce nebylo již slyšet ani stopy.¹⁹¹

V archívu Domovského spolku v Gerolzhofenu se nachází seznam pohřešovaných od mrzlického faráře Friedricha Wiedena, který byl odsunut do obce Auma v Duryňsku. Tady je znění jeho dopisu ze dne 16. dubna 1948 pro Mezinárodní výbor Červeného kříže, Praha II, Opletalova ul.:

Dne 16. června 1945 byli z mé farnosti v Mrzlicích, okres Bílina, odvedeni následující občané:

1. Hortig, Karl, nar. 11.6.1918 v Mrzlicích, bydlištěm zde, okres Bílina
2. Schmelzner, František, nar. 11.5.1898 v Mrzlicích, bydlištěm zde, okres Bílina
3. Zimmermann, Václav, nar. 3.9.1896 v Odolicích, bydlištěm v Mrzlicích, okres Bílina
4. Kleyna, Reinhard, nar. 28.6.1888 v Tvrdíně, okres Bílina
5. Hortig, Erwin, bydlištěm v Tvrdíně, okrse Bílina
6. Michalovic, Ferdinand, nar. 1.2.1904 v Tvrdíně, bydlištěm zde, okres Bílina
7. Schlegel, Gustav, nar. 5.11.1896 v Tvrdíně, bydlištěm zde, okres Bílina.

Od té doby chybí jakákoliv zpráva. Pouze pan František Rada v Mrzlic č. 11 vyprávěl nějakému pánovi, že všech sedm má být na Slovensku. Rodinní příslušníci si dělají o tyto muže velké

starosti, nevědí, zda a kde se nacházejí, prosím Vás vroucně jako duchovní pastor o laskavou pomoc a pátrání a poté o sdělení výsledku tohoto pátrání, ať je jakékoliv. Oddaný Friedrich Wieden, farář- razítko: katolický pastor Auma/Thür..¹⁹²

Příložený je seznam pohřešovaných, jak jej vyhotovila paní Elfriede Hermann z Gery, která je dne 10. 11. 1988 v Hanau dala do protokolu. Dle výpovědi manželky Marie Zimmermann a dvou dalších osob z Kučlína byli výše jmenovaní muži mezi Kučlínem a Razicemi zastřeleni. Informace zněla, že je zastřelili čeští muži a nezletilí chlapci a že je použili jako terč. Následující jména známe: Zimmermann Wenzel z Měrunic, Hortig Erwin z Dřínku, Michalovic Ferdinand a Schmelzer Franz z Měrunic a Ing. Köttig z Razic. Posledně jmenovaného Němci poznali, byli totiž zakryti jen velmi malým množstvím hlíny a Ing. Köttig měl velmi velké nohy.¹⁹³

Zapomenutí hrdinové

V té bídě se vyskytlo mimo území Německa nemálo mužů a žen, kteří se nesobecky a odvážně zasazovali o zájmy německých odsunutých a kteří vyzývali svět, aby zastavil tuto nelidskost a utečencům a vyhnaným z německého východu pomohl.

V této souvislosti musíme vzpomenout otce Emmanuela J. Reichenbergera, který v amerických médiích postavil na pranýř bezpráví, které se konalo sudetským Němcům, a zorganizoval hojnou pomoc pro lidi trpící nouzí. I obě křesťanské církve doma i v cizině se snažily mírnit utrpení odsunutých, ať už duchovní oporou nebo i milodary. Jmenován na tomto místě musí být hlavně světící biskup Prof.Dr. Adolf Kindermann¹⁹⁶, který po odsunu v Königstein/Taunus zřídil v Německu organizaci „Königsteiner Anstalten“, duchovní a duševní centrum pro odsunuté. Založil zde v roce 1946 filosoficko-teologickou vysokou školu, seminář a různé výzkumné instituce pro střední a východní Evropu a nakonec „Haus der Begegnung“, kde bylo již v roce 1951 dokumentem „Königsteiner Erklärung“ proklamován mír a smíření s národy střední a východní Evropy. Z Königsteinu vycházela i pomoc pro bezdomovce, kterou organizoval „Speckpater“ Werenfried van Straaten jako zakladatel a vedoucí východní pastorské pomoci. Stovky kostelů, kláštery, sídliště pro bezdomovce, tisíce milodarů jsou bilancí tohoto mnicha v „bílé kutně“.

→ Grulich, Rudolf: Dem „Speckpater“ höchste Reverenz. Viz: Heimatruf ze dne 25.7.2008, strana 8
Sudetendeutsches Priesterwerk Hg: Weihbischof Dr. Adolf Kindermann. Königstein.

Bílina v poválečných letech (1945/46)

Válka skončila a započalo se s obnovou republiky. Německé obyvatelstvo bylo odsunuto, v bílinském okrese to bylo do konce roku 1946 celkem 23 000 osob. Během tzv. divokého odsunu muselo město opustit celkem 867 osob. Mohly si vzít jen to nejnnutnější a byla jim povolena zavazadla o hmotnosti 50 kg. V transportech, které prováděla československá armáda, to bylo dalších 2 005 osob a postupně odešlo veškeré německé obyvatelstvo Bíliny. Majetek byl konfiskován a spadl pod státní správu. Z tisícovky německých žádostí o československé občanství bylo pouhému minimu vyhověno. K 31. prosinci 1947 žilo v Bílině 9

040 obyvatel, z toho 7 742 Čechů, 1 093 Němců a 205 jiných cizinců. Do okresu přišli čeští obyvatelé z Volyně, Slovenska a centra země.

Správa města byla v rukou revolučního výboru, který byl v září 1945 rozšířen o další členy. Jeho předsedou se stal horník Karel Aubrecht. Bílina zůstala okresním městem, Okresní národní výbor se utvořil již v květnu. Jeho prvním předsedou se stal bývalý starosta Břežánek Václav Patera a od září 1945 komunista Zdeněk Maršíček, horník z Hostomic. ONV se musel zabývat řešením celé řady problémů, které se týkaly osidlování, zemědělské produkce, zajištění národního majetku, konfiskace německého zemědělského, živnostenského a movitého majetku, nasazení národních správců a opětovné uvedení podniků do provozů. Především bylo nutné zabezpečit zásobení obyvatelstva, pomoci nuceně nasazeným a válečným zajatcům při jejich návratu do vlasti a započít s odstraňováním válečných škod. Nejnaléhavější úkol bylo udržet chudeřickou sklárnu, která byla poškozena bombardováním, v provozu, tedy nedopustit vyhasnutí pece. Po odsunu Němců nastoupili do práce i důchodci, aby se zmírnil absolutní nedostatek pracovních sil. V květnu 1946 město opustila sovětská armáda a s ní i major Potapow. Jménem obyvatel Bíliny se s ním rozloučil Karel Aubrecht. Život ve městě se začal opět zklidňovat.¹⁹⁸

Ani pražská vláda si po druhé světové válce nebyla jistá tím, jak velký byl majetek zkonfiskovaný na základě dvou prezidentských dekretů. Dle dobových odhadů to odpovídalo jedné třetině československého národního příjmu. Zatímco údaj o hodnotě je vždycky relativní, a proto i problematický, postačí dnes pohled do dlouhých tajných zpráv státních úřadů, abychom si udělali představu o skutečných rozměrech největší přerozdělovací akce v českých dějinách: 84 000 živnostenských a řemeslných podniků patřících Němcům (okrajově také českým zrádcům a kolaborantům) bylo zkonfiskováno bez odškodnění. V letech 1948 až 1950 byly tyto podniky přiděleny buď jednotlivcům (v cca 15 000 případech) nebo častěji – pod masivním nátlakem úřadů – předány vyšším výrobním formám (státní sektor). Více jak polovina zabavených podniků, byla mezi nimi zhruba 14 000 průmyslových zařízení, zlikvidována nebo převezena na Slovensko. Více jak 230 000 dosavadních majitelů, většinou Němců, ztratilo svou veškerou vlastněnou půdu včetně domů a celého inventáře, který se na ní nacházel. Již v červnu 1945 přešla půda o rozloze 2,4 miliónu hektarů – to odpovídá více jak polovině rozloze Švýcarska – do rukou československého státu. Takřka třetina celkové plochy české země ztratila svého dosavadního majitele. Více než pětina této zkonfiskované půdy se nacházela v Sudetech. Zatímco velká část zemědělské půdy byla od podzimu 1945 do konce roku 1946 předána novým obyvatelům, zůstal milion hektarů lesní půdy ve státních rukou. Obrovský zkonfiskovaný majetek byl hlavním instrumentem pro státní osidlovací politiku. ... Jen proto, že bylo tolik majetku, který se mohl přerozdělovat, bylo možno zmobilizovat přes dva milióny lidí, kteří se odstěhovali do hraničních oblastí.¹⁹⁹

→ Habel, Fritz Peter: Die Sudetendeutschen nach 1945. In Bundeszentrale für politische Bildung Hg.: Deutsche und Tschechen. Information zur politischen Bildung, č.4. Bonn 1993

Převedení německého majetku do rukou Čechů v roce 1948

Bílina a okolí je prvním okresem na celém území republiky, kde budeme mít první majitele domů v konfiskovaných domech. Rozdělení započalo vyhláškou seznamu a rámcového plánu, které byly uskutečněny dne 25. května. V sále okresního národního výboru promluvili k zástupcům místního národního výboru a k zástupcům tisku předseda okresního národního výboru pan Štěpnička a předseda oblastní kanceláře v Teplicích Dr. Jan Helci. S jistotou to byl další významný akt, který můžeme označit za historický, pokud jde o otázky osídlování a likvidace vlastnických provizorií v hraničních oblastech. Od 26. května jsou v sedmi obcích okresu Bílina dočasně vyvěšeny seznamy konfiskovaných rodinných domů a lhůta pro podání žádosti o ně končí 26. července. Celkem 335 domů si prohlédla přípravná komise. Jejich hodnota byla odhadnuta na 10 672 769 Kč. V dalších šesti obcích (Světec, Braňany, Jeníšov Újezd, Želenice, Břežánky, Břešťany) bylo odhadnuto dalších 116 domů. A tak i Bílina a okolí je důkazem rychlosti a čilosti dnešní národní správy, jakož i státních úřadů. Převedení rodinných domů, aktuálně již v severních Čechách, dokazuje pevnou vůli vlády, jakož i dalších funkcí, historické dílo převody vlastnictví drobného zkonfiskovaného majetku nedokončit do konce roku, nýbrž mimořádně do 28. října 1948.²⁰⁰

Němci v Bílině

V roce 1947 bylo v podstatě dokončeno osídlení Bíliny a jejího okolí. Od této doby se neukazují žádné podstatné rozdíly v počtu a složení obyvatel. V našem městě je podle úřední statistiky z roku 1947 asi 13,79% cizinců. Všimněme si nejdříve občanů německé národnosti, kterých je nejvíce, asi 11,95%. Po revoluci v květnu 1945 nedošlo nikde k pronásledování Němců. Bylo však rozhodnuto, že většina bude odsunuta do Německa. Většina se snažila dosáhnouti toho, aby mohla u nás zůstat, hlavně z důvodů majetkových. Odsunuti nebyli jen někteří odborníci nebo lidé ze smíšených manželství. Někteří z nich žádali později o udělení československého státního občanství. Jejich děti chodí do českých škol. Během roku 1946 a 1947 se Němci u nás přesvědčili, že jim v naší republice nehrozí žádné nebezpečí a národnostní útisk, začali se hrdě hlásit ke své německé národnosti. U nás není národnostního boje. Ve státě, kde si vládne lid, není třeba štvát proti sobě českého a německého dělníka. Němci mohou mluvit německy na veřejnosti i v obchodech, jen při úředním styku musí jednat česky. Nepůsobí jim to potíže, protože skoro každý bílinský Němec mluví slušně česky. Jejich děti chodí do českých škol a mají stejné možnosti uplatnit se v životě jako české děti.²⁰¹

Tolik vylíčení života německé menšiny v kronice města Bílina. Kronikáři města Bílina při sepisování těchto řádků ušla skutečnost, že situace všech Němců v poválečných letech jakož i v ČSR byla nanejvýš choulostivá: ztráta občanských práv, vyvlastnění majetku, velmi často nucené práce, internace nebo deportace do centra země. Více jak 150 000 Němců bylo nuceno pracovat v uhelných revírech Sokolova a v průmyslové zóně táhnoucí se od Kadaně po Ústí. Zbytek německého obyvatelstva trpěl v Československu podezíráním, udavačstvím, represáliemi a ponižováním. O osudech tehdejších častých smíšených manželství existují zdrcující zprávy dobových svědků. Tato manželství byla na veřejnosti i od sousedů diskriminována. Až do dnešní doby se konflikty uvnitř těchto manželství a jejich následky jako rozvody úmyslně přehlížejí a zamlčují.

V československé ústavě ze dne 5. září 1960 zůstává německá menšina nezmíněna. Teprve rok po Pražském jaru je na veřejnosti známá menšina Němců, která dne 14. června 1969 založila v Praze „Kulturní sdružení občanů německé národnosti“. Až do roku 1989 sloužil tento spolek spíše politickým zájmům KSČ než potřebám a zájmům Němců v Československu. Teprve v roce 1989 došlo k obratu: byl založen „Svaz Němců - Kulturní svaz Němců v ČSFR“ a v květnu 1992 došlo k sloučení a vytvoření „Shromáždění Němců v Čechách, Moravě a Slezsku“. Toto shromáždění je registrováno u ministerstva vnitra v Praze. Shromáždění zastupuje zájmy německé menšiny v zemi i cizině. Spolek „Regionalverband Erzgebirge und sein Vorland“ byl založen v roce 1993 a provozuje ve městě Vejprty Kulturní centrum a knihovnu. V roce 2012 nežijí v Bílině takřka žádní Němci!

- Arburg, Adrian von: Abschied und Neubeginn. Der Bevölkerungswechsel in den Sudetengebieten nach 1945. V: Westdeutscher Rundfunk Hg.: Als die Deutschen weg waren. Was nach der Vertreibung geschah. Berlin 2005
- Staněk, Tomáš: Internierung und Zwangsarbeit, Mnichov 2007

Překonání minulosti

Smysl pro chronologický sled událostí nesmí být v zájmu smíření obětován, stejně tak ani upřímná ochota přiznat chyby u sebe sama nebo ve vlastním táboře. Kde jsou oběti, jsou i pachatelé nebo přívrženci. A ti musí být pojmenováni- bez ohledu na současné politické konstelace nebo národní prestiž. A ani tady by rozlišování mezi „dobrým“ a „zlým“ nebyl tou nejlepší cestou. Pokud chceme z dějin skutečně čerpat ponaučení, musíme se ptát na to, jaké zkušenosti a motivy formovaly lidi, aby se dopouštěli činů, které zraňovali lidskou důstojnost. Pokud nejednali pouze z čistých materiálních zájmů, pak byli vedeni silou sociálních ideologů, kteří měli něco společného. Postavili jednu skupinu určitých lidí nad druhou, vyhradili jim více práv než těm ostatním, ačkoliv všichni byli narozeni ve stejné zemi. Pouze s prozíravostí, shovívavostí a především empatií pro druhou stranu můžeme ukončit vzájemné zúčtovávání. Aby z jednoho odčinění bezpráví, v které doufáme a které je asi možné pouze v symbolické rovině, nevzniklo nové bezpráví.²⁰²

- Plattig, Gerda: Heimatverlust und psychische Gefährdung. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Forum zur Völkerverständigung von Deutschen und Tschechen. Díl 1 Gerolzhofen 2009, strana 35 a další

6.3 Kultura a vzdělání v Bílině

Bílinský zámek

Zámek, tak jak vypadal v roce 1945, nechal jako novostavbu a své sídlo postavit Wenzel Ferdinand Popel Lobkowicz na místě rozpadajícího se bílinského hradu z doby kolem roku 1600. Protože knížecí linie Lobkowiczů nechala v té době postavit zámek v Roudnici a pověřila stavbou italského mistra Antonia della Portu, požádal Popel Portu i o vyhotovení plánu pro bílinský zámek. V roce 1675 ho pověřil stavbou zámku. Dle novějších údajů bylo započato se

stavbou jednokřídlého zámku s baštami v roce 1675 dle plánů G.P.Tencally. Později se stal stavebním mistrem italský mistr Antonio Toscano. Dále se stavělo v letech 1676 – 1682. V této době byla stavba i dokončena, ale jižní věž (naproti Bořni) již nebyla v době baroka dokončena. Věž byla přestavěna až v letech 1833 – 1837. Z této doby pochází i hlavní vjezd u arciděkanství.²⁰³

- Hopfner, Sepp: Burg und Schloß Bilin. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin-unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 350 a další
Muška, J.: Aus der Geschichte von Burg und Schloß Bilin. Viz: Bílinský zpravodaj. 5-7/1992, strana 29, překlad pana Heinze Nerlingera- Nerlinger Archiv

Náměstí - „velký pokoj“ města

Šest ulic vedoucích na náměstí bylo zároveň šesti dveřmi do pokoje a tehdy lidi zajímalo, kdo přicházel a odcházel. V neděli dopoledne byli vidět páni s cylindry, oblečení do černého. O Božím těle stály ve čtyřech rozích náměstí oltáře cechů krejčovského, obuvnického, pekařského a truhlářského a vlevo a vpravo vedle oltářů břízové stromky a předtím kostelní lavice. Ulice kolem náměstí byly posypány voňavou trávou a za dob starého Rakouska stála na severní straně náměstí strážní rota. Před ní si slavnostně a vážně vykračoval velitel četníků Moritz Lukas. Na východní straně náměstí zaujali své pozice dragouni a později pak dělostřelci chudeřické kasárna. Kostel byl plný věřících. Před vchodem do kostela stál hornista. Při vyvrcholení mše byly na signál vystřeleny čestné salvy, při kterých malé děti brečely a holubi a vrabci vyděšeně uletěli ze střech. Ještě do střelného prachu zazněla císařská píseň, vlajky se naklonily a lidé si sundali klobouky z hlav. Když procesí opustilo kostel, pokračovalo po cestě doleva kolem náměstí. Byl to skvostný průvod. Vpředu malá děvčata v bílých šatech a věnečcích ve vlasech. Ze svých košíčků sypaly na cestu květiny. Předtím ale ještě pochodovaly rozličné spolky s vlajkami, potom následovala dechová hudba a věřící společně notovali: „O, Engel Gottes, eilt hernieder und stimmet ein in unsre Lieder“. Pak se znovu modlili. A nakonec šli kostelní chór, ministranti a pod baldachýnem duchovenstvo. Arciděkan nesl od oltáře k oltáři nejsvětější oltářní svátost. Baldachýn doprovázeli zleva i zprava horníci ve svých krojích a hasiči. Za baldachýnem kráčela pak honorace města, vpředu kníže, knížecí rodina a starosta s radními a správní radové úřadů a pak následovali všichni ostatní. K tomu zněly slavnostně zvony a z otevřených dveří kostela znělo přes celé náměstí: „Großer Gott, wir loben Dich, Herr wir preisen Deine Stärke...“ To bylo Tělo Boží v Bílině.²⁰⁴

Mariánský sloup na náměstí

V roce 1680 řádl v Bílině mor. Morové sloupy se tehdy zřizovaly bezprostředně po morovém roce jako projev vděčnosti za záchranu před epidemií. Mariánský sloup, který se nachází na náměstí v Bílině, nese na straně obrácené k zámku erb Lobkowiczů, na straně k Biele pak Erb Dietrichsteinů. Lze předpokládat, že sloup byl postaven za vlády Marie Sophie Lobkowicz (rozené Dietrichstein), protože k původnímu datu 1680 (rok morové epidemie) nebyli Dietrichsteinové ještě na našem území.²⁰⁵

- Plattig, Willibald: Bilin und sein Marktplatz. Viz: Heimatruf ze dne 11.3.1961, strana 4
Smetana Karl: Der Marktplatz, die „große Stube“ der Biliner. Viz: Bilin- unser
Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 212 a další
Smetana Karl: Der Biliner Röhrbrunnen. Viz: Heimatruf ze dne 15.4.1961, strana 4

Radnice – symbol města

Rapidní nárůst bílinského obyvatelstva a zvyšující se blahobyť, způsobený industrializací, vedly v letech 1890 a 1914 ke kontroverzním debatám o další strukturální vývoj města. Starostou města byl v těchto letech Josef Schmettan. Místní veřejnost se zabývala především zřízením nových veřejných budov a zařízení. V centru této diskuse bylo hlavně zřízení nového gymnazia, které se později otevřelo v sousedním městě Duchcov. Dále pak se diskutovalo o stavbě nové radnice (1908) a stavbě akciděkanského kostela (1915).

„Jubilejní radnice“ v Bílině

Báseň bílinského městského radního Heinricha Federleho, kterou sepsal k příležitosti položení základního kamene, dokládá tehdejšího ducha patriotismu a spojení s vlastí. Nechal celý výrok včetně fotografie dne 8. května 1908 zazdít v měděné kazetě.

Báseň

Mit Wehmut senke ich heut,

Mein Bild in diesen Grundes Stein,

Wer weiß in wie viel hundert Jahren

Der Stein zu tage wird gefahren

Den Wunsch doch leg ich ein, daß einst möchte

Es findet ein deutsches Geschlecht

In Gottes Schutz mag es erblicken.

Die treue Heimat – mein Bilin.

Na zdech hlavního vchodu nové radnice dal radní města Bílina po obou stranách připevnit následující nápis:

Postaveno jako jubilejní radnice u příležitosti 60. letého výročí vlády Jeho Výsosti císaře Rakousko-uherského Franze Josefa I.

Začátek stavby: 18.8. 1908 – Položení základního kamene: 2.12. 1908 – slavnostní otevření: 18.8.1911

Postaveno Městskou spořitelnou v době, kdy městu předsedal císařský rada Josef Schmettan jako starosta města a spravoval je se svými městskými radními.

Návrh stavby a vedení: Prof. Dr. Ing. Kick z Univerzity Praha

Stavbu provedl: Stavební mistři bratři Wettsteinové, Most, zednický mistr Wenzel Langer, Bílina.

Nápisy byly v letech 1919 a 1945 nejprve zčásti, pak úplně jako reliktní německé minulosti odstraněny. Zdi vstupní haly dnes zdobí vyobrazení městských erbů.

Vzpomínky na starostu Wenzela Smetanu v době jeho úřadu

V prvním patře skvostné a reprezentativní radnice se nacházely obě služební místnosti obce, úřadovna starosty, kancelář místního školního rady, někdy také městská knihovna a vlastivědné muzeum, vybraně zařízená zasedací místnost a velký slavnostní zasedací sál s galerií.

V zasedací místnosti visely na zdech velké obrazy dřívějších starostů, například pánové Musch, Schmidt, Dobrowolsky, Reichel...

Místnost starosty zdobí cenná olejomalba ukazující Franze Motala v jeho úřední róbě, s krajovým límcem, stojícího před krucifixem, dvěma hořícími svíčkami a vyobrazením Matky boží s dítětem v náručí. Jeho pravá ruka je přiložena na prsou a v levé drží otevřenou knihu. V knize stálo psáno: „Deus Propiti Useto Mihi Pecatoriet Salva Me“. Na obrazu směřuje od úst vyobrazeného k obrazu Matky boží nápis: „MONSTRATE ESSE MATREM“. Na spodním okraji olejomalby stojí napsáno: „1662 D! MATHAEUS FRANCISCUS MOTAL CIVIS AC PRIMAS BILINENSIS FUNDATOR HUIUS SACELLI S.S. CRUCIS.AE.SVA“. ²⁰⁶

- Plattig, Willibald: Ein Jubiläum-Rathaus. Viz: Heimatruf ze dne 31.3.1961, strana 4
Smetana, Karl: Vom Biliner Rathaus. Viz: Bilin – unser Heimatkreis. Strana 234 a další

Kostely v Bílině

Po více než tisíc let slavili němečtí a čeští křesťané bohoslužby ve čtyřech kostelích města Bílina. V současné době stojí už jen kostel sv. Petra a Pavla na náměstí a kostel Zvěstování panny Marie v bílinské čtvrti Újezd.

Arciděkanský kostel sv. Petra a Pavla na náměstí

Kostel postavený v roce 1061 se stal v roce 1373 arciděkanským kostelem. K bílinskému arciděkanství patřilo mimo jiné farní kostel v Bílině (Německý řád), Duchcov, Ervěnice, Teplice (kostel sv. Jana Křtitele). Městský kostel zničili i se středověkým městem husité. Kostel, který byl později znovu postaven, kompletně v roce 1568 vyhořel. Po sedmi letech vysvětil městský farní kostel pražský arcibiskup Anton Brus von Müglitz. Kostel je až do dnešní doby symbolem města. Úzké spojení církve a města se svými patrony pány z Lobkowicz upomínají náhrobní monumenty z roku 1600 a rodinná hrobka v kryptě.

Koule na věži bílinského městského kostela sv. Petra a Pavla

Během oprav střechy kostela v dubnu 1993 byl pořízen i nový střešní krov kostelní věže a byla obnovena i koule na věži. Během prací v ní byly nalezeny tři písemnosti. Tyto písemnosti dokládají náboženskou a politickou situaci dané doby. Vyprávím na základě fotokopií těchto tří písemností, které mi při mé návštěvě dne 1.10.1993 přenechal tehdejší diákon Edvard Hrbatý. Koule na věži byla obnovována v květnu 1693, v srpnu 1778, v srpnu 1913 a v květnu 1993. Písemnosti z let 1693 a 1778 jsou v latině, ta z roku 1913 je německy.

- Kriemer, Fritz: Der Turmknauf der Biliner Stadtkirche. Viz: Heimatruf ze dne 21.1.1994, strana 4. Příspěvek obsahuje další odkazy k dějinám města na začátku 20. Století (Karl Elstner, 1.8.1913)

Nový děkanský kostel v Bílině?

Zámožný obyvatel Bíliny pan Josef Lege před svou smrtí určil, že z jeho jmění má být použito přes 600 000 korun na stavbu nového městského kostela. Spolu s dalšími penězi od církevního stavebního spolku se považovala stavba za financovatelnou. Diskuse týkající se místa, kde by měl nový kostel stát, která poté vyvstala, se táhla až do doby prvních válečných let 1914/15. Na výběr byla dvě místa: prostorné místo v centru města, kde dříve stával cukrovar, a vyvýšenina v blízkosti města, kde se dříve nacházel starý opuštěný hřbitov sv. Štěpána. K volbě se

v novinách „Biela - Zeitung“ kriticky vyjadřoval městský sekretář Zdenko Janowski, přičemž favorizoval zachování původního kostela:

„Župní hrabě Mstislaw dal v letech 1060 vystavět kostel na přibližně stejném místě, kde se nachází nynější arciděkanský kostel. Poté, co kostel v listině Provincia Bilinensis zmiňuje již papež Johannes XV., lze s jistotou předpokládat, že od té doby se na území města Bílina provozoval kult římsko-katolické církve. ... V letech 1508 a 1569 řádily v Bílině velké požáry, takže přestavba městského kostela byla nezbytná. V roce 1801 byl kostel renovován a dostal svou vnitřní i vnější architektonickou podobu. Tato podoba se sice nejeví ničím zvláštním, ale je důstojná svou tradicí a také tím, že kostel vtiskuje městskému obrazu charakteristickou podobu, která nemá být bez vnějšího nátlaku smazána. Taková, křesťanskému uctívání Boha zasvěcená budova, která je ve svých základech a celé stavební konstrukci solidní a vzhledem ke svému stáří důstojná, která může spolu se svou věží ještě po další dlouhé věky patřit k mlčícím revírům božím, takovou budovu nelze bezdůvodně strhnout, když je k dispozici více vhodných míst, jen aby se postavil ještě větší a ještě hezčí boží dům.“²⁰⁹

Záměr, aby se kostel na náměstí zachoval a postavil se kostel nový, nemohl být uskutečněn, neboť propukla první světová válka a celá kostelní nadace se věnovala jako válečná půjčka. Po prohrané válce byla nadace nenávratně pryč.

→ Schusser, Fritz: Erinnerungen an daheim. Der Erbauer der neuen Stadtkirche von Bilin. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 3 – Smetana Archiv
Smetana, Karl: Biographien. Josef Lege und Zdenko Stanislaus Janowski. Viz: Bilin – unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 412

Kostel „Zvěstování panny Marie“ v Újezdě

Kostel byl zřízen již v 15. století jako farní kostel malé vesnice Újezd. Po jejím zničení během husitských válek byl zrenovován do podoby renesanční kapličky a dostal ranně barokní vnitřní vybavení. Na počátku 21. století byl kostel opět důkladně a umělecky zrenovován.

Kostel svaté Alžběty (špitální kostel sv. Alžběty)

Kostel sv. Alžběty na Teplické ulici stával původně před městskou zdí. Malý kostel, postavený v gotickém stylu, byl původně součástí špitálu, který byl založen Albertem von Seebergem v roce 1302. Až do husitských válek ho vlastnil Řád německých rytířů. V roce 1640 byl na popud Wilhelma Lobkovice hospital přeměněn na chudobinec, který poskytoval ubytování pro sedm mužských a osm ženských obyvatel. Jednalo se především o lidi, kteří byli v knížecích službách a ve stáří zde našli přístřešek a stravu. Kostel sloužil v letech před zbouráním také jako márnice pro zemřelé z Teplického předměstí. Od kostela byli zemřelí odváženi na vozech tažených koňmi na hřbitov a zde pohřbíváni. Z „technických“ důvodů dala v letech 1941/42 národně socialistická správa města chudobinec včetně kostela zbourat.

Kostel sv. Alžběty, tzv. Špitální kostel

Kostel sv. Štěpána na Mosteckém Předměstí

Již v roce 1361 stál na malé vyvýšenině nad řekou Bílou malý kostel sv. Štěpána. Byl vystavěn v gotickém slohu a obklopen hřbitovem, kde našly svůj poslední odpočinek celé generace bílinských obyvatel. Starosta Motal a Wendelin Freudenwald von Kaltental dali kostel rozšířit o malou „křížovou kapličku“ (1651) a o druhou kapličku na počest apoštola Judy Tadeáše (1698). V roce 1854 se starý kostel zboural a postavil se nový. V roce 1896 se hřbitov u kostela sv. Štěpána zrušil a nový hřbitov byl vybudován výše při silnici na Kaňkov za železniční tratí. Na svatého Štěpána o Vánocích a na Emauzy se zde slavila bohoslužba. Po první světové válce slavili v tomto kostele své bohoslužby čeští katolíci. Kostel byl zbourán v roce 1983.

- Horáková, Eva: Die Kirchen von Bilin. Viz: Borschen Echo, díl 22/ červenec 2007
 Smetana, Karl: Von den Biliner Kirchen. Viz: Heimatkreisverein Hr.: Bilin- unser Heimatkreis, Ludwigsburg 1979, strana 305 a další
 Smetana, Karl: Von den Friedhöfen. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin, 3-Smetana Archiv

Bílinský městský park

Park, který zůstal zachován až do 50.let 20. století, se nacházel na „ostrově“ mezi řekou Bílinou, mlýnskou struhou a dnešním potokem Syčivka (dříve Tschischkenbach, před rokem 1842 také Zischkabach). Obyvatelé města zde nacházeli klid a odpočinek. Park byl založen u příležitosti 60. jubilea pro císaře Franze Josefa I a byl pojmenován po něm. Pozemek dal k dispozici kníže Ferdinand Zdenko Lobkowicz. Po roce 1918 byl park nazýván městským parkem. Mezi záhony květin, keří a rostlinami se nacházely dva památníky:

Památník padlým hrdinům a pohřešovaných z 1. světové války

Autorem díla je akademický sochař Hermann Zettlitzer z Duchcova. Památník se nacházel v bývalém městském parku v blízkosti památníku podplukovníka Raucha a byl slavnostně odhalen ve dnech 15.- 16. září 1928. Jedním z mála, kteří se zasazovali o zřízení, realizaci a

kteří na sebe vzali i finanční riziko, byl rektor Karl Smetana. Socha po válce zmizela. Podle výpovědí obyvatel Bíliny byla socha roztavena a materiál byl použit na sochu u Bílinské kyselky.

- Gobst, Franz: Sie sollen nicht vergessen sein. Liste der Gefallenen 1914 – 1918. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin 3 – Smetana Archiv
Ring, Herbert: Das Schicksal des Gefallenendenkmals: Abgebrochen und verschrottet. Heimatruf ze dne 6.2.2009, strana 10
Rauchův památník

Jako upomínka na bílinského obyvatele Ignaze Raucha zřídilo město Bílina v tehdejším parku císaře Franze Josefa památník.²¹¹ U příležitosti velké slavnosti byl dne 26. května 1912 za přítomnosti knížecí rodiny Lobkowiczů a dalších vysokých příslušníků c.k. armády památník odhalen. Fundament tvořila těžká skála. Na druhém skalním bloku se nacházel Rauchův portrét s následujícím nápisem:

Statečnému bojovníkovi z Malborgeth

Ignazi Rauchovi von Montpredil

Věnuje jeho město Bílina

1809 – 1912

Pomník byl po roce 1945 přestavěn na pomník partyzánů. V současné době připomíná dřívější pomník pouze skalní blok.

- Köhler, Gustav: Das Rauchdenkmal. Eine Erinnerung an die gute alte schwarzgelbe Zeit. V: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin 3 Smetana-Archiv
Köhler, Gustav der Ältere- Berühmte Männer Bilins. V: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin 3 – Smetana- Archiv
Ring, Herbert: Parks und städtische Anlagen. V: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 1.9.2006, strana 9

Školy města Bílina

Dle listiny z roku 1342 měla Bílina vlastní školu pod patronátem Řádu německých rytířů. Během zmatků za dob husitských válek asi škola zanikla. Teprve o 200 let později nacházíme v nejrůznějších listinách zmínky o osobách činných v Bílině, které vyučovaly. V roce 1637 je v dopise od starosty knížeti Wilhelmu Lobkowiczovi zmínka o škole, kterou „nepřátelský lid“ zničil. Až do roku 1767 existovaly tzv. pokoutní školy, které - stejně jako v Prusku - vedli bývalí vojáci nebo invalidi. Teprve až příkladné uspořádání školství za Marie Terezie a jejího syna Josefa II. vedlo k tomu, že bílinská triviální škola dostala židle, lavice a tabuli. Učitelé měli pravidelný plat (učitel dostával 130 zlatých, jeho pomocník 70 zlatých ročně). Předpokladem pro to stát se učitelem byla znalost němčiny. Nad arciděkanátem byla v roce 1762 zřízena i nová školní budova. Tento dodneška existující dům byl po staletí „starou školou“ města Bílina.

V roce 1786 zřídil z vlastních prostředků bílinský učitel Franz Xaver Kohl „průmyslovou školu“, kde se dívky učily ručním pracem a chlapci se učili řemeslu. Tento druh školy platil v Rakousku i německém kulturním prostředí za nejstarší formu profesně orientované školy. Ve stejném roce vznikla v Bílině i škola vyšívání a předení. Tereziánská školská reforma, kterou v Čechách prováděl Ferdinand Kindermann, vešla kvůli napoleonským válkám vniveč. Až do roku 1867 fungovaly v Bílině jenom malé trojtřídky pro chlapce a děvčata, které se nacházely v různých domech. V Klášterní ulici provozovaly klášterní sestry sv. Karla Boromejského klášterní dívčí školu. Na konci 18. století vznikaly na vesnicích malé školy, kde se vyučovalo psaní, čtení, počty a náboženství. Všechny školy byly do té doby pod dohledem církve. Jejich patronem byl tehdejší kníže Lobkowitz. Když v roce 1867 městská obec převzala patronát nad městskými školami, bylo rozhodnuto o zřízení čtvrté chlapecké třídy. Byl povolen i lepší plat pro učitele včetně peněz na bydlení ve výši 142 zlatých za rok. Rozhodující obrat v rakouském školství přineslo schválení říšského zákona o školách, dle kterého veškeré školy podléhají dozoru státu. Ve všech obcích se pak zřizovali místní, krajsí a zemští školní radové. Prvním bílinským místním školním inspektorem se stal lékárník Müller.

Zatímco v roce 1870 navštěvovalo školu jen 694 žáků, bylo jich v roce 1875 již 712, v roce 1880 to bylo 777 a v roce 1890 dokonce 1044. ... Školní budova, která byla postavena na náměstí v roce 1869, a stará škola v Zámecké ulici nestačily navzdory vysokým počtům dětí ve třídách pojmout všechny žáky, a tak městská správa musela začít myslet na stavbu nové školní budovy. Ta vznikla v roce 1889.²¹²

Velkoryse řešená nová školní budova v Motalově ulici poskytla děvčatům a chlapcům z obecné školy dostatek prostoru: 20 učeben, učitelské pokoje, služební byt a slavnostní sál i s tělocvičnou. Ve školní budově na rohu náměstí a Lange Gasse (dnes Seifertova ul.) byla v roce 1889 zřízena občanská škola pro chlapce a děvčata. Výše jmenované školy byly před rokem 1900 navštěvovány německými i českými dětmi společně. Stále silnější příliv českých rodin do zdejšího regionu vedl i v Bílině a okolních vesnicích ke konfliktům a snahám o vlastní českou školu.

Další roky byly v znamení bojů o českou školu a bojů o existenci, neboť Němci stupňovali svoji šikanu. Když už zřízení české školy nešlo zastavit, museli se Češi spokojit s neúčelnou budovou, která byla na hony vzdálená kulturnímu snažení a hygienicky naprosto nevhodná. Českým rodinám, jejichž děti se účastnily českého vyučování, hrozila výpověď z práce i bytu.²¹³

Brzy po roce 1918 (1923) se v ulici Jahnstrasse a na místě městské stodoly a přilehlé zahrady otevřela obrovská školní budova. Hnací silou i mnohaletým vedoucím českého školství v Bílině byl vrchní učitel Glaser. K ruce mu později byl jeho uznalý zeť vrchní učitel a městský rada pan Houska. Když byla postavena i občanská škola, přišel do Bíliny ředitel Leitner. Později byla na Chudeřické ulici postavena česká obecná škola a působil zde manželský pár Nozarových. Mezi německými a českými učiteli nebyl žádný vztah, a jen u příležitosti státních svátků byli němečtí učitelé vyzváni, lépe řečeno vybídnuti k účasti!²¹⁴

→ Günther, Heinrich: Die Bürgerschule und Hauptschule in Bilin. V: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin 2 – Smetana Archiv
Keil, Theo Hg: Die deutsche Schule in den Sudetenländern. Mnichov 1967
Kriemer, Fritz: Schlussappell am 14.Oktober 1944. Viz: Heimatruf ze dne 17.7.2008, strana 10

11 Kriemer, Fritz: Von der Bürgerschule zur Mittelschule. Heimatruf ze dne 7.8.2009, strana

Smetana, Karl: Die Volks- und Bürgerschulen im deutschen Schulbezirk Bilin (1936)
Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin 3 – Smetana-Archiv
Smetana, Karl: Bilin. Von Schulen, Kindergärten, Erziehern und Kultureinrichtungen überhaupt. V: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin- unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 242 a další

Německo-česká výměna dětí a prázdninové pobyty

Již v 19. století, v době dunajské monarchie, fungovala žákovská výměna mezi německými a českými mladými lidmi, a to především v Čechách, na Moravě a v rakouském Slezsku. I v době trvání 1. republiky se ve značném rozsahu pokračovalo v této výměně. Ve zprávě vztahující se k anketě píše Erich Illmann, že se žákovská výměna, která probíhá ve dvou variantách- několikátýdenní prázdninový pobyt a roční pobyt spojený se školní docházkou- těší na obou stranách velké oblibě.

Na základě opakovaných dotazů se sděluje, že Spolek státních úředníků bývalých poddůstojníků přijímá přihlášky na výměnu německo-českých dětí a prázdninové pobyty nejpozději do 15.června. Zároveň žádáme německé rodiny a stravovatele, kteří jsou ochotni za úplatu vzít na stravu a pobyt české děti a studenty, nechť to ohlásí na místním výše jmenovaném spolku, výměnná centrála místní skupina Varnsdorf.²¹⁵

Paralelně s tímto programem pořádali „Německé zemské učitelské spolky v Čechách“ spolu s Českým svazem učitelů prázdninové kurzy na podporu německé, popř. české jazykové kompetence. Tyto kurzy se také těšily velké oblibě.

→ Illmann, Erich: Zur Frage des deutsch-tschechischen Schüleraustausches in der ČSR 1918 – 1938. Viz: Nordböhmen Heimat - Jahrbuch 1997, strana 35 a další
Keil, Theo Hg.: Die deutsche Schule in den Sudetenländern. Mnichov 1967

Národní knihovna v Bílině

Městská rada iniciovala v roce 1890 zřízení národní knihovny. Knihovna se nacházela na radnici a měla tehdy jen malý objem. S odvoláním na národního historika Theodora Huttera informuje Karl Smetana, že dvorní operní zpěvák Gustav Walter, pocházející z Bíliny, uspořádal ve prospěch knihovny koncert. Výtěžek ve výši 500 zlatých byl předán knihovně. Po roce 1932 se pod vedením Josefa Waberische vytvořila síť 38 obecních knihoven se stejným počtem místních výborů pro vzdělávání.

Počet svazků bílinské městské knihovny čítal v roce 1938 10 000 knih, v ostatních knihovnách v regionu pak dalších 15 000, takže k dispozici je celkem 25.000 svazků. Veškeré knihy jsou k dispozici všem obyvatelům. Kromě toho provozuje výbor pro vzdělávání čtyři pojízdné knihovny, které mají k dispozici celkem 1000 svazků, a knižní spolek s odbornou knihovnou s celkem 250 svazky, které jsou k dispozici odborné veřejnosti. V některých vzdělávacích

místech jsou k dispozici projekční aparáty a vybavení pro ochotnická divadla. Pěvecký, divadelní spolek a orchestr byly vždy ochotny spolupracovat. Knižní spolek vytvořil z vlastních řad orchestr, který hrál nejen na vlastních akcích a shromážděních, ale přispíval k dobré náladě i na akcích sousedních spolků. Každoročně se pořádaly exkurze (Klášteří knihovna Osek, Lobkowická knihovna a Muzeum Roudnice atd.). Po připojení Sudet ke zbytku říše nastala nová éra. Došlo k „zajištění“ knihoven. Co z toho vyplynulo, je všem známo. A ještě jedno prosívání nastalo v roce 1945. .. Dle zpráv se knihy sice nemají pálit, ale mají být uzavřeny v jedné místnosti a nemají být přístupné lidem, nad čímž se nesmíme pozastavovat.²¹⁷

- Die Stadtbücherei und deren Bibliothekare. Viz: Smetana, Karl. Heimatkundliche Quellen und Bericht. Bilin 4 – Smetana-Archiv
Waberisch, Josef: Das Volksbildungswesen des Bezirkes und der Stadt Bilin. V: Teplitz-Schönauer Anzeiger ze dne 5.2.1954. č.3

Česká veřejná knihovna v Bílině

Česká veřejná knihovna byla založena v roce 1921. Začátek byl těžký. Knihovna byla zařízena několika jednoduchými dřevěnými regály a dvěma stoly. Potřebné prostory dala k dispozici městská rada. A pak přišlo to nedůležitější- knihy. Musely se obstarat bez finanční pomoci, vlastní iniciativou. Své vlastní knihy daroval tělocvičný spolek Sokol (přes 300 knih), dle svých možností darovaly knihy i české rodiny. Tímto způsobem se dalo dohromady celkem 400 knih. Sice to nebylo mnoho, ale základ byl položen a knihovna mohla otevřít. Těšila se četné návštěvnosti. Obec plnila svůj závazek a podporovala knihovnu příspěvkem ve výši 50 haléřů na každého Čecha z města. Mezi podporovatele knihovny patřili i některé spolky a obchodníci, kteří dotovali knihovnu peněžitými dary nebo knihami. Počet knih i čtenářů stoupal. V roce 1938 to bylo přes 3000 románů a více než 1000 vědeckých knih. Knihovnu navštěvovalo pravidelně přes 500 čtenářů. Pak přišel rok 1938 a všechno, co se s velkým úsilím a za strádání vybudovalo, bylo jednou ranou zničeno. Před příchodem německých okupantů uprchla většina českých obyvatel se zbytky svého majetku. Jak to dovolil čas, a umožnily dopravní prostředky, byla zachráněna i část majetku spolků. Z knihovny se podařilo zachránit jen ty knihy, které byly vypůjčeny. Zbytek padl za obětí německým okupantům. Část knih byla spálena, část transportována do stoupy, kde byly knihy zničeny. V roce 1945 bylo okamžitě započato s přípravami pro vybudování nové české veřejné knihovny.²¹⁸

Pálení a ničení knih patřilo v dobách nacionalismu k ostudným praktikám, které byly namířeny tak, aby hanobily důstojnost jiného národa a ničily jeho kulturu.

Bílinské vlastivědné muzeum

Již před první světovou válkou zřídili ředitel školy pan Josef Pohl a katecheta Josef Wortner v Bílině malé muzeum. Tamní sebrané objekty se staly v roce 1921 základem pro muzeum zřízené v několika místnostech na radnici. Zakladatelé tohoto muzea byli: Josef Pohl, Ferdinand Pemsel, Wenzel Smetana, Karl Smetana, Josef Neidel, Adolf Neukircher a Gustav Laube. Založili i muzejní společnost, jejíž předsedou byl Ferdinand Pemsel a kurátorem Gustav Laube. Gustav

Laube věnoval muzeu své obsáhlé mineralogické a botanické sbírky, dále pak bohatou odbornou knihovnu. Součástí muzea se staly i sbírky bílinského živnostenského sdružení. Pocházely od Josefa Simona, bílinského rodáka, cestovatele a vlastivědce. Po předčasné smrti předsedy Ferdinenda Pemsela se muzeum přestěhovalo do dvou domů, které Pemsel muzeu odkázal. Vybavení vnitřku převzali Josef Neidel, Adolf Neukirch a Josef Dostal. Karl Smetana převzal funkci tajemníka a byl činný i jako referent a asistent u raně historických vykopávek.

V cenných sbírkách bílinského muzea, které svého času patřilo k těm nejvýznamnějším muzeím v Čechách, se nacházely:

- Dřevěný reliéf sv. Dorothey ze Želenic (výška 89 cm), cca 1510 z dílny mistra klínového kamene z Mostu (Meister des Schlussteins), Bílinské muzeum, invent.č. 170
- Dřevěná soška sv. Petra z arciděknaského kostela Bílina, cca 1600 (výška 120 cm), invent.č. neznámé
- Dřevěná soška sv. Anny Selbdritt z Kozel u Bíliny, cca 1530 (výška 120 cm), invt.č. 158
- Dřevěná soška „Marie s dítětem“ ze Želenic, cca 1510 (výška 80 cm), inv.č. 169

Bohužel nemáme žádné informace o pozůstatcích objektů, které byly vystaveny v bílinském muzeu. Četné exponáty zmizely. Část archeologického inventáře se po několika stěhováních nachází v teplickém muzeu a některé objekty jsou vystaveny.

Bílinské muzeum má dlouhou tradici. Po květnové revoluci nebyla práce přerušena, protože německý správce z doby okupace zůstal v Bílině až do roku 1946. Po odchodu (odsunu) tohoto správce muselo být muzeum uzavřeno. Nebyli totiž ani odborníci ani žádní jiní dobrovolníci, kteří by v jeho práci pokračovali. V muzeu se nevětralo, takže vznikaly škody. V místnostech se tvořila plíseň. Mnoho exponátů bylo poničeno. Hledaly se sice nové prostory, ale osud muzea je stejný jako osud archívu. Přitom materiálu stále přibývá. Během rušení jednoho obchodu se sklem se našly porcelánové figurky a staré skleněné a cínové předměty. Nejcenějším nálezem byl starý gotický oltář, který byl nalezen na půdě ve Světcí. Pocházel z roku 1500. Další cenné předměty pocházejí ze světeckého školního muzea, které nám přenechal národní výbor. Správa muzea se snaží, aby zpřístupnila inventář obyvatelům a organizuje nejrůznější výstavy. Tak byla v roce 1950 zorganizována výstava „Bílina v obrazech a v literatuře“ a v roce 1951 výstava „Kyselka, její historický vývoj od počátku až po dnešní dobu“. Obě výstavy se konaly v zimní zahradě zámku a měly velký úspěch. Teď už jen musíme doufat, že se v nejbližší době najdou vhodné prostory, aby i další generace mohly získávat informace o městě Bílina.²¹⁹

- Budinský, Peter: 33 let archeologické práce na zámku v Bílině. Teplice, strana 147 a další
- Gobst, Franz: Bilder zum Biliner Heimatmuseum. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 256
- Plattig, Willibald: Zur Geschichte des Heimatmuseums Bilin. Viz: Heimatruf ze dne 14.1.1961, strana 4

6.4 Zasloužilí občané Bíliny

Starostové města Bílina ²²⁰

1711 Franz Simon	1813-1830 Franz Kohl	1918 MUDr.Hugo Tropschuh	1946-1950 Karel Hájek
1724 Georg A.Träger	1836-1850 Johann Kronbauer	1918-1919 N.Vorlíček	1950-1957 Stanislav Langer
1748 Sigismund Trautzel	1850 Andreas Schmidt	1919-1922 Wilhelm Wagner	1957-1960 Alois Tesař
1756 Matheas Eichhorn	1851-1860 Josef Karl Walter	1922-1927 MUDr.Hugo Tropschuh	1960-1970 Jan Zavrel
1762 Johann G.Blaschke	1861-1874 Josef Reichel	1927-1931 Josef Dorn	1970-1986 Gustav Drexler
1763 Ignaz Kronbauer	1874-1886 C.A.Schmidt	1931-1938 Wenzel Smetana	1986-1990 Josef Hončík
1780 Matheas Titzler	1887 Josef Musch	1938-1943 Rudolf Stierl	1990 Rastislav Jůda
1789 Ignaz Kronbauer	1888-1895 E.Dobrowolski	1943-1945 JUC R.Eichhorn	1990-1993 Vladimír Horáček
1803-1810 Leopold Tschepper	1895-1918 Josef Schmettan	1945 Karel Aubrecht	1993-2002 Ing.Čestmír Duda
2002-2014 Josef Horáček			

- Köhler Gustav: Franz Motal, ein verdienstvoller Bürgermeister in der alten Zeit. Viz: Heimatruf ze dne 28.2.1959, strana 3
Smetana, Karl: Quellennachweise zu den „Biliner Bürgermeister“. Amtszeiten, Namen, Quellen. V: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin 4- Smetana - Archiv

Obyvatelé Bíliny známí ve městě

Kniha „Bilin- unser Heimatkreis“ vyzdvihovala zásluhy několika Němců, kteří se zasloužili o rozkvět města Bílina. Z této celé řady jmen bychom měli zmínit následující zasloužilé osoby:

Starosta Eduard Dobrowolski (1832-1899)

Eduard Dobrowolski se narodil dne 16.8.1882 jako syn mistra provaznického Stanislausa Dobrowolského v Jirkově u Mostu. V roce 1862 si vzal dceru bílinského lékárníka pana Thomase Müllera a vedl od té doby místní lékárnu. Stal se členem „německo-liberální strany“. Obecní shromáždění ho dvakrát zvolilo do funkce starosty města (1888-1895). Za jeho vedení byla postavena škola, zřízena městská kanalizace a vodovody a zavedeno elektrické osvětlení. Založil také okresní požární spolek. Za své zásluhy o zlepšení komunální infrastruktury a své vedení jako pokrokový komunální politik obdržel v roce 1878 „rytířský řád císaře Franze Josefa“ a titul císařského radního. O rok později, dne 16.1.1899 zemřel.

Starosta Josef Smettan (1845-1918)

Narodil se v roce 1845 v Hrobčicích a navštěvoval bílinskou obecní školu a mosteckou reálku. Po učení v továrně na výrobu mýdel se vydal na putování po Německu a Rakousku. Vojenskou službu absolvoval v Bratislavě. Již ve věku 24 let byl zvolen do bílinské městské rady, jejíž členem byl až do roku 1918. Od roku 1887 vedl stavební referát města Bílina. V této funkci s úspěchem a energicky urychlil stavební práce na obnovení města Bílina. Jako městský rada pro stavebnictví a později jako starosta (1895-1918) dal postavit vodovod, městskou kanalizaci a chudobinec. Městská radnice v secesním stylu, kterou nechal vystavět právě on, se stala symbolem města. Jako mnohaletý místní školní inspektor nechal postavit vyšší školu, školku a „plaveckou školu“. Josef Schmettan podporoval jako předseda a čestný člen mnoha spolků kulturní život města. Jeho dům na konci Zahradní ulice byl známý. Vila byla postavena v secesním stylu. Světelná šachta, která vedla od střechy až po spodní patro, propůjčovala domu zvláštní atmosféru. Po roce 1918 byla tato reprezentativní vila známá jako „Löffler-Villa“ a od roku 1945 sloužila jako veřejné zařízení (v současné době – ruina).

Starosta MUDr. Hugo Tropschuh (1867-1927)

Hugo Tropschuh se narodil dne 17.2.1867 v Bílině. Studoval na gymnáziích v Mostě a Chomutově a na vysoké škole v Praze a Vratislavi. Po dalším vzdělání v nemocnici ve Vídni se na konci 90.let usadil jako praktický lékař v Bílině. Během dalších let byl činný na místní politické scéně. Stal se městským radou a zástupcem starosty. Po úmrtí starosty Schmettana byl zvolen jeho následovníkem a úřadoval až do své smrti (3.11.1927).

Byl to šedý den, když po úmrtí Schmettana byl jednohlasně zvolen za jeho následovníka první městský rada Dr. Hugo Tropschuh. Stalo se tak v posledních válečných letech. Staré Rakousko, vlast a domovina našich předků, leželo na smrtelné posteli a Češi snaživě pracovali na zániku

tohoto mnohonárodnostního státu. Tento čestný německý muž, jakých jsem znal jen málo, musel zažít mnoho těžkých situací v této turbulentní době. My, Němci jsme byli tehdy bezradní, a ještě dnes vidím stát Huga se slzami v očích ve své pracovně, jak se dívá z okna a pozoruje, jak legionáři sundávají poslední německé názvy ulic.²²²

- Plattig, Willibald: Bürgermeister Tropschuh zum Gedenken. Viz: Heimatruf ze dne 7.3.1959, strana 3
Smetana, Karl: Dr. Hugo Tropschuh, Bauernsohn, Arzt und Bürgermeister. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 413

Starosta Wenzel Franz Smetana (1873-1960)

Wenzel Smetana se narodil v roce 1873 v Bílině. U svého otce se vyučil zámečnickem, poté navštěvoval ve Vídni Technologicum a po aktivní vojenské službě jako poddůstojník vstoupil a vedl dále rodinný obchod. Jak obchodník a vynálezce si zasloužil vysoké uznání. Především díky své dvacetileté politické činnosti jako městský rada, jako předseda „německé křesťansko-sociální strany“ a později jako starosta města se zasloužil o řešení konfliktů objevujících se mezi Němci a Čechy. Městské zastupitelstvo Bílina mu v roce 1937 udělilo na základě jeho skvělých zásluh titul čestného občana. Informace o jeho profesních úspěších, jeho komunálním angažmá a jeho zásluhách pro mírové a plodné spolužití Němců a Čechů naleznete v pamětní složce o rodině Smetanových, která se nachází v společenské místnosti spolku.

Není možné zde vypočítat všechny práce a úspěchy prospěšné městu, které byly vykonány za vedení nynějšího starosty. Podívejme se jen jednou na jeho nejmarkantnější zásluhy: Po čtyřleté, takřka nadlidské práci a snahách bylo docíleno samostatnosti bílinského okresu – nekonečný úspěch pro život ve městě – řeka Biela byla regulována, nová promenáda s nově zasazenými stromy vede ke Kyselce, starý jez byl nahrazen novým. Několik ulic bylo uválcováno, ulice Mühlengasse a Ugeststraße byly nově vydlážděny, stejně tak jako státní silnice přes hranici města. Pro mladé, pěší turistiku nadšené Němce, byla zřízena hezká mládežnická ubytovna, městská plavecká hala byla zvětšena a zrenovována, nově upraveny kabinky a místa určená pro slunění a odpočívání. Městský park, kterému hrozilo zpustnutí, byl zrenovován, byl vybaven novými lavičkami a místy pro hraní a zve tak k odpočinku a trávení volného času. Na zastávce Bílina - město uvítá přijíždějící hosty hezký květinový záhon. Městský archiv byl nově uspořádán. Potomci se zde dozvědí o historii, práci a plí svých předků. Ze zanedbaného hřbitova se stalo opravdu důstojné místo odpočinku pro bílinské obyvatele. Všude panuje pořádek, byly založeny nové silnice, položeny vodovody a kanalizace.²²³

- Plattig, Willibald: Altbürgermeister Smetana 85 Jahre alt. Viz: Gedenkbuch der Familie Smetana, strana 88
Smetana, Ferdinand: Wenzel Franz Smetana. Viz: Heimatruf ze dne 5.6.1998, strana 9
Smetana, Ferdinand & Smetana, Karl: Gedenkmappe des Bürgermeisters Wenzel Franz Smetana. Schlossermeister, Erfinder, Bürgermeister, Ehrenbürger. Selb 1995-Gesellschaftsraum der Biliner Heimatstuben in Gerolzhofen

Ferdinand Zdenko Lobkowicz (1858 – 1938)

Ferdinand Zdenko kníže z Lobkowicz, vévoda z Roudnice, knížecí hrabě ze Sternstein se narodil dne 23.ledna 1858, dne 4.září 1884 se oženil s Annou Berthou, kněžnou z Neipperg (nar. 7.srpna 1857). Z tohoto manželství vzešli tito potomkové: princ Ferdinand Joseph, princezna Marie Rosa, princ Maximilian Erwin, princezna Anna, princezna Leopoldine, princ Karl, princezna Hedwig, princezna Gabriele, princezna Josephine, princ Geog Christian.

Starosta Smetana se těšil přízni knížete a měl s ním zvláštní, důvěrný vztah. Stejně důvěry se těšil i u jeho syna knížete Dr. Maxe Lobkowicze. Měl svou zásluhu i na ukončení letitého sporu mezi synem a otcem: „ U příležitosti 80. narozenin knížete Zdenka Lobkowicze (z tohoto důvodu se konalo i osobní usmíření se synem) vedl otec německé a české obyvatelstvo Bíliny ve velkolepém průvodu s pochodněmi směrem nahoru k zámeckému vrchu. V samotném zámku měl otec projev, předal knížeti listinu čestného občana města. V téměř nekonečné řadě vzdávali zástupci všech ve městě existujících spolků knížeti úctu (mimo jiné Karl za lední klub, Friedl jménem německých vysokoškoláků). Starý aristokrat pohnutě děkoval za tyto krásné a svorné projevy.²²⁵

Dne 24.prosince 1938 náš dobrý, nezapomenutelný kníže, Ferdinand Zdenko Lobkowicz, zemřel ve věku 80 let a 11 měsíců, daleko od Bíliny, v Nelahozevsi u Prahy. Dne 26. prosince 1938 byl uložen do rodinné hrobky v Roudnici nad Labem. Bílina a především arciděkanský úřad ztratil v tomto velkorysém šlechtici nezapomenutelného dobrodince a přítele. Pán jemu, tedy člověku, který byl také v životě podrobován četným zkouškám, daroval zasloužilý odpočinek. A i Bílina ztratila v knížeti navždy přítele všech chudých. Bude žít dál ve vděčných vzpomínkách mnohých obyvatel Bíliny.

- Muska, Josef: Z dějin Bílinského hradu a zámku. Viz: Bílinský zpravodaj III, ročník 1992, 5-7, strana 29 a další
Karl, Smetana: Unser Ferscht. V: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 368 a další

Ferdinand Zdenko Lobkowicz

Josef Simon (1813 – 1889)

Opustil své rodné město, navzdory „konstituci a svobodě“, odešel do Ameriky, stal se americkým občanem a během války, která tam v letech 1860-64 zuřila mezi jižními a severními státy, byl vláčen v novém světě sem a tam, až se unaven cizinou vrátil do své vlasti, kde se těšil velké vážnosti. Byl to i on, kdo byl díky svým velkým zkušenostem z cest prospěšný při zvelebení života spolků a školství. Tak například živnostenský spolek a živnostenská škola mu jsou vděчны za svůj rozkvět. Ač neměl žádné další vzdělání, než jaké mu poskytla bývalá triviální škola předbřeznové doby, ovládal dobrou němčinu a vydal v roce 1887, tedy dva roky před svou smrtí, knihu o cestách, které podnikl. Studoval a pilně četl dějiny a byl horlivý sběratel informací týkajících se pamětnických vzpomínek a byl to on, kdo mě několik měsíců před svou smrtí vyzval, abych sepsal celé dějiny jeho rodného města: Všechna čest tomuto statečnému muži!²²⁷

V jedné kopii bohužel zmizelých memoriálů arciděkanství Bílina, které byly vedeny od roku 1793, se nacházel ručně psaný zápisek k dějinám města Bílina:

Ačkoliv k tomu nemám žádné oprávnění, dovoluji si já, Josef Simon, jelikož jsem v některých bodech obeznámen s dějinami Bíliny, podat vlastní svědectví o dokumentech, které byly dnes, v červnu 1918, vloženy mistrem klempířským Ferdinandem Jaschem do kupole Újezdského kostela, aby předaly svědectví dalšímu světu. Kostel byl postaven panem Albrechtem von Kolditz, tehdejší panem z Bíliny a Krupky. Pojmenován byl Maria v poli, pravděpodobně asi proto, že tehdy nestály kolem žádné domy.

Ignaz Franz Rauch (1777 – 1862)

Ignaz Franz Rauch se narodil v Bílině dne 12.7.1777 jako syn Josefa a Therese Rauchových. Rodný dům již dnes nelze dohledat. Rauchovi rodiče byli chudí tkalci. Ignaz Rauch se dal dne 25.srpna 1796 naverbovat, bylo mu tedy 19. Účastnil se polních tažení 1805, 1809, 1813, 1815, 1821 a během několika příležitostí byl s poctami zmiňován.²²⁹

Jako výjimečný hrdinský čin bylo uznáno jeho chování při souboji na vyvýšeninách Malborgeth v horní Itálii. Malá skupina 300 Rakušanů tam na rozkaz arcivévody Johanna odolávala několika francouzským regimentům, aby co nejvíce oddálili postup většiny francouzské armády proti Tarvisu. Za velkých ztrát se podařilo protivníkovi dobytí blokované pevnosti. Jako poslední část horského opevnění padla pozice dělostřelectva pod vedením Ignaze Raucha. Kvůli své statečnosti mu udělil vícekrát italský Eugen de Beauharnais milost a po válce ho císař vyznamenal zřídka udělovanou „Zlatou medailí za statečnost“. V následujících napoleonských válkách se vyznamenal dalšími vojenskými úspěchy, takže byl nejprve v roce 1822 povýšen na poručíka, v roce 1826 na hejtmana a v roce 1835 na majora. Císař Ferdinand ho posléze povýšil do šlechtického řádu s přívlastkem „von Montpredil“. V roce 1848 odešel jako podplukovník na odpočinek a zemřel v 85 letech na svém sídle v Simmeringu u Vídně. Obec Malborgeth vzdala čest zemřelému v roce 1909 památníkem. Jeho rodné město Bílina si jeho památku připomněla v roce 1912 zřízením památníku v městském parku. Památník existoval až do odsunu v roce

1945. Jeho život zpracoval ve své knize „Die Zeit, der Mann, Die Tat“ městský písař Zdenko Stanislaus Janowski.

- Janowski, Zdenko: Die Zeit, der Mann, die Tat. Dem heldenmütigen Kämpfer von Malborgeth, nachmaligen Artillerie-Obersten Ignaz Rauch von Montpredil, seine Heimatstadt Bilin 1912.
- Köhler Walter: Aus Bilins Vergangenheit. Das Jahr 1813. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin 3 – Smetana – Archiv
- Lazak, Rudlof: Ein Biliner am Predilpaß 1809. V: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin 3 – Smetana – Archiv

Gustav Walter (1834 – 1910)

Gustav Walter se narodil dne 11.2.1834 v Bílině a strávil zde svoje dětství i mládí. Jeho otec provozoval v ulici Lange Gasse 13 pekárnu, zde žila i celá rodina. Po studiu hudby v Praze a úspěšném angažmá v brněnském divadle debutoval v císařské opeře ve Vídni, kde byl více než 30 let činný jako lyrický tenor. Dále pak hrál a zpíval jako uznávaný operní zpěvák na všech významných podíích Evropy. V roce 1867 byl jmenován dvorním kapelním zpěvákem. Ve velkých koncertních sálech v Evropě zpíval písně Schuberta a Brahmse. Při svém návratu z Londýna navštívil své rodné město Bílinu, kde koncertoval ve prospěch lidové knihovny. Do dějin divadelního světa vstoupil jako „zbožňovaný tenor obyvatel Vídně“. Zemřel dne 30.1.1910 ve Vöslau u Vídně. K stému výročí jeho úmrtí uspořádalo muzeum státní opery Vídeň zvláštní výstavu o jeho životě a díle. Tato výstava byla předvedena s velkým úspěchem v Bílině. Hudební škola Bílina je od roku 2011 pojmenována po něm.

- Kutschera, Herta: Vergötterter Tenorliebling der Wiener. Viz: Heimatruf ze dne 19.2.2010, strana 12
- Nunnenmacher-Röllfeld, Maria: Der Schubertsänger Gustav Walter. Ein Wiener Künstlerleben. Bílina kolem roku 1930
- Ring, Herbert & Gobst, Franz: Schubert- Sänger Gustav Walter. Díl 1 – 3. Viz: Heimatruf ze dne 11.8.200, 8.9.2000, 15.9.2010 vždy na straně 9
- Rößler, A.L.: Gustav Walter, K.K. Kammer und Hofopernsänger in Wien. Viz: Biliner Nachrichten ze dne 8.7.1882, strana 2 a 3

Eduard Hawelka (1862 – 1926)

Dr.Eduard Hawelka, který se narodil dne 28. srpna 1862, sbíral četné povídky a anekdoty z Bíliny a jejího okolí. Patřil po Albertu Zieglerovi k těm nejznámějším básníkům nářečí severních Čech. Po několika zveřejněních, mimo jiné např. o Bořni, se mu v roce 1900 podařil průlom s dílem „Ollerlee Geschicht'n“. Tato sbírka s podtitulkem „Lustige Erzählungen in Biliner (deutschböhmischer) Mundart“, tedy „Veselé povídky v bílinském (německo-českém) nářečí“ se objevily v roce 1915 v bílinském nakladatelství August Bund, tisk obstaral Ernst Menda. V odborné literatuře se o jeho díle píše jako o nejradostnějším jevu na poli poezie v dialektu. Hawelka dokázal ve svých fraškách, popiscích z cest, příbězích z lovů a obce vyjádřit

nefalšovaně myšlení a cítění starých obyvatel Bíliny. V letech 1904 až 1923 vyučoval na znojemské reálce. Zemřel v roce 1926 ve Znojmě. Jeho „Ollerlee Geschicht'n“ byly po odsunu vydány 3. vydáním panem Willibaldem Plattigem. Kniha obsahuje i pět hezkých perokreseb od Josefa Aschenbrennera, rodáka z Bíliny.

- Hawelka, Eduard: Ollerlee Geschicht'n. Lustige Erzählungen in biliner (deutschböhmischer) Mundart. Bilin 1915, Neuauflage Regensburg 1968
Hawelka, Eduard: Der Biliner Stein (Borschen). V: Erzgebirgs-Zeitung, 1894, strana 1-9, 39-43

Karl Schütz (1886 – 1915)

Karl Schütz se narodil dne 30.října 1886 ve staré měšťanské rodině v Bílině. Po základní a měšťanské škole navštěvoval tříletou odbornou keramickou školu v Teplicích a od roku 1906 uměleckou tkalcovskou školu Rakouského muzea Vídeň. Za svůj umělecký vývoj vděčí Juliu Dietzovi, který mladému umělci ukazoval cestu na mnichovské umělecké akademii. Již v této době opatroval fantazijními a působivými ilustracemi známé sbírky pověstí, které vydával učitelský spolek Bílina. Po zkouškách na umělecké akademii v roce 1913 se vrátil do svého rodného města Bílina a vytvořil zde spousty děl vysoké umělecké hodnoty. V roce 1914 se nadšený člen bratrstva bílinské „Markomannia Bilin“ nechal narukovat, kde již v roce 1915 zemřel. Jeho bratrstvo mu prokázalo čest a nechalo na jeho rodném domě v Bílině připevnit vzpomínkovou desku a uspořádali v roce 1925 vzpomínkovou výstavu.

Byl to jeden z mála umělců, v jehož díle najdou zalíbení odborníci i laikové. To vypovídá o mnohém. Nebyl ale jen velmi dobrým kreslířem, ale měl i výjimečnou, kreativní fantazii, která znovu a znovu vyrůstala z naivně veselého, až dětského smyslu a upřímné německé zbožnosti. Co se talentu a nadání týká, blížil se mu Richard Teschner (Litoměřice, Cheb, dnes Vídeň). Zřejmě by dozrál v uměleckou osobnost, pokud by mu osud dopřál času, tak jako Richardu Teschnerovi. Stal by se osobností sudetoněmeckého umění jakou je Theodor Körner.²³⁰

Na zed' u staré zdi u potoka, kde se pralo prádlo, namaloval Karl Schütz různé fresky známých německých osobností (zleva doprava): císař Maximilian, Georg von Frundsberg, Peter Vischer starší, Walther von der Vogelweide, Hans Sachs, Hans Holbein mladší, Albrecht Dürer.

- Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilder von Karl Schütz. Viz: Bilin – unser Heimatkreis. Ludwigsburg 1979, strana 183 a 184, 372 a další, 431 a další
Nerlinger, Heinz: Das Leben und Werk von Karl Schütz. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Sagen und Schilderungen des Mittel- und Erzgebirges. Radelstein-Sagen, Ludwigsburg 1982, strana X a další
Občanské sdružení Bílina 2006: Bílina zmizelá a nalezená. Bílina 2010
Smetana Karl: Heimische Künstler. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin 3 – Smetana – Archiv

Gustav Laube (1897 – 1951)

Gustav Laube je zakladatelem muzea v Bílině. Stál u jeho zrodu a doprovodil ho až do podoby jednoho z nejvýznamnějších muzeí v Sudetech. Byl jeho státem jmenovaný ředitel. Často uctíváný autodidakt sbíral a třídil cenné historické kulturní dědictví, zaobíral se hlavně různými oblastmi geologie, archeologie, paleontologie, mineralogie a botaniky. Položil základy našeho vědění o Bílinsku z doby jeho raných i pozdějších dějin. Výsledky svého bádání zveřejňoval ve smysluplných pojednáních.²³²

Až do poloviny roku 1947 zůstal ředitel muzea Gustav Laube ve městě, pak předal své životní dílo do rukou města Bílina. Musel poté, stejně jako ostatní němečtí obyvatelé Bíliny, město opustit. Jeho synové, akademický sochař Ottmar Laube (1912 – 1945) a malíř Gustav Laube (1915 – 1941) ozdobili muzejní domy freskami v nadživotní velikosti. Oba zemřeli ve druhé světové válce. Ottmar Laube vytvořil mnoho děl, mimo jiné plakety Goetha, Gutenberga, Dobrowolského, dvě úplné plastiky, které se nacházejí na ředitelství Kyselky, dále pak plaketu jednoho vedoucího Sokola. Bohužel se skoro všechna díla obou umělců ztratila během zmatků při odsunu.

- Gobst, Franz: Ottomar Laube, Akademischer Bildhauer, Viz: Heimatruf ze dne 6.11.1998, strana 9
- Neuburg, Leo Erich: Die hängenden Gärten von Bilin, Prager Tagblatt ze dne 7.8.1938, strana 6, Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin 4 – Smetana Archiv

Bílinský ředitel muzea Gustav Laube se nesmí zaměňovat s geologem a paleontologem Prof. Dr. Gustavem Carlem Laubem (1839 – 1923), rodákem z Teplic. Prof. Laube se významně zasadil o výzkum v oblasti geologického vývoje středohoří, jakož i o vysvětlení geologické struktury termálních a minerálních pramenů v severních Čechách. Byl profesorem na německé univerzitě v Praze, dvorní rada a čestný občan města Teplice.

- Vydalo Krajské muzeum v Teplicích: Gustav Carl Laube. (česko-německy). Teplice 1989

Karl Smetana (1899 – 1985)

Karl Smetana se narodil dne 25. března 1899 jako nejstarší syn starosty Smetany. Poté, co získal vzdělání jako učitel, věnoval veškerý svůj čas a energii pedagogické a kulturní práci pro město Bílina. Jeho jméno je úzce spjato s mládežnickým, turistickým a obnovitelským hnutím ve 20. a 30. letech. Byl spoluzakladatelem sudetoněmecké mládežnické ubytovny, organizátor mnoha literárních čtení, výstav knih a obrazů, vydavatel dvoudílného kalendáře z domoviny, iniciátor přírodního divadla na Bořni a památníku hrdinů v bílinském městském parku. Jako učitel se angažoval v rámci svých místních dějepisných studií za mediálně didaktickou práci ve školní výuce a při vzdělávání dospělých a po léta působil v hlavním výboru pro národní vzdělávání a výchovu ve „spolku Němců“. Zvláštní zásluhy měl v oblasti vzdělávání postižených dětí a dětí s učebními problémy. Bílinská zvláštní škola, jejímž rektorem byl jmenován, byla jeho životním dílem. Své znalosti v oblasti národně dějepisného bádání a ochrany přírody využil i jako spoluautor knihy Biliner Heimatbuch. Humanisticky orientovaný badatel Karl Smetana zemřel 12. 9. 1985 u jezera Tegernsee.

→ Gobst, Franz: Karl Smetana. Viz: Heimatruf ze dne 11.10.1985. Gedenkblätter des Sudetendeutschums

Arciděkan Wenzel Billich

Wenzel Billich se narodil dne 16.srpna 1889 v Tuhani u Dubé v severních Čechách.. Navštěvoval jezuitské gymnázium v Bohusudově. Po maturitě studoval teologii v Litoměřicích a v roce 1913 byl vysvěcen na kněze. Brzy byl pro své odborné a didaktické schopnosti přesazen na měšťanskou školu do Bíliny, kde s úspěchem získával pro křesťanskou myšlenku bílinskou mládež. V církevní obci i ve městě byl velmi oblíbený.

Katoličtí obyvatelé Bíliny se připravovali k oslavám jubilea tohoto oblíbeného lidového kazatele, který byl vysvěcen dne 14. července 1913. V sobotu, 10. července 1937, v předvečer oslavy, přednesl spolek „I. Musik- und Gesangverein“ oslavenci překrásný hudební kousek. V neděli, 11. července se uskutečnilo shromáždění všech katolických spolků v 9 hodin. Uzavřený průvod směřoval k bytu kazatele. Výše jmenovaný byl vyzvednut duchovenstvem, poté opět v průvodu, kterého se účastnily stovky lidí, za doprovodu slavnostních zvonů, s vlajícemi vlajkami a praporečky, prošel Reussovou ulicí, tehdejším Masarykovým náměstím až k arciděkanství. Pozdrav jubilantovi před kostelní branou. V kostele, který byl zaplněn do posledního místa, slavnostní mše, kterou vedl kaplan Wilhelm Gerner. Na závěr následovala slavnostní bohoslužba s „Te Deum“. Ve 12 hodin se v hotelu „Hohes Haus“ konala slavnostní tabule, které se účastnili kromě staříčké, ale duševně i fyzicky zdravé matky oslavence, jeho dvou bratrů, duchovenstva, špičky katolických spolků a organizátoři a četní osobní přátelé. Za zmínku stojí i to, že svou návštěvou jubilanta vyznamenali i staříčský zámecký pán, kníže Ferdinand Zdenko Lobkowicz a paní hraběnka Christine Brühl. Večer následovala oslava s vystoupeními, slavnostní řečí a veselou hudební kapelou. Katolický domov byl tak plný, že nebylo jediné místo volné. Všechny kruhy německého obyvatelstva, bez ohledu na politickou orientaci se této akce účastnily. A to je asi nejlepším důkazem toho, jaké oblibě se těšil vážený pan katecheta Wenzel Billich. ²²³

Po smrti arciděkana Karl Steinera dne 26.března 1940 byl pověřen farností Wenzel Billich. Později ho jmenoval litoměřický biskup Dr. Weber arciděkanem. V červnu 1945 byl na své faře zatčen, vyslýchán ve vězení a bit. Obrácen obličejem ke zdi musel po celé hodiny stát na náměstí a čekat, až budou jeho farníci připraveni k odsunu. Po dlouhé cestě našel své místo a nové působiště ve Wippstetten u Vilsbiburgu v dolním Bavorsku, kde dne 25. října 1950 zemřel.

- Smetana, Karl: Erzdechanten und Kapläne von Bilin (ab 1807 – 1945) sowie tschechische Administratoren. Namenverzeichnis. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte Bilin 4 – Smetana – Archiv.
Smetana, Wenzel: Wenzel Billich. V: Smetana, Friedrich & Smetana, Karl. Das Leben unseres Vaters und Erinnerungen an unsere Heimatstadt Bilin. Familienbuch, strana 164 – Smetana – Archiv

Eduard Hrbatý, administrátor fary v Bílině (1923 - 2013)

Jsem ročník 1923. Narodil jsem se 15. srpna v malé vesnici na Drahanské vysočině v Hrochově. Jsem nejstarší z deseti dětí. Nejmladší z dětí je hokejista Jan Hrbatý. Otec, ruský legionář, byl povoláním krejčí. Bílinu znám a mnozí tady mě znali ještě z doby před rokem 1950. Byl jsem tady ve funkci katechety v Oseku u Duchcova v měšťanské škole a na gymnáziu. Okamžitě po mém vysvěcení dne 8. dubna 1950 došlo v noci na 14. dubna k mojí internaci v Oseku a poté v Želivu do známého koncentračního tábora pro kazatele a řádové lidi. Nucené práce na nejrůznějších místech, mimo jiné ve sklárně (kdysi sklárna „Lukeš“) v Duchově. To vše trvalo pět let. Domů jsem se dostal v roce 1955. V roce 1956 následovalo moje zatčení v Olomouci a po roce pak odsouzení před okresním soudem v Olomouci, po odvolání pak u Nejvyššího soudu v Praze na Pankráci ke třem letům vězení kvůli podhrývání republiky a maření dohledu nad církví. Následovala Ruzyně, uranové doly v Bytízu u Příbrami, Valtice u Jičína, jinak Kartouzy. Po propuštění v roce 1960 jsem pracoval jako dělník v Prostějově až do 1. května 1969. Od té doby vykonávám opět práci administrátora v Bílině.²³⁴

Karl Smetana jmenuje další významné osoby Bíliny:

- **Hermann Müller**, lékárník a první místní školní rada a inspektor. Bílinským školám věnoval své cenné sbírky a podporoval školní knihovnu
- **Josef Heinel**, švec, obyvatel Chebu, který žil od roku 1910 v Bílině. Byl sekretář katolického národního spolku a sekretář katolického spolku Bílina. Spoluzakladatel křesťansko-socialistické strany a městský rada.
- **Josef Pohl**, ředitel měšťanské školy v Bílině a živnostenské školy. Pod jeho předsednictvím postavil spolek Bořeňský dům. Byl spoluzakladatel muzejní společnosti Bílina a zakladatel pomocné školy Bílina. Jako předseda místní školní rady a bílinského učitelského spolku bojoval o zájmy německé školy a byl členem městské rady.
- **Anton Schmidt**, vedoucí zemědělské záložní pokladny, prezident „Spolku vojenských vyloužilců pro oblast Čech“, zaujímal v církevním a kulturním životě města Bíliny významnou pozici.
- **Heinrich Federle**, kupec a městský rada. Předvoj moderního turistického hnutí a nadšený přítel vlasti. Významně se zasloužil o udržení ruiny hradu Kostomlaty. V četných básních vyzdvihoval krásy vlasti.²²⁴

→ Smetana, Karl: Biliner Bürgermeister – Biographien. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis. Ludwigsburg. Strana 326 a další, 410 a 411, 234 a 235.

7. Bílinský uhelný revír

7.1. Těžba uhlí

V oblasti mezi Krušnými horami a Českým středohořím se více jak před 250 lety započalo s plánovanou těžbou uhlí. První zprávy pocházejí z roku 1750 a dokládají, že okolí Bíliny patřilo k prvním těžebním místům. Následovaly oblasti kolem Teplic, Duchcova a Mostu. Pamětníci nazývali tato významná místa těžby uhlí „malé Porýní“.

Již 200 let před systematickou těžbou uhlí byla podél jižního svahu Krušných hor, asi v šířce dvou až deseti kilometrů – tedy od Ústí nad Labem až po Ohři- nalezena první ložiska uhlí. Uhlí vzniklo poté, co na konci druhohor (v době vymírání dinosaurů) ustoupilo křídové moře a zvrásnilo se Alpy. Asi před 65 milionů let začalo geologické období počátku oligocénu. Během časté vulkanické činnosti pronikalo magma na povrch země, protrhávalo nánosy křídového moře a zformovalo se do kuželovitých hor dnešního Českého středohoří. V prohlubni mezi Krušnými horami a středohořím, které bylo ještě ve fázi utváření, vzniklo sladkovodní jezero. Dařilo se zde močálům a bujným pralesům. Z organického materiálu se pomalu vytvářela uhelná sloj. Kolem roku 1540 se z této uhelné sloje získávalo na panství uhlí na přípravu vitriolu. Ve stejné době vznikaly u Oseka, Chomutova a Mědence postupně dílny na výrobu kamence a vitriolu. Je s podivem, že uhlí nepřitahovalo zájem jako samotné topivo, spíše ale pro obsah pyritu a kamence, výchozích látek při výrobě vitriolu a sirného květu. Tyto látky byly tehdy důležité pro koželuhy a ranhojiče. 1. srpna 1550 udělil císař Ferdinand I. hejtmánovi Bohuslawu Felixovi von Lobkowicz z Jáchymova horní právo, tedy svobodu těžít kámen a hnědé uhlí v žateckém, litoměřickém a v blízkých regionech. Těžba uhlí probíhala ještě velmi primitivním způsobem. Uhlí bylo těženo na denní světlo pomocí navijáku a lidské síly. V regionu bylo velké množství šachet, vzniklých těžbou uhlí. Často docházelo k požárům, způsobených ani ne tak plyny, jako spíš lidskou neopatrností při zacházení s ohněm.

V záznamech v kalendáři z historie města Bíliny se nachází poznámka o bílinských dolech nedaleko zámku a u Kučlína. O počátku profesionální těžby uhlí na Bílinsku je známo to, že poddaný jménem Dittmann našel na panském poli knížecího rodu Lobkowiczů blízko Chudeřic směrem na Světec malé kousky uhlí. Bílinská vrchnost dala vyhloubit jednu zkušební šachtu o hloubce devíti metrů, aby dokázala existenci uhelné sloje. Existence uhlí a jílů byla prokázána. Uhlí bylo tehdy používáno pro otop na panských poplužních dvorech. Popel sloužil jako hnojivo. Na polích byly hloubeny další různé šachty. Avšak všechny potkal stejný osud. Práce musely být pozastaveny kvůli záplavám. Problém mohli vyřešit jen odborníci na těžbu rudy. Kníže Lobkowicz měl k ruce německé odborníky, kteří pomáhali již v dolech v Cínovci a Mikulově. Tito experti potvrdili, že se jen několik metrů pod zemí nachází uhelná sloj. Jako jediná smysluplná možnost, jak uhlí získávat, se jeví založení štoly, kterou by bylo možno odvádět spodní vodu. Vyhlobila se štola o délce 327 metrů, která se nacházela pět až dvanáct metrů pod zemí a vedla až k zaplavené uhelné sloji. Poté, co se šachta a další štoly zajistily, započalo se v roce 1763 v šachtě Rudiay s profesionální těžbou uhlí. Zde bylo i v roce 1782 otevřeno v dějinách těžby uhlí první komorové dobývání. Okolo roku 1755 začali i sedláci hledat na svých polích uhlí. Vznikaly takzvané selské dobývky. Lidi fascinovalo od počátku, že

tak malý kousek uhlí hořel podstatně déle, než stejně velký kus dřeva, dával více tepla a nemusel být chráněn před vlhkostí. Sedláci hloubili buď úpadní šachty nebo vodorovné štolý.

Bílinská vrchnost diskutovala často o rentabilitě těžby uhlí, což dokládá skutečnost, že již v roce 1752 si kladli otázku, zda se nemá započít s povrchovou těžbou uhlí. Pro tento typ těžby by bylo zapotřebí odkryt hlínu do hloubky 12 metrů, délky 30 až 36 metrů a šířky 18 metrů. Dalším problémem bylo, kam vytěženou hlínu deponovat. Nejen z tohoto důvodu se na Bílinsku až do 20. století těžilo oběma způsoby, přičemž těžba ve štolách vyžadovala těžkou práci člověka i zvířete. Pracovní podmínky ve štolách byly velmi namáhavé, bylo to způsobeno uhelným prachem, úzkým prostorem ve štolách, člověk a kůň se tísnili na malém prostoru a v neposlední řadě bylo v šachtách též málo vzduchu a nedostatečné osvětlení.

Hlavním produktem bílinského uhelného revíru bylo hnědé uhlí. Již dříve se vedly diskuze o tom, zda není cena za uhlí příliš vysoká nebo zda smí být uhlí odebíráno pouze bílinskými doly. V zápiscích v kalendáři ze dne 3. srpna 1769 stojí, že „kyblík uhlí byl prodáván poddaným za 7 a půl krejcaru“. ²⁴⁹ Kolem roku 1830 se započalo se stavbou fabrik a řemeslných výroben a se zlepšováním transportu po železnici a lodí po Labi. Odstartoval se dynamický vývoj těžby uhlí. V bílinském uhelném revíru se usadilo několik průmyslových podniků, některé z nich si otevřely vlastní šachtu blízko své fabriky. V roce 1835 vznikla v Bílině továrna na výrobu porcelánu a kameninového zboží a cukrovar, který zpracovával ročně 40 000 centýřů řepy. Dále pak v celém severozápadním povodí začaly vznikat četné slévárny, textilní továrny, továrny na výrobu bot a rukavic, chemičky a sklárny, pivovary a tkalcovny. Potřebovaly energii, která byla po vynálezu parního stroje získávána z hnědého uhlí. Stupeň industrializace stoupl během několika desetiletí v Sudetech díky silné podpoře z bílinské kotliny na 51 % (srovnání: Německo 41%, Velká Británie 46%, Francie 35%).

Poptávka po uhlí stoupala velmi rychle. V roce 1865 bylo vytěženo pouze 500 000 tun, v roce 1913 to bylo již 19 miliónů tun, z nichž 70% bylo určeno pro průmysl a pouze 30% pro domácnosti. Třetina produkce revíru byla exportována. Ústí nad Labem se stalo největším překladištěm uhlí v c.k. monarchii. Uhlí se z Bíliny transportovalo koňskými povozy, v roce 1872 byl uhlím naložen první vlak. Z Litoměřic až do Hamburku táhly ve dne v noci parní lodě pomocí dvou silných ocelových řetězů říční nákladní lodě na vlečném laně.

Jedna z nejstarších železničních drah v severočeském uhelném revíru byla trasa Ústí-Chomutov, kterou zřídila během tří etap ústecko-teplická železniční společnost (ATE): první trasa Ústí-Teplice byla postavena již 20. května 1858, trasa Teplice – Duchcov 15. července 1867 a trasa Duchcov- Chomutov 8. října 1870. 6. června 1874 byla uvedena do provozu další železniční spojení mezi Ústím – Úpořiny – Bílina. Obě dráhy vedly na nebo přes hlavní nádraží Bílina. Byly spojeny pomocí různých vedlejších kolejí s jednotlivými šachtami.

Největšími odběrateli uhlí byly saské průmyslové podniky a hlavní město Pruska Berlín. Když došlo k ochromení dodávky uhlí kvůli stávkám v Anglii, dodával uhlí bílinský uhelný revír přes Brennerský průsmyk do Itálie (A.Hartmann).

7.2 Těžká práce na šachtě

Těžba uhlí platila už od nepaměti za riskantní. Práce horníka patří k těm nejnebezpečnějším povoláním, především ve starých šachtách a dolech. Těžební technika a povědomí o možných nebezpečích se tehdy nacházely na velmi nízké úrovni. Rozvahy a propočty mohly být realizovány teprve po nabytí praktických zkušeností pod zemí. I proto měly znalosti a zkušenosti horníků velký význam. Každé jednotlivé neštěstí mělo různé příčiny: zřícení klenby, náhlé zaplavení vodou, pád z vysokého žebříku nebo nehody s těžebním košem. Přilby, jak je známe dnes, neexistovaly! Největší nebezpečí však představovaly i nadále především plyny, oheň a voda:

- V šachtách se vyskytují životu nebezpečné plyny: oxid uhelnatý a metan. Oxid uhelnatý a metan jsou hořlavé, ve směsi se vzduchem jsou výbušné. Podzemní exploze mohou navíc vést ke vzplanutí uhelného prachu. V letech 1893 až 1923 došlo k celkem deseti katastrofám, mimo jiné došlo k tragédii 3. ledna 1934 na šachtě Neslon III. u Oseka s celkem 142 mrtvými.

- Velmi nebezpečné jsou také záplavy a zaplavení pohyblivými písky. Zvláštní roli zde hrají geologické poměry, voda, která se před milióny let dostala do hloubky pod povrch země, vystoupala na povrch v podobě horkých pramenů. Minerální prameny v Bílině a termální v teplických lázních jsou i dnes živeny na povrch stoupající vodou. Katastrofální byl průval na nedalekém dole Döllinger v roce 1879, jen díky intenzivním pracem se podařilo vyprázdněné šachty pramenů velmi brzy znovu zaplnit, teplická lázeňská sezóna tak nikdy nebyla přerušena.

→ Heimatkreisverein Bilin Hg.: Mahnmal für die Opfer des Grubenunglücks. Viz: Bilin-unser Heimatkreis, strana 191

Roth Paul: Nelson III – Zeit zum Gedenken. Viz: Heimatkreis ze dne 30. 1. 2009, strana 9

Těžká práce na šachtách a v šachetních zařízeních představovala pro horníky těžký osud. K nezdravým a špatným pracovním podmínkám na šachtách se v 19. století přidávala ještě nejistá sociální situace. Vykořisťování horníků bylo tak velké, že se nezbytná zlepšení dala dosáhnout pouze stávkami. V roce 1882 začala první stávka horníků. Ačkoli již od roku 1854 existoval zákon na zajištění v nemoci, neexistovalo až do roku 1889 pro horníky žádné zdravotní pojištění. Až po roce 1889 založená společnost „Bruderslade“ - zdravotní pojišťovna pro horníky, přinesla pomoc. Vyplácela denní peněžitou dávku v nemoci ve výši 40 krejcarů, částku, která se do vypuknutí první světové války zvýšila na 2,1 korun. Během stávek šlo především o výplaty a pracovní dobu. Teprve až další stávky v letech 1893, 1896 a 1900 vybojovaly desetihodinovou pracovní dobu, šestidenní pracovní týden a minimální mzdu 4 koruny. Na základě stávky v roce 1912 bylo dosaženo dalšího zvýšení mzdy a devítihodinové pracovní doby.

Nejhůře zasaženi špatnými podmínkami v dolech byli především čeští pracovníci, kteří po roce 1870 hledali na severu Čech lepší možnosti výdělků. Jejich bytová situace byla mizerná, bydleli v barácích nebo v přístřešcích, které si sami vybudovali. Sídliště pro tyto pracovníky, které se nacházelo na hranici města Bíliny, se tehdy nazývalo „Nové Srbsko“. Během druhé světové války byli na práci v šachtách nasazováni hlavně východoevropští nuceně nasazení nebo váleční zajatci. Zajatci žili v lágrech ve velmi špatných podmínkách, jako například v táboře na „Ádele“, kde byli později internováni bílinští Němci.

S koncem druhé světové války došlo takřka k úplnému zániku těžby uhlí. Váleční zajatci a nuceně nasazení se vrátili zpět do svých domovů a Němci, kteří pracovali v managementu nebo jako předáci, byli odsunuti. Panoval nedostatek pracovních sil. V šachtách zůstali málo kvalifikovaní čeští dělníci, němečtí zajatci a několik Němců, kteří byli osvobozeni od odsunu. S nimi se sice podařilo uvést těžbu uhlí opět do provozu, ale těžba uhlí v objemu 4,2 miliónů tun v letech 1945/46 dosáhla pouze předválečné úrovně. Komunistická éra vyhlásila bílinský revír za dodavatele energie pro republiku, aby se pokryl nárůst spotřeby energie a dorovnal nedostatek deviz potřebných pro ropu. Nastalo bezprecedentní rabování bez ohledu na člověka a přírodu.

Bílinské okolí a krajina, kterou obdivoval již Johann von Goethe, se změnila zčásti na měsíční krajinu: saze a popílek vylétaly z komínů, lesy a ovocné sady umíraly, zápach oxidu siřičitého a fenoly zapříčiňovaly chronické dýchací potíže, smogové alarmy, vysílání mládeže a dětí na školy v přírodě byly na denním pořádku. Enormní znečištění vzduchu a zpuštělé a obrovské haldy vytěžené zeminy způsobily regionální změnu klimatu. Zavezení údolí kolem Bíliny mělo dle očekávání vlády vést ke zlepšení výměny vzduchu. Negativním dopadem tohoto zákroku bylo, že zmizelo v okolí Bíliny nejméně deset vesnic (Alois Hartmann).

Ve vzdálenějším okolí měst Bílina a Teplice se hlubinně dolovalo až do roku 1976, v celkem pěti větších hlubinných uhelných dolech, dvanácti menších a středních povrchových dolech, které nesly název „Doly J. Fučíka Bílina“. Poté, co se všechny důlní prostory hlubinně vytěžily, přešla těžební činnost v tomto prostoru do nového velkého povrchového dolu, který nesl název Velkolom M.Gorkij, jeho počátky sahají do roku 1964. Je vybaven moderní těžební technologií s přepravními pásy. Jako součást tohoto velkého povrchového dolu byla postavena velká úpravna uhlí v Ledvicích. Tepelná elektrárna, která vznikla v blízkosti, využívá uhlí z tohoto povrchového dolu. Vytěžené uhlí vysoké kvality, s výhřevností 14 -17 MJ/kg a nízkým obsahem

škodlivin (průměrný obsah síry 1,15% v sušině), je dodáváno do průmyslových podniků a domácností. Část jde též na export do ciziny.²⁵¹

Informativní vhléd do problematiky severozápadní těžby uhlí nabízí velkoformátové dílo Jana Luxy „Doly Bílina“. Desetiletí pracoval na šachtě J. Fučíka, poté působil jako učitel na vysoké škole v Mostě. V knize popsal vývoj povrchové těžby na Bílinsku a též plány rekultivace krajiny, především pak obrovských ploch radovesické výsypky včetně obrazové dokumentace.

- Luxa Jan a kol.: Doly Bílina. Z historie hornictví k současnosti dolování na Bílinsku. Teplice 1997
Severočeské doly a.s. Chomutov, Doly Nástup Tušimice: Minulost a současnost. Chomutov 1996
Balthasar, Karl: Die wirtschaftliche Bedeutung des nordwestböhmisches Braunkohlenbergbaus. Viz: Heimatruf ze dne 8. 9. 1972, strana 1 a 2
Gärtner, Robert: Die Bergbaubetriebe im Kreis Bilin. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte, Bilin 3 –Smetana Archiv
Lukasch Josef: Das kleine Ruhrgebiet zwischen dem Erz – und Mittelgebirge. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis. Ludwigburg 1979, strana 189 a další
Revierbruderlade in Brüx. Überblick über die Entwicklung der Bergarbeiterversicherung in den Revieramtsbezirken Komotau, Brüx und Teplitz mit besonderer Berücksichtigung der Krankenversicherung. Verwaltungsjahr 1928, Most 1928
Zícha, Zdeněk: Fotografie a pohlednice hnědouhelných hlubinných dolů Ústeckého kraje. Ústí nad Labem, 2005 - Heimatkreisbibliothek

7.3 Nouze a bída

Na přelomu 19. a 20. století bylo v bílinském revíru v provozu celkem 19 šachet. Během první světové války a po ní ještě přetrvávala ekonomická konjunktura. Od roku 1925 pak vývoz do Německa klesal. Ekonomickou situaci v zemi ještě ztěžovala deflační politika československé vlády, která měla za následek snižování prodeje na domácím trhu. V tomto existenčním boji musely hornické společnosti, které byly převážně německy jazykově orientované, snášet pod státním nátlakem výjimečné nevýhody. Například jim byly odebrány veškeré státní zakázky. Pro německé, ale i české pracovníky to znamenalo čas nezaměstnanosti nebo volných směn. Bílinský uhelný revír se více jak na deset let stal krajem nouze. Aby si lidé z nouze trochu pomohli, začali těžit uhlí „divokým způsobem“. Pomocí ručního navijáku se uhlí vytěžené v šachtách dopravovalo na povrch nebo se hloubily primitivní štoly. Byl to ale velmi riskantní způsob, jak pokrýt vlastní spotřebu. Část uhlí byla prodávána „načerno“.

Množí se případy toho, že zákazník koupí nezdaněné uhlí, místo aby koupil uhlí ze šachty, které je řádně zdaněné, čímž se oba dopouští přestupku a hrozí jim vysoká peněžitá pokuta. Uhlí, které si obyvatelstvo bez prostředků nasbírá pro svou vlastní spotřebu na haldách a domů odnese nebo odvozí na kárách, je nezdaněné uhlí, které nesmí být za žádných okolností prodáváno nebo kupováno. Obyvatelstvo Bíliny a okolí bylo důrazně varováno a upozorňováno, že proti osobám jednajícím proti tomuto zákazu se bude postupovat s veškerou silou zákona.

Jedna žačka z bílinského uhelného revíru popisovala v rámci žákovské soutěže v roce 1938 – se silně emočním zabarvením- svou každodenní cestu na kole do školy, během které měla možnost pozorovat hmotnou nouzi německého a českého obyvatelstva a vnitropolitické napětí. Kniha „Endlich befreit! – Sudetendeutsche Jugend erzählt von der Befreiung der Heimat“ obsahuje několik odkazů na skutečně existující znevýhodnění německého obyvatelstva a jejich naději na nový začátek v politice, hospodářství a kultuře. Následující citace poukazuje spíše všeobecnou panující nezaměstnanost ve 30. letech, která tvrdě postihla jak Čechy, tak Němce.

„Jedu po ní cestou. Neustále musím uhýbat na kraj cesty, abych udělala místo malým vozíkům, které táhnou lidé nebo psi. Chudáci, jsou to vesměs nezaměstnaní. Muži a ženy sbírají na blízké haldě uhlí a pak se zapřáhnou před vůz, dokonce i těhotné ženy a děti, aby prodaly uhlí, které muži vytěžili. Ostatní, kteří nevlastní ani vůz, mají přes záda pytel a potácí se pomalu domů. Jsem teď u haldy, kde začínají divoké šachty. Hned u cesty jich je několik. Kolem těch čtyřhranných malých děr panoval čilý ruch. Uhlí se vytahovalo v kbelících. Jedni obsluhují naviják, druzí rozdělují čekajícím lidem uhlí a další prosívají železnými sítí, aby nepřišel ani kousíček tohoto cenného uhlí nazmar. Šachty jsou hluboké asi osm až čtrnáct metrů. Jsou založeny bez jakýchkoliv odborných znalostí, několik lidí už zůstalo uvnitř. Vzpomínám si na dva mladíky, kteří tam dole vloni zůstali. Leželi tam, s rozdrčenými končetinami, obličej od uhlího plynu. Přišli četníci. Bylo započato s vyšetřováním a všechny šachty byly vyhozeny do vzduchu. Po několik dní byla halda prázdná. Pak přišli znovu, hnáni hladem a založili nové šachty a sestoupili do nejistoty.“

7.4 Zmizelé vesnice

V severozápadních Čechách došlo v regionu Bílina, Duchcov, Most a Teplice po odsunu Němců k vylidnění celých vesnic. Chátraly nebo zcela zmizely obytné domy, statky a kostely. Tato zkáza byla urychlena drancováním v hornictví a chybným rozhodnutím v otázkách národnostních a politickohospodářských. Po druhé světové válce zmizely v bývalém okrese Bílina tyto vesnice: Břežánky, Hetov, Jenišův Újezd, Lyskovice, Pohradice, Břešťany, Radovesice, Dříněk. Vymizení vesnic Břežánky, Břešťany a Jenišův Újezd bylo postupné, k úplnému vymizení došlo v 70. letech.

Břežánky - Břešťany -Jenišův Újezd

Likvidace Břežánek včetně Emmeranu a Ádely započala již v roce 1964. V roce 1966 rozhodl Krajský národní výbor v Ústí nad Labem o zrušení obcí Břežánky a Břešťany, které již předtím, tedy v roce 1949, byly sloučeny do velké obce. Šachta „Mír“, která se nacházela na pozemku obce (dříve Masarykova šachta, od roku 1938 šachta Konrada Henleina), byla zavřena a všichni obyvatelé byli přestěhováni na sídliště Za Chlumem a na Pražské Předměstí v Bílině. Tentýž osud potkal Jenišův Újezd. Obec byla zrušena 31. 12. 1975.

Radovesice

Severně od Bíliny se nacházela až do 70. let stará obec Radovesice, nazýván také „Radoves“. Historie vesnice sahá až do 7. století. Rolnický charakter vesnice se během 19. století pomalu vytrácel, protože stále více obyvatel pracovalo v blízkých dolech bílinské pánve. V roce 1930 čítala obec pouze něco přes 1000 obyvatel (z toho 16,7% Čechů). Převážně německé obyvatelstvo bylo v roce 1945 odsunuto. Těžba uhlí, která v následujících letech razantně pokračovala, způsobovala stále větší problémy, kam umístit skrývku. Bylo proto rozhodnuto, aby se skrývka z blízké šachty Maxim Gorkij navezla do Radovesic. Od 70. let bývalou německou vesnici pokrývá skrývka.

- Heimatkreisverein Bilin : www.heimatkreis-bilin.de Link – Verschwundene Dörfer
Pable Hans: Das verschwundene Dorf. Stuttgart 1985
Ring Herbert: Drei verschwundene Dörfer. Viz: Heimatruf ze dne 1.8.2008, strana 10
Ring Herbert: Kutowenka und Liskowitz, zwei verschwundene Dörfer. Viz: Heimatruf ze dne 11. 4. 2008, strana 10
Sýkorová Jana: Zmizelé domovy. Okresní muzeum v Mostě. Most 2002 (s německým závěrem)

7.5 Zpustnutí a rekultivace krajiny

Těžba uhlí a s tím spojená industrializace přinesly v bílinském uhelném revíru v 18. a 19. století bohatství pro šlechtu a blahobyt pro německé měšťanstvo. Početní němečtí nádeníci z přilehlých vesnic a přistěhovalí čeští pracovníci získali díky procesu industrializace pracovní místo. Tento pokrok byl vykoupen bezohledným vykořisťováním přírody, které bylo kritizováno už tehdy.

I v těch nejjasnějších slunečných dnech se nad krajinou šíří jemný šedavý kouř, zapáchající po síře. Za špatného počasí se situace ztlačí a ztěžuje dýchání.... A tak dnes leží tisíce hektarů kdysi úrodné půdy ladem, jako rozervaná, nepřístupná poušť a je nutno se obávat, že tyto části půdy postupně zpustnou a že tím dojde k ohrožení zdraví obyvatel.²⁵⁴

Kvůli válečné ekonomice národních socialistů a pak kvůli rabování, které započali po roce 1948 komunisté, zmizela na severu Čech spousta vesnic. Regionální klima se výrazně zhoršilo a vážně ohrožovalo zdraví obyvatel.

„Mimoděk člověk nejdříve opatrně našlapuje nohama, než vstoupí na navážku. Tak se děje nahoře na výsypce. Půda je tu vybělená, s trhlinami, jen spoře porostlá, člověk by chtěl najít nějaký kousek uhlí, ale žádný není vidět, pro první stadium rekultivace se totiž navezl slín a lupek. Jen ojediněle tu roste podběl a hodně bodláčí, tráva vidět není. V tom řídkém porostu to nešumí, není slyšet žádný zpěv ptactva. Život se sem ještě nevrátil.“ Viz. Hornické listy.

Povrchové doly Bílina jsou od roku 1994 v provozu pod názvem akciová společnost „Severočeské doly“ se sídlem v Chomutově: Tato firma podniká od 90. let 20. století vážné kroky vedoucí k rekultivaci krajiny. Na základě svých finančních a logistických zdrojů propaguje mezi obyvatelstvem ekologické povědomí. První výsledky jsou již viditelné.

- Štadler Petr & Brabanec Jiří (redakce): Plus čtyři další strany o Radovesické výsypce. Viz: Hornické listy 7, 8/2003
Tuháčová Martina: rubrika: Žijí mezi námi. Viz: Bílinský zpravodaj. 4/2003.

8. Společenský život v Domovském spolku Bílina

8.1 Politika

Osudový rok 1918

Následující příspěvek bílinského místního plátku odráží náladu poražených sudetských Němců na konci války: sklíčenost, bída, rezignace a sebeobviňování se mísily staroněmeckými nadějemi a přísliby.

Citát (Biliner Zeitung: Die Notwendigkeit der Stunde, ze dne 30.11.1918:

Kde jen zůstala odměna za naši svědomitost, za všechny ty oběti, za všechnu krev, za mráz a hlad, nemoc, smutek, utrpení, zlomená srdce a zničené existence? Chceme mlčet a být muži. Včerejšek je za námi, avšak zůstává velký a nepřehlédnutelný, ozářený tušením budoucího třpytu zítřka. Bojovali jsme čtyři roky za ducha státu, za touhu po moci jedné dynastie, aniž bychom zmalátněli, teď ale máme bojovat dvakrát tolik za vlastní dům, neboť silný nepřítel napřahuje ruce, aby nás utlačoval. Češi to jsou, kteří tu dnes stojí jako národ starého Rakouska, mladý, silný a zkrocený vnitřní disciplínou, plný důvěry v sebe sama a naplněný společnou vůlí k velikosti a moci. Oni jsou teď páni v bývalém Rakousku a mají vše, co nám chybí: chléb, který upírají senilnímu státu, který se bortí, sílu mládí, která byla příliš dobrá, než aby krvácela a umírala za lopotně galvanizující umírající organismus, který pro ně nic neznamenal, nadšení pro vlastní národ, které nechybí, obdivuhodnou organizaci, kterou jsme nebyli schopni nikdy vytvořit. Pole působnosti státní policie a její expozitury se rozprostírá na udržení veřejného pořádku a klidu, bezpečnosti, na záležitosti pasové a ohlašovací, na cizinecké záležitosti, otázky zbraní, divadlo, veřejné produkce, výstavy a přednášky... Povolení předloženého programu a písni. Kromě toho mají níže jmenovaní úředníci státní policie (Most, Duchcov, Teplice, Ústí) vykonávat agendu bezpečnosti osob a majetku silniční, železniční a letecké dopravy, povolení maškarních plesů a tanečních zábav, kontrolu pohostinství zájezdních hostinců, výčepů, ubytoven, veřejných shromáždění, kontrolu hazardních her, policejní zákaz vycházení, agendu mravnostní policie a boj proti pohlavním chorobám atd.¹³⁶

Rozložení politických sil na Bílinsku po první světové válce

Všeobecné volební právo bylo v rakouské monarchii zavedeno až v roce 1907. Již na přelomu století existovalo pět velkých německých stran, které se utvořily už někdy v polovině osmdesátých let, a to na základě rychlého průmyslového vývoje a s tím spojenými politickými a sociálními otázkami. Byly to konkrétně „Německá liberální strana“, „Křesťansko-sociální strana“, „Německá sociálně-demokratická strana“ a „Německá nacionálně-socialistická strana dělnická“.

V komunálních volbách v roce 1919 obdržely v Bílině a okolí německé strany většinu hlasů. Rozložení politických stran se ale změnilo v roce 1922 při volbách do československé poslanecké sněmovny a senátu. V bílinském okrsku šlo do voleb 14 stran, z nichž 5 německých:

Němečtí sociální demokraté

Německý svaz zemědělců

Německý volební spolek

Německá křesťansko-sociální strana lidová

Německá svobodná strana

Nejvíce hlasů získali němečtí sociální demokraté. Avšak i v této straně zela velká, nepřehlédnutelná trhlinka mezi pravicí a levicí, byl znát rozpor mezi III. Internacionálou a II. Internacionálou. Diktatura proletariátu zápasila s demokracií. Kreibisch jako vůdce levice již dlouho prohlašoval, že je to škodlivé pro národní právo na sebeurčení. Pravice, pokud sledovala politiku Seligera, zastupovala národní právo na sebeurčení. Druhá nejsilnější strana v našem okrsku je Svaz rolníků. Strana byla vybudovaná v relativně krátkém čase, chce zastupovat celý národ a s ohledem na pozemkovou reformu zaujímá levicově orientované postavení. Tato strana patří k parlamentárnímu svazu. Vede ji poslanec Krepek. Na třetím místě stojí Německý volební spolek, který se skládá z Německé národní strany a Německé národně socialistické strany dělnické. Obě tyto strany zastupují nejvyhraněnějším způsobem právo na národní sebeurčení, náleží parlamentárnímu svazu a během voleb byly spolkem. Nejznámějšími osobami těchto obou stran jsou Lodgeman a Knirsch. Německá křesťansko-sociální strana lidová získala v našem okrsku čtvrtý největší počet hlasů. Volební výsledek předčil očekávání. Jména Ledbour a Feierseil se těší oblibě i u jiných stran. Sdružená židovská strana agitovala i u nás, ale úspěch byl v celé říši tak mizivý, že strana nesestavila listinu do senátu. Nejméně hlasů získala v bílinském okrsku německá demokratická svobodná strana. Mezi německými stranami je to jediná antisemitská strana. České strany získaly v poslaneckých volbách 5 433 hlasů, což je méně než jedna třetina. Poměr vypadá následovně: v poslaneckých volbách: 12 767 (Němci) : 5 433 (Češi) : 161 (Židé) v senátních volbách: 8 641 (Němci) : 4 656 (Češi).²⁵⁸

Městské zastoupení Bílina

1333 domů, 10 698 obyvatel dle posledního sčítání lidu v roce 1931, cca 2/3 Němců, 1/3 Čechů.

Městská rada

Starosta: Wenzel Smetana, zámečnický mistr

1. zástupce starosty: Ludwik Eckert, holič a představený sdružení

2. zástupce starosty: Hermann Schreiter, drážní úředník

Radní města: Anton Kraus, Anton Reichel, Franz Sklenicka, Václav Pokorný, Anton Wiener, Anton Smatt, Karel Soukup, Antonín Richter, Anna Maschke

Členové městské rady

Německá křesťansko-sociální strana lidová: Wenzel Smetana, zámečnický mistr, Hermann Schreiter, drážní úředník, Ferdinand Pemsel, soukromý úředník, Franz Diemock, zedník, Alfred Pattloch, v důchodu, Franz Loh, mechanik, Adolf Reichenauer, hutní mistr.

Německá národně-socialistická strana dělnická: Leonhard Oehl, zámečnický mistr, Anton Kraus, nádražní zaměstnanec v penzi, August Kühnel, zedník, Anton Reichel, předák, Karl Grumich, dělník.

Komunistická strana: Rudolf Menzel, horník, Václav Lamač, dělník, Franz Sklenička, horník, Josef Exler, horník.

Čsl. strana národně socialistická: Václav Pokorný, dělník, Anna Träglerová, hostinská, Karel Jetel, zaměstnanec železnice, Josef Kurka, kovář.

Německá sociálně-demokratická strana dělnická: Anton Wiener, zaměstnanec železnice, Wenzel Wrba, horník, Anton Smatt, horník, Josef Machovec, úředník.

Čsl. sociálně-demokratická strana: Karel Soukup, sklář, Alois Hlozek, zaměstnanec zdravotní pojišťovny, František Sůva, horník, Karel Aubrecht, horník.

Německá živnostenská strana: Ludwik Eckert, holič, Josef Pietschmann, správce jatek, Theodor Thöresz, župní sekretář živnostenské strany.

Čsl. národní demokracie: Antonín Richter, adjunkt důchodového úřadu.

Německá národní strana: Anna Maschke, majitelka domu.

Čsl. strana lidová: Josef Strejc, úředník

Svaz rolníků: Karl Dorn, zemědělec.

Čsl. živnostenská a obchodní strana středu: Karel Šedivý.²⁵⁹

8.2 Náboženství

Cisterciáci, pocházející z hornofalckého kláštera nesoucí jméno Waldsassen, založili v roce 1192 klášter Osek, který byl jedním z center christianizace v Čechách a zároveň výchozím bodem pro kulturní rozvoj severočeského regionu. Mniši se ukázali být chytrými věrozvěsty a nositeli kultury. Nebojovali slepě proti pohanským zvykům z dob germánských a slovanských, ale některé z těchto starých zvyků a tradic zabudovali do života českého obyvatelstva. Středověký klášter se svou klášterní budovou, křížovou cestou a sálem kapituly jsou svědky duchovního a duševního života v tomto klášteře. Osecký klášter značně trpěl válečnou vřavou

v době husitských válek i v době třicetileté války. V 16. a 17. století opati, kteří byli esteticky zaměřeni, značně poškozený kostel přestavěli. Výsledkem jejich snažení byl barokní klášter s prelaturou, slavnostním sálem a knihovnou. Mniši kláštera pečovali po staletí o německé a české obyvatelstvo v přilehlých farnostech, mimo jiné i v bílinském regionu.²⁶⁰ Do roku 1939 byl klášter centrem německé duchovní činnosti v severních Čechách. V letech 1945 až 1946 byli všichni mniši i s opatem z kláštera vyhnáni. Německý opat Eberhard Harzer se pokusil začít ještě jednou, a to sice v sekularizovaném klášteře Reitenhaslach u Burghausenu na řece Inn, zemřel tam ale již 2. 11. 1949.

Osecký klášter byl v roce 1950 upraven na internační tábor pro duchovní a jeptišky. V roce 1991 se poté, co cisterciáci kláštera Langwaden na Dolním Rýnu zvolili pátera Bernharda Thebese za 47. opata oseckého kláštera, vrátili mniši zpátky. Našli zde opuštěný klášter. Páter 20 let usiloval o jeho renovaci, z velké části sám, doprovázen pouze svým spolubratrem páterem Charbelem Schubertem. Cílem jeho snažení bylo učinit tento důstojný klášter opět kulturním centrem severních Čech. V dubnu roku 2010 ve věku 82 let opat Bernhard Thebes zemřel. Budoucnost kláštera je opět nejistá.

- Feuerbach Mario: Das Zisterzienser Kloster Ossegg. Mainz 2009
 Grulich Rudolf & Schlegel, Norbert: Kirche und Volksgruppenrecht. Königstein 1993
 Kubes Milan: Vor 60 Jahren: Aufhebung der katholischen Klöster. Viz: Sudetendeutsche Zeitung, ze dne 23. 4. 2010, strana 5
 Ring Herbert: Ein Baumeister Gottes. Abt Bernhard Thebes †. Viz: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 9. 4. 2010

Náboženské vyznání v Čechách

Takřka 90 % sudetských Němců se hlásilo k římsko-katolické konfesi. Existovala spousta kostelů, kapliček, církevních škol a jiných církevních budov.

Vyznání	1921	t.j. %	1930	t.j. %
římsko-kat.	2.048	94,2%	2.108	90,7%
evangelické	68	3,2%	99	4,4%
starokatolické	15	0,7%	16	0,7%
židovské	26	1,2%	23	1,0%
bez vyznání	14	0,7%	76	3,2%

Ve dvacátých letech byl znatelný nárůst lidí s evangelickým a starokatolickým vyznáním a úbytek vyznavačů římsko-katolické církve. Především na severu Čech došlo k takzvanému „bezbožnému hnutí“ a hnutí ve znamení „ pryč od Říma“. Dělo se tak jako reakce na politizaci církve a v severních Čechách přivedlo 70 000 sudetských Němců k evangelické církvi.²⁶¹

Rodící se konflikt mezi Němci a Čechy ovlivňoval i církevní život. Dokazuje to zpráva německého faráře Richarda Rosenkranze z Kostomlat, pocházející již z roku 1865.

„Minulý rok spatřil náš vikariát Teplice veleváženého vrchního pastýře biskupa Dr. Schöbela z Litoměřic, když výše jmenovaný podnikl prohlídku farností. Navštívil i Kostomlaty. Výše jmenovaný přijel dne 22. července brzy ráno v půl osmé z Bořislavi, kde měl hlavní ubytování. Mládež ho na panském dvoře, který byl při této příležitosti vyzdoben, slavnostně přivítala. Kanonická vizita proběhla uspokojivě. Po společném jídle, kterého se účastnilo 20 osob, odcestoval velevážený biskup v doprovodu čtyř vozů ve čtyři hodiny do Světce. Zastoupení obce jakož i spolky se tohoto přivítání neúčastnily, ač byly pozvány. Tato opozice však slavnosti nijak neuškodila, uvítání bylo hezké a účast i tak značná. Proč se přijetí nekonalo - to lze vysvětlit pouze nacionalismem, kdy byl velectěný pan biskup deklarován jako Čech, což ale není v žádném případě pravda. Celé vystupování a chování pana biskupa poučilo opozici o opaku a nakonec vedlo k tomu, že opozice svého kroku litovala. Co se církevního života týká, lze se zármutkem konstatovat, že není uspokojivý. Nelze sice říci, že národ je zlý, ale vyvstává teď na povrch, že národ už nedokáže rozlišovat. Kam to má jen vésti!“²⁶²

Patos reformace, patos čisté evangelické víry, osvobozen od dlouhé církevní tradice a osobního svědomí, poté, co byl v 19. a 20. století ukryt, vystoupil opět do popředí. Především jako následek nové státní tolerance, ale i jako protest proti úzkému spojení katolické církve a státu, jako protest proti všemu římsko latinskému. A i když během tohoto hnutí „pryč od Říma“ kolem roku 1900 sehrál svou roli politický německý národnostní motiv, nelze přehlížet, že tento „spád“ je soudem nad nedostatky (málo Svatého písma) a nad některými neživými rutinami v katolické péči o duši.²⁶³

Páter Augustinus Huber, znalec českých církevních dějin, poukazuje v této souvislosti na chladný vztah německých a českých katolíků k papežství, který byl vyživován ne vždy viditelnými vlivy husitského a protestantského reformního hnutí. Když bylo po roce 1945 řečeno sudetským Němcům, že nejsou římsko-katoličtí, nýbrž česko-katoličtí, pak to naznačuje, jak z nich byl cítit ten josefínský vliv..... Pravdou v každém případě je, že si katolicismus uchoval ten charakter, který získal v době osvícení, déle než v některých příhraničních oblastech.²⁶⁴

V této souvislosti je nutno poukázat na hnutí „pryč od Říma“, které vedlo k masovému odchodu z katolické církve a přílivu k protestantismu a starokatolické církvi. Hnutí, podporované protestantskými kruhy německé císařské říše (1871-1918), našlo své nacionálně laděné německé příznivce i v Rakousku, především v severočeských městech (Duchcov, Hrob, Chabařovice)²⁶⁵. Katolíci, kteří konvertovali k tomuto hnutí, byli ve statistikách označováni jako protestanti, ačkoliv náleželi ke „starokatolické církvi“. V Bílině byl počet evangelických křesťanů velmi nízký. Tito věřící slavili své mše nejčastěji v neděli v živnostenské škole na Václavském náměstí.

- Prinz Friedrich Hg.: Deutsche im Osten Europas. Böhmen und Mähren. Kirche, Staat und Nationen. Berlin 1993, strana 417 a další.
Huber Augustinus: Die großen Themen der religiösen Geschichte Böhmens und Mährens. Viz: Tausend Jahre Bistum Prag 973 – 1973. Mnichov 1974, strana 13 a další.

Rabas Josef: Kindermann – Kaplan in Dux. V: Sudetendeutsches Priesterwerk Hg.: Weihbischof Kindermann. Leben, Werk und Wirken. Königstein o.J., strana 32 a další a 87 a další.
Sudetendeutsches Priesterwerk Hg.: Augustin Reimann: Eines Volksmissionars Weg und Wirken. Königstein 1971
Schulze Wessel, Martin & Zückert, Martin: Handbuch der Religions – und Kirchengeschichte der Böhmisches Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert. Mnichov 2009
Zückert Martin & Hölzlzimmer, Laura: Religion in den böhmischen Ländern 1938 – 1948. Mnichov 2007

Z církevního života ve městě Bílina

Založení charity

Po delších přípravách bylo dne 11. října 1934 v sále hotelu „Stadt London“ založeno sdružení „Caritasvereinigung Bilin“. Předsednictví se ujal katecheta měšťanské školy Wenzel Billich. Založením bylo naplněno dlouho hýčkané přání zámeckého pána, pana Ferdinanda Zdenko Lobkowicze. Sdružení představovalo úlevu a pomoc pro potřebné obyvatelstvo Bíliny. Tato organizace měla pomáhat především těm, kteří nedostávali žádnou zákonnou pomoc a kteří neobdrží pomoc z žádné strany. Caritasvereinigung Bílina představuje vyvrcholení práce, která v Bílině již po léta vykonává malá charita. Práce této charity pokračuje v novém sdružení, které přebírá veškeré závazky týkající se péče o stálé svěřence. Jako první výbor byli zvoleni:

Protektor sdružení „Caritasvereinigung“ Bílina, pan majitel Ferdinand Zdenko Lobkowicz v Bílině a jeho zástupce pan hrabě Egbert Silva Tarouca. Čestný předseda: velebný pán, konsistorní rada a arcijáhen Karl Steiner, předseda: velevážený pan Wenzel Billich, I. zástupce: pan účetní Karl Grünes, II. zástupce velevážený pan kaplan Wilhelm Gerner, písař: pan inženýr Theodor Thöresz, zástupkyně: slečna Leicht, učitelka; pokladní: pan ředitel Friedrich Federle; zástupce: pan pokladní Anton Lenk. Členové výboru: dámy Federle, Zinner, Angerle, Proskowetz, Schuster, Hübel, Tunkl, Kraus Anni, Müller Resi, Müller Anni, Zivny und Schiffner; pánové: Poles, Padour, Stöber, Göpfert a Peterke Hans. Pokladní revizoři: přednosta finančního úřadu pan Plass a městský rada Josef Köhler. Na přípravě výboru se zasloužili níže uvedení: pan Dr. Emil Kraus, osobní sekretář pana knížete Ferdinanda Zdenka von Lobkowicze, pan poslanec Ernst Köhler, a další.²⁶⁶

Charitní sestry v Bílině

Dne 1. září 1937 byla do Bíliny povolána první charitní sestra (z Charity Koblenz-Arenberg). Sestra Richardis se stala nepostradatelnou osobou, kterou všichni v Bílině rádi viděli. Za její požehnanou a nezištnou pomoc byla všemi s obdivem uznávána. Dne 27. června 1938 byla do Bíliny na místo sestry Richardis, která byla na dovolené, povolána sestra Irmentraut. Od 18. ledna 1939 byly v Bílině činné obě sestry.²⁶⁷

Katolická obec Bílina v době války (1939 – 1942)

- odebrání kostelních zvonů, zbyl pouze jeden, velký
- vystavení nebožtíků v kostele sv.Štěpána
- zbourání špitálního kostela- muzeum- arciděkanát- kříž- oltářní kámen- obrazy (bezecné)- lavice- nástavec na věž
- prodej oltáře z domácí kapličky panu faráři Wiedenovi z Mrzlic pro novou místní kapličku v Tvrdině z domu sv. Michala u Újezdu
- zrušení takřka všech církevních svátků následkem války (válečné nasazení a válečná ekonomika) a zavedení večerních mší o těchto dnech (s dovolením biskupského ordinariátu a konsistoria Litoměřice)
- drastická omezení osvětlení, maximální úsporná opatření se svíčkami
- zostřená vlastní vzdušná ochrana a zatemňování oken následkem neustálých vzdušných náletů ze strany spojenců v Říši
- předání církevního majetku biskupskému konsistoriu. Kancléř Dr. Simeth ze strany dosavadního knížete Dr.Maxe Lobkowicze, patronátní úřad a farní kostelní rady, předběžně uložení v městské spořitelně až do rozdělení jednotlivým kostelům a farám. Patronát zrušen.
- arcijáhen Anton Alois Russ – 50 let knězem – v důsledku válečných poměrů skromná oslava v kostele – slavnostní kázání arcijáhena Billich, velká vřelá účast obyvatelstva, 19. 7. 1942
- sobota 8.9., Elisabeth Meixner ve věku 18 let, první ženská válečná oběť, během nasazení v Brémách zabita při leteckém náletu Angličanů, převezena do vlasti, velká účast na církevním pohřbu z kostela sv. Štěpána
- kaplan Klíma- operace mandlí u Dr. Maxe Teplitze, rekonvalescence - 14 dni dovolená
- jeden aktivní duchovní, velký nedostatek kazatelů
- 1942 v Litoměřicích již druhý rok žádné vysvěcení na kněze, žádný dorost, mnoho mladých kazatelů a všichni teologové (dokonce i jeden s protézou) povoláni do války, mnoho z nich vyznamenáno, někteří padli, dokonce i diecézní duchovenstvo plní svou povinnost a přináší oběti na životě. Ostatní též, často krátce před důchodem, konají s nasazením svých posledních slabých sil svou povinnost na frontě, to vše se děje, když panuje nedostatek všeho důležitého, mnozí docházejí dalekou cestu a pracují za tři, z důvodu velkého nedostatku spravují dokonce tři farnosti.

Farář Wilhelm Gerner – lidový kazatel (1909 – 1980)

Dne 28. března 1909 se narodil Wilhelm Gerner, jako syn zednického mistra z Obrnic, v Konobřížích u Mostu. Jeho gymnaziální studia ho přivedla do Mostu, Bohosudova a Litoměřic. Tam také vstoupil do semináře a v roce 1933 byl v biskupském kostele vysvěcen na kněze. Bezprostředně poté odešel do Bíliny, kde působil jako kaplan. Jako mladý kazatel měl úspěch především v duchovní péči o mladé. Angažoval se jako okresní předsedající v katolickém mládežnickém spolku a podporoval Mariánskou kongregaci (MC) v Bílině. Ve znamení kříže usiloval o trvalou obnovu sekulárního života v bílinském kraji. Jako důvěryhodný svědek církve choval především u mládeže velkou úctu a jako kazatel byl v přilehlých obcích od Světce až po Kozly velmi oblíbený. Jako předseda křesťanskosociální národní strany inicioval spravedlivé řešení mnohých sociálních problémů. Nejen kvůli tomu ho vysílal litoměřický biskup Dr. Anton Weber do míst sociálních a politických ohnisek své diecéze: do Podmokel nad Labem a po krátké činnosti v Chlumci do Ústí. Odtud byl pak odsunut a působil od roku 1946 jako „uprchlický farář“ v obci Menzenschwand/Schwarzwald a jako farář v obci Watterdingen u

Singen/Hohentwiel. V době Československa, nacismu i v poválečné době kázal vždy neohroženě a důrazně slovo Boží a vždy se zasazoval za zájmy všech.

→ Jaksch Karl: In memoriam Pfarrer Wilhelm Gerner. Viz: Heimatruf ze dne 4.4.1980, strana 4

Poslední německý biskup v Litoměřicích pan Dr. Anton Weber

Anton Alois Weber se narodil u Rumburku v tkalcovské rodině dne 24. října 1877. Navštěvoval chlapecký seminář v Bohosudově a gymnázium v Litoměřicích. Po teologických studiích v Římě zde byl v roce 1901 vysvěcen na kněze. Během svého působení jako kaplan v Teplicích Šanově vyučoval na ústecké reálce (v češtině), až do té doby, než byl v roce 1931 jmenován následovníkem biskupa Grošeho biskupem v Litoměřicích. Jeho pozdější sekretář Josef Rabbas o tom napsal v biskupově biografii: „Němečtí katolíci očekávali, že Svatá stolice jmenuje Němce do pozice biskupa, ačkoliv čeští kandidáti byli jmenováni častěji než jednou. Právo a spravedlnost si v Litoměřicích vyžádaly německého biskupa, jelikož Němci představovali více než 75 % katolíků v diecézi. Ale i čeští katolíci byli se jmenováním spokojeni, jelikož bylo známo, že monsignore Weber ovládal skvěle češtinu a neustále se zasazoval za pastorační zájmy českých katolíků v Ústí, kteří přišli většinou jako státní úředníci a zaměstnanci z centra země do regionu.“²⁶⁹

V době nacismu bylo sídlo diecéze zabaveno. Po roce 1945 se mu jako Němcovi ze strany českých úřadů dostalo mnohé šikany, mimo jiné obdržel dvakrát rozkaz k vyhoštění, který byl ale vždy znovu vzat zpět. Jeho úsilí zamezit vyhnání německých věřících zůstalo bez úspěchu. Národnostní štvání na české veřejnosti si vynutily jeho abdikaci, ke které došlo zřejmě i se souhlasem pražského arcibiskupa Josefa Berana! Biskupství Litoměřice bylo zařazeno pod administrativní správu pražského arcibiskupství, kazatelský seminář byl uzavřen, Weberem dosazený český generální vikář „se vzdal“ svého úřadu. Až dne 27. září 1947 převzal opuštěnou diecézi Štěpán Trochta. Sám a opuštěný zemřel poslední německý biskup v září roku 1948 ve svém biskupském městě. Arcibiskup Beran sloužil rekviem!

→ Grulich Rudolf: Der letzte sudetendeutsche Diözesanbischof. Viz: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 12. 1. 2007, strana 3
Kubes Milan: Aufhebung der katholischen Klöster. Vom Gotteshaus zum Kuhstall. Viz: Heimatruf ze dne 23. 4. 2010, strana 4

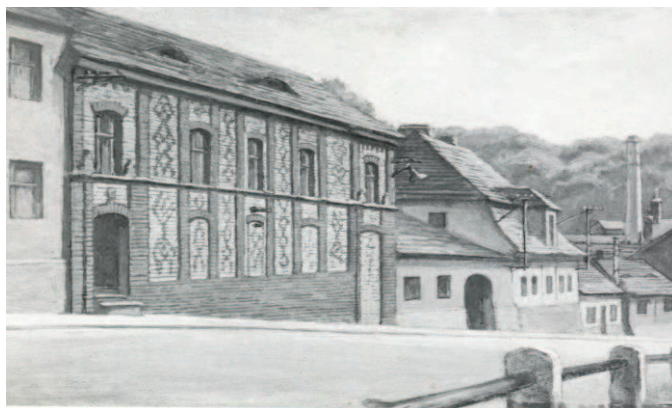
Židé na Bílinsku

Židé bydleli v Sudetech od té doby, kdy existovala městská obydlí a místa, kde se obchodovalo, tedy asi od 12. století. Až do doby jejich emancipace žili většinou, tak jako jinde v Evropě, v ghettu. V době dunajské monarchie Židé většinou komunikovali německy. Ve východních zemích se mluvilo také jidiš. Jejich schopnost přizpůsobit se a asimilovat byla o to silněji zformovaná, čím západněji žili. Nejsilněji pak v sudetských oblastech západních a

severozápadních Čech, ale také v Praze a jiných českých městech, kde zesilovali německý element a často přispívali i k rozvoji německé kultury.²⁷⁰

První listinná zmínka o Židovi v Bílině se nachází v saském státním archívu. Dle tohoto zápisu žil kolem roku 1417 v Bílině Žid jménem Micheln z „Belein“. V ostatních obcích žilo v pozdějších letech vícero židovských rodin. V matrice města Bílina můžeme ale v roce 1793 vedle 1 640 katolických obyvatel najít pouze 5 Židů. Majitel panství hrabě Ledebuer povolil v roce 1813 zřízení židovské obce v Křemýži, ke které náleželi Židé z Kostomlat a Hostomic. Duchovní péči vykonával rabín z Teplic. 30 členů této židovské obce provozovalo obchod s městem Teplice a později se odstěhovalo zpátky do Teplic, mimo jiné i proto, že tam existovala škola pro Židy. Sakrální předměty z Křemýže byly předány Židovské obci Bílina, která od roku 1868 vlastnila modlitebnu a třídu v Reußově ulici. Bílinští Židé byli podřízeni teplickému rabínu. Na základě zákona z roku 1890 byla působnost Židovské obce Bílina rozšířena na celý soudní okres Bílina. V roce 1891 zřídila bílinská obec vedle katolického hřbitova svůj hřbitov a po několika stěhováních postavila v roce 1895 v Teplické ulici č. 116 bílinskou synagogu. Jako rabíni zde působili: Jakob Glaser, Jakob Steiner, Moritz Zrzavy, Gabriel Gottlieb, Heinrich Brock, Ignatz Löwy, Dr. Arpad Hirschberger, Dr. Sonnenschein, Samuel Ungermann a Dr. A.H. Teller (1929 – 1938). Představeným chrámu byl od roku 1922 Hugo Fleischer. Židovská obec Bílina vlastnila od roku 1895 pohřební bratrstvo a od roku 1904 také ženský spolek, jehož prezidentkou byla Louise Klein. Bílinští Židé se aktivně účastnili veřejného života obce a vysílali členy do bílinské městské rady. Od roku 1886 publikovali svůj časopis „Der Fortschritt im Judentum“ – „Pokrok v židovství“ (orgán pro veškeré zájmy čistého židovství).

Ještě je nutno zmínit, že velká část členů obce provozuje ve městě a v obci obchod a díky své pílí a výmluvnosti se těší oblibě svých spoluobčanů. Mnoho členů židovské obce bylo zvoleno jako radní nebo členové do obecního zastupitelstva a dobře hájili zájmy obce. Ve válečných letech 1914 – 1918 byli takřka všichni mužští členové církevní obce povoláni do války a mnozí z nich obdrželi vyznamenání. Na poli cti padl důstojník pan Hugo Abeles, kterému byla v chrámu zřízena pamětní deska. Na následky válečných útrap zemřelo celkem 20 židovských uprchlíků, kteří jsou pohřbeni na hřbitově v Bílině. Církevní obec čítá (ve třicátých letech) 120 lidí a cca 50 daňových poplatníků. Obec vlastní chrámovou budovu a hřbitov, které jsou v dobrém stavu. Nechť se obci daří a ať díky dobré spolupráci všech členů i v budoucnu může působit ve prospěch celého židovství.²⁷¹

Židovská modlitebna v Bílině

Židovské rodiny v Bílině

Böhm Josef, staré zboží a obchod peřím, Ignaz Fante, majitel mlýna, Dr. Fischl, právní zástupce, Josef Kohn, obchod s konfekcí, Emil Klein, továrna na výrobu ručně vázaných koberců, Adolf Klein, důlní úředník a městský rada, Dr. Wilhelm Kraus, právní zástupce, Josef Löwe, trafika a státní loterie, J. Müller, továrna na výrobu mýdla, Josef Lederer, železářství, Max Röhr, textilie, Otto Sametz, konfekce, Pauline Schottländer, staré zboží, Schwenger, velkoobchod ovocem, „Modrá loterie“, Dr. A. Hirsch-Teller, rabín, Dr. Wilhelm Wolf, lékař, Dr. Wolf Herbert, docent, Egon Fürst, notář, a další.²⁷²

Vyhlazení Židů

Židé byli velmi rychle odstraněni ze všech míst veřejné správy a ze všech oblastí veřejného života, ze spolků a děti ze škol, nemohli vykonávat povolání právníků a lékařů. Byl vydán zákaz disponovat jakýmkoliv židovským majetkem, který byl postupně spravován německými správci, Židé museli odevzdat veškeré cenné věci bankám a jejich konta byla zablokována. Osobní dokumenty Židů byly označeny velkým červeným „J“ a od roku 1941 museli nosit na oblečení žlutou hvězdu a německý nápis „Jude“ - „Žid“. Nesměli vycházet po osmé hodině večerní, nesměli se stěhovat ani cestovat, používat většinu dopravních prostředků, navštěvovat restaurace, kavárny, kina, divadla, trhy a plovárny, lesy a parky. Museli odevzdat rádia, gramofony a hudební instrumenty, nesměli si kupovat noviny a nesměli používat telefony. Byli vyloučeni z přidělů masa, ryb, drůbeže, mléčných produktů, zeleniny a ovoce, pečiva, vína, destilátů, kávy, tabákových produktů, hygienických potřeb, oblečení atd.²⁷³ Poslední rabín Dr. Hirsch -Teller byl zavražděn v koncentračním táboře. Jen malá část bílinských Židů přežila holocaust.

- Iggers Wilma: Die Juden in Böhmen und Mähren. Mnichov 1986
- Liehm Franz: Die Israelitische Kultusgemeinde Bilin - der Versuch einer Würdigung. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – Unser Heimatkreis, strana 324 a 328 - 329
- Ring Herbert: Geschichte der Juden in Bilin und Umgebung. Viz: Heimatruf ze dne 20. 2. 2009, strana 10
- Seebauer Felix: Ich bin ein sudetendeutscher Jude ... Viz: Heimatruf ze dne 6. 11. 1998, strana 6

8.3 Tisk a rozhlas

Předchůdci novin byly letáky, které až do novověku vycházely vždy, když se vyskytly v regionu aktuální události, o kterých bylo nutno informovat. Za významné německé noviny na území dnešního Česka lze považovat noviny „Bohemia“, které začaly vycházet v Praze roku 1828. Brzy poté se staly jedněmi z nejdůležitějších novin. Přestaly vycházet v roce 1938.

Německý tisk v severních Čechách

V době dunajské monarchie i v době Československé republiky vycházela celá řada německých novin, především pak v průmyslově rozvinutých oblastech na severovýchodě kolem Liberce, v moravské Opavě, Krnově ale i v severozápadních průmyslových oblastech.

Německý denní tisk v severozápadních Čechách ²⁷⁴

Místo	Název tisku	trana	Náklad	Týdně
Ústí	Der Tag	národně-sociální	8 000	6
	Aussiger Tagblatt	něm.-svobodný	15 000	6
	Aussiger Tageszeitung	něm.-národní	12 000	6
	Volksrecht	sociálně-dem.	6 000	6
Bílina	Biela-Zeitung	nestranný	?	1
	Biliner Zeitung	?	?	1
Most	Brüxer Anzeiger (pro Žatec)	něm.-národní	?	3
	Brüxer Tagblatt	něm.-národní	5 800	6
	Brüxer Volkszeitung	něm.-národní	5 000	2
	Brüxer Zeitung	něm.-národní	18 000	6
Duchcov	Der Tag	národně-sociální	6 000	4
	Deutsche Volksstimm	národně-sociální	4 800	1
	Duxer Zeitung	národně-sociální	3 000	1
	Teplitz-Sch. Anzeiger	něm.demokratický	10 000	7
	Freiheit	soc.-dem.	10 000	6
	Volkspost	nezávislý	4 000	2
	Teplitzer Zeitung	něm.-pokrokový	3 500	6

V roce 1932 se v severozápadních Čechách počet německých novin rapidně zvýšil: Cheb (6), Karlovy Vary (10), Žatec (4), Most (4), Teplice-Šanov (4), Ústí nad Labem (6), Děčín -Podmokly (5). Kromě výše uvedených míst existovala města a obce s menším počtem vydávaných novin, jako např. Bílina nebo Duchcov. Regionální a místní tisk, který se hlásil k německo-národnostní politice, nemalou měrou ovlivňoval tehdejší veřejné mínění v regionu. Ve třicátých letech k nim

patřily především noviny Sudetoněmecké strany („Die Zeit“). I pro tento novinářský produkt platí konstatování Horsta Kubeho, že „nová orientace německého tisku, kterou nazýváme „domovský tisk“, proběhla poměrně snadno a že nás v době, kde se ještě bojovalo za národně-sociální hnutí bez přítomnosti tisku strany NS, tento tisk věrně podporoval“. ²⁷⁵

Noviny sociálně-demokratické strany „Freiheit“ a komunistické strany „Rote Fahne“ četli převážně členové těchto stran. Měly proto i malý vliv na každodenní politické dění v Bílině a regionu.

NR. 5 „Geschäfts-Zeitung für Bilin und Umgebung“ 7. 6. 1903

Anton Lang, Bilin
Hotel „Stadt London“

beeht sich einem P. T. Publicum von Bilin und Umgebung bekannt zu geben, dass er ein gut sortiertes Lager
in- u. ausländischer Flaschenweine der renommierten Weinfirma: **Jos. Banko, Dux**
unterhält, diese in
Original-Füllung und zu Original-Preisen
in Verkauf bringt, und bittet um recht zahlreichen Zuspruch.

KARL STEPPAN

Marktplatz **BILIN** Marktplatz

Eisen- und Metallwaren-Handlung.

Niederlage der Mariascheiner Portland-Cementfabrik.
Prima Dachpappen in allen Stärken.
Grosse Auswahl in Blechmantelöfen, irischen Dauer-
brandöfen, gusseiserne Regulier- u. Quintöfen, Sparherde
etc.
Specialgeschäft in Bau- und Möbelbeschlägen,
Drechslerwaren, Holzschnitzereien,
Haustelegraphen und Telephone.
Sämmtliche Werkzeuge und Bedarfsartikel
für Handwerker, Fabriken, Bergbau und
Landwirtschaft.
Emailgeschirre in modernster Ausführung
zu Fabrikspreisen.
Complete Kucheneinrichtungen.
Grosse Auswahl. Billige Preise.

Wenzel Dresler
Bürsten- und Pinsel-Erzeuger in Bilin
gibt seinen geschägten Kunden freundlichst bekannt, dass er
vom 1. Feber 1903
an ein
Ladengeschäft
im Hause der
Frau Anna Piller, Teplitzer Gasse
eröffnen wird und bittet um geneigten Zuspruch.

E. Jemm's
altbewährte
Brustzeltchen

Zugelassen durch Statthalterei-beschluss 19. 4. 02. Z. 75066.
Preis pro Packet 50 Heller.
Zu haben in Bilin: A. Partisch, Ecke des Marktplatz.

Dem geehrten Publicum

empfehle ich zur Teintpflege:

Lilienmilch. Den Teint weich und matt-glänzend zu machen.
Poudres. Vorzügliche Präparate in drei Farben: weiss, rosa, gelb.
Rouge Fin de Théâtre. (Roths Schminke.)
Reicherts Rose Von-Von. Um eine zarte Hautfärbung zu erzielen.
Reicherts Lippenpomade.
Kaloderma, Glycerincrème etc. (Gegen rauhe Haut.)

Zur Zahnpflege:

Sarg's Kalodout.
Schicht's Margaritana. Diese ist ein vorzügliches Zahnreinigungsmittel. Es macht die Zähne weich, verleiht ihnen Elfenbeinglanz und ist vollkommen unschädlich.
Odontine in Porzellandosen. Mobil-Zahnpasta.
Odol. Dr. Ebermanns Zahnpulver.
Alle Sorten Zahnbürsten.

Zur Haarpflege:

Schicht's Haarwasser. Perl-Gen-Rum.
Champooing St. Thomas Gen-Rum.
Schüttelbrillantine in Blumengerüchen. — Brillantine in
Staubtuben.
Haarfärbemittel u. s. w.

Als Deuheiten in feinsten Toiletteseifen empfehle ich:
Seife, Elbweilchen, Ereke, Victoria-Heike, Seante
Dr. Stark's Vaselinseife.
Zimmerparfums in Blumengerüchen, Eschcentuchparfums
Diamant-, Gold- und Silber-Haarpuder.
Auch alle anderen nicht angeführten Artikel liefere ich prompt zu den billigsten Preisen.
Hochachtungsvoll
Jos. Fuschner,
Farben-, Kerzen- und Seifengeschäft
Bilin, Marktplatz.

KARL ELSNER
Bau- und Galanterie-Klempfner
Motalstrasse **BILIN** Motalstrasse
empfehl sich zur Ausführung von Bauarbeiten und aller
in das Fach einschlagenden Artikel unter strengster Garantie.
Reparaturen werden schnell und billig geliefert.

Herausgeber und verantwortlicher Redacteur Johann Drescher. — Druck der eigenen Officin. 225

Nejstaršími novinami v bílinském regionu byl „Biliner Bezirksblatt“, který vycházel od roku 1873. Jednalo se o noviny zastupující veřejné zájmy bílinského regionu (předcházely mu Biliner Wochenblatt). Vydavatelem a redaktorem byl Franz Plattig (Bílina), který byl rovněž odpovědný za tisk. Plátek se poprvé objevil 3. května 1873. Již po roce bylo vydávání „Biliner Bezirksblatt“ zastaveno a dále pokračovalo pod vedením Samuela Löwyho jako „Biliner Anzeiger“. Mezitím Löwy založil dne 2. 9. 1875 „Biela Zeitung“, které se od roku 1890 orientovaly německo- liberálně. Náklad tehdy činil 400 exemplářů. Od roku 1907 vycházely noviny pod jménem „Biliner Zeitung“. Od 1. 1. 1906 byly noviny „Biela Zeitung“ tištěny v tiskárně Ernsta Mendeho v Motalově ulici. Později vycházely jako „Biela Zeitung“ s podtitulem „Biliner Zeitung - nezávislý týdeník pro Bílinu a okres“. Noviny vycházely jednou týdně. Vydavatelem a odpovědným redaktorem novin byl až do roku 1938 Johann Mautsch, Reuřova ulice 36. V roce 1938 se noviny měst Bíliny a Duchcova spojily a vycházely pod názvem „Dux-Biliner Zeitung“ (1938-1945). Vycházely zpočátku třikrát týdně a od roku 1939 jako deník s nákladem 15 000 exemplářů. Šéfredaktorem byl Rudolf Chovanetz. Na konci války vycházely noviny z důvodu nedostatku papíru nepravidelně.

Celé ročníky novin Biliner Zeitung (1905-1921) jsou k nahlédnutí ve veřejné univerzitní knihovně Praha (signum 52 D 130) a takřka všechny ročníky v rakouské státní knihovně (signum 454.005-D). V mediálním archivu Domovského spolku jsou archivovány filmové kopie Biliner Zeitung.

Kromě místních novin vycházely na zlomu století dále:

- „Geschäftszeitung“, popř. „Drescher's Geschäftszeitung für Bilin und Umgebung“ tedy „Obchodní noviny“. Vycházely v sobotu každý týden a byly zdarma roznášeny na úřady a další obchodní místa. Odpovědným redaktorem byl Johann Drescher, který provozoval tiskárnu v Bílině - Újezdě. Nehledě na extra výtisky zveřejňoval tento plátek převážně úřední oznámení a inzeráty.
- „Nordwestböhmisches Gebirgszeitung. Unabhängiges politisches Organ für Nordwestböhmen“. „Severo-západočeské horské noviny. Nezávislý politický orgán pro severozápadní Čechy.“ Noviny měly v Bílině Újezdu jednu redakci a informovaly o událostech v přilehlých regionech. Vycházely o víkend.

Kromě těchto novin se na Bílinsku a Teplicku četly německé noviny z Prahy, jako např. „Bohemia“, „Prager Zeitung“, „Prager Abendblatt“ a „Neue Morgenpost“. Od sametové revoluce radnice vydává v Bílině od roku 1990 „Bílinský zpravodaj“.

- Roubík František: Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863-95. Praha 1963 (zčásti přeložil H. Nerlinger: Časopisectví Bílina – Nerlinger Archiv).
Heimatkreisverein Bilin Hg.: Dokumentation Biliner Zeitungen. Viz: Bilin – unser Heimatkreis. Bilin und seine Zeitungen. Strana 222 a další
Heimatkreisverein Dux Hg.: Stadt und Landkreis Dux, Miltenberg 1965, strana 249 a další
Sudetendeutsches Jahrbuch 1926. Augsburg, strana 287 a další
Morche Rudolf: Die Entwicklung des sudetendeutschen Zeitungswesens, Praha 1933

Rozhlas

18. května 1923 začal pražský vysílač vysílat na dlouhých vlnách jako první rozhlasová stanice v ČSR.

Vysílání přijímali zpočátku pouze radioví amatéři s přístroji, které si sami „vyrobili“. Na podzim a v zimě roku 1924 organizoval spolek pro další vzdělávání dospělých „Urania“ vysílání pro německy mluvící přátele rádia. 26. září 1925 zahájila místní skupina radiového spolku pražské organizace Urania Teplice – Šanov amatérskou výstavu v městských lázeňských domech. O prvním německém rádiovém vysílání informoval bílinský tisk.

Vysílání, které bylo přenášeno mikrofonom v ateliéru „Radiojournal“, uvedl pozdravem prof.dr. Oskar Frankl, který se významně zasloužil o zavedení německého rozhlasu. Sdělil, že program německého vysílání bude pokryt bombastickou hudební produkcí, zpěvem a populárně vědeckými příspěvky. Poté následoval příspěvek rektora Německé univerzity prof.Coriho na téma „Život, spánek a smrt.“²⁷⁶

Již v roce 1926 byl v Bílině k dostání německý časopis o rozhlase, který vycházel v Litoměřicích. Jmenoval se „Böhmerlandfunk“, později pod názvem „Der deutsche Rundfunk in der Tschechoslowakei“. „Böhmerlandfunk“ přináší ve svém 14. dílu dne 1. června především pokročilému amatérovi bohatou látku a podněty k tvoření. Obsahuje například články o transformátorech střední frekvence pro transpoziční přijímače. „Ani detektor nesmí být opominut. Kutilský koutek obsahuje návod na sestavení dobrého, levného třílampového přístroje. A když po tom všem odborném čtete tuto Radio-Revue, osvěží vás povzbudivý smích a vy jste pak dobře naladěni, abyste v následujícím programu vyhledali, co vám váš aparát nabízí. Objednejte si „Böhmerlandfunk“ v nejbližším knihkupectví nebo v nakladatelství Dr. Karla Pickerta, Litoměřice, Wallstraße. Vychází každý pátek s podrobným vysílacím programem, cena 15 Kč měsíčně.“²⁷⁷

V následujících letech se podařilo v pražském vysílacím zařízení i přes počáteční technické těžkosti vyvinout obsahově rozmanitou německou nabídku programů: zprávy a vysílací pořady o vlasti, krajině a cestovním ruchu, vysílání pro dělnictvo a zemědělce, o literatuře a hudbě, ale i německé opery z hlavního města Prahy. Na konci roku 1936 existovalo vedle „pražského německého vysílání“ i „brněnské německé vysílání“ a „ostravské německé vysílání“. Programy se vysílaly denně dopoledne a večer. Se začleněním Sudet do německé říše byly tyto rozhlasové stanice zařazeny do „Velkoněmeckého rozhlasu“ a jejich programy byly sjednoceny. „Bez politického rozhlasu německého národního socialismu by se Německo nikdy nestalo vedoucí zemí rozhlasového vysílání v Evropě.“²⁷⁸

V oblasti Duchcov – Teplice vysílala jedna stanice Velkoněmeckého rozhlasu až do 8. května 1945. Ještě v 11 hodin oznamoval rozhlas běžná hlášení typu „Nenecháme německé ženy a děti padnout do rukou sovětských vojáků.“²⁷⁹ V 17 hodin vjížděly na bílinské náměstí sovětské tanky, nikdo se nebránil.

→ Bausch Hans Hg.: Rundfunk in Deutschland. Mnichov 1980
Frankl Oskar: Der deutsche Rundfunk in der Tschechoslowakischen Republik, Praha 1937

8.4 Hospodářství

Řemeslo

Řemeslo, které bylo základem pro pozdější dobu industrializace, se utvářelo v době končícího středověku z cechů. Prvním cechem, který máme na Bílinsku prokázaný, byl cech ševcovský. Cechovní řád byl přijat v roce 1482. O něco později, v roce 1538, se spojili i bednáři a poté, v roce 1550, krejčí. Cechovní řády byly potvrzeny vrchností a zemským pánem. Lobkowiczové předali obyvatelům Bíliny v roce 1592 několik vinic a další zahrady, aby se mohli věnovat vinařství. S tím bylo spojeno řemeslo sklepmistrů. Od roku 1590 vlastnili obyvatelé Bíliny i právo vařit pivo. Třicetiletá válka tyto aktivity zastavila. V roce 1764 obdržel jeden punčochář knížecí povolení k zřízení cechovní truhlice a o tři roky později bylo oznámeno, že jeden výrobce tužek smí nabízet své zboží ve městě. V roce 1776 se etabloval v Bílině první knihař. V roce 1777 zahájil svou činnost první hrnčíř. Vyráběl první hliněné džbány pro kyselku. V Bílině existovala i manufaktura na výrobu nádobí na vaření (firma König), odlévání cínu, jakož i výroba čokoládových cukrovinek (firma Lenk). Dle záznamů v listinách města a regionu se do roku 1783 postupně usadilo ve městě 35 různých řemeslných povolání. V roce 1786 byla v Bílině zřízena první česká průmyslová škola a škola vyšívání, přičemž byli chlapci okamžitě varováni, aby nerušili děvčata při vyšívání a tkaní!

→ Regesten zur Geschichte der Stadt und des Kreises Bilin. Abschrift und Bearbeitung von Gustav Laube in den Jahren 1945 – 1947. Vilsbiburg, 1948

Průmyslová škola v Bílině

Císařovna Marie Terezie povolala duchovního, pana Ferdinanda Kindermanna (1740 – 1804), aby pozvedl veškeré německé školství v Čechách. Odpovídajíc merkantilnímu úsilí té doby, spojil Kindermann školní výuku s výukou zaměřenou na řemeslo a průmysl. Děvčata se v duchu těchto snah vedle počtů, čtení a psaní učila ruční práce, chlapci řemeslo. Jednak měly děti tímto způsobem vydělat své peníze na školné, na druhé straně se připravit na svou profesní činnost. Bílinský magistrát dovedl tuto školní tradici dále zřízením živnostenské školy pro další vzdělávání, určenou jak pro dospívající chlapce (1877), tak pro dospívající dívky (1901). Tento způsob školního vzdělávání způsobil mimo jiné, že němečtí a čeští řemeslníci a odborní pracovníci z Čech (Liberec, Ústí, Plzeň) měli dobrý zvuk. Podobný pedagogický koncept modifikoval Paul Oestreich realizací školy nesoucí název „Produktionsschule“ a později i NDR typem školy „Polytechnischer Unterricht“.

Řemeslo a živnost v Bílině

Němečtí provozovatelé živností a obchodu se spojili v roce 1902 do odborů. V okrese Bílina měly tyto odbory 298 členů, mezi nimi:

34 pekařů	11 zámečníků
46 řezníků a koňských řezníků	14 mlynářů
54 krejčích	15 kolářů
41 švadlen	11 řemenářů a tapetářů

80 ševců	cca 15 truhlářů
cca 30 kadeřníků a holičů	7 instalatérů a klempířů
22 zednických mistrů a tesařů	6 hodinářů
18 pokrývačů střech	10 vozků
cca 19 kovářů a podkovářů	16 hudebníků

Další živnostníci v okolí Bíliny a Duchcova byli 3 sklenáři, 2 kamnáři, 6 hrnčírů, 6 parních obráběčů,

4 nožíři a další ²⁸⁰. Mnohé z těchto řemesel se dochovalo až do 20. století. Výrobní proces se vyznačoval spíše narůstající specializací a dělbou práce než nasazením strojů.

Průmysl

Přechod k industrializaci se v bílinském regionu nastartoval s rozrůstající se těžbou uhlí a ve městě Bílina pak s výstavbou cukrovaru. Kníže Ferdinand Lobkowicz dal tuto továrnu s kapacitou 40 000 centýřů postavit v roce 1835. Díky použití parních strojů mohla továrna brzy nato zvýšit svou produkci o několikanásobek a brzy patřila k největším cukrovarům v Evropě. V roce 1818 dali Friedrich a Anton Knötgen spolu s Annou Habertitzel již stávající manufakturu přestavět na továrnu na výrobu porcelánu a kameninové zboží. O několik let později začala továrna vyrábět produkty vysoké kvality. V druhé polovině 19. století vznikly sklárny „Adlerhütten“, které byly v dunajské monarchii dobře známé. Na liberecké průmyslové výstavě, která se konala v roce 1906, vystavovala tato bílinská firma skleněnou halu vyrobenou z uměleckořemeslných okrasných skel, kterou obdivoval i sám rakouský císař Josef II.

Vystavovaná stavba, která se vyznačovala neobvyklým uměleckým zpracováním, pocházejícím z dílen známé sklárny „Adlerhütten“ Rudolfa Stalmacha & Co v Bílině, již při slavnostním otevření sklídila nejvyšší ocenění ze strany protektora arcivévody. Teď vzbudila v maximální míře i zájem císaře. Osobně přítomný šéf domu, pan Rudolf Stalmach, kterého představil pan komorní prezident Neumann, získal zvláštní čestné vyznamenání, když byl císařem vtažen do delšího rozhovoru. Monarcha pozoroval tento nádherný objekt, který se nachází u jezera, a své zánícení vyjádřil slovy: „Ten pavilon je vskutku velkolepý!“. S velkým zájmem se informoval na velikost podniku a jeho provozy.²⁸¹

V době odsunu (1946) existovaly v Bílině a okolí následující podniky:

- Sklárna Engels se 400 zaměstnanci (okenní skla, šňůrové sklo, lahve, skelná vata)
- Kaumazitwerke se zinkovnou a koksovnou s 600 zaměstnanci (zrcadlové sklo, barevné sklo, ušlechtilé sklo)
- dva výrobci sodovky
- keramické závody Müller- Aue (hliněné trubky a cihly, škvárové desky a kamenivo, keramika)
- výroba porcelánu Nestler v Břežánkách (elektrický izolační materiál)
- zemědělská strojní fabrika Fischer a Co.
- Fabrika na výrobu pilníků Huber
- Fabrika na ručně tkané koberce
- První bílinské kovoobrábění Smetana.

Další závody byly elektrárna, jatka, družstevní sklad, dvě mlékárny a zimní ubytování pro cirkus Schreiber. Kromě toho fungovalo několik menších závodů, jako např. výroba koberců bratří Kleinů v ulici Rudiastraße 44, továrna na výrobu mýdel J. Müller v Schildergaße a továrna na výrobu nábytku Häbler & Wocasek na Masarykově ulici 11. V bezprostřední blízkosti města se nacházely následující šachty:

Povrchové doly: Rudia I. (1000 zaměstnanců) a II.

Ludvíkova šachta

Šachta Patria

Amalia IV.

Hlubinné doly: Emmeranova šachta

Břešťanská šachta Masaryk

Amalia I., II., III.

Důležitými podniky v okolí Bíliny byly „Maxhütte“, „Union“ v Hostomicích, Weinmannovy závody v Chudeřicích, několik fabrik na zpracování jílu v Jenišově Újezdu a velké doly ve Světcích, Křemýži, Chudeřicích a Břešťanech. Knížecí dům Dr. Maxe Lobkowicze vlastnil cihlářnu na střešní tašky a hřebenáče, pivovar a kyselku, továrnu na výrobu lihovin a několik hnědouhelných dolů. Spolu s dalšími podniky v sousedních městech Most a Duchcov se severočeský region podílel významnou měrou na průmyslové produkci v Československu.

Rozvoj průmyslu umožnil, že se již před začátkem 1. světové války v bílinském regionu realizovala celá řada městských investic: v roce 1863 se reguloval tok řeky Bíliny a byl postaven nový most. V roce 1871 byla otevřena městská spořitelna a postavena radnice v historickém stylu (pozdější okresní úřad). V roce 1889 byla položena nová kanalizační síť a mezi roky 1906 a 1910 byla postavena nová radnice ve stylu secese. V roce 1896 se zřídila nová jatka, bylo zavedeno elektrické osvětlení, z Krušných hor a z Českého středohoří bylo položeno několik vodovodních vedení a bylo vydlážděno několik silnic ve městě.

- Gobst Franz: Glasfabrik Bilin, Engels & Co. V: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis, strana 302 - 303
Lann Robert: Die Glasindustrie in unserem Heimatkreis. Prager Börsenkurier ze dne 23. 12. 1925 Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte, Bilin 3 – Smetana Archiv
Skrzipietz Erich: Die Weinmannwerke Kutterschitz. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte, Bilin 3 – Smetana Archiv

Banky

Pro další rozvoj městské struktury měla velký význam bezesporu spořitelna města Bílina. Byla založena městskou obcí v roce 1871.

Spořitelna nebyla městským zařízením, podléhala dvanáctičlennému výboru, který byl volen městskou správou, ale byl zcela nezávislý. Tento výbor si pak mezi sebou zvolil předsedu a čtyřčlenné vedení. Ze zvolených členů si povšimnutí zaslouží tito vážení obyvatelé našeho města: Josef Schmettan, císařský rada a starosta, Josef Reichel, městský rada, ředitel kanceláře; Heinrich Federle, městský rada, člen vedení, Wenzel Smetana, starosta, člen vedení a předseda výboru; MUDr. Hugo Tropschuh, starosta, člen vedení Ferdinand Pemsel, předseda výboru spořitelny. Díky jejich úvěrovým aktivitám ve městě i na venkově přispívala spořitelna ve vysoké míře k zajištění a zachování německého obyvatelstva. Dále pak spořitelna získala z čistého zisku obrovské sumy jako subvence pro obecně prospěšné a dobročinné účely, čímž jí byla umožněna modernizace a zkrášlení města.²⁸²

O bankovníctví v Čechách – historický pohled

V Evropě vládl za dob Alexandra Velikého (zemřel 323 před Kristem) řecký peněžní systém. Razily se tehdy tetradrachmy a zlaté statéry. Po vítězství Říma nad Makedonií je vystřídaly stříbrné římské denáry. Česká oblast podléhala později nejrůznějším vlivům. Neexistovaly žádné pevné hranice mezi jednotlivými měnami. Platidly byly různé nadregionální mince, jako např. potin nebo keltské mince. Ve druhé polovině 10. století v době přemyslovské dynastie se v Praze razily první české mince, a to sice denár. Ve 13. století byla v Čechách provedena mincovní reforma. Zasloužil se o ní Václav II. (1278 – 1305), v té době se Čechy staly velmocí, na území Čech se našly velké zásoby stříbra. Začaly se tedy razit pražské stříbrné groše. Pražský groš se začal velmi rychle používat i v sousedních zemích. Razil se zhruba dalších 250 let.

V dějinách mincovnictví došlo kolem roku 1520 ke zlomu, začala nová doba, a to sice doba tolaru. Zhruba od této doby, přesně v letech 1526 – 1918 patřily Čechy k habsburské monarchii. O roku 1746 razilo Rakousko dukáty, tolary a krejcary (v němčině Kreuzer, dle dvojitého kříže na zadní straně mince). První papírové platidlo se začalo tisknout v roce 1756, aby se mohla financovat sedmiletá válka. V roce 1792 se stal dollar (taler) oficiálním platidlem v USA. V roce 1848 došlo k další "revoluci" v mincovnictví na území Rakouska - Uherska, používaly se zlaté s tolary a krejcary a od roku 1890 koruna s halířem jako nejmenší mincí.

První světová válka vedla k úpadku měny a k pádu monarchie. Československá republika byla vyhlášena dne 28. října 1918. 75% celkového průmyslu bývalé monarchie připadlo novému československému státu, a to při pouze 21% plochy a 35,6% obyvatel. Zboží muselo být vyváženo a odstartovalo tedy vývozní boom. Nebylo ale správně pochopeno, jak si zajistit odbytiště, neboť po uspokojení poválečné poptávky chyběly vývozní zakázky, které by vytižily průmyslové kapacity. K tomu se ještě přidalo, že stoupající mzdy a nevhodná daňová politika způsobily nárůst výrobních nákladů, takže české výrobky již nebyly konkurenceschopné. Vytvoření vlastní české měny bylo nezbytně nutné, jelikož úpadek rakouské koruny způsobený poválečnou inflací silně škodil novému státu. Protože by ale trvalo měsíce, než by se vyrobily

nové mince a bankovky, bylo rozhodnuto, že se rakouské bankovky, které se nacházely na území českého státu, označily razítkem a tím se staly samostatnou měnou. V době od 26. 2. do 9. 3. 1919 byly hranice pro jakoukoli osobní dopravu, transport zboží, poštu a dopravní prostředky uzavřeny. Orazítkování se provádělo u peněžních institucí. Orazítkované bankovky se staly ze zákona státními bankovkami. Cílem byla zlatá měna prostřednictvím deflační politiky, což ale vedlo především k vysoké nezaměstnanosti. Československo zůstalo ušetřeno hyperinflace, jak se tomu stalo v Německu prostřednictvím vyplácení válečných reparací a bezmezného vytváření peněz v letech 1922/23. Ale před celosvětovou hospodářskou krizí v letech 1929/33 nezůstalo uchráněno ani Československo. Českoslovenští ekonomové a politici nebyli schopni udržet stabilní korunu. Jen obhospodařováním deviz se podařilo od roku 1931 do roku 1934 zabránit devalvaci. Ale již v roce 1934 následovala další devalvace. V letech 1924 až 1931 se měnilo 100 říšských marek na 800 korun, v roce 1934 to bylo 960 korun a v roce 1936 pak již 1 150 korun. Vyjádřeno v korunách v roce 1937 se jedna koruna měnila za 8,6 říšských feniků. Především v Sudetech měl úpadek měny za následek vysokou nezaměstnanost.

Po napochodování německých vojsk na sudetská území v říjnu 1938 se stala oficiálním platidlem říšská marka. Kurs pro směnu jedné koruny byl stanoven na 12 říšských feniků, tzn. 1 říšský feník měl hodnotu 8,33 haléřů. Tento kurz platil pouze pro Němce v Sudetech a byl "měnovým darem". V protektorátu platil kurs za 1 korunu 10 říšských feniků. Dle Mnichovské dohody ze dne 29. 9. 1938 byly Sudety vyděleny z území Československa. Československé bankovky byly postupně staženy a nahrazeny bankovkami "Národní banky Čechy a Morava". Mince Československé republiky byly staženy z oběhu a nahrazeny mincemi z hutního zinku.

Od roku 1945 existovala opět Československá republika. Exilová vláda nechala již v roce 1942 navrhnout bankovky, které pak v roce 1943 v různých nominálních hodnotách vytiskla britská tiskárna cenných papírů. Hotové státní bankovky byly uloženy pod zemí v bezpečných skladech. Papírové peníze, které se nacházely v oběhu, byly v roce 1945 vyměněny v poměru 1:1. V roce 1947 proběhla první měnová reforma a vzhledem k hospodářským těžkostem došlo v roce 1953 k druhé devalvaci.

Banky v Bílině:

Landwirtschaftliche Spar-und Vorschußkasse, Bilina. Ulice Dr. Schildera

Landwirtschaftliche Bezirksvorschußkasse, Bilina, Tržní náměstí

Deutsche Agrar – und Industriebank; Bílina, Dlouhá ulice

Geldanstalt „Wige“ (do roku 1929), Bílina, Školní ulice

- Gebelt Anton: Die Sparkasse der Stadt Bilin. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte. Bilin 3 – Smetana Archiv
- Plattig Willibald: Von der Gewerbekasse zur Volksbank. Bilin. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte, Bilin 3 – Smetana Archiv

Doprava

Výstavba nových silnic a železnice a dále pak zavedení telegrafu vedly k rozšíření kulturního horizontu občanů a zvětšily se jejich možnosti cestovat a komunikovat. Především daňové příjmy z průmyslové oblasti zajistily financování nových dopravních spojnic. V letech 1811/12 bylo započato s výstavbou silniční sítě. Nejdříve se postavila spojnice Teplice – Bílina -Louny. V roce 1837/38 se postavila silnice do Duchcova, později pak silnice do Radovesic, Liběšic, Razic a dalších vesnic v okrese. V samotném městě byla postavena jedna cesta k zámku a bylo vydlážděno několik uliček. S výstavbou železnice se započalo v roce 1866. První vlak projel Bílinou v roce 1872. Tím bylo zajištěno spojení Ústí-Chomutov. Stavba trvala dvanáct let a probíhala ve třech etapách: Ústí-Teplice (1858), Teplice – Duchcov (1867), a dále pak do Chomutova (1870). Pro Bílinu mělo toto železniční spojení obrovský význam, protože umožnilo další rozvoj průmyslu. Z Bíliny do Ústí mohly být transportovány uhlí, průmyslové a zemědělské produkty a v neposlední řadě minerální voda Bílinská kyselka. Tyto produkty mohly pak z Ústí dále pokračovat po vodě do ciziny. V krátké době mohli obyvatelé města a okresu cestovat do větších měst Čech a Saska za účelem obchodu nebo aby navštívili přátele. Mohli navštívit divadlo v Teplicích nebo Drážďanech. Další spojení se světem nastalo po zavedení telegrafu. První telegrafní stanice byla nainstalována v roce 1871 v bílinském zámku, další stanice pak byla na poštovním úřadě. První telefonní vedení spojilo v roce 1887 zámek s Kyselkou.

- Jaksch Karl: 100 Jahre k.k. Staatsbahn. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte, Bilin 3 – Smetana – Archiv
Koc Herbert: 140 Jahre Aussig – Teplitzer Eisenbahn, Viz: Heimatruf ze dne 12. 6. 1998, strana 12

Míry a hmotnosti v naší vlasti

Hmotnosti

1000 gramů	1 kilogram (kg)
100 gramů	1 dekagram (deko) nebo hektogram (hg)
500 gramů	1 libra = půl kilogramu
100 liber	1 centýř = 50 kilogramů
100 kilogramů	1 dvojité centýř
1000 kilogramů	1 tuna = 10 dvojitých centýřů = 20 centýřů
1 karát (u drahokamů)	0,205 gramů

Délkové míry

1 metr	100 cm
	10 decimetrů
	1000 milimetrů
10 metrů	1 Dekameter
1000 metrů	1 kilometr

Plošné míry

1 čtvereční metr	100 čtverečních decimetrů
100 čtverečních metrů	1 ar
1 hektar	100 arů
1 lán	0,2877 ha = $\frac{1}{2}$ jitra
1 jitro	0,5755 ha
3 lány	cca 1 hektar
1 čtvereční sáh	3,60 čtverečních metrů
1 vídeňské jitro	ca $\frac{4}{7}$ hektarů = 300 Ruten
1 scheffel	27,67 arů
1 měrice	533 čtverečních sáhů = 1918 čtverečních metrů

Početní jednotky

1 mandel	15 kusů
4 mandel	1 kopa = 60 kusů
1 tucet	12 kusů
12 tuctů	144 kusů = 1 veletucet

Duté měrové jednotky

1 litr	1 kubický decimetr (cdm)
1 kubický decimetr	1000 mililitrů (ml)
100 litrů	1 hektolitr (hl)
1 měrice	5 litrů
5 měřic	1 čtvrtka
1 čtvrtka	25 litrů
4 čtvrtky	100 litrů = 1 hektolitr
1 pruský bušl	16 měřic

8.5 Spolky

V letech 1870 – 1890 docházelo v Čechách mezi Němci a Čechy v důsledku hospodářských a společenských změn k četným konkurenčním situacím, které vedly ke konfliktům a zavrhování, takže se na obou stranách i ve spolcích rozmáhaly úzkoprsé a nezřídka šovinistické postoje.

Německé spolky na Bílinsku

Po zrušení poddanosti dne 15. 8. 1848 se v druhé polovině 19. století zakládaly rozličné německé spolky. Lidé využívali zákonem povolené shromažďovací právo. V Bílině existoval jeden spolek již před rokem 1848, ovšem s knížecím a státním povolením. Tento nejstarší spolek nesl jméno „Bürgerliche Gesellschaft der Scharfschützen“, česky „Měšťanská společnost ostrostřelců“. První zmínka o existenci tohoto spolku je z roku 1797 u příležitosti sňatku v knížecím domě. Ostrostřelci vykonávali strážní službu na zámku. Jejich uniforma se skládala

z modrého fraku, těsně přiléhajících kalhot, bílé vesty, klobouku s černými péry, šavle a pušky. Spolek ostrostřelců se zřejmě na určitou dobu rozpadl a opětovně se zformoval v roce 1814. V roce 1836 udělilo pražské poručnictví spolku právo nosit uniformu. Ostrostřelci byli okrasou každého městského a církevního svátku.

S podporou rodiny Lobkowiczů byl v padesátých letech 19. století založen první spolek nesoucí jméno „Militär-Veteranen-Verein“, tedy spolek válečných veteránů, a později pod patronátem prince Ferdinanda Lobkowicze druhý spolek veteránů. Městu sloužil spolek dobrovolných hasičů, který vznikl v roce 1872. Bílinští hasiči byli podnětem pro vznik dalších spolků hasičů v celém regionu a výrazem vůle německých sedláků uhájit se.

Na pobídku Dr. Karla Preusse a opět za podpory knížecího domu Lobkowiczů vznikl v roce 1855 „Mužský pěvecký spolek“. Na počest kněžny nesl spolek jméno „Leopoldinen Gesangverein“, tedy Leopoldin pěvecký spolek. V roce 1875 byl přejmenován na „Biliner Männergesangsverein“, tedy Bílinský mužský pěvecký spolek. Císařský dvorní a komorní zpěvák ve Vídni, Gustav Walter, měl své kořeny v tomto spolku. Společně se spolkem „Arbeitergesangsverein“, který byl založen o něco později, a orchestrem byly v Bílině pravidelně pořádány koncerty a pěvecká představení.

Již v roce 1868 vznikl v Bílině učitelský spolek s celkem 90 členy. Spolek zastupoval jednak profesní zájmy učitelů, ale také kulturně politické zájmy regionu. Jako následovníci velkého vzdělavatele národa, Johanna Heinricha Pestalozziho, byli učitelé všech typů škol důležitými nositeli německé kultury. Za vlastenecké angažmá jim náleží vysoké uznání. Po odsunu se učitelé jako např. Josef Weiß, Josef Aschenbrenner, Karl Smetana, Franz Liehm a další významně podíleli na záchraně a uchování kulturního dědictví naší vlasti.

V roce 1876 vznikl „Gewerbeverein“, tedy Spolek živnostníků, v letech 1881/82 „Arbeiterbildungs- und Unterstützungsverein“, tedy Spolek pro podporu a vzdělávání dělníků, a dále pak „Radfahrer-Club“, tedy Klub cyklistů. V době následující vznikla celá řada dalších spolků, např. „Humanitätsverein“, „deutsch-politische Verein“, socialistický „Rote Falken“, „Arbeiterturnverein Freundschaft (ATuS)“, „Arbeiter-Theater-Gesang- und Musikverein Bilin“, „Deutscher Geselligkeitsklub Germania“ se svými divadelními vystoupeními, „Vereinte Musikkapellen“, „Christlich-Deutscher Turnverein (CDTV)“, „Eisclub“, „Bund der deutschen Landjugend“ (v Rané a okolí), „Biliner Schützen-Gilde“, „Rugia“- úderný spolek vysokoškolských studentů, který se v roce 1924 pod hrozícím státním zákazem rozpadl, studentský spolek „Markomania“, „Mittelgebirgs-Verein der Borschenfreunde Bilin“.

Opomenuty nesmí být spolky a sdružení, která na přelomu století založila a podporovala církev: „Sudetendeutsche Kolpingfamilie Bilin“, „Katholischer Gesellenverein“, „Katholischer Turnverein“, a další spolky a bratrstva uvnitř církve. Dále existovaly „Deutscher Herbergsverein“, místní skupiny spolků „Deutscher Schulverein“, „Deutscher Wander- und Gebirgsverein“, „Verschönerungsverein Bilin“, společenské sdružení „Concordia“, „Stenographenverein“ a další spolky.

Čilý život ve spolcích vedla i mládež. Hnutí mládeže mělo své kořeny ve spolku „Wandervogel“, který byl založen původně v roce 1901 ve Steglitz a později přešlo i do oblasti Sudet. Skupina bílinské odnože „Wandervogelgruppe“ existovala od roku 1916. Po několika letech se utvořilo asi deset podskupin tohoto spolku. Ale i další mládežnické skupiny, jako například

„Bundesjugend“, „Wandernde Volksjugend“, „Finkensteiner Singgemeinde“ nebo spolek „Adler und Falken“ pořádaly pěší výlety a pělly písně, přednášely básně a udržovaly vlastenecké zvyklosti. Později přijaly do svého programu i branně sportovní cvičení.

Německé spolky

Spolek ostrostřelců – založen 1797, Mužský pěvecký spolek – založen 1855, spolek živnostníků – založen 1876, pěvecký spolek „Liedertafel“, pěvecký spolek pracujících, německý tělocvičný spolek, tělocvičný a sportovní spolek pracujících, katolický tělocvičný spolek, spolek válečných veteránů, válečný spolek patriotů, spolek artilerie, dobrovolní hasiči, musejní spolek, spolek „Borschenfreunde“, horský a turistický spolek, německý učitelský spolek, katolický tovaryšský spolek, katolický ženský spolek, spolek Němců v Čechách, německý kulturní spolek, divadelní spolek „Germania“, „Egalanda Gmoi“, spolek studentů středních škol „Markomania“, spolek studentů vysokých škol „Rugia“, zkrášlovací spolek, německý fotbalový klub „DFK“, bílinský lední klub, tenisový klub „Sportbrüder“, cyklistický spolek, stenografický spolek, slepecký spolek, německé mládežnické ubytovny, rybářský spolek, spolek filatelistů, lovecký spolek, spolek fotoamatérů, konzumní spolek.²⁸⁴

Vzdalování dvounárodnostní společnosti v Čechách lze dobře ukázat na příkladu sportovních spolků v dunajské monarchii.

Německý gymnastický spolek Bílina (DTV)

První veřejné sportoviště na světě bylo otevřeno v roce 1811 na berlínské „Hasenheide“. Zasloužil se o něj Friedrich Ludwig Jahn. Tělocvičné hnutí v Čechách bylo silně spjato s politickými událostmi v německé říši a s tehdejším státním územím Rakouska - Uherska. Heslo sportovců- „Frisch-Fromm-Fröhlich-Frei“, tedy „vytrvalý, zbožný, veselý, svobodný“ se sice neshodovalo s ještě existujícím státem poddaných, o to více však s myšlenkou sjednocení národů, která panovala v Německu a Rakousku a která vedla v roce 1871 k založení německé říše. V této souvislosti je třeba nahlížet na volbu data založení spolku: tělocvičný spolek „Deutscher Turnverein Bilin“ byl založen v noci o slunovratu v roce 1863. Den založení byl padesátým výročím bitvy národů u Lipska (1813). Již v roce 1864 platila i v německém tělocvičném spolku přísná pravidla, která navazovala na Jahna a která jsou zčásti dodnes platná.²⁸⁵

1. Na cvičišti musí každý poslouchat k písemným a ústním rozkazům náčelníka.
2. Cvičit se smí pouze po odložení těsného oděvu, pokud možno v cvičebním úboru a obuvi bez podpatku.
3. Začne-li se cvičit v týmu, nesmí být prováděna žádná jiná cvičení než ta, která jsou předcvičována.
4. Každý cvik má být prováděn na pravou i levou stranu.
5. Každý cvičenec má provádět cviky v pevně stanoveném pořadí. Kdo jeden cvik opakuje, musí tak učinit jako poslední.
6. Každý musí následovat rozkazu „Dráhu uvolnit“

7. Přechod z jednoho týmu do druhého, aniž by byl informován náčelník, není povolen.
8. Během volného cvičení smí být prováděny pouze takové cviky, které byly již prováděny v týmu. U všech cviků, které jsou svou povahou nebezpečné, je nutno zajistit potřebné jištění.
9. Používání cvičebního nářadí mimo určitých časů není povoleno.
10. Každé svévolně poškozené nářadí musí dotyčný zcela uhradit.
11. Na cvičišti se nesmí jíst, pít ani kouřit.
12. Hosté smí na cvičiště vstoupit pouze v doprovodu člena a musí si sednout tak, aby v žádném ohledu nerušili cvičence.
13. Psi nemají na cvičiště přístup.
14. Během výjezdů spolku je nutno dbát pokynů zvoleného vedoucího, během slavností pak pokynů pořadatele.

Prohraná první světová válka ovlivnila negativně vývoj německých spolků v nově založené Československé republice. Zdálo se být takřka nemožné vést dále německý gymnastický spolek. Nátlak ze strany českého státu byl od roku 1918 tak silný, že každý Němec riskoval svou práci, pokud zůstal členem spolku. Členové spolku mohli na začátku 20. let cvičit ve školní tělocvičně ve Školní ulici pouze tajně. Avšak díky nově vzniklým spolkům v Duchcově a okolí se dostalo sportu v Bílině nových impulsů. Předcvičovatelé „německého gymnastického spolku“ trénovali své svěřence nejen v gymnastice a sportovní gymnastice, ale i v pěší turistice, horolezectví, alpské turistice a plavání. Dalšími oblíbenými sporty byly lyžování, hokej, fotbal, kriket, tenis, cyklistika, jiu-jitsu, box, házená a plachtění. Ve smyslu „Dietschulung“ podporoval spolek cíleně (v boji o sudetské německství) u mládeže rozvoj osobnosti a národní vzdělávání. Na Verbandsturnfestu v Ústí nad Labem 1927 ukázali mladí sportovci svou sílu a výkon „Dietschulung“. Vedle sportovních výkonů museli odpovídat na otázky typu „Jsou Němci národem s vlastní řečí a dějinami?“ „Které spolky nás chrání a jak může v jejich rámci sportovec spolupracovat?“ „Jaký postoj zaujímá sportovec k otázce dělnictva?“

Především Konrad Henlein, jako náčelník spolku, vyžadoval přísnou organizaci, uzavřenost a vliv sudetoněmeckého sportovního hnutí, dále pak vysoké sportovní výkony, které byly ukazovány během regionálních sportovních oslav. Hospodářský a politický vývoj v Československu zesilovaly i ve sportu národní napětí, takže sportovní myšlenka sjednocení národů ustupovala i v Bílině do pozadí. Německý gymnastický spolek a český Sokol stály proti sobě i v Bílině lhostejně, spíše až nevraživě. Tak například při jednom přepadení vlaku, které spáchali Češi vůči německým gymnastkám a gymnastům, bylo 17 těžce zraněných, především žen. Oslava 75. dne založení spolku se konala v listopadu 1938. Oslavy začaly velkým pochodem, za doprovodu národního zpěvu. Během druhé světové války se konalo pouze cvičení dětí. Po odsunu oslavil spolek stoleté výročí v Regensburgu. Byl tam založen i pracovní spolek sudetských gymnastů a gymnastek.

→ Hopfner Sepp: Der deutsche Turnverein Bilin. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreisverein, Ludwigsburg 1979, strana 289 a další

Akademická skupina letců německých vysokých škol (Akaflig)

Plachtění jako sportovní disciplína započalo v roce 1932 v Českém středohoří. Německý gymnastický spolek byl jeho kmotrem. Při jedné expedici, během které se hledalo vhodné místo k plachtění, objevil o letnicích roku 1932 spolek Akaflig kopec Raná. Za povolení létání byla odpovědná celkem čtyři ministerstva v Praze, ale již v srpnu téhož roku, poté, co souhlasily i místní úřady a majitel pozemku, přivezly nákladní vozy první větroně na letiště pod kopcem Raná. Pro všechny byl obrovský fyzický výkon pokaždé odtáhnout kluzák na kopec. Poté byl na povel kluzák vypuštěn do vzduchu. V roce 1934 uspořádal německý Deutscher Turnverband společně s Akafligem letecký tábor, kterého se účastnilo 114 osob. Celkem bylo dosaženo 2 554 startů - číslo, na které byli všichni hrdí. V roce 1938 protínala hranice protektorátu letiště. Na přímluvu bílinského gymnastického spolku došlo k posunutí hranice tak, aby se mohlo dále létat. Byly rozšířeny startovací a přistávací plochy, ubytovací možnosti, u Hrádku byla postavena velká hala, bylo položeno vodovodní potrubí, postaven elektrický naviják a mnoho dalšího. Nyní přicházeli žáci z celého Německa. Oblíbené byly letecké taneční večírky a „Velký letecký den“, kterých se účastnili prominentní hosté. Začínající válka vrhala stín i na Ranou. Jeden člen za druhým museli odejít na frontu a po odsunu Němců v roce 1945 skončil letecký provoz na Rané.

→ Bauer H. mimo jiné: Rannai und sein Berg – Die Segelflieger droben am Hang. Viz: Bilin – unser Heimatkreis, strana 129 a další
Primavesi Erwin: Im Auf – und Abwind. Geschichte einer Fluggemeinschaft. Kraiburg 1962

Německý fotbalový klub Bilin (DFK)

Fotbalové hnutí, které přišlo v roce 1848 z Anglie, přeskočilo v roce 1860 na kontinent a vedlo ve Švýcarsku k založení prvních fotbalových klubů. Na základě této iniciativy vznikaly světoznámé kluby jako „Inter Milan“, „FC Barcelona“, „Marseille“.

„Německý fotbalový klub Bílina 1907“ patřil spolu s německým gymnastickým spolkem ke dvěma největším sportovním klubům v domovině. Během svého trvání musel ustát mnohé těžké situace. Přesto byly jeho sportovní úspěchy značné. Aby se mohlo hrát, měl spolek na počátku své existence četné sponzory, i když každý hráč si musel financovat svou výbavu sám. První světová válka zničila život spolku. V roce 1918, když se spolek znovu zakládal, se hned vedly spory o nové jméno. Termín „německý fotbalový klub“ vedlo k rozpolcení uvnitř klubu. Vznikl sportovní klub pracujících „Falke“. Německý fotbalový klub se nejen uhájil, naopak sportovní úspěch byl obrovský a vedl až k vzestupu do nejvyšší amatérské třídy tehdejšího prvotřídního fotbalu v župě. K tomu se přidala ještě finanční zabezpečení, jelikož kníže Lobkowicz se na přímluvu starosty Smetany zřekl splacení půjčky, kterou udělil na výstavbu sportoviště. Celkem 800 členů platilo příspěvky a 2 000 návštěvníků zhlédlo hry.

S těmi nejjednoduššími prostředky, s výbavou, kterou si sami kupovali, odkázáni na velkorysost několika podporovatelů, pořádal klub na starém vojenském cvičišti v Chudeřicích zápasy a působil v tomto smyslu až do roku 1919. 16. září téhož roku se konalo ve zdejším hotelu „Zur Krone“ vlastní shromáždění k založení klubu „Deutscher Fußball - Klub Bilin 07“.

Téhož dne byl povolen vstup do svazu sportovních klubů „Verband der Sportvereine“, který již existoval v Teplicích. Ale protože svaz neměl dlouhého trvání, vstoupil fotbalový klub v roce 1911 do rakouského fotbalového svazu se sídlem ve Vídni a zemského svazu Teplice – Šanov. Častěji se konaly zápasy na hřišti vedle firmy Fischer a spol. Činnost spolku se rozvíjela až do roku 1914, tedy do počátku 1. světové války. Velká část osob činných v té době ve spolku byla povolána do zbraně. Následkem bylo pozastavení herní činnosti spolku. Na podzim roku 1918 byla sporá účast těch, kteří byli přítomni znovuoobnovení spolku. Přesto se podařilo v březnu 1919 opět hrát zápasy. Následující revoluční doba zasadila spolku velkou ránu, a když v roce 1920 byl ze strany úřadujícího výboru vznesen požadavek na změnu jména, k čemuž ale nedošlo, rozpustil se klub až na několik původních členů úplně. S podivem nutno uvést, že v krizovém roce 1923 vybojoval klub poprvé první ligu, ale z důvodu nového uskupení jednotlivých soutěží musel hrát jako druholigový klub. Následkem sesazení nastal pokles zájmu a ztroskotání veškerých pokusů klub ještě jednou vytáhnout nahoru. Teprve v letech 1927 až 1930 lze mluvit o oživení Úspěchy udělaly z klubu DFK vyhledávaného soupeře.²⁸⁶

V průběhu roku se konaly rozličné spolkové oslavy. Sezónu otevřel německý gymnastický spolek se svým jarním cvičením. Oslava nabízela bohatou podívanou na novodobou tělocvičnou práci. Následovaly svátky a oslavy střelců, veteránů, požárníků, o letnicích pak mládežnický a pěvecký svátek, v létě oslavy na plovárně u Kyselky. Na podzim pak následovala oslava u Bořně a za dob Rakouska pak i impozantní císařské oslavy s iluminacemi a ohňostrojem v parku u Kyselky. Bruslařský klub uzavřel rok velkou akcí na ledě (rychlóbruslení, krasobruslení, bruslení v kostýmech, ohňostroj, iluminace).²⁸⁸

Připojení k německé říši v roce 1938 znamenalo pro život spolků ukončení jejich činnosti. Sportovní kluby byly rozpuštěny, vznikaly místní mládežnické skupiny, které se začlenily do velkého spolku „Nationale deutsche Jugend“.

→ Smetan Friedrich: Deutscher Fußballklub Bilin 1907 (DFK). Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Bilin – unser Heimatkreis, Ludwigsburg 1979, strana 298 a další
Smetana Friedrich: 65 Jahre DFK 1907 Bilin. Viz: Heimatkundliche Quellen und Berichte, Bilin 3 – Smetana Archiv

Život v českých spolecích v Bílině

Stejně tak jako německé obyvatelstvo i čeští obyvatelé měli tendence se z národnostních důvodů spolčovat. České spolky, které vznikly v druhé polovině 19. století, se musely potýkat s obzvlášť velkými těžkostmi, jelikož německí radní nebyli činností českých spolků nakloněni. Největším problémem bylo najít vhodné prostory. Tak například nebyl ochoten žádný německý hostinský dát Čechům k dispozici své prostory. Teprve až koupí jednoho hostince se našlo pro některé kluby místo k pobytu. Až do vzniku Československé republiky existovaly v Bílině Sokol, místní skupina Národní jednoty severočeské, spolek ochotnického divadla a Český dům. V roce 1937 byl založen český spolek Baráčníci. Během 1. a 2. světové války byla činnost všech českých spolků zakázána. Zvláštní postavení v životě spolků měl Sokol. České, polské a jihoslovenské sportovní spolky nesly jméno „Sokol“. Tento symbol představoval v české mytologii statečného mladého muže. V roce 1862 založili dva Češi

německého původu, Dr. Friedrich Tiersch (později Miroslav Tyrš) a Heinrich Fügner v Praze český Sokol. Cílem spolku byla cílená tělocvičná a morální výchova českého národa. Za tímto účelem měla být posilována především síla, mužnost, činnost a ctnost jednotlivce a dále pak odolnost národa proti vnějším útokům. Podobně jako tomu bylo v německém tělocvičném hnutí, i zakladatelé Sokola kladli důraz na národní myšlenku a metodický koncept základů tělocviku. Hlavními body programu bylo dodržování pevných zásad sebekázně, odmítání stavovských rozdílů, bratrský tón, připravenost zařadit se do přísně strukturované organizace a dále pak vášnivě vyznání národa a slovanství. Počet spolků a členů rok od roku prudce stoupal: 1871: 106 spolků s celkem 10 448 členy, 1913: 1 279 spolků s celkem 194 322 členy, 1935: 3 209 spolků s celkem 859 916 členy. Sousední slovanské státy brzy sokolskou myšlenku převzaly. Od roku 1882 se pravidelně setkávaly na velkých panslavistických sokolských kongresech.

Korunou a vrcholem veškerého sokolského života byly sokolské slety. Při sletech nešlo ani tak o sportovní utkání jako spíše o to nabídnout divákům z Čech i ciziny co možná nejvelkolepější podívanou a poskytnout jim obraz velikosti sokolského hnutí. Sokolové vytvořili zcela nový slavnostní styl, ve kterém byla čitelná slovanská osobitost. A pokaždé ji ztvárnili jako působivé národní shromáždění.²⁸⁹

Tělocvičná činnost ve spolcích byla prováděna v početných „sekcích“. Zvláštní politický význam měla sekce, která byla určena k ochraně české menšiny v sudetských územích a k rozšíření sokolského hnutí. Tato sekce obdržela od všech sokolských jednot finanční, odbornou a ideovou podporu. Vedle toho existovaly – stejně jako v německých spolcích – podobné odborné orgány, např. kontrolní komise v župách a jednotách. Práce Sokola nezůstala bez následků. Během 1. světové války měl vliv na postoje a chování Slovanů, bojujících za c.k. monarchii (obstrukce, deserce, založení českých „legionářů“). Za první republiky stát podporoval sokolské jednoty a legionářské spolky. Spousta mladých lidí v Bílině a okolí byla členem Sokola. Sokol v Bílině vlastnil vlastní dům (tělocvičnu) s odpovídajícím zařízením. Sokolská jednota měla sice stejně jako německý gymnastický spolek sportovní cíle, ale jejich sportovně politické programy se radikálně lišily. Tehdejší heslo „Deutsch turnen – tschechisch turnen“, tedy „cvičit německy – cvičit česky“ odráží nejjasněji národnostní orientaci obou spolků, které neovlivňovaly pouze sportovní, ale i každodenní bílinský život. Neustálé vyhrožování a vyloučení, pomluvy a nepřátelskost národnostně naladěných spolků a politických stran na místní a regionální úrovni zesilovaly již tak dost silné národnostní proudění a hnutí v zemi. Ne málo jejích členů připravovalo cestu nelidskosti a barbarství let 1938/39 až 1945.

9. Druhý domov Německo

9.1 Ztráta domova

Vedle medicíny vděčíme hloubkové psychologii za fascinující poznatky o tom, jakých strategických postupů je schopna lidská duše, aby odrazila masivní ohrožení psychického zdraví způsobeného těžkými ztrátami. Náš fyzický a duševní imunitní systém je něco velkolepého. Takzvané „psychické obranné mechanismy“, které objevil Sigmund Freud, k nim patří. Mnohé příběhy vyhnaných lidí, které jsem četl nebo slyšel, jsou jejich důkazem. Každý z těchto příběhů představuje jedinečný a nezaměnitelný lidský osud! A každý ukazuje a dokazuje, co všechno člověk vydrží a jakých výkonů je v extrémních situacích schopen. Jednotlivé a často velmi rozličné příběhy o tom, jak probíhal odsun, co všechno se stalo na cestě a jak to všechno pokračovalo, přesvědčivě dokazují lidskou sílu druhu „člověk“. Když tyto příběhy poslouchám, dozvídám se vždy znovu a znovu pln údivu, jak mnohostranně a nápaditě nás příroda vybavila, abychom v životě ustáli všechna nebezpečí, která na nás čekají. Když vyhnanci mluví o odsunu, uslyšíte jednoduše všechno - od trpkých myšlenek na pomstu a požadavků na navrácení až po zřeknutí se všeho a ochotě k usmíření. Ale největší dojem na mě vždy udělá, když se odsunutí a vyhnanci v rámci svého krajanského spolku nebo Ackermannova sdružení podílejí na obnově své ztracené vlasti, např. pomáhají při renovaci kostelů a jiných budov nebo dokonce velkoryse podporují tamní obyvatele. Aniž by tak činili vědomě a úmyslně, hojí tak podstatnou část svých ran a formují zpátky něco, co ztratili. Ne všichni tak mohou činit, ale tato péče o domov je symbolem duševního zdraví. Připadá mi, že je to podstatný znak toho, že psychické zdraví těchto lidí je po ztrátě domova, kterou utrpěli, opět v pořádku. ²⁹⁰

My jsme tehdy byli ještě dětmi a nemohli jsme pochopit dosah těchto hrozných událostí. Jinak to ale vnímali naši rodiče. Pociťovali ten mučivý strach, který se mezi lidmi usídlil, a obávali se, co přinese budoucnost. Mnoho lidí rychle překonalo to ochromující zoufalství, které následovalo po děsivých událostech ztráty domova a majetku. Jinak tomu bylo u starších lidí, pro které bylo těžké se životu v novém okolí přizpůsobit a uspořádat ho podle svých představ.

Osud nám ale usnadňoval fakt, že jsme odešli do Německa, kde jsme se dorozuměli s lidmi, se kterými jsme se museli dělit o ten nuzný chléb, nedostatek pracovních míst a o příliš malé byty. Nedostatek všeho ovšem vedl zpočátku k rivalitě a znesnadňoval integraci odsunutých s původním obyvatelstvem. Ale táhli jsme za jeden provaz, dorozuměli jsme se srdcem dříve, než jsme se naučili rozumět nářečím. Přirozený proces integrace probíhal až později - během hospodářského vzestupu a s příchodem nové generace - neuvěřitelný výkon původního obyvatelstva a odsunutých. Toto je vlastně ten často zmiňovaný poválečný zázrak.

Odsunuté obyvatelstvo nepřineslo sice žádný kapitál, ale něco mnohem cennějšího - své znalosti, vynalézavost a obrovskou píli spolu se skromností. Okradeni o staré prostředky, odkázáni jen na svou práci, vrhli se ti, kteří už nic neměli, ale měli šanci vybudovat si nový základ života, do odvážných činů. To, co tehdy dokázaly ženy, které v té době nesly největší břímě, nelze popsat žádnými slovy. Obětavě, nápaditě a neúnavně překonávaly nouzi, nedostatek a tísnivou situaci, které byly jejich rodiny vystaveny v malých bytech nebo táborech. Nezapomeňme tu dobu, která byla dobou skutečných ženských hrdinek. Chránily a

budovaly to, co nesmyslnost války a slepá nenávist vůči nevinným zničily. Nelze zapomenout, s jakým nadšením a nasazením všichni pracovali: dělník a rolník, řemeslník a učitelky nebo akademici. Hýbal námi tehdy optimismus, takže jsme byli schopni přispět k znovuvybudování naší nové vlasti. Již dávno jsme všichni v nových zemích Německa našli svůj druhý domov, ale na náš domov v Sudetech nikdy nezapomeneme.²⁹¹

Pamětní kámen ve vesnici Deutschgeorgenthal.

Domovské spolky Bílina a Duchcov zřídily v roce 2005 v blízkosti česko-německé hranice u Deutschgeorgenthalu památník, který vzpomíná na události odchodu Němců ze své původní vlasti.

1945 ZUM GEDENKEN 2005

ÜBER DIESE STRASSE VON

OSSEGG/OSEK WURDEN

AB JUNI 1945 TAUSENDE DEUTSCHE

DER KREISE BILIN UND DUX AUS IHRER

ANGESTAMMTEN HEIMAT IN

BÖHMEN VERTRIEBEN:

DEUTSCHGEORGENTAL AM 5.JUNI 2005

HEIMATVEREINE DUX UND BILIN²⁹²

9.2 Integrace uprchlíků a odsunutých obyvatel v Německu

Útěk - odsun – integrace

Pod pojmem „útěk“ si nejčastěji představíme bezprostřední opuštění oblasti, založené na vlastním rozhodnutí, nejčastěji kvůli katastrofální situaci nebo válce. Pojem „odsun, vyhnání“ je definován spíše jako vynucený odchod z daných oblastí. Lidé jsou přitom zpravidla zbaveni svých práv, internováni a pak vyhnáni ze své vlasti. Pod pojmem „integrace“ se pak rozumí společenský proces, který se skládá ze vzájemného sbližování, vyrovnávání se, komunikace a převzetí společné zodpovědnosti příchozího a původního obyvatelstva. „Integrace“ na rozdíl od „asimilace“ nevyžaduje úplné přizpůsobení se a rezignaci na vlastní kulturní identitu. 20. století bylo na celém světě formováno útekem, odsunem a integrací. To, co započalo v roce 1939, tedy na začátku 2. světové války, jako násilí, ničení a nerovnoprávnost, uhodilo v roce 1945 proti německému obyvatelstvu zpět. Odhadem 14 až 15 miliónů obyvatel ztratilo během útěku nebo odsunem z dřívějších německých východních oblastí veškerý svůj majetek a domov. Státisíce lidí přitom přišly o život. Ti, co přežili, dorazili do Německa ve zbídačeném fyzickém i psychickém stavu. Jednalo se o vyhnance z východního

Pruska, Pomorán, Slezska, bývalých Sudet a ojedinělých oblastí na jihu Evropy. Většina z těchto osmi miliónů utečenců a vyhnanců, kteří do roku 1950 dorazili na území Německa, doufala ještě další roky v návrat do své staré vlasti. Avšak politické poměry v Evropě to již nikdy neumožnily.

Uprchlíci a vyhnanci bydleli zpočátku v provizorních dočasných ubytovnách nebo byli za četných protestů původního obyvatelstva a na základě úředního rozhodnutí ubytováni u nich. V západním Německu panovala potravinová nouze a teď se museli dělit ještě s dalšími přistěhovalci. Stav, ve kterém dorazili po svém odsunu, tedy jako naprosto zchudlí lidé, nepůsobil na původní obyvatelstvo zrovna nejlépe. Působili dokonce podivně a se svými starými kulturními zvyklostmi překvapovali. Odchylovali se i ve způsobu stravování od místních návyků. To vše vedlo nevyhnutelně k napětí a konfliktům. „Cizinci“ nezřídka naráželi na odmítání nebo dokonce otevřené nepřátelství. Úřady viděly v obrovských zástupech úplně zchudlých bezdomovců právě ve venkovských regionech živnou půdu k sociálním a politickým konfliktům. Proto spojenecká vojska uložila v západní zóně v roce 1946 zákaz spolčování pro všechny utečence a vyhnance, aby se zabránilo jakémukoli politickému hnutí. Panovaly i obavy, že sociální nouze bude trvat desítky let a že by zde mohl vyrůst nebezpečný radikalismus, který by mohl ohrozit proces demokratizace.

Zchudlí nově příchozí byli především kvůli svému cizímu kulturnímu původu a zvyklostem vnímáni jako společenští outsideri. Pokud nebyly k dispozici žádné jiné možnosti ubytování, tísnil se v nelidských a nedůstojných podmínkách v barácích a provizorních ubytovnách. Protože manželé a otcové zemřeli ve válce nebo se ještě nevrátili ze zajetí, postihl osud utečenců a vyhnanců, kteří museli zažít totální začátek, především ženy a děti. Musely snášet sociální a kulturní napětí, které s tím bylo spojené. Pociťovali, co obnáší cizáckost. Nezřídka se mezi nimi během prvních měsíců rozšířila absolutní beznaděj, neboť nouze a hlad byly na denním pořádku. Na základě válečných následků, které učinily nefunkční i státní správu a hospodářství v Bavorsku, mohla být jen zřídka vybudována fungující, státem řízená pomoc uprchlíkům. Na konci roku 1945 byli proto na úrovni zemských krajů (Landkreise) v celém Bavorsku dosazeni komisaři a pověřenci pro uprchlickou otázku. Byly zřízeny odpovídající utečenecké úřady. Cílem těchto opatření bylo vytvořit nové obytné prostory a odstranit v zemi bezdomovectví. Mělo to nakonec přispět k tomu, aby daný stav Němců z bývalého východu, kteří jsou bez domova a jsou ve své nové vlasti považováni za společenské outsidery, nebyl stavem konečným a aby se urychlila jejich integrace.

Z tohoto důvodu byla hospodářská a společenská integrace více než osmi miliónů lidí velkým úkolem německé poválečné společnosti. I bez zchudlých uprchlíků a vyhnanců nebylo zničené západní Německo schopno uživit své obyvatelstvo a postarat se o to, aby mělo kde bydlet. Velká města byla rozbombardována, infrastruktura zničena a státní uspořádání neexistovalo. Nejnaléhavějšími problémy byly tři věci: obstarat pro obyvatelstvo potraviny, přístřeší a práci. Většina uprchlíků a odsunutých se nejprve usídlila v regionech Dolního Saska, Šlesvicko-Holštýnska a Bavorska, které nebyly tak hustě obydleny a kde bylo rozšířeno především zemědělství. Zde mohli být tyto lidé přinejmenším na určitou dobu ubytováni a našla se pro ně strava. V určitých oblastech mohli přispět svojí pracovní silou, které bylo naléhavě zapotřebí, k hospodářskému rozkvětu Spolkové republiky Německo.

V přeplněných třídách byla často třetina dětí z uprchlických rodin. Tyto děti byly k učení silně motivovány, což vyplývalo z hrozné zkušenosti, kterou prodělali jejich rodiče. Chápaly, že dobré školské vzdělání a pracovní kvalifikace představují důležité hodnoty pro jejich pozdější život a sociální postup.

V padesátých letech se započalo s cílenými opatřeními ke zlepšení bytových poměrů pro uprchlíky a odsunuté. Velké tábory s provizorními ubytovnami se postupně vyklízely. Zotavující se hospodářství umožňovalo plánování velkých stavebních bytových programů. Stavební pozemky pro tyto domy se nacházely většinou na okrajích vesnic a měst. Uprchlíci a odsunutí často při stavbě nových domů pomáhali. Vznikaly nové městské části, které však s původními částmi srostly až později. Tak například v Bavorsku se obyvatelstvo některých takto vzniklých obcí, například Neugablonz, Traunreut, Waldkraiburg, Geretsried, skládalo převážně z uprchlíků a odsunutých, takže až dodnes zůstalo jejich kulturní dědictví živoucí ve zvyklostech a řeči. Pozitivní vliv na integrační proces měly díky své čilé sociální interakci mnohé společenské akce, kterých se noví příchozí účastnili. Jednalo se o akce v divadlech, slavnostní průvody nebo činnosti sportovních tanečních nebo pěveckých spolků. V četných aspektech tak vznikala síť sociální interakce a vzájemných zkušeností, které se ukázaly být nosnými pro společný život původního a nového obyvatelstva. Především morální síly všedního života, které bylo tolik zapotřebí pro integraci lidí z východu, obohacovaly život v církvi, život mladé generace a časté kulturně-společenské akce v obcích. Církev poskytovala miliónům nově příchozích věřících, kteří ztratili svou vlast, materiální, duchovní a pastorální pomoc. Společná setkání při mších nebo v prostorách fary nebo obce představovaly důležitý integrační element.

Pro úspěšné začlenění nově příchozích bylo důležité stejné politické a právní postavení. Z tohoto důvodu obdrželi v roce 1949 západoněmecké státní občanství. Získali tím i všeobecné volební právo a mohli se stejně jako původní obyvatelstvo podílet na politickém utváření země. Přes zákaz spolčování pro uprchlíky a odsunuté, který byl v roce 1946 vyhlášen pro americkou zónu, začaly se uvnitř již existujících povolených politických stran utvářet první podskupiny nových občanů, které se rekrutovaly z vlastních kruhů a které zastupovaly vlastní společenské zájmy. Již na konci roku 1947 úřady především v Bavorsku zrušily pro specifické krajanské spolky tento zákaz.

I když integrační proces trval často déle, než se doufalo, zdařil se. Důležitým aspektem proto byl i relativně rychle se prosazující hospodářský vzestup v padesátých letech, politická vůle státní správy, která umožnila lidem bez vlasti stát se rovnoprávními občany, obrovská připravenost uprchlíků a odsunutých vybudovat si novou existenci a v neposlední řadě rostoucí vůle původního obyvatelstva nově příchozí nejen přijmout, ale i akceptovat jako nové občany.

Na území pozdější NDR se podmínky pro život uprchlíků a odsunutých utvářely zpočátku podobně. Hlad, nedostatek bytů a hospodářská nouze byly na začátku velkým problémem. I zde docházelo k problémům mezi odsunutými z východu a původním obyvatelstvem. V roce 1950 žily na území NDR čtyři milióny uprchlíků a odsunutých, kteří byli ale oficiálně nazýváni pouze „noví obyvatelé“ - „Neubürger“ „uprchlíci, přesídlenci“ - „Umsiedler“. Volba těchto slov odráží politické intence komunistických pohlavárů, kteří neměli zájem o vzpomínky a kritiku tohoto tématu. Konflikty mezi přesídlenci a původním obyvatelstvem státní usnesení popíralo a

tabuizovalo. Až do roku 1990 platil v NDR všeobecný koaliční zákaz pro „nové obyvatele“. Komunističtí pohlaváři zakázali jakékoli organizace a spolky odsunutých, čímž lidem znemožnili nebo ztížili psychické zpracování svých bolestných zážitků pramenících z odsunu a uchování si kulturního dědictví. Začlenění uprchlíků a odsunutých se nevyvíjelo v NDR jako dobrovolný společenský úkol, nýbrž byl z velké části diktován politickým a stranickým vedením v rámci ideologických úkolů a nesl proto znaky nucené asimilace.

- Seeliger Roswitha: Die Geschichte des Gesamtdeutschen Blocks/BHE. Das Aus kam nach elf Jahren. Viz: Sudetendeutsche Zeitung ze dne 21.8.2009, strana 5
Frey Martin: Wie und wo kommen wir an? Flüchtlinge und Heimatvertriebene in Gerolzhofen. Gerolzhofen 2001
Stickler Matthias: Ostdeutsch heißt Gesamtdeutsch. Organisation, Selbstverständnis und heimatpolitische Zielsetzungen der deutschen Vertriebenenverbände 1949 – 1972. Düsseldorf 2004

„Normální společnost“ proto dluží odsunutým. Těm, kteří zaplatili ztrátou domova, dluží přinejmenším opatrování vzpomínek, práci s kulturním dědictvím a vzpomínkami. Integrace ztraceného světa není mechanickým procesem, nýbrž procesem kulturního sbližování, který v Německu stále ještě není ukončen, musí být zahájen. Transformace poválečného Německa bude ukončena tehdy, až bude ukončeno duchovní sbližení ztracených kulturních provincií.²⁹⁴

- Erker Paul: Vom Heimatvertriebenen zum Neubürger. Sozialgeschichte der Flüchtlinge in einer agrarischen Region Mittelfrankens 1945 – 1955, Wiesbaden 1988
Kossert Andreas: Kalte Heimat. München 2008

9.3 Sudetoněmecká národní skupina

Sudetoněmecký krajanský spolek

Sudetoněmecký krajanský spolek představuje reprezentativní organizaci sudetoněmecké národnostní skupiny. V jejich špičce stojí od roku 2008 Franz Pany, krajský předseda sudetských Němců a ředitel nadace Katolické vzdělávací instituce pro sociální povolání v Bavorsku. Nejvyšším reprezentantem národní skupiny je vždy na čtyři roky zvolený mluvčí. Od roku 2008 je v tomto úřadu evropský poslanec Bernd Posselt. Nejvyšším orgánem této národní skupiny je Sudetoněmecké spolkové shromáždění, sestávající z 86 členů z Německa a Rakouska. Od roku 2004 mu ve funkci prezidenta předsedá dr. Werner Nowak. Sídlo krajanského spolku je v Mnichově, na ulici Hochstraße 8 (www.sudeten.de). Vedle Sudetoněmeckého krajanského spolku existují takzvané sudetoněmecké myšlenkové skupiny Gesinnungsgruppe: Ackermannngemeinde, Seliger Gemeinde a Witikobund. Členové těchto skupin jsou zpravidla členy sudetoněmeckého krajanského spolku.

Zastřešení Sudetoněmeckých národních skupin Bavorskem

Bavorská vláda vyjadřuje převzetím tohoto zastřešení velký dík zato, že sudetští Němci přispěli velkým dílem na politickém, kulturním a sociálním poli k znovuvybudování Svobodného státu Bavorsko. Osvědčili se jako spolehlivá opora našeho svobodného demokratického uspořádání.²⁹⁵

Bavorsko nepřevzalo pouze patronát nad sudetskými Němci. Převzalo sponzoring nad národnostní skupinou, která je roztroušená po celém světě. Učinilo je svým čtvrtým kmenem a dalo jim kořeny. Zato Svobodnému státu Bavorsku patří velký dík.²⁹⁶

Nejenže vykasali rukávy, brzy podali i ruku, ruku, která nabízela smíření. Charta německých odsunutých, která vznikla v souvislosti s tím, tuto podanou ruku zrcadlí. Před šedesáti lety byla podepsána... Je to jenom pár vět, které chartu tvoří. O to jednoznačnější a srozumitelnější jsou:

„My vyhnanci zříkáme se pomsty a odplaty.“ Pamatujte: Nacházíme se v roce 1950, tedy pět let po útěku a vyhnání! „Budeme podporovat všemi silami každé počínání, zaměřené na utvoření sjednocené Evropy, v níž by národy mohly žít bez strachu a bez útisku.... Vyzýváme národy a lidi dobré vůle, aby přiložili ruku k dílu, aby z viny, z neštěstí, z utrpení, z chudoby a z bídy pro nás všechny byla nalezena cesta do lepší budoucnosti.“ Zůstává-li ruka připravená k usmíření a stisknutí natažena neustále, protější ruka se jednoho dne přidá. Už delší dobu pozorujeme, že v Čechách nastává změna, která dává pocítovat naději.²⁹⁷

Byli to právě ti vyhnanci, kteří již po desítky let budují mosty na východ. Jsou to právě vyhnanci, kteří udržují kontakty a svojí iniciativou ve své staré vlasti se zasazují o usmíření. A jsou to oni, kteří se zasazují a starají o uchování dědictví a vzpomínek na historický německý východ, což je vlastně úkol všech Němců.²⁹⁸

Partnerské město Gerolzhofen

Během 5. krajského bílinského domovského setkání, dne 2. května 1992, podepsali starosta Hartmut Bräuer a první předseda Domovského spolku Bílina Franz Gobst v městské hale v Gerolzhofenu patronát nad Domovským spolkem Bílina.

Při realizaci a pěstování sudetoněmecké kultury zaujímají významné postavení četné patronáty bavorských měst nad dřívějšími německými městy v Čechách. Kmotr se v křesťanském smyslu stará o blaho převážně mladých lidí, kteří nemají životní jistotu. Na veřejnosti přejímá zčásti spoluzodpovědnost za další vývoj „kmotřence.“ Opírajíc se o tuto myšlenku převzalo franské město Gerolzhofen patronát nad obyvateli bílinského kraje, kteří jsou roztroušeni po Německu. Pod stálým opatrovnictvím starosty pana Hartmuta Bräuera a jeho magistrátu se vyvinula úspěšná a důvěryhodná spolupráce mezi městy Gerolzhofen a domovským okresem Bílina. Kromě četných aktivit by zde mělo být zmíněno především setkání bývalých obyvatel Bíliny, které se v Gerolzhofenu každoročně koná. Během těchto akcí vždy znovu a znovu vystupuje na povrch, jak mnohostranná a bezprostřední je ztracená vlast, jak emočně je vlast prožívána a jak může vlast motivovat ke konání. Skutečným důkazem pro to je zřízení „Biliner Heimatstuben“ (bílinská domovská světnička). Díky vlastní práci a darům vniklo informační a

dokumentační místo, místo pro setkávání, ve kterém se dosavadní úspěšná práce spolku dále vyvíjí a zintenzivňuje.²⁹⁹

- Gobst Franz: 5.Kreis-Biliner-Heimattreffen und Patenschaft mit der Stadt Gerolzhofen. Viz: Heimatruf ze dne 12.6.1992, strana 1 a další
Pfrang Maria: Die Patenstadt Gerolzhofen. V: Heimatkreisverein Bilin (hg): s`Borschenecho. Zvláštní vydání 2002, strana 46 a další
Stadt Gerolzhofen & Heimatkreisverein Bilin: Patenschaftsturkunde ze dne 2. Mai 1992. Viz: Borschen-Echo. Zvláštní vydání 2002, strana 38-39

Domovský spolek Bílina (registrovaný spolek)

Domovský spolek Bílina byl založen dne 13. září 1970 jako nestranická a nenáboženská organizace vyhnaných Němců, kteří byli roztroušeni po Německu. Obecně prospěšná organizace má své sídlo v Gerolzhofenu, v ulici Bilinweg čp.1. K cílům organizace patří podpora péče o domovinu a zastupování ideových a kulturních zájmů Domovského spolku Bílina, jakož i péče o bývalé obyvatele města a okresu Bílina. V budově školy Volkshochschule v Gerolzhofenu vlastní spolek „Biliner Heimatstuben“, kde se spolek věnuje úkolům, sjednaných v jeho stanovách. Setkání nebo-li „Kreis-Biliner-Heimattreffen“, které se v Gerolzhofenu každoročně koná, iniciovala a od svého počátku doprovází Ilse Detsch. Setkávání slouží k informovanosti a komunikaci mezi jeho členy. Časopis spolku s názvem „Borschen Echo“ vychází dvakrát ročně a přináší informace o staré vlasti a o aktivitách Domovského spolku Bílina.

Předsednictvo Domovského spolku Bílina

Sepp Hopfner	1970 – 1973	Hans-Werner Wanie	1997 - 2007
Josef Weiß	1973 – 1986	Wolfgang Wodraschke	2007 – 2011
Franz Gobst	1986 – 1997	Baldur Walter	2011 – 2014
		Liebscher Josef	2014 -

Knihovna Domovského spolku

Knihovna Domovského spolku Bílina se nachází v prostorách „Heimatstuben“ v Gerolzhofenu. Je v péči „Institutum Bilinense“. V souladu se stanovami spolku je bezplatně k dispozici členům Domovského spolku pro jejich bádání a péči o domovinu. Čítá přes 4 000 svazků, především z darů Franze Liehma, Ferdinanda a Karla Smetany a Franze Gobsta. Těžiště knihovny se vztahuje na dějiny a kulturu Domovského spolku Bílina a na severočeský region. K dispozici jsou dále četná díla mající přesah k německým a českým dějinám, jakož i příslušná monografie z oblasti politiky, literatury a kultury Sudet. Dále jsou zde sbírky časopisů a novin. Knihovna je vybavena kopírkou. Přístup k jednotlivým dílům umožňuje kartotéka a dále pak katalog periodik, časopisů a novin.

Archiv Domovského spolku

V prostorách spolku se nachází několik archivů a sbírek:

Gobstův archiv, Kriemerův archiv, Nerlingerův archiv, Smetanův archiv, archiv Domovského spolku, archiv medií s následujícími odděleními: depozitář tisku a novin (jednotlivé sešity), audiovizuální depozitář, sbírka map, sbírka pohlednic, sbírka grafik a obrazů, sbírka exponátů.

Institutum Bilinense

Domovský spolek založil v roce 2007 za účelem zintenzivnění své práce vědecký institut „Institutum Bilinense“. Vedoucímu institutu panu prof. dr. Hermannu Bluhmemu, Mnichov-Antverpy, pomáhají poradci. K nim patří: prof. Dr. Georg Wodraschke, Coburg, Dr. Alois Hartmann, Dreieich, Dipl.Kfm. Hans Werner Wanie, Dr. Holger Czapski, M.A., Papenburg, Harald Hauptvogel, Norden a starosta města Bílina Josef Horáček.

Institut „Institutum Bilinense“ doposud publikoval v knižní řadě „Colloquium Bilinense“ tyto svazky:

Svazek 1 Fórum za porozumění národů Němců a Čechů. Gerolzhofen 2009

Svazek 2 Vyhnání Němců z Bíliny. Studijní kniha o dějinách domoviny Bílinsko. Gerolzhofen 2009

Svazek 3 Procházka domovinou Bílinskem. Repertorium o naší české vlasti. Gerolzhofen 2010

Svazek 4 Katalog domovské knihovny. Gerolzhofen 2011

→ Plattig Karl-Heinz: Gründung des Heimatkreisvereins. Viz: Heimatkreisverein Bilin Hg.: Forum zur Völkerverständigung von Deutschen und Tschechen, Gerolzhofen 2009, strana 7 a další

9.4 Partnerství se starou vlastí

Po více jak 60 letech pozvalo české město Bílina v prvních říjnových dnech roku 2008 rozšířené představenstvo Domovského spolku do bývalé vlasti. Domovský spolek Bílina se rozumí jako sloučení obyvatel města a okresu Bílina. Čítá přes 500 obyvatel Bíliny a má své sídlo ve dolnofranském městě Gerolzhofen. Četných rozhovorů během setkání se účastnili na české straně starosta města Bílina Josef Horáček a na německé straně první předseda Domovského spolku Bílina Wolfgang Wodraschke. Porady byly formovány upřímnou vůlí překlenout desetiletí trvající bariéry a v budoucnu spolupracovat v oblastech kultury a společnosti. Dobře připravenou konferenci doprovázela ve funkci tlumočnice a manažerky paní Brigita Janovská z Mostu.

Během pestrého programu, sestávajícího z četných rozhovorů a prohlídek města a přilehlého Českého středohoří, se němečtí hosté seznámili nejen s krásami města Bíliny a jeho okolím, ale také se všedním životem obyvatel Bíliny. Důležitým výsledkem těchto rozhovorů byla možnost hovořit o společné vlasti. Obě strany se dohodly na konceptu, jak vést „normální“ komunikaci mezi bílinskými Čechy a bílinskými Němci. Dále byla dohodnuta spolupráce mezi archivem a

knihovnami, partnerství bílinského sdružení Bílina 2006 s Domovským krajanským spolkem. Zřejmým se ukázalo, že pouze společné konání může vést k překonání hranic a k usmíření obou národů.³⁰⁰

- Bílina 2006: Bílina zmizelá i nalezená. Ausstellungskatalog (2.7. – 28.8.2010) Bílina 2010 Heimatkreisverein Bilin Hg.: Zusammenarbeit mit unserer alten Heimat. Mitteilungen an die Mitglieder, Freunde und Förderer des Heimatkresivereins Bilin. Sonderausgabe Gerolzhofen 2009
- Gobst Franz: Ein denkwürdiger Tag in Bilin. Viz: Heimatruf ze dne 28.8.1992, strana 4
- Kriemer Fritz: Vom Schülertreffen zur Partnerschaft. Viz: Heimatruf ze dne 4.4.2008, strana 4
- Wanie Hans Werner: Bilin – Besuch. Viz: Heimatruf ze dne 7.11. 2008, strana 10
- Wodraschke Wolfgang: Biliner sind in Bilina willkommen. Viz: Borschen Echo, Juli/2010
- Zeschik Johannes: Baut Brücken der Versöhnung. Königstein 1997

Děkujeme autorům německého originálu „Institutum Bilinense“ svazek I.-III. za možnost texty přeložit a vydat v českém jazyce.

Zvláštní poděkování za pomoc při závěrečných korekturách panu Miroslavu Loskotovi

Velké poděkování za poskytnutí historických obrázků města Bíliny a okolí panu Tomášovi Matějčkovi a sdružení Heimatkreisverein Bilin

Nezměrné díky sponzorům:

Česko-německý fond budoucnosti

Severočeské Doly Bílina a.s.

Severní energetická a.s.

Obec Hrobčice

Lesy Sever s.r.o.

Ing. Richard Hazdra

© Bílina 2006 o.s.

Překlad z německého jazyka: Mgr. Petra Koníčková – Lingua assist

Jazykové korektury: Mgr. Zdena Jílková

Spolupracovali: Jan Beneš, Ing. Richard Hazdra, Mgr. Martin Hejný

Fotografie použity z knihy Bilin unsere Heimatkreis – Heimatkreisverein Bilin e. V. 1979

Vysvětlivky k jednotlivým číselným odkazům v textu najdete na www.bilina2006.cz